BASKIN ORAN

Türkiye'de Azınlıklar

Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama

İLETİŞİM
BASKIN ORAN
BÜTÜN ESERLERİ

BASKIN ORAN • **Türkiye'de Azınlıklar**

BASKIN ORAN 1945 İzmir doğumlu. Saint Joseph ve İzmir Atatürk Lisesi'nden sonra 68'de bitirdiği Mülkiye'de asistanken 12 Mart döneminde bir kere, 12 Eylül döneminde üç kere görevden atıldı; her seferinde Danıştay kararıyla döndü. Uluslararası ilişkilerde 91'de doçent, 97'de profesör oldu. Milliyetçilik, azınlıklar ve Türk dış politikası üzerine çalışıyor ve *Agos* ile *Radikal İki*'de Bodrum'daki matrak şeylerden Türk dış politikasına kadar çeşitli konularda yazıyor. Altmış kadar makalesi ve şu kitapları yayımlandı: *Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği - Kara Afrika Modeli; Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu; Atatürk Milliyetçiliği - Resmî İdeoloji Dışı Bir İnceleme; Kenan Evren'in Yazılmamış Anıları (2 cilt); Nerde O Eski Mapusaneler; Devlet Devlete Karşı; Kalkık Horoz - Çekiç Güç ve Kürt Devleti; Yunanistan'ın Lozan İhlalleri; Küreselleşme ve Azınlıklar; Türk Dış Politikası - Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Ed.) (2 cilt); Dalavera Memet'in Bodrum Tarihi; Enişte Gözüyle Bodrum; Türkiye'de Azınlıklar - Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama; M.K. Adlı Çocuğun Tehcir Anıları - 1915 ve Sonrası; Türkiye İnsan Hakları Bilançosu - 2006 İzleme Raporu, Türkiyeli Kürtler Üzerine Yazılar* (yay. haz. Ülkü Özen).

Tlf. ve faks: 312-490 65 70
baskinoran@gmail.com

Tesev Yayınları, 2004 (1 baskı)

İletişim Yayınları 1053 • Baskın Oran Bütün Eserleri 3
ISBN-13: 978-975-05-0299-6
© 2004 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-5. BASKI 2004-2008, İstanbul
6. BASKI 2010, İstanbul

KAPAK Suat Aysu
KAPAK RESMİ Jozef Szajna, "The Roll Call Lasted Very Long... My Feet Hurt a Lot", Buchenwald, 1944
ARKA KAPAKTAKİ BASKIN ORAN FOTOĞRAFI Berrin Cerrahoğlu
KAPAK FİLMİ 4 Nokta Grafik
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DİZİN Özgür Yıldız
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BASKIN ORAN

Türkiye'de Azınlıklar

Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama

BASKIN ORAN BÜTÜN ESERLERİ 3

GÜNCELLEŞTİRİLMİŞ BASKI

iletişim

Her kitap bitirişimde içten içe umutlanan, ama her yeni kitabın yeni uzun gecelerinde yine aynı güler-yüzle, sabırla, sevgiyle kahve getirip meyve soyan ve gazete dosyalayan Feyhan'a aşkla, minnetle...

B. ORAN
26 Haziran 2004

İÇİNDEKİLER

Metin İçi Tablolar Cetveli *11*

Kısaltmalar Cetveli *12*

BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ *13*

İKİNCİ BASKIYA SUNUŞ *15*

GİRİŞ

DÜNYADA AZINLIK KAVRAMI VE AZINLIK KORUMASI *17*

I) Azınlık Kavramının Doğuşu ve Azınlık Korumasının Gelişmesi *17*

Batı Avrupa'da Ulus-Devletin Oluşumu ve Azınlıklar *17*

Süreçte Osmanlı'nın ve Türkiye'nin Konumu *19*

Soğuk Savaş Sonrası Önemli Gelişmeler *23*

II) Azınlık Konusundaki Temel Kavramlar *26*

Azınlık Ne Demektir? *26*

Azınlık Kimliği Nedir: Azınlık-Devlet İlişkileri *27*

Millet'in İnşası ve Azınlıklar: Kan ve Toprak Temelli Yöntemler *31*

İnsan Hakları ve Azınlık Hakları: Negatif ve Pozitif Haklar *33*

Hakların Uygulanması: Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması *36*

III) Azınlık Hakları Verme Konusu: Kime, Ne Tür Haklar, Nasıl? *37*

Azınlığı "Tanıma"nın Önemi *37*

Azınlık Bilincinin Önemi *40*

"Ulusal Azınlıklar" *41*

Tam Eşitlik ve Geniş Özgürlük mü, Özel Haklar mı? *42*

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR ÜZERİNE TEMEL BİLGİLER *47*

I) Resmî Uygulamaya Göre Türkiye'deki Azınlıklar: Gayrimüslimler *47*

II) Dünya Standartlarına Göre Türkiye'de Durum *53*

İKİNCİ BÖLÜM
LOZAN BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE AZINLIK KAVRAMI VE HAKLARI *63*

I) Lozan'da Getirilen Azınlık Kavramının İncelenmesi *63*
A) Türkiye'nin Azınlıkları Lozan'la Sınırlaması Hukuken Doğrudur *63*
B) Türkiye'nin Azınlıklar Konusunu Lozan'la Sınırlaması Çağdaş Eğilimlerin ve Standartların Çok Gerisinde Kalmıştır *65*

II) Lozan'da Getirilen Azınlık Haklarının İncelenmesi *68*
A) Lozan'la Gayrimüslim Vatandaşlara Getirilen Haklar Tam Olarak Uygulanmamaktadır *69*
B) Lozan'da Gayrimüslimler Dışındaki Gruplara Getirilmiş Haklar Tanınmamaktadır *72*

III) Lozan'ın Aynı Zamanda Bir İnsan Hakları Belgesi Oluşu ve Bu Yoruma Yapılan İtirazlar *74*
Madde 39'un İncelenmesi *77*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE AZINLIK MEVZUATI, İÇTİHADI, UYGULAMASI *83*

I) Mevzuat ve Uygulama: Anayasa ve Yasalarda Azınlıklarla İlgili Hükümler *83*
A) Anayasa Md. 3/I: Tekçi (Monist) Anlayış ve Yasalara Yansıması *84*
"Milletin Bölünmez Bütünlüğü" *84*
"Devletin Dili Türkçedir" *86*
B) Anayasa Md. 66: Vatandaşlığın ve "Türk Teriminin" Tanımı Sorunu *89*

II) Anayasa Mahkemesi İçtihadı: "Kürt Partisi" Kapatma Kararları *96*

III) Yargıtay ve Danıştay İçtihadı: Gayrimüslim Vakıfları ve "1936 Beyannamesi" *104*
Yargıtay *104*
Danıştay *107*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AB'YE GİRMEK İÇİN YAPILAN REFORMLAR VE UYGULANMALARI *109*

I) İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçiş ve Kültürel Hakların Durumu *109*
Mihenk Taşı: İfade Özgürlüğü *110*
Dilin Sözlü, Yazılı vb. Kullanımı *112*
Dilin Öğretimi ve Kültürün Korunması-Geliştirilmesi *114*
Dinsel Haklar *115*

II) Türkiye'de Azınlık Hakları Konusunda Radikal Reformlar: Anayasa Değişiklikleri ve AB Uyum Paketleri *116*
A) Anayasa Değişiklikleri *117*
Ekim 2001 Anayasa Reformu *117*
Mayıs 2004 Anayasa Reformu *120*
B) AB Uyum Paketleri *121*
C) Yapılan Reformların Uygulanması Sorunu *124*
1) Örnekolay: Radyo ve TV'lerden Yayın *125*
2) Örnekolay: Kürtçe Kursları *127*
3) Örnekolay: Gayrimüslim Azınlık Vakıflarının Taşınmazları *129*
a) AB Uyum Paketlerinin uygulanışı *129*
b) Sorunlar ve tahlili *135*
c) Yeni Vakıflar Yasası (2008) ve tahlili *139*
d) Türkiye'de sermaye birikim süreci açısından gayrimüslim vakıf malları meselesi *142*

BEŞİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DEKİ AZINLIK UYGULAMASININ TAHLİLİ *151*

Türkiye'de Azınlıklarla İlgili Zihniyetin Temel Kalıpları *151*

Zihniyetin Kuramsal Temeli: Türkiye Cumhuriyetinde Alt-Kimlik - Üst-Kimlik ve Kan-Toprak Yöntemi İlişkileri *152*

Zihniyetin Tarihsel-Siyasal Temeli: Sevr Sendromu *160*

SONUÇ *163*

"Azınlıklar 'Devletin ve Milletin Birlik ve Beraberliği'ni Bozar" Yaklaşımı *163*

Türkiye'de Çağdaşlaşma Dalgaları ve Çelişkileri *168*

Türkiye'de Ulus-Devlet'ten Demokratik Devlet'e Geçiş *176*

EKLER *179*

BAŞBAKANLIK İNSAN HAKLARI DANIŞMA KURULU
"AZINLIK HAKLARI VE KÜLTÜREL HAKLAR
ÇALIŞMA GRUBU" RAPORU *181*

"AZINLIK HAKLARI VE KÜLTÜREL HAKLAR RAPORU"NUN
BÜTÜN ÖYKÜSÜ / BASKIN ORAN *191*

"TÜRKİYE'DE HERKES EŞİTTİR, AZINLIK YOKTUR"
İLE "AZINLIK DEĞİLİZ, 'ASLÎ VE KURUCU UNSUR'UZ"
ÜZERİNE / BASKIN ORAN *205*

"TÜRK ÜST KİMLİĞİ ÜLKEYİ BÖLÜYOR" *213*

"70 MİLYON DA KURUCU UNSUR" *221*

BİR ANALİZ: TÜRKİYE KÜRTLERİ
BAĞIMSIZLIĞA GİDER Mİ? / BASKIN ORAN *227*

EK TABLO-1: TC ANAYASASI EKİM 2001 REFORMU
(Azınlıkları İlgilendiren Maddeler) *235*

EK TABLO-2: TC ANAYASASI MAYIS 2004 REFORMU
(Azınlıkları İlgilendiren Maddeler) *245*

EK TABLO-3: AB UYUM PAKETLERİYLE DEĞİŞTİRİLEN
YASALARIN ESKİ VE YENİ MADDELERİ
(Azınlıkları İlgilendiren Maddeler) *247*

Seçilmiş Kaynakça *275*

Dizin *279*

Metin İçi Tablolar Cetveli

Tablo-1: Batı Avrupa'da Millet ve Ulus-Devlet'in Kuruluşu Süreci *18*

Tablo-2: Devlet ile Birey Arasında Üst-Alt Kimlik İlişkileri *30*

Tablo-3: İnsan ve Azınlık Hakları Terminolojisinde Negatif ve Pozitif Haklar *34*

Tablo-4: İnsan ve Azınlık Haklarında Devletin Yapıcı Tutumunun Evreleri *36*

Tablo-5: Haklar ve Politikalar *37*

Tablo-6: Değişen Sınıfsal ve Etnik Bütünlük Anlayışları *44*

Tablo-7: Gayrimüslim Vakıflarının Tesciline İlişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü Toplam Verileri *133*

Tablo-8: Gayrimüslim Vakıfları: Şubat 2008 Verileri *138*

Tablo-9: Osmanlı'da ve Türkiye'de Üst ve Alt Kimlikler *157*

Tablo-10: Azgelişmiş Ülkelerde Ulus-Devlet, Millet, Azınlık İlişkisi *174*

Tablo-11: Türkiye'de Çağdaşlaşma Dalgaları: 1920'ler ve 2000'ler *176*

Tablo-12: Osmanlı'dan 1930'lara, 1930'lardan 2000'lere Geçiş *177*

Kısaltmalar Cetveli

AB	Avrupa Birliği
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	Avrupa Konseyi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMUK	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
DEHAP	Demokratik Halk Partisi
DEP	Demokrasi Partisi
DKP	Demokratik Kitle Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
ECRI	Avrupa Konseyinin Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu
EP	Emek Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
MC	Milletler Cemiyeti
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
NGO	Hükümet Dışı Örgütler
ÖZDEP	Özgürlük ve Demokrasi Partisi
RTKKYK	Radyo ve Televizyon Kurumları Kuruluş ve Yayın Kanunu
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SP	Sosyalist Parti
STÖ	Sivil Toplum Örgütleri
STP	Sosyalist Türkiye Partisi
TBKP	Türkiye Birleşik Komünist Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TEP	Türkiye Emekçi Partisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TMK	Terörle Mücadele Kanunu
TRT	Türkiye Radyo Televizyonu
UP	Ulusal Program
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
YDEÖK	Yabancı Dilde Eğitim ve Öğretim Kanunu

BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

İleride tarihin uzun uzun yazacağı yıllara girmiş bulunuyoruz. Özellikle Kürtler, ama genellikle bütün alt-kimlikler kendilerini ifade etmeye başladı. Artık Türkiye kimilerine göre en sonunda parçalanmaya gidiyor, kimilerine göre nihayet demokratikleşerek güçleniyor. Bendeniz, kesinlikle ve hiç ödünsüz olarak, ikincilerdenim. Ve yine kesin olarak birincilerin –çok şükür– feci biçimde yanıldıkları kanısındayım.

Bu ortamda, dünya literatürüyle de paralel olarak ve mutluluk verecek biçimde, azınlıklar ve azınlık haklarıyla ilgili çalışmalar Türkiye'de hızla artıyor. Fakat bir eksiklik var. Yazılan kitaplar ya temelde uluslararası antlaşmaları anlatan teorik kitaplar oluyor, veya belli bir azınlığı konu edinen kitaplar. İkisinin arası, ikisini birleştiren, zihinleri netleştiren bir "el kitabı" lazım. Yani, konu açısından Türkiye'yi anlatan, bunu yapabilmek için de gerekli temel bilgileri meraklısına veren bir çalışma. Bu kitabı, bu gereksinmeyi bir miktar da olsa karşılar diye planladım.

Ve, epey tepki çekebileceğini düşüne düşüne de yazdım. Çünkü, bir kere, konu fazlasıyla hareketli ve politik; böyle konularda bilimsel yapıt vermek çok güç. İkincisi, "azınlık"tan herkesin anladığı farklı; bu durumda hem devletin hem de büyük azınlıkların çizgisine ters düşmek kaçınılmaz. Örneğin, uluslararası standartlarla düşünüldüğünde Kürtlerin ve Alevilerin azınlık olduklarını hem devlet reddedecek ("Başımıza durup dururken yeni azınlıklar çıkartıyor!"), hem de devletten de fazla,

bu iki gruptan insanlar sinirlenecek ("Bizim arkadaş okumuş, kitapta ne diyormuş biliyor musun, bize azınlık diyormuş!"). Üstelik, bu insanların hem azınlık diye anılmayı reddettiklerini, hem de azınlık hakları (yani grupça kullanılacak haklar, örneğin dil hakları) istediklerini düşünürseniz, durumun karmaşıklığını daha iyi algılarsınız. Üçüncüsü, terminoloji oturmuş değil; birbirinin içine girmiş vaziyette (bkz. dipnot 9); bu da insan hakları hukukçularını rahatsız edebilecek.

Aslında, makale diye başladı. New York'tan Profesör Zehra Arat, "Türkiye'de İnsan Hakları" adıyla ABD'de yayınlanacak derlemesine yazı istedi. Önce vakit yokluğundan yalnızca Lozan'ı yazarım dedim, ısrarı üzerine Türkiye'deki mevzuata da girdim, öyle böyle derken bu küçük kitap çıktı.

Bir "giriş" kitabıdır. Umarım; açacağı tartışmalar en sonunda azınlıklar konusunda bir sürü, daha iyi, daha kapsamlı kitabın yazılmasına vesile olur.

TESEV'in desteğiyle gerçekleşen bu çalışmada, başta Oktay Uygun olmak üzere çok sayıda arkadaşımdan yardım aldım; malzeme yolladılar ve/veya önceden okudular ve eleştirileriyle eksiğimi-gediğimi azalttılar: Ali Dayıoğlu, Ali İhsan İzbul, Ayhan Yalçınkaya, Bülent Meriç, Çağrı Erhan, Dilek Kurban, Elçin Aktoprak, Elçin Macar, Erol Kurubaş, İlhan Uzgel, Kaan Esener, Mesut Yeğen, Mithat Sançar, Mustafa Kemal Basa, Mustafa Şen, Naz Çavuşoğlu, Özlem Kaygusuz, Sezgin Tanrıkulu, Sema Kılıçer, Soli Özel, Süha Atatüre, Tankut Soykan, Tolga Kaya, Turgut Tarhanlı. Hepsine gönülden teşekkür ederim. İçlerinden bazıları eski öğrencilerimdir; insanın eski öğrencilerinden öğrenmesi kadar yüceltici ne olabilir ki?

Siz de, eksik-gedik bulduğunuzda lütfen hemen haber ediniz; bundan sonraki baskılara büyük katkı yaparsınız. Hepimizin yaptığı, zaten, ünlü ve esprili deyişteki "denize fayda"dan ibaret...

BASKIN ORAN

(İmla üzerine kısa not: Yalın haldeki isimlerde kesme işareti kullanılmış, ek almış olanlarda kullanılmamıştır; ör. Türkiye'de, Cumhuriyet Türkiyesinde; Antlaşma'nın, Lozan Antlaşmasının.)

İKİNCİ BASKIYA SUNUŞ

Bu kitap, Başbakanlık'a bağlı İnsan Hakları Danışma Kurulu tarafından hazırlanan ve bir bardak suda büyük fırtına koparılmasına yol açan "Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu"nun kaynağı olan yapıttır.

Bu baskıya, bu Rapor'u da koydum. Çünkü saldırıları yapanların hiçbiri okumamıştı. Bir umut; belki şimdi okurlar.

Bunun yanı sıra, Rapor çıktıktan sonraki başka yazı ve röportajları da ekledim. Bunlar, Rapor'un anlaşılmasını kolaylaştırmanın ve bu belgenin nasıl bir yaraya parmak bastığını görmeye yardımcı olmanın yanı sıra, elinizdeki kitabı da tamamlayacak niteliktedir. Örneğin, "azınlık" ve "azınlık hakları" dendiği zaman AB'nin anladığı ile Türkiye'de anlaşılan arasında en ufak bir benzerlik bulunmadığı hususu gibi. Avrupalılar "başat olmayan da, başat olanla aynı haklardan yararlansın" diyor, biz azınlık denilince "ikinci sınıf vatandaş" ve "bölücü unsur" anlıyoruz.

Daha önceki baskıya yazdığım gibi, bulabileceğiniz yanlışları bildirmek zahmetine katlanırsanız büyük katkı yapmış olursunuz (oran@politics.ankara.edu.tr). Nitekim, kullandığım iki resmî belgedeki maddi hatalardan kaynaklanan yanlışları, dikkatli okurlar sayesinde bu baskıda düzeltmiş bulunuyoruz.

BASKIN ORAN
Aralık 2004

Konuyu incelemeye tarihçeden başlamanın belli bir derinlik ve kolaylık sağlayacağını düşünüyorum. Bu tarihçeden sonra, konunun anlaşılması için gerekli kavramları ele alırız.

I) Azınlık Kavramının Doğuşu ve Azınlık Korumasının Gelişmesi

Batı Avrupa'da Ulus-Devletin Oluşumu ve Azınlıklar

Bugün bize çok doğalmış gibi gelen "azınlık" kavramı nispeten yenidir ve ancak 16. yüzyıldaki Reform hareketinden bu yana kullanılmaktadır.

Antik Çağda (Eski Yunan ve Roma) azınlık kavramı yoktu. "Yurttaş"lar yalnızca özgür insanlardan oluştukları için (köleler yurttaş değildi) az sayıda idiler; sınıfsal bakımdan bölünmüş olsalar da azınlık-çoğunluk diye bölünmemişlerdi.

Azınlık kavramı Orta Çağ'da da yoktu. Orta Çağ siyasal bakımdan tam bir parçalanmışlık gösteriyordu ama, Germen akınlarının yarattığı Karanlık Çağlar kaosu boyunca (kabaca, İ.S. 476-800) Kilise her bakımdan (ölmemek, kültürünü sürdürmek, vb.) tek sığınılacak yer olduğu için, Orta Çağ'a gelin-

diğinde hiçbir çatlağa izin vermeyecek kadar kuvvetlenmiş ve tam bir dinsel bütünlük yaratmıştı. Bu dinsel bütünlük içinde gerçi Yahudiler fiilen bir dinsel azınlık grubuydu; ama seslerini duyuracak güçten tamamen yoksun oldukları ve tamamen dışlandıkları için "azınlık" olarak algılanmıyorlar, yalnızca aşağılanıyorlardı.

Demek ki, tarihte azınlık kavramının ortaya çıkması için hem bu "bütünlük"ün bozulması sonucu "farklı" bir grubun ortaya çıkması, hem de bunun korunması gerektiğinin anlaşılması gerekmiştir. Tabii, "bütünlük"ün bozulduğu kanısı ancak merkezî bir devlette oluşacaktır. Çünkü imparatorluklar merkeziyetçi değillerdir; etnik, dinsel, dilsel bütünlükle ilgilenmemektedirler; onlar için önemli olan imparatora sadakattir.

Dolayısıyla, ne zaman ki Mutlakiyetçi Krallık diye ilk defa merkezî bir devlet biçimi ortaya çıkacaktır ve onun içindeki azınlıkları koruma diye bir sorun belirecektir, azınlık kavramı da o zaman doğmuştur. Bu süreci şöyle izleyebiliriz (bkz. Tablo-1):

Tablo-1:
Batı Avrupa'da Millet ve Ulus-Devlet'in Kuruluşu Süreci

Kral+Burjuvazi → Merkezî Devlet → Asayiş ve Tekhukukluluk → Ticaret → Ortak Ekonomik Pazar → Ortak Duygular ve Kültür → Millet (ve Azınlıklar) (16. yy) → Milliyetçilik İdeolojisi (18. yy) → Ulus-Devlet → İçte Asimilasyon, Dışta Emperyalizm.

Görüldüğü gibi, Batı Avrupa'da önce millet, iki yüzyıl sonra milliyetçilik, arkasından da ulus-devlet doğmuştur.
(Bu sürecin devamı, bir başka deyişle azgelişmiş ülkelerde tersine işlemesi hakkında Sonuç bölümündeki Tablo-10'a bkz.)

Mutlakiyetçi Krallık iki öğenin 12. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan koalisyonu sonucu 16. yüzyılda doğdu: Bir yanda; Batı Avrupa'da asayişsizlik ve çokhukukluluk yüzünden güvenli ticaret yapamayan ve ayrıca pazarını genişletmek isteyen Burjuvazi (yani, tüccar sınıfı), diğer yanda da topraklarını genişletmek isteyen Kral (yani, feodal beylerin en güçlü-

sü). Bu yeni siyasal birim, zamanla, bugün "ulus" dediğimiz yeni toplumsal birimin içinde geliştiği rahim oldu: Asayiş ve tek hukuk ticaretin gelişmesine olanak tanıdı; bunun sonucunda bir "ortak ekonomik pazar" oluştu; bu pazar içinde ortak bir dil ve duygular gelişti; ortak dil ve duygular da zamanla ulus'un (milletin) oluşmasına yol açtı.

Bu ortamda güçlenen ve Kilise'nin gücünü kırmaya başlayan burjuvazi, o zamana kadar bu Mutlakiyetçi Krallığı birarada tutan temel ideoloji olan dinden (Katoliklikten) daha uygun bir değerler bütünü bulmak ve böylece kendini hem Kraldan hem de Kiliseden özerk kılmak zorundaydı. Bunu da, çalışmadan tüketmek üzerine kurulu bir sınıf olan aristokrasinin Katolikliğine karşı, çok çalışmayı ve pek az tüketerek birikim (dolayısıyla, yatırım) yapmayı teşvik eden Protestanlık'ta buldu. Aslında, Luther ortaya çıkmadan önce çok Lutherler çıkmış, ama burjuvazi yeterince güçlü olmadığı için tutunamamışlardı; diri diri yakılmışlardı.

İşte, İngiltere ve Fransa gibi gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde "millet" oluşumuyla yaklaşık aynı zamanda olmak üzere, dünyadaki ilk azınlık türü (dinsel azınlıklar) böylece doğdu.

İktidardaki çoğunluk (Katolikler) açısından bakınca, bu, "devletin ve milletin bütünlüğünü" bozan çok önemli bir gelişmeydi ve önlenmeliydi. İktidarlar bu sorunu kimi zaman topluca öldürerek (ör. Fransa'da Protestanların katledildiği 1572 Saint Barthélemy Gecesi), kimi zaman da koruma belgeleri çıkararak (ör. Fransa'da 1598 Nantes -"Nant" okunur- Fermanı) çözmeyi denediler. Bu söylenenlerin, Protestan çoğunluğun egemen olduğu ülkeler ile bunlardaki Katolik azınlık arasındaki ilişkiler açısından da aynen geçerli olduğunu ayrıca söylemeye gerek yok.

Süreçte Osmanlı'nın ve Türkiye'nin Konumu

Azınlık kavramını asıl geliştirerek onu uluslararası hukuk ve ilişkilere sokan, Katolik ve Protestan yönetimli devletler arasında imzalanan azınlık koruma antlaşmaları oldu. Çünkü,

karşı tarafta kendilerinin azınlığı bulunan ve kendi içlerinde karşı tarafın azınlığı yer alan bu devletler, 1562'de başlayıp 1598'e dek süren ve tam olarak Vestefalya Antlaşmasıyla ancak 1648'de biten kanlı "din savaşları"yla birbirlerini "imana" getiremeyeceklerini anlayınca, karşılıklı olarak azınlıklarını koruyacak yöntemler düşündüler.

Tek taraflı koruma fermanları biçiminde başlayan ve ikili antlaşmalar biçiminde devam eden bu azınlık koruma sürecinin sonunda Avrupa ülkeleri Avrupa'daki dinsel azınlık çatışmalarını (ör. Otuz Yıl Savaşları) bitirdiler. Bunun sonucu olarak bir yandan güçlendiler, bir yandan da Avrupa dışındaki azınlıklarını (Hıristiyanları) korumaya yöneldiler. Çünkü, hemen sınırlarında yer alan Osmanlı İmparatorluğundaki şeriat düzeni hem Avrupalılara çok yabancı ve ters gelen bir hukuk düzeniydi, hem de Avrupa ülkeleri zayıf Osmanlı İmparatorluğunun içişlerine bu Hıristiyan azınlıkları bahane yoluyla müdahale ederek etki alanlarını genişletebileceklerini keşfetmişlerdi.

Bu koruma, Avrupa politikasında 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren en önemli problem haline gelen "Doğu Sorunu"nun (*Question d'Orient*; zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu topraklarına hangi devletin sahip olacağı mücadelesi) oluşmasına yol açtı. Hem Osmanlı'nın Avrupa vesayeti altına girmesine neden olan, hem de bu devletlerin böylece birbirlerini dengelemeleri sonucu bir bakıma Osmanlı'nın ömrünü yapay olarak uzatan bu Doğu Sorunu, azınlıkların korunması tarihinin de ta kendisi oldu.

Bu süreci şöyle izleyebiliriz:

1) Süreç, Osmanlı'daki Hıristiyan azınlıkların bir tek büyük devletçe korunması biçiminde başladı. Örneğin 1699 Karlofça Antlaşması Polonya'ya Osmanlı'daki Katolikler için girişim yapma hakkı tanıdı.

2) Arkasından, 1854-56 Kırım Savaşının sonunda imzalanan 1856 Paris Antlaşması bu Hıristiyan azınlıkların korunmasını, Napoléon-öncesi Avrupa haritasını ve düzenini geri getirmek amacıyla galip devletlerin oluşturduğu Avrupa Uyu-

mu'na *(Concert Européen)* bıraktı. Bu düzen, 19. yüzyılın kolektif koruma sistemine bir tür geçiş dönemi oluşturdu.

3) 19. yüzyılda azınlıklar konusunda iki önemli gelişme ortaya çıkmıştı: a) Fransız devrimi sonrasında "dinsel" azınlıkları korumaktan "ulusal" azınlıkları korumaya geçiş ve artık dinsel hakların yanı sıra medeni ve siyasal hakların da devreye girişi; b) Milliyetçilik ilkeleri sonucu ulus-devletin (yani, millet'i inşa edebilmek için alt-kimlikleri asimile etmeye girişen devlet türünün) doğuşu.

Bu gelişmelere, sanayi devriminin 19. yüzyılın ortasından itibaren yarattığı ünlü gereksinmeler sonucu (hammadde ihtiyacı, yeni pazarlar ihtiyacı, sermayeyi dışarıya yatırma ihtiyacı) bir de Emperyalizm'in (yani, bu iktisadi gereksinmeleri askerî işgalle halletme politikasının) doğuşu eklenince, Avrupa'da muazzam bir rekabet ortaya çıktı. Bu durumda hiçbir devlet Osmanlı'ya müdahale tekelini alamadığından, 19. yüzyıl sistemi Osmanlı'daki azınlıkların büyük devletlerce kolektif korunması biçiminde belirecek ve artık bu konudaki ikili antlaşmalar çok taraflı antlaşmalara dönüşecektir.

4) Bu dönemin de arkasından, Milletler Cemiyetinin (MC) kurulmasıyla, evrensel örgüt güvencesi altında uluslararası azınlık koruması sistemine geçildi. Yalnız, bu koruma, sadece Birinci Dünya Savaşında yenilen ülkeleri ve yenseler de küçük-zayıf ülkeleri bağlayacak biçimde düzenlenmişti; yani evrensel değildi. Şu anda bu sözleşmeler, tüm ülkeleri kapsayacak biçimde evrensel olmak şartıyla yine uluslararası örgütlerin şemsiyesinde yapılmaya devam etmektedir (MC'den sonra Birleşmiş Milletler [BM], Avrupa Konseyi [AK], Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı [AGİT], Avrupa Birliği [AB]).

İşte, Türkiye'nin uygulamaya bugün de devam ettiği ve bu incelemenin başlıca ağırlık noktasını oluşturan 1923 Lausanne Barış Antlaşmasıyla (bundan sonra kısaca "Lozan" olarak anılacaktır) ilgili azınlık koruması, yukarıda sözü edilen "MC şemsiyesi altında uluslararası azınlık koruması"nın bir parçası olarak ortaya çıktı.

Birinci Dünya Savaşından sonra MC sisteminde üçlü bir öl-

çüt ilk defa resmî biçimde ifade edilmeye başlanarak uluslararası terminolojiye girdi: "ırk, dil, din azınlıkları" *(minorities of race, language, and religion)*. Lozan yapıldığı sırada tüm MC sisteminin "düsturu" buydu ve amacı da hem Ayrımcılığın Önlenmesi *(prevention of discrimination)* hem de Azınlıkların Korunması *(protection of minorities)* idi (bu kavramlarla bu Giriş'te ve ayrıca kitap boyunca iç içe olacağız).

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında Nazi Almanyası tarafından güdülen ırkçı politikaların bu iki amacı da boşa çıkarmasının yarattığı hayal kırıklığı, savaştan sonra kurulan BM'nin ilk birkaç yılında bu konunun azınlık sorunu olarak değil de "insan hakları" biçiminde ele alınması sonucunu doğurdu. Bununla birlikte, hem 1950'lerden ve özellikle de 1966'dan başlayarak azınlık konuları tekrar gündeme alındı, hem de, özellikle Doğu Avrupa rejimlerinin 1990'ların başında çökmesiyle birlikte AGİT düzeni, azınlık kavgalarının tekrar başlaması kâbusundan korkulan bir ortamda, Birinci Dünya Savaşı ertesinin üçlü ölçütüne büyük bir geri dönüş yaptı. Şu ufak farkla ki, din ve dil ölçütleri aynen kalırken, 19. yüzyılın ırkçı teorilerinin etkisindeki "ırk azınlıkları" ölçütü artık kültür'e de önem veren "*etnik* azınlıklar" biçiminde ifade edilmeye başlanmıştı.[1] Üçlü ölçüte dönüşün yanı sıra, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması ikilisinin bir bütün halinde uygulanması da yeniden ön plana çıktı.

---

1 "Etnik" sözcüğünün ırk'tan çok kültür'e gönderme yaptığı genellikle kabul edilen bir husustur. Bununla birlikte, asistan arkadaşım Elçin Aktoprak'ın da dikkatimi çektiği bir nokta var: Bu üçlü ölçütte etnik'in yanı sıra bir de dinsel ve dilsel farklılık ölçütü vardır ki, bu iki öğe zaten kültürün esas bölümünü oluşturur. Diğer bir deyişle, gerçi "etnik" terimi iki savaş arası dönemde egemen kavram olan "ırk" (yani, soy) öğesini çok aşmıştır ve kültür'e gönderme yapmaktadır ama (ör. aynı "soy"dan yani Slav soyundan gelmekte olan Sırplar ile Boşnaklar sırf dinsel farklılık yüzünden birbirlerine girmişlerdir); etnik teriminin, bugün artık iyice bilim dışı bulunan ırk öğesine de, bir "aile" anlamı taşımak şartıyla, gönderme yaptığı bir gerçektir. Zaten, Sovyet Blokunun dağılmasından sonra "etnik milliyetçilik"in ortalığı kaplamasının nedeni de, Komünizmin dağıldığı kaos ortamında, insanların her zaman içgüdüsel olarak sığındıkları "aile" imajına en yakın kavram olan etnik grup kavramından kuvvet almak ihtiyacı olsa gerektir.

Diğer yandan, özellikle 1990 sonrası dünya gelişmeleri sonucu, azınlık hakları hem coğrafi açıdan çok genişlemiş hem de nitelik bakımından çok derinleşmişti. Sosyalist ülkelerden Yugoslavya'nın dağılması sırasında, "etnik temizlik" adı altında özellikle Boşnaklara yapılan mezalimin bir türlü önlenememesinin nihayet yarattığı tepki, bu konuda önemli rol oynadı.

Genişlemenin nedenleri şöyle özetlenebilir:

1) Sovyet Blokunun çökmesi sonucu Doğu Avrupa ülkelerinin genellikle uluslararası örgütlere ve özellikle de AK'ye ve AB'ye girmek istemeleri üzerine insan ve azınlık haklarını benimsemeleri;

2) Asya ve Afrika ülkelerinden Avrupa'ya gelen göç dalgalarının kalıcı nitelik kazanması üzerine Avrupa'da fiili azınlıkların oluşması ve sonuçta bunların çeşitli haklar kazanması;

3) Esas olarak küreselleşmenin getirdiği etkiler sonucu Üçüncü Dünya ülkelerinin hem Batı'nın demokratikleşme taleplerine açılmaları hem de çok partili rejime geçme sonucu insan haklarına göreli olarak önem veren daha açık toplumlar haline dönüşmeleri.

1990 sonrası insan ve özellikle de azınlık haklarındaki derinleşmenin belirtileri ise şunlar oldu:

1) "Ayrımcılığın önlenmesi"nden "azınlıkların korunması"na doğru bir gidiş başladı;

2) Azınlıkların korunması eskiden devlete azınlıklara ayrımcı davranışlardan kaçınma gibi "pasif, negatif" bir görev yüklerken, artık devlete azınlık haklarını özel olarak korumak ve hatta bu korumanın koşullarını yaratmak gibi "aktif, pozitif" bir görev yüklemeye başladı. Buna "pozitif/olumlu edim" (*affirmative action*) denmektedir (bkz. Tablo-4).

3) Yalnızca vatandaşların azınlık sayılmasının yanı sıra, vatandaş olmayanlara da kimi haklar tanınmasına doğru bir gidiş eğilimi belirdi. Örneğin kimi ülkelerde yabancı işçilere ye-

rel seçimlerde oy verdirilmekte, mültecilere kimi haklar tanınmaktadır;[2]

4) Bir devlette azınlık bulunup bulunmadığı konusu AGİT düzeninde (1990 Paris Yasası) ve hatta BM düzeninde (1992 BM Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi) artık o devletin takdirine bırakılmamaya başlandı. "Farklı niteliklere sahip bulunan ve bu nitelikleri kimliğinin ayrılmaz parçası sayan" kişiler varsa, o ülkede azınlık bulunduğuna hükmedilmeye girişildi;[3]

---

2 Gerek BM İnsan Hakları Komitesinin 1986 ve 1994'te Medenî ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile ilgili olarak verdiği Genel Yorumlarda, gerekse BM Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde yapılan tartışmalarda azınlık haklarından yalnızca vatandaşların değil, vatandaş olmayanların da yararlanabileceklerinden söz edilmiştir. Azınlık haklarından yararlanmada vatandaşlık bağının gerekli olup olmadığı konusu AK bünyesinde de tartışılmış, Uzmanlar Komitesinde, Ulusal Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine (AİHS) Ek Protokol ile azınlık haklarının tanınması durumunda azınlık haklarından yalnızca vatandaşların yararlanmalarının, taraf devletlere kendi yetki alanları içerisinde bulunan herkese AİHS'te düzenlenen hak ve özgürlükleri tanıma yükümlülüğü getiren Sözleşmenin 1. maddesine ters düşebileceği belirtilmiştir (Bu konuyla ilgili olarak bkz. Naz Çavuşoğlu, "'Azınlık' Nedir?", *İnsan Hakları Yıllığı*, C19-20, (1997-1998), s. 98 ve Naz Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, 2. B., İstanbul, Su Yayınları, 2001, s. 41-52.)

3 Bu konuda şu uluslararası kurumsal gelişmeleri sıralamak öğretici olacaktır:

A) Tarihsel durum: Azınlığın varlığı konusunu devletin takdirine bırakmamayı, Uluslararası Sürekli Adalet Divanının 1930 tarihli bir danışma görüşüne kadar götürmek mümkündür (Interpretation of the Convention between Greece and Bulgaria Respecting Reciprocal Emigration, PCIJ Series B, No. 17, 1930. Bkz. Gaetano Pentassuglia, *Minorities in International Law,* Strasbourg, Council of Europe, 2002, s. 55 ve 67. Bu kaynak için arkadaşım ve eski öğrencim Kaan Esener'e teşekkür ederim). Aynı 1930 kararı için bkz. Jelena Pejic, "Minority Rights in International Law", *Human Rights Quarterly,* Cilt 19, No. 3, (August 1997), s. 673 ve Philip Vuciri Ramaga, "The Group Concept in Minority Protection", *Human Rights Quarterly,* Cilt 15, No. 3, (August 1993), s. 576-577.

B) AK şemsiyesi altında 1995'te yapılmış Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesinin Danışma Komitesi raporları bu konuda, açıkça, "sözleşmede azınlık tanımının olmamasının devletlerin bu konuda tamamen serbest oldukları anlamına gelmediğini" bildirmiştir (bkz. Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2004, s. 204'ten Advisory Committee, Opinion on Italy, para. 13-14).

C) BM İnsan Hakları Komitesi, 1966 tarihli BM Medenî ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 27. maddesine ilişkin olarak verdiği Genel Yorum'da, azınlıkların varhklarının ilgili devletlerin onları tanıyıp tammamaları-

5) İnsan ve azınlık hakları konusunda uluslararası örgütler ve kimi devletlerin yanı sıra gönüllü örgütlerin de (hükümet dışı örgütler [NGO'lar], sivil toplum örgütleri [STÖ'ler]) ortaya çıkması, bu hakların uygulanmasını kuvvetlendirdi;

6) Avrupa Konseyinin Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) adlı organı 2000 yılından itibaren, azınlık hakkı ihlallerini gitgide ırkçılıkla aynı kaba koymaya başladı;

7) Belki de en önemlisi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİK) 1991 Cenevre Azınlık Uzmanları Toplantısından bu yana ulusal azınlıklar konusu artık "ulusal yetki"ye (*compétence nationale, domestic jurisdiction*; yani dışarıdan karışma kabul etmeyecek biçimde yalnızca ilgili devletçe karar verilebilecek sayılan hususlar arasına) girer kabul edilmemeye baş-

---

na bağlı olmadığını vurgulamıştır (bkz. UN Human Rights Committee, "General Comment No. 23 (50) on Article 27/Minority Rights", *Human Rights Law Journal*, Cilt 15, (1994), s. 235, par. 5.2.) Bilgi için Dr. Ali Dayıoğlu'na teşekkür ederim.

D) BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği belgeleri:

"3. *Etnik, dilsel veya dinsel bakımlardan ayrımcılık yapmadıklarını ileri süren kimi taraf Devletler, haksız olarak ve sırf bu gerekçeyle, kendi ülkelerinde azınlık bulunmadığını ileri sürmektedirler*" ve "5.2. *Bir taraf Devletteki bir etnik, dinsel veya dilsel azınlığın varlığı o taraf Devletin kararına bağlı değildir; nesnel ölçütlerle saptanması gerekir*". Bkz. Office of the High Commissioner for Human Rights, General Comment No. 23: The Rights of minorities (Art.27), 08/04/94. CCPR/C/21/Rev.1/Add.5, General Comment No. 23 (www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument)

Ayrıca: "2. *Her Türlü Irk Ayrımcılığını Ortadan Kaldırma Uluslararası Sözleşmesinin 9. maddesi uyarınca Komite'ye ulaştırılan periyodik raporlardan anlaşıldığı kadarıyla, kimi taraf Devletler kendi ülkelerindeki kimi ulusal veya etnik grupların veya yerli halkların varlığını tanımakta, fakat diğer bazılarını tanımamaktadırlar. Kimi ölçütler bütün gruplara, özellikle de halk içindeki diğer gruplardan veya çoğunluktan ırk, renk, doğum veya ulusal veya etnik köken bakımından farklı olanlara tekdüze olarak uygulanmak zorundadır.*" Bkz. Office of the High Commissioner for Human Rights, General Recommendation No. 24: reporting of persons belonging to different races, national/etnik groups, or indigenous peoples (Art.1): 27/08/99. Gen.Rec.No. 24. (General Comments) (www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/9ce4cbfde77a452a8025684a0055a2d0?Opendocument).

Yardımları için Keele Üniversitesi Profesörü Patrick Thornberry'ye teşekkür ederim.

landı. Bu konu, "uluslararası toplumun meşru ilgi alanı" oldu ve uluslararası izlemeye konu olabileceği kabul edildi.[4]

Azınlıklar konusunun tarihçesini Orta Çağ'dan alıp bugüne kadar kuşbakışı getirdik. Şimdi, Türkiye'de azınlık sorunlarına ilgi duyan ama konunun uzmanı olmayan bir kişinin bilmesi gereken teorik kavramları, bilgileri, tartışmaları vermek istiyorum. Ama yine kuşbakışı, özetle ve yalnızca "Türkiye'de Azınlıklar" konusunu anlamanın gerektirdiği kadarıyla.

II) Azınlık Konusundaki Temel Kavramlar

Azınlık Ne Demektir?

Bu konu epey tartışmalı olmakla birlikte, "azınlık" kavramı iki açıdan ele alınabilir:

1) Geniş (sosyolojik) açıdan: Bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan, ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba azınlık denir. Bu, azınlığın en genel tanımıdır ve örneğin buna eşcinseller de girer.

2) Dar (hukuksal) açıdan: BM raportörü Capotorti'nin yaptığı tanım, bir azınlığın olduğunu kabul edebilmek için gerekli nitelikleri şöyle sıralıyor:

a) Çoğunluktan çeşitli bakımlardan farklı olmak. Bu farklar günümüzde "etnik, dinsel, dilsel" olarak ifade edilmekte.

b) Ülke genelinde sayıca azınlık olmak. Bu azınlığın, ülkenin belli bir bölgesinde çoğunluk olması bir şey fark ettirmez.

c) Başat (dominant) olmamak. Çünkü öyle başat azınlıklar vardır ki, çoğunluğu ezer. Ör. *apartheid* döneminde Güney Afrika Cumhuriyetindeki Beyazlar.

d) Yurttaş olmak. Çünkü yurttaş değilse, çok farklı bir kategori olan "yabancı"dır. Yurttaş olmayanları örneğin "yeni azın-

4 Bu 1991 uzmanlar toplantısı, 1990 Paris Yasası vesilesiyle biraraya gelen devlet ve hükümet başkanlarının isteği üzerine toplanmış ve ulusal azınlıklara (bu terimi biraz ileride ayrı başlık altında göreceğiz) mensup bireylerin arzularına rağmen asimilasyon girişimlerine karşı kimliklerini koruma hakkını da (1990 Kopenhag İlkesi) teyit etmiştir.

lıklar" diye anılan göçmenleri ve mültecileri azınlık sayma yolunda yeni bir eğilim varsa da, bunları "azınlık sayılmadıkları halde, korumasız kalmamaları için azınlık haklarından yararlandırılmaları istenen dezavantajlı gruplar"dan saymak daha doğrudur.

e) Yukarıdaki dört unsur, azınlık olmanın nesnel koşullarını oluşturur. Bir de öznel koşul vardır: Azınlık bilincinin varlığı. Nasıl ki sınıf bilinci olmadan sınıf olmaz, farklı olduğunun bilincine varmayan ve bu farklılığı kimliğinin vazgeçilmez koşulu saymayan birey veya grup da azınlık oluşturmaz. Bu, azınlık kavramının öznel koşuludur ve çok önemlidir. Örneğin, çoğunluğa gönüllü olarak asimile olmak (çoğunluk içinde erimek) isteyen kişi veya grup, azınlık sayılmaz.

Azınlık Kimliği Nedir: Azınlık-Devlet İlişkileri

Kimlik konusu, azınlıklar konusunu anlamak açısından temel önemdedir. Kimliği üç açıdan sınıflandırabiliriz:

1) Bireysel kimlik-grup kimliği: Bireysel kimlik, azınlığa mensup bireyin kimliğidir. Ama bireyler boşlukta yaşamazlar; bir grubun üyesi olarak yaşarlar. Kimi zaman kolektif kimlik diye de anılan grup kimliği[5] işte bu azınlık grubunun bütün olarak kimliğidir.

Azınlık bireyinin benimsediği azınlık kimliği, kolektif kimlikten kuvvet alır. Fakat bireysel ve kolektif kimlikler, grubun bireyi denetim altına almak istemesi ve bireyin buna yanaşmaması durumlarında çatışabilir. Ör. bir ailenin kendi gelinini örtünmeye zorlaması durumu.

2) Objektif kimlik-sübjektif kimlik: Objektif kimlik, bir insanın doğuştan getirdiği tarihsel-antropolojik kimliktir; bu nedenle gayri iradidir. Ör. Ermeni anababadan doğan çocuğun objektif kimliği Ermeni'dir.

---

5 "Kolektif" ve "grup" terimlerinin ilişkisi konusunda bir tartışma için bkz. Çavuşoğlu, Uluslararası İnsan Hakları..., s. 55-57. Buradaki ince ayrımın temelinde, "kolektif kimlik"in self determinasyona yani daha doğrusu ayrılıp kendi devletini kurmaya yol açmasının bulunduğu söylenebilir.

Sübjektif kimlik ise bireyin kendi tercihiyle sonradan "Ben şuyum" diyerek yaptığı özgür irade beyanıdır ve objektif kimlikten farklı olabilir.

3) Alt-kimlik - üst-kimlik: Azınlıklar açısından en önemli kimlik sınıflandırması budur.

Alt-kimlik, esas olarak, bireyin içinde doğduğu grubun kimliğidir ve dolayısıyla da objektif kimliğe denk düşer. Örneğin Türkiye'de Rum anababadan doğan çocuğun alt-kimliği Rum'dur. Bununla birlikte, özellikle de gelişmiş toplumlarda, bireyin çok sayıda alt-kimliği olabilir ve bunların mutlaka etnik ve dinsel olması şart değildir. Çoğunluktan farklı cinsel eğilim sahibi olmak (eşcinsellik) bile, buna açıkça sahiplenmek şartıyla, bir alt-kimlik yaratabilir. Birey bu çeşitli alt-kimliklerin bir veya birkaçını duruma göre ön plana çıkarabilir. Bu alt-kimliklerin kendi aralarında çatışma da olması mümkündür.

Üst-kimlik ise vatandaşlığa ("anayasal vatandaşlık" terimini hatırlayınız) denk düşer ve ulusal bütünleşmeyi sağlamak amacıyla devletin vatandaşına empoze ettiği kimliktir.

Bireyin objektif kimliği aynı zamanda onun alt-kimliği olmakla birlikte, yukarıda da kısaca belirtildiği gibi birey objektif kimliğini reddederek devletin kendisine vermek istediği kimliği (üst-kimliği) benimseyebilir; bu artık onun sübjektif kimliğidir. Ör. Kürt kökenli olduğu halde kendini Kürt olarak anmaz, Türk olarak anabilir. Bu (yani gönüllü asimilasyon), önemli olan bireyin iradesi olduğu için, kendi grup kimliğini korumak istemek kadar doğal bir haktır.[6]

---

6 Bununla birlikte, bireyin bir başka objektif/alt-kimliği iradi olarak (sübjektif kimlik) edinmesinde önemli doğal sınırlamalar vardır:

1) Dinsel alt-kimliği değiştirmek mümkündür. Fakat bunun için, edinilmek istenen alt-kimliğin bunu kabul etmesi gerekir. Ör. Alevilik sonradan Alevi olunabileceğini kabul etmez. Musevilik de sonradan Musevi olanları fazla makbul saymaz.

2) Etnik alt-kimliği değiştirmek mümkün değildir. Bir Rum kendini Ermeni veya Kürt ilan edemez. Museviliğe geçilebilir ama İbraniliğe geçilemez. Fakat, bunun bir istisnası vardır: yukarı doğru hareket durumu. Bir ülkedeki alt-kimlikler arasında bir tür "hiyerarşi" bulunabilir. Böyle bir durumda bir alt-kimlik mensubu, eğer bir tür üst-kimlik olarak görüyorsa, ülkedeki bir başka etnik alt-kimliği sübjektif kimlik olarak benimseyebilir. Ör. Hıristiyan Balkan ülkelerinde yaşayan Müslümanlar (alt-kimlikler) arasında bir hiyerarşi vardır: Müs-

Bir ülkedeki alt ve üst-kimlikler arasındaki ilişkiler tabii ki azınlık bireyi ile devlet ilişkisi söz konusu olduğunda özel önem kazanır. Bu ilişkinin üç ana biçim alacağı söylenebilir. (Bkz. Tablo-2)

Eğer azınlık bireyi, sübjektif kimlik olarak üst-kimliği benimserse, devletle (tabii, ırkçı olmayan devletle) o birey arasında hiçbir sorun çıkmaz. Buna "gönüllü asimilasyon" denir. Tabii, bu durumda azınlık bireyi ile azınlık grubu arasında sürtüşme çıkması mümkündür; o başka.

---

lümanlar arasında hangi etnik grup daha kalabalık ve üstünse, alt-kimlikler arasında o başattır. Batı Trakya'daki Türkler, Yunanistan'daki diğer Müslümanlar olan Pomak ve Romanlara (Çingenelere) başattır ve bu iki grup kendilerini Türk sayarak sübjektif kimliklerini Türk olarak ilan edebilirler. Bunu da, Türk olmak kendileri için bir tür üst-kimlik olduğu için yapabilirler (nitekim, Batı Trakya'da durum böyledir). Ama Türkler Pomak olduklarını ileri süremezler, sürmezler. Bu durum, Makedonya'da ve özellikle Kosova'da ise tersinedir. Orada Müslümanlar arasında kalabalık ve başat grup Türkler değil, Arnavutlardır. Ve sonuçta Arnavutlar Türkleri asimile edebilir ve nitekim durum bir miktar böyledir (bkz. Baskın Oran, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik - Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *SBF Dergisi*, Cilt 48, No. 1-4 (Ocak-Aralık 1993), s. 109-120). Özellikle 1970-1989 döneminde Bulgaristan'ın Pomaklara uyguladığı Bulgarlaştırma politikalarının, 1989'dan günümüze de Pomakların yoğun olarak bulunduğu bölgelerde çeşitli Arap vakıflarının Pomakları Arap etkisi altına sokmak amacıyla yürüttükleri faaliyetlerin, özellikle Pomak gençlerini Türk kimliğinden uzaklaşma yolunda etkilediği bilinmektedir. Bkz. Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis'e – Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 66-71.

Türkiye'de alt-kimlikler arasındaki geçiş durumu bugün de örneğin Zazalar ile Kürtler arasında söz konusudur. Bir Zaza'nın kendini Kürt saydığına rastlanabilir ama, bir Kürt kendini Zaza sayamaz, saymaz.

Diğer yandan, olaya sosyoloji değil de hukuk açısından bakınca, bu istisnanın da istisnası bulunabilir. Ör. Danimarkalı azınlık olarak tanınıp tanınmamanın bireyin beyanına bırakıldığı Almanya'nın Schleswig-Hollstein eyaletinde, kimi Almanlar Danimarka hükümetinin yardımlarından yararlanabilmek için kendilerini Danimarkalı azınlık ilan etmişlerdir ve hatta halk arasında bunlara "Jambon Danimarkalılar" anlamına gelen bir lakap takılmıştır (Tankut Soykan'la görüşme, 01.06.2004). Bununla birlikte, Çerçeve Sözleşmeyi Açıklayıcı Rapor'da kişinin herhangi bir azınlığa mensup olmayı keyfi olarak tercih etme hakkının bulunmadığı, bu tercihin kişinin kimliği ile ilgili objektif ölçütlere bağlı olduğu belirtilmiştir (Bkz. "Explanatory Memorandum on the Framework Convention for the Protection of National Minorities", *Human Rights Law Journal*, Cilt 16, (1995), s. 103, par. 36. Bu bilgi için Dr. Ali Dayıoğlu'na teşekkür ederim).

Tablo-2:
Devlet ile Birey Arasında Üst - Alt-Kimlik İlişkileri

	Azınlık Bireyi	Devlet	Sonuç
Durum-1	Üst-kimliği sübjektif kimlik olarak benimseme	Memnuniyet	Gönüllü asimilasyon
Durum-2	Üst-kimliği ret	Sert tepki	Travma (ayrılma, katliam...)
Durum-3	Üst-kimliği kabul, alt-kimlikte ısrar	Alt-kimliğe saygı ve teritoryal üst-kimlik	Uyum ortamı
		Asimilasyonda veya kan temelli üst-kimlikte ısrar	Çatışma

Eğer birey kendi alt/objektif kimliğinde ısrar eder ve ülkenin üst-kimliğini reddederse, bu çatışma durumudur ve soykırım, ayrılma vb. gibi travmatik sonuçlara kadar gidebilir. Aynı durum, devletin alt-kimlikleri zorla asimile etmeye giriştiği durumlarda da görülebilir.

Bir de, çok önemli bir üçüncü durumdan söz edilebilir ki, konumuzu esas ilgilendiren budur: Birey üst-kimliği kabul eder ama kendi alt-kimliğinde de ısrarcı olur. Burada çatışma çıkıp çıkmayacağı, devletin tutumuna bağlıdır. İdeal çözüm, yurttaşın (azınlığın) alt-kimliğine devlet tarafından saygı gösterilmesi, yurttaşın da kendi alt-kimliğini koruyarak üst-kimliği kabul etmesidir.

Diğer yandan, toplumu birleştirmek için ileri sürülen üst-kimlik özellikle iki durumda bu amacın tam tersi sonuç verebilir:

1) Üst-kimliğin kimi gruplar (azınlıklar) tarafından edinilmesi olanaksızlaştırılmış veya sınırlanmışsa:

Burada sözü edilmesi gereken ırkçılık politikasıdır. Gerçek bir ırkçı politika segregasyoncudur. Yani azınlığı kendinden fizik olarak ayırır ve onu sırf başka soydan olduğu için kimi olanaklardan yoksun kılar. Bunun en iyi örneği, 1990 öncesi Güney Afrika Cumhuriyetindeki *apartheid* politikasıdır. 1960'lar öncesi ABD'nin kimi eyaletleri de bu kategoriye girer.

2) Üst-kimlik, alt-kimlikleri ortadan kaldıracak bir isim ve nitelik taşıyıp taşıyorsa ve ülkedeki başat etnik grupla özdeş ise.[7]

Çünkü durum böyleyse, diğer alt-kimlikler bundan ciddi rahatsızlık duyabilirler, üst-kimliğe yabancılaşabilirler, entegre olmaktan uzaklaşabilirler. Üst-kimlik birleştirici bir "ana çimento" (CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın milliyetçilik için bu terimi kullandığını hatırlayınız; Radikal, 31.01.2007) olacak yerde tam tersine bölücü bir kavram olur. Bu durumu daha yakından görebilmek için bir devlette milleti inşa yöntemi olarak "kan temelli" yöntem uygulamak ile "toprak (teritoryal) temelli" yöntem uygulamak konusunu incelemek yerinde olur.

Millet'in İnşası ve Azınlıklar: Kan ve Toprak Temelli Yöntemler

Aslında sistemler şu veya bu biçimde karmadırlar ama, milletler (uluslar) inşa edilirken (çünkü millet kavramı gerçek değil sanal bir kavramdır, tuğla üzerine tuğla koyar gibi inşa edilir) iki ana temelden birine dayanarak kurulurlar: kan veya toprak.

Eğer bu yöntemlerden kan temelli yöntem ("Alman yöntemi") söz konusuysa, o millet çoğunlukla belli bir etnik grubun değerleri ekseninde inşa ediliyor demektir. Diğer grupların bu başat etnik kimliğe ve kültüre asimile olması istenmez ve beklenmez; başat etnik grubun dışında kalanlar tecrit edilir *(direct exclusion)*, yok sayılır. Zorunlu göçler, nüfus mübadeleleri ve hatta bazen doğrudan şiddet içeren politikalarla bu farklı unsurlardan kurtulmaya çalışılır. Bu durumda, o ülkede

---

7 Burada yanlış anlamamak gerek: Üst-kimliğin adı başat alt-kimliğin adıyla aynı olabilir ve yine de azınlık hakları korunabilir. Ör. Almanya'daki durum. (Tabii, Almanya'nın Nazi döneminden geçip buraya geldiğini de unutmamak gerekir). Diğer yandan, üst-kimliğin ve ülkenin adının etnik/dinsel değil teritoryal/coğrafi olarak tanımlanması asimilasyoncu politikayı önleyemeyebilir. Ör. 1960'ta Fransa'dan bağımsızlığını alan Siyah Afrika devleti Yukarı Volta'nın adı bir bölge ismidir. Bu ülke 1984'te "onurlu insanlar ülkesi" anlamına gelen Burkina Faso adını almıştır. Fakat her iki isimde de ülkedeki azınlıklar açısından bir şey değişmemiştir. Yani, üst-kimliğin adı ile asimilasyoncu politika arasındaki ilişki bire-bir ve tamamen zorunlu bir bağ değildir (Oktay Uygun'la görüşme, 31.05.2004), fakat üst-kimliğin adının ülkedeki başat alt-kimliğin adıyla özdeş olması çoğu zaman bir asimilasyoncu politikanın belirtisidir ve onu güçlendirir.

sorun ortaya çıkabilir. Diğer etnik vb. gruplar ve kimlikler yabancılaşabilir.

Böyle çokkültürlülük durumlarında (ki dünyada neredeyse bütün ülkeler çokkültürlüdür) üst-kimliği ülkede yaşayan başat gruba değil, ülkenin kendisine (ve dolayısıyla bu toprak üzerinde yaşayan herkese) gönderme yaparak saptamak ve buna uygun bir terim kullanmak uygun olur. Buna, milletin inşasında "toprak temelli yöntem" ("teritoryal yöntem", "Fransız yöntemi", "Ernst Renan yöntemi") denir. Ör. "Amerikalı" üstkimliği, ülkedeki herhangi bir gruba (İngiliz, İtalyan, vb.) değil, ABD ülke toprağına gönderme yapar. "Fransız" terimi de öyledir, çünkü Fransa'da "Frank" diye bir etnik grup yoktur. İspanya'da "İspanyol" diye bir etnik grup yaşamaz. "İranlı" terimi, keza öyledir.

Bu çok önemli noktanın Türkiye'ye uygulanmasını "Türkiye'de Azınlık Uygulamasının Tahlili" adlı Beşinci Bölüm'de ve nihai olarak Sonuç bölümünde inceleyeceğiz.

Alt-kimlik ve azınlık bilinci taşıma konusunu bitirmeden önce iki önemli noktaya daha temas etmek öğretici olacaktır:

1) "Mekan" açısından: Azınlık bilinci için "tarihsel mekan" çok önemlidir. Bir ülkenin ulusal sınırları kesinleşmeden o ülkede eskiden beri yaşayagelen yani "tarihsel mekan"larında bulunan azınlıklar ("otokton" azınlıklar) o ülkeye göçle dışarıdan gelen azınlıklara oranla alt-kimliklerini (azınlık bilinçlerini) çok daha güçlü olarak hissederler ve korurlar.[8]

2) "Zaman" açısından: Bir ülkede "ortak ekonomik pazar" ile "azınlık bilinci"nin birbiri karşısındaki kronolojik durumu çok önemlidir. Eğer o ülkede ortak ekonomik pazar önce kurulmuşsa, azınlık bilinci gelişmeyebilir çünkü bu pazar doğal olarak asimile eder. Ama o ülkede önce azınlık bilinci çıkmış ve pazar ondan sonra oluşmuşsa, çok büyük olasılıkla bu pazar söz konusu azınlığı asimile edemez.

Bu iki noktanın Türkiye açısından nasıl geliştiğine, Beşinci Bölüm'ün sonunda ve özellikle Kürtler konusunda döneceğiz.

8 Pierre George, *Géopolitique des Minorités*, Paris, Presses Universitaires de France, Que sais-je, 1984, s. 15.

İnsan Hakları ve Azınlık Hakları: Negatif ve Pozitif Haklar

Azınlık hakları, bir ülkede yaşayan azınlık bireylerine devlet tarafından tanınan ve topluca (grup olarak) kullanılabilen özel insan haklarıdır. Bu hakların uluslararası standartları karşılıyor veya onun gerisinde kalıyor olması hususu, büyük çoğunlukla, ilgili devletin demokratikleşme düzeyiyle ilgilidir.

Azınlık haklarını anlamak için, önce, farklı ama yakından ilişkili iki hak türünden söz edebiliriz:

a) Negatif eşitlik hakları veya kısaca negatif haklar: Bunlar, bir ülkenin tüm vatandaşlarına tanınan bireysel haklardır. Ör. yasa önünde eşitlik, siyasal hak eşitliği, dinini uygulama özgürlüğü vb. gibi.

b) Pozitif haklar: Bunlar tüm yurttaşlara tanınmaz; yalnızca azınlığa tanınır. Esas azınlık hakları bunlardır. Azınlık bireyi bunları kendi grubuyla birlikte kullanır; yani bunlar grup haklarıdır. Örneğin Türkiye'de Lozan'a göre yalnızca gayrimüslimlerin kendi okullarını kurarak buralarda kendi dillerini okutma hakkı vardır.[9]

---

9 Bu kitap boyunca yukarıda verilen tanımlar dahilinde kullanılacak olan bu negatif-pozitif hak ikilisi, azınlık haklarının en çok işlendiği Iki Savaş Arası dönemde ortaya çıkan terminolojidir (bkz. Tennent Harrington Bagley, *General Principles and Problems in the International Protection of Minorities*, Genève, IUHEI, 1950, s. 41-42) ve doğal olarak, bu kitabın konusu olan azınlık hakları açısından kullanılmıştır. Bununla birlikte, esas olarak insan hakları terminolojisine alışkın okuyucunun kafasının karışmaması için şu açıklamayı yapmak yararlı olacaktır:

İnsan hakları terminolojisi açısından: "Negatif hak" kavramı devletin karışmamasını yani müdahale etmemesini ifade eder ve "birinci kuşak haklar"la (ör. ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, siyasal haklar, mülkiyet hakkı, vb.) ilgilidir. "Pozitif hak" kavramı ise, doğal olarak, "ikinci kuşak haklar"la (ekonomik ve sosyal haklar) ilgilidir ve bu hakların gerçekleşmesi için devletin müdahale etmesi gerektiğini ifade eder.

Fakat azınlık hakları terminolojisi açısından: "Negatif hak" bütün vatandaşlara hatta insanlara verilmiş hakları (ör. seyahat veya mülkiyet hakkı) ifade eder. "Pozitif hak" kavramı ise dezavantajlı olan grupları ve onların bireylerini fiiliyatta mümkün olduğunca eşit duruma getirmek için yalnızca onlara verilen "artı" haklardır. Bu haklar çoğunluğa mensup vatandaşlara verilmez (ör. kendi okulunu kurup orada kendi anadilini okutmak hakkı). Bu konuda kafamın netleşmesine yardım ettiği için Profesör Oktay Uygun'a teşekkür ederim. Bu dipnotta yapılan açıklamaların şematik özeti için bkz. Tablo-3.

Tablo-3:
İnsan ve Azınlık Hakları Terminolojisinde Negatif ve Pozitif Haklar

	Negatif Haklar	Pozitif Haklar
İnsan Hakları Terminolojisi	Devletin bireye müdahale etmemesi ("Birinci Kuşak" Haklar: yasal eşitlik, düşünce ve inanç, mülkiyet vb.)	Bireyin haklarına gerçekten kavuşması ve eşitliği için devletin müdahalesi ("İkinci Kuşak" Haklar: ekonomik ve sosyal h.)
Azınlık Hakları Terminolojisi	Herkese verilen haklar (seyahat, mülkiyet, vb.)	Yalnızca dezavantajlı vatandaşlara verilen haklar (kendi okulunda kendi dilini okutmak, WC, vb.)

Eşitlik ilkesini sanki bozar biçimde kimi yurttaşlara böyle "artı" haklar tanınması, doğal olarak "dezavantajlı" olan azınlıkların eşitliğe kavuşmasının başka türlü mümkün olamayacağı gerçeğine dayanır. Azınlık olmak demek zaten farklı kimliğini korumakta büyük güçlük çekmek demektir; hem de dünyanın neresinde olursa olsun. Çok yakın zamanlara kadar, ilk doğumunu sezaryenle yapan bir kadın sonraki doğumlarım da sezaryenle yapmaya mahkumdu *("once a caesarian, always a caesarian")*. Buna benzer biçimde, dünyanın bir noktasında azınlık olan kişi otomatikman dünyanın her yerinde azınlık olmaya mahkumdur: Türkiyeli işçi Almanya'da "Karakafa"dır, memleketi Türkiye'ye dönünce "Almancı" olur. İstanbullu Rum Türkiye'de "gavur" sayılır, Yunanistan'da ise *"Turkospo-ros"* (Türk tohumu). Kendi ülkesinde sakıncalı sayılan Türkiyeli Kürt Kuzey Irak'a gidince "Türkiyeli" diye çağrılır.

İşte bu nedenle, bu "artı" haklarla bu güçlüğün azaltılması ve eşitliğin fiilen sağlanması amaçlanır. Bu pozitif haklar uygulamasına "pozitif ayrımcılık" *(positive discrimination)* da denir.

Burada şunu da eklemek gerekir ki, pozitif haklar veya pozi-

tif ayrımcılık yalnızca etnik vb. azınlıklarla ilgili değildir; ülkede dezavantajlı olan tüm gruplara uygulanabilir. Ör. "Herkes genel tuvaletlerden yararlanmak hakkına sahiptir" diye yönetmelik çıkarmak, bir negatif hak vermektir. "Engellilerin genel tuvaletlerden yararlanması için özel kabinler yaptırılır" diye hüküm koymak ise bir pozitif hak vermektir ve tekerlekli iskemlede yaşayan engelliler birinci tür haktan ancak ikinci tür hak sayesinde yararlanabilirler. Diğer bir örnek, kadınlara çeşitli kurullarda kontenjan tanımaktır (Türkiye'de böyle bir kontenjan Cumhuriyet Halk Partisi [CHP] ve Doğru Yol Partisi'nde [DYP] vardır), çünkü kadınlar çok çeşitli nedenlerle (çocuk doğurup yetiştirmek zorunda olmak, toplumdaki tutucu telakkilerle mücadele etmek, vb.) doğuştan dezavantajlıdırlar ve ancak pozitif haklarla eşit duruma gelebilirler.

Mayıs 2004'teki anayasa reformu sırasında kadınlara özel haklar tanınıp tanınmaması vesilesiyle gündeme gelen bu "pozitif ayrımcılık" ile daha önce adı geçen "olumlu edim" *(affirmative action)* zaman zaman eş anlamda kullanılır; sadece, eyleme dönüklük açısından ikincisi birinciden önde gelir. Kimi yazarlar pozitif de olsa ayrımcılıktan söz etmek istemedikleri için ikinciyi kullanırlar. Bu iki terim arasında önemli geçiş noktaları mevcuttur. İkisi de devletin haklara "karışmama"sı (yani, pasif kalması) yerine bizzat devreye girerek birşeyler yapması anlamına gelir.

Eğer devletin kimi hakları sağlamada aşama aşama ilerlemesi açısından alınacak olursa, bu terimler ikinci aşamayı oluştururlar. Ör. yönetimler herkesin tuvaletlerden yararlanmasına yasal olanak tanımanın ve genel tuvaletlere engelliler için özel kabinler yaptırılmasını öngören kurallar koymanın (birinci aşama) yanı sıra, bir de bu kabinleri inşa ettirirlerse veya "Kadınlara Eşit Koşullarda İş Sağlama Genel Müdürlüğü" kurup harekete geçirirlerse, bunlar olumlu edim'dir (ikinci aşama). Eğer ilgili kişi ve/veya kuruluşlar bu kurallara uymazlarsa yani bu kabinleri yaptırmazlarsa, devlet üçüncü bir aşama olarak bu sefer de yaptırım uygulayabilir, örneğin tazminata hükmedebilir *(policing)* (bkz. Tablo-4).

Tablo-4:
İnsan ve Azınlık Haklarında
Devletin Yapıcı Tutumunun Evreleri

Birinci Evre	İkinci Evre	Üçüncü Evre
Ayrımcılığın Önlenmesi / Azınlıkların Korunması (pasif)	Pozitif Ayrımcılık / Olumlu Edim (aktif)	Yaptırım uygulamak (policing)

Hakların Uygulanması: Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması

Bu negatif-pozitif haklar ayrımı, uygulamada, "Ayrımcılığın Önlenmesi" ve "Azınlıkların Korunması" adlı, birbirinin tamamlayıcısı iki farklı politikada somutlaşır. Birinci politika birey veya grupların hukuksal eşitliğini sağlamayı yani onlara ayrımcılık yapılmasını önlemeyi amaçlar. İkinci politika ise azınlık birey veya gruplarının, farklı kimliklerini korumalarına yardım yoluyla, gerçek eşitliklerini sağlamaya yönelir. Birinci politika devletin azınlığa "Sana karışmıyorum", ikinci politika ise "Çoğunluk ile aynı koşullarda yaşamanı sağlıyorum" demesi anlamına gelir.[10]

Birbirini tamamlayan bu iki politikadan birincisi 20. yüzyılın başındaki "liberal demokrasi"ye/"klasik haklar"a benzer: devlet biçimsel eşitliğin kurallarını koymuştur ve artık müdahale etmemektedir. İkincisi ise günümüzdeki "çağdaş demokrasi"ye/"sosyal haklar"a benzer: devlet çeşitli müdahaleler yaparak biçimseli gerçek hale getirmeye çalışmaktadır (bkz. Tablo-5).

Birinci politikanın yerleşmediği ülkelerde ikinci politikayı uygulamak zordur; genel olarak yurttaşlarına eşit haklar uygulamaya fazla alışmamış bir devletin azınlığa özel haklar vermesi pek beklenemez.

Diğer yandan, bu politikalardan birincisi normalde devletler

10 Dilek Kurban, "Confronting Equality: The Need for Constitutional Protection of Minorities on Turkey's Path to the European Union", *Columbia Human Rights Law Review*, Cilt 151, No. 35, 2003, s. 160-161.

tarafından nispeten itirazsız uygulanır. Ama ikincisi konusunda çoğu zaman devletin isteksiz davrandığı görülür, çünkü devlet azınlığın güçlenmesinden ve sonuçta kendisinden ayrılmasından korkmaktadır.

Oysa, pozitif hakların verilmesi, milletin bütünlüğüne katkı yapmak açısından önemlidir. Çünkü böylece azınlık kimliği korunmuş olur, azınlığın kendini itilmiş veya ezilmiş hissetmesi önlenir, bunun sonucu olarak da toplumu oluşturan çeşitli unsurlar arasında demokrasi ve barış kolaylaşır, azınlıkların ayrılıp kendi devletlerini kurmaları için gerekçe (ve meşruiyet) kalmaz. Yani, o ülkede "iç self-determinasyon" gerçekleştiği için, "dış self-determinasyon" olasılığı azalır.[11] Üstelik bu, çağdaş eğilimlere de uygun bir ortam yarattığı için uluslararası destek görür.

Tablo-5:
Haklar ve Politikalar

Hak türü	Azınlıklara ilişkin politika	Benzeşme
Negatif/Bireysel Haklar	Ayrımcılığın Önlenmesi	Liberal Demokrasi
Pozitif/Grupsal Haklar	Azınlıkların Korunması	Çağdaş Demokrasi ("iç self determinasyon")

III) Azınlık Hakları Verme Konusu: Kime, Ne Tür Haklar, Nasıl?

Azınlığı "Tanıma"nın Önemi

Bu konuyu birtakım temel hususları ele alarak inceleyelim:

Önce, azınlığın varlığının kabulü ile azınlık hakları verilmesinin iki farklı şey olduğunu bilmek gerek.

11 Self-determinasyon en az iki anlama gelir. "İç" anlamı, bir ülkedeki yurttaşların kendilerini yönetecek ekonomik, sosyal, siyasal vb. düzeni seçebilmesi, yani demokrasidir. "Dış" anlamı, ayrılarak kendi bağımsız devletini kurmaktır. Yalnız, bu ikincisi, mevcut bağımsız bir devletten ayrılma değil sömürge durumundan bağımsızlaşma anlamında kullanılır. Günümüzde "dış" self-determinasyon ancak "iç" self-determinasyona izin verilmeyen ülkeler için geçerli kabul edilebilir. Bu konuda bkz. B. Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 4. B., Ankara, İmaj Yayınları, 2001, s. 108-118; ayrıca bkz. elinizdeki kitabın sonundaki Ek: Türkiye Kürtleri Bağımsızlığa Gider mi?

Azınlığın varlığı, kimi olguların olup olmadığına dayanır. Yani, yukarıda "Azınlık Ne Demektir?" altbaşlığı altında sözü edilen nesnel koşullar (farklılık, vb.) ve öznel koşul (azınlık bilinci) varsa azınlık da vardır ve daha önce de belirtildiği gibi, ülke devletinin bu gerçeği kabul etmesi veya inkar etmesi artık 1991'den beri birşeyi değiştirmemektedir. Oysa azınlık hakları, ancak ülke devletinin bunları kendi yurttaşı olan azınlıklara tanıması üzerine gerçekleşebilen haklardır.

Peki, bir devlet kendi ülkesindeki azınlığa bu özel hakları (pozitif haklar) vermeyecekse, o azınlığı tanıması neyi değiştirir?

Çok şeyi. Kendi ülkesinde azınlık olduğunu inkar eden ve dolayısıyla yurttaşları arasında farklı nitelikler (alt-kimlikler) taşıyanlar bulunduğunu kabul etmeyen devlet o farklılıklara saygı göstermeyecektir, negatif haklar bile uygulamayabilecektir, bu farklı yurttaşlarını çoğunluğa benzemeye zorlayacaktır, çoğu zaman bunun için "milli güvenlik" ve "kamu düzeni" gibi bulanık gerekçeler kullanarak onların toplumsal belleğini sıfırlamaya çalışacaktır, hatta bu yolda çeşitli baskılar yapabilecektir.[12]

"Asimilasyon" adı verilen bu politika, öyle daha rahat edeceğini düşünen bir azınlık tarafından "gönüllü" olarak kabul edilebilir ve/veya zaman içinde "doğal" olarak oluşabilir. Fakat devlet bu işi "zorla" ve "sert" bir biçimde de yapabilir ki, genel olarak görülen budur ve günümüzde hiçbir biçimde kabul görmez.

Bu son durumda devlet hem kendi yurttaşına baskı yaptığı için içte toplumsal barışı bozma eğilimine girer, hem de günümüzde çok yaygın biçimde kabul edilen uluslararası insan hakları ve azınlık hakları standartlarına aykırı hareket ettiği için dış dünyadan ciddi tepki görür. Bir devletin kendi ülkesinde azınlık olduğunu kabul etmesi bu açılardan çok önemlidir.

---

12 Bunun belki de tek istisnası Fransa'dır. İlk ulus-devlet olan Fransa, yakın zamanlara kadar kendisinde azınlık olduğunu inkar etmiş ve haklar vermemiştir. Bununla birlikte, ileride göreceğimiz gibi (bkz. dipnot 138, 139, 140), Fransa hâlâ azınlıkları kabul etmemekte fakat artık haklar vermektedir.

Bununla birlikte, azınlıklara pozitif hakların verilmesi konusunda farklı şeyler düşünmek de mümkündür:

Bu pozitif haklar, *çoğunluk açısından* bakıldığında, azınlığı çoğunluktan bir anlamda tecrit ettiği için çoğunluğun tepki duymasına yol açabilir. Üstelik, zaten "öteki" sayılmak yüzünden tepki almakta olan azınlığa bu artı hakların tanınması, bu azınlığı çoğunluğa daha da hedef gösterebilir ve dolayısıyla azınlığa zarar verebilir.

Azınlık açısından alındığında ise görülen şudur ki, bu haklar azınlığı bir anlamda tecrit ettiği için onun gelişmesine zarar verebilir. Örneğin çocukların genel okullara değil, öğretimi azınlık dilinde yürüten okullara gönderilmesi halinde bu çocukların çoğunluğun dilini (resmî dili) öğrenmeleri güçleşebilir ve dolayısıyla da hayatlarını kazanmaları zorlaşabilir. Ör. Yunanistan'daki Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı için durum böyledir. Bu durumda azınlık, ülke yaşamına katılmakta ve entegre olmakta zorlanabilir.

Devletlerin bu konudaki aşırı hassasiyetlerini karşılayacak önlemler uluslararası planda mevcuttur.[13] Bir kere, uluslararası sözleşmelerde ne zaman azınlık haklarından söz edilse, bunun hemen yanına "ülkenin toprak bütünlüğü ve ulusal egemenliği" ilkesi de yerleştirilir. İkincisi, azınlığın bu hakları kötüye kullanamayacağı ilkesi kabul edilmiştir. Üçüncüsü, ilk çıktığı andan itibaren azınlık hakları kavramı bireysel hak olarak algılanmıştır; yani bu haklar Hobbes'dan (16. yüzyıldan) beri Batı felsefesinde gittikçe daha güçlü biçimde bireylere verilmiş haklardır, gruplara değil.

Bu sonuncu hususun nedenleri önemlidir: Bir kere, bireylerin tersine gruplar uluslararası hukukta hak sahibi (hak süjesi) değillerdir. İkincisi, gruba hak verilirse bunun devleti parçalamasından korkulur. Üçüncüsü, kimi geleneksel grupların

13 Naz Çavuşoğlu, "Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye - Bir Karşılaştırma", *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)*, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, s. 127-128 (bu kitabın adı bundan sonraki dipnotlarında *Azınlık Hakları* biçiminde kısaltılacaktır); Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları...*, s. 165.

(örneğin tarikatların) bireyi ezmeleri istenmez. Birey, azınlık alt-kimliğini devletin üst-kimliğine karşı korurken, bireysel kimliğini de azınlık grubunun alt-kimliğine ezdirmeme olanağına sahip olabilmelidir. Diğer bir deyişle, bir azınlık mensubu kendi grubundan bireysel kimliğinin tanınmasını ve saygı görmesini, devletten de kolektif kimliğinin tanınmasını ve saygı görmesini ister.

Bunun içindir ki, uluslararası azınlık koruma metinlerinde çok egemen bir eğilim olarak, hakların "azınlıklar"a değil "azınlıklara mensup bireyler"e *(individuals belonging to minorities)* verildiği yazılıdır. Ama, birey boşlukta yüzmediği için, bu haklar tabii ki grupsal olarak kullanılacaktır; ör. azınlık dilini kullanma gibi.

Azınlık Bilincinin Önemi

Her farklılık azınlık yaratmayabilir. Nesnel koşulların tamamının mevcut bulunması durumunda bile, önemli olan öznel koşul yani azınlık bilincidir. Eğer azınlık bilinci yoksa, daha önce de belirtildiği gibi, azınlık da yoktur demektir. Bu husus, ulusal azınlıklıklarla ilgili olarak 1991 tarihli AGİK Cenevre Azınlık Uzmanları Toplantısından başlayarak kabul görmüştür.

Burada, "azınlık bilinci" terimini açıklığa kavuşturmak gerekiyor. Bu terim alt-kimliğini önemseyen, onu sürdürmek isteyen her grup için kullanılacak mıdır, yoksa daha seçici bir anlam mı taşır?

Her kültür, alt-kimlik düzeyinde olsun olmasın, kendini sürdürmek ister. Bu açıdan, önemli olan, onun üst-kimlik karşısındaki pozisyonudur. Eğer bu sürdürme çabası yalnızca kendi gelenek ve göreneğini koruma amacına yönelikse, burada sadece bir kültür çeşitliliği söz konusudur ve bir azınlık bilincinden ve dolayısıyla bir azınlığın varlığından söz edilemez. Ama bu çaba üst-kimliğin yanı sıra ısrarla ileri sürülüyor ve siyasal taleplere yol açıyorsa, o zaman ortada bir azınlık bilinci ve dolayısıyla bir azınlık vardır. Tabii, bu topluluk bireylerine

azınlık hakları verip vermemek, yukarıda da belirtildiği gibi, yine ayrı bir konudur; ama verilecekse bu "azınlık bilinci" ölçütünün göz önüne alınması doğaldır.

"Ulusal Azınlıklar"

Günümüzde, bu "etnik, dilsel, dinsel" üçlü ölçütüne dayanan azınlıklar teriminin yanı sıra, bir de, Milletler Cemiyeti döneminde çok kullanılmış olan "ulusal azınlıklar" *(national minorities)* terimi söz konusudur. Azınlık haklarının verilmesi açısından bu kategori hakkında ne söylenebilir?

Anlamı açık olmayan bu sonuncu terimi, Türkiye, Lozan'ı kastederek, "uluslararası belgelerle statüleri saptanmış gruplar" için kullanmaktadır. Uluslararası ortamda ise bu terimin dört farklı anlam taşıdığı görülmektedir:

Terimin birinci anlamı, düpedüz, bir ülkede bulunan etnik, dilsel, dinsel azınlıklardır. Bunu en çok kuzey Avrupa ülkeleri kullanırlar.

İkinci anlamı, bir "akraba devlet"i bulunan azınlıktır. Bir azınlığın içinde yaşadığı ve yurttaşı olduğu devlete "evsahibi devlet" *(host state)*, o azınlığın soydaşlarının egemen olduğu devlete de "akraba devlet" *(kin state)* denir. Ör. Yunanistan'daki Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı için evsahibi devlet Yunanistan, akraba devlet Türkiye'dir. Türkiye'deki Rumlar için de bu durumun tam tersi geçerlidir. Azınlıklar evsahibi devletlerine "vatan", akraba devletlerine "anavatan" derler. (Türkiye'nin iç azınlıklar konusundaki tutumu terimin bu anlamıyla barışık bir nitelik gösterir; bununla birlikte kuzey Irak'ta bir Kürdistan'ın kurulması halinde durum farklı olabilir).

Terimin üçüncü anlamına göre ulusal azınlık, bir anlamda, sesi güçlü çıkan azınlıktır. Bu anlamı, Dilek Kurban'ın bir aktarmasında bulmak mümkün: Ulusal azınlık, "azınlık" sayılmak için gereken nesnel koşulların (farklılık, vb.) yanı sıra öznel koşulu da (azınlık bilinci) yerine getirebilen gruptur. Yani, çeşitli nedenlerle azınlık bilinci güçlü olmayan farklı grubu

"ulusal" değil, "kültürel azınlık" saymak doğru olacaktır.[14] Bu ayrım, ulusal azınlığa hukuki tanıma (ve belki de koruma, yani azınlık hakları) sağlanması bakımından önemli olabilir. Bu kategorileştirmeye göre kültürel azınlıklara "ayrımcılığın önlenmesi", ulusal azınlıklara ise buna ilaveten "azınlıkların korunması" politikalarının uygulanması düşünülebilir.

Nihayet, ulusal azınlık, "yeni azınlıklar"ın yani göçmen işçi vb. azınlıkların karşıt kavramı olarak kullanılmaktadır.[15]

Tam Eşitlik ve Geniş Özgürlük mü, Özel Haklar mı?

Kimi azınlıkları "önemli" ilan ederek onlara özel (pozitif) haklar tanımak konusunda, ikisi de doğru olan iki ters argüman ileri sürmek mümkündür:

a) Böyle bir kategorileştirmeye gitmek, çözeceğinden daha fazla sorun yaratabilir:

"Ulusal" azınlıklara tanınacak pozitif haklar "kültürel" azınlıklar tarafından da talep edilebilir ve bu durumda devletin kaynak tahsisi sorunu içinden çıkılmaz bir hal alabilir.

Hangi azınlığın hangi kategoriye sokulacağını saptamak da kolay değildir. Zaten "güçlü" olup olmama kavramı sabit değildir, geçişlidir. Bu durumda durumu sürekli gözden geçirmek ve hatta ara kategoriler veya geçiş kategorileri yaratmak bile gerekebilir. Bu farklı kategoriler arasında kıskançlık, dolayısıyla da bir tür yarış başlayabilir ve bu yarış ülkede birlikte yaşamak için gerekli olan düzeni fazlasıyla zorlayabilir. Oysa, uluslararası ilişkilerin temelinde yatan kavram, bu ilişkilerin nereye gideceği belli olmayan bir kaosa dönüşmemesi açısından, ülkelerin topraksal (teritoryal) bütünlüğü kavramıdır.

Diğer yandan, "ulusal" ilan edilecek azınlık çeşitli uluslararası etkilere (ör. güçlü ülkelerin ve/veya akraba devletin müdahale girişimlerine) vesile olabilir. Sonunda azınlık, onu ya-

14 Dilek Kurban, "Confronting Equality...", s. 160'tan Joseph Eliot Magnet, "National Minorities and the Multinational State", 26, *Queen's Law Journal* (2001), s. 399.

15 Tankut Soykan'la 01.06.2004 tarihli görüşme.

bancıların "Beşinci Kol"u olarak algılamaya başlayacak çoğunluğun hedefi haline dönüşebilir. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğunda gayrimüslim azınlıklar için durum böyle olmuştur.

"Özel" ve "güçlü" ilan edilmiş azınlığın bir gün "dış self-determinasyon hakkı" isteyeceğinden, yani ayrılarak bağımsız bir devlet kurma yoluna gidebileceğinden korkulabilir. Bu durumun zincirleme reaksiyon biçiminde sürüp gidebileceği kâbusu oluşabilir.[16]

b) Karşı argüman şudur: Kabul etmek gerekir ki bu tür ülkelerdeki azınlıklar, hiçbir ayrılma talebinde bulunmasalar dahi, "ulusal bütünlük" veya "milli güvenlik" sloganları adına şu veya bu biçimde ciddi baskı altındadırlar ve bu baskının bu insanların kimliklerinde yaratmış olduğu tahribatın giderilmesi 21. yüzyılda fevkalade yaşamsal bir konudur.

Bunun sağlanabilmesi için yalnızca "ayrımcılığın önlenmesi" politikasıyla yetinmek mümkün değildir. Çünkü bu politika

16 Kuruluş bakımından, devletler ikiye ayrılır: Göçle kurulanlar (Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya; ABD), doğal gelişimle kurulanlar (İngiltere, Fransa, Türkiye, vb.). Çok istisnai durumlar dışında, bunların hepsi de çokkültürlüdür (multicultural), yani azınlık içerirler. Fakat birinci kategoride farklılık arz eden bütün gruplara her türlü özel kültürel hakların tanınması bir devlet politikasıdır, ikinci kategoride ise buna ancak zamanla ve çabayla ulaşılabilir.

Örneğin, Avustralya'da bütün yurttaşlar istediği dilde otomobil ehliyet sınavına girebilir; kendisi için devlet çevirmen getirtir. Bu ülkelerde bu "çokkültürcü" (multiculturalist) politika doğaldır, yararlıdır, zararsızdır. Doğaldır, çünkü bu devletler sürekli gelen göçlerle oluştukları için çok farklı kültürleri birarada bulundururlar. Yararlıdır, çünkü ülke toprağının genişliğine oranla çok yetersiz olan nüfusun sürekli olarak dışarıdan beslenmesi zorunluluğu sonucu gelen göçmenlerin kendilerini buraya ait hissetmeleri için bu kültürel haklar şarttır. Zararsızdır, çünkü bu devletlerin çekirdeği bu topraklara sömürgeci ülkelerden bir zamanlar gelen Beyazlar tarafından oluşturulmuştur ve temel düzen (İngilizce, kapitalizm, Batı kültürü ve demokrasisi, vb.) sağlamdır. Göçmenlerin ikinci veya üçüncü kuşakları İngilizce başta olmak üzere bu "temel düzen" öğelerini doğuştan itibaren "damardan" almaktadırlar. Üstelik bu ülkeler ekonomik gönenç içindedirler; yani yeterli kaynaklara sahiptirler. Nihayet, bu insanlar buraya isteyerek gelmişlerdir ve geldikleri yerden çok daha rahat bir hayata kavuşmuşlardır.

Oysa, bu çokkültürcü birkaç ülkenin dışında kalan bütün ülkeler tarihsel gelişim sonucu ve iç mücadeleyle oluşmuşlardır, hatta oluşma sürecindedirler. Bunların çoğunda demokrasi vb. Batı'dan ithal biçiminde yerleştirilmeye çalışılmaktadır ve sonuç olarak bunlar, yukarıdaki kategorinin aksine, belirtilen açılardan fazla "sağlam" değillerdir. Yukarıda sözü edilen parçalanma kâbusu bunlardadır.

herkese, yani çoğunluğa da azınlığa da eşit koşulların sağlanmasını öngörür. Oysa bu iki unsur eşit olmaktan çok uzaktır; daha önce de belirtildiği gibi azınlık fazlasıyla dezavantajlıdır.

Olayı kolay anlayabilmek için, her türlü hukuksal eşitliğin sağlandığı ama sınıf farklarının dikkate alınmadığı bir rejimi göz önüne getirmek yararlı olabilir (bkz. Tablo-6). Bu, 20. yüzyıl başlarındaki "liberal demokrasi"dir ve hakkaniyetle ilgisi yoktur. Burada belli bir egemen sınıf vardır ve oyunun kurallarını "devlet adına" o koymuştur. Böyle bir düzenin hakça sayılabilmesi ve dolayısıyla toplumsal barışın sağlanabilmesi için, devletin bu farklılıkları ciddi biçimde törpülemek için devreye girmesi (ör. asgari ücret uygulamaya başlaması) ve en azından alt sınıflara da kendini ifade olanağı tanıması (ör. sendika ve grev hakkı getirmesi) vb. şart olmuştur. Ancak ekonomik uçurumları giderecek bir ortam sağlandıktan yani "sosyal devlet" sayesinde "sosyal demokrasi" kurulduktan sonradır ki, bu düzenin hakça olarak nitelenmesi olanağı doğar. Sonuçta devlet güçlenir, çünkü böylece alt sınıfların rejime kazanılması mümkün olmuştur.

Benzer biçimde, 20. yüzyılın sonunda, azınlıkları asimile etmeye girişen ve bunu da, genellikle, "millet adına" konuşan belli bir etnik/dinsel grubun (çoğunluk grubunun) yönetiminde yapan bir devlet türü, yani ulus-devlet vardır. Klasik demokrasi nasıl demokratik değilse, bu devlet türü de demokratik değildir; alt-kimlikleri reddeder.

Tablo-6:
Değişen Sınıfsal ve Etnik Bütünlük Anlayışları

	20. Yüzyıl Başı	20. Yüzyıl Sonu
"Sınıfsal Bütünlük" Anlayışı	Liberal Demokrasi / (Devlet-egemen sınıf ilişkisi)	Sosyal Demokrasi / Sınıfsal Barış / İnsan Hakları
"Etnik Bütünlük" Anlayışı	Ulus-Devlet / (Millet- başat etnik grup ilişkisi)	Demokratik Devlet / Etnik Barış / Azınlık Hakları

Demek ki burada bütün mesele, toprak bütünlüğüne zarar vermeden, bu devlette maksimum özgürlüğün ve hakkaniye-

tin (ve dolayısıyla toplumsal barışın) nasıl sağlanabileceği meselesidir. Bir yandan, "kanun önünde eşitlik" nasıl "fırsat eşitliği"yle desteklenmediği zaman fazla bir şey düzelmiyorsa, "ayrımcılığın önlenmesi" politikası da "azınlıkların korunması" politikasıyla desteklenmediği takdirde asimilasyon üzerine bina edilmiş olan ulus-devlette fazla bir şey düzelmemektedir;[17] diğer yandan, "azınlıkların korunması" politikası uygulanırsa, yani gerek yasa çıkararak gerekse (ve genellikle) uluslararası sözleşme imzalayarak azınlığa pozitif haklar sağlanırsa, yukarıda sözü edilen çeşitli sakıncaların doğabileceğinden korkulmaktadır.

Bu durumda, en iyi çözümün şu olduğu düşünülebilir:

"Egemen sınıf" temeli üzerine bina edilmiş klasik demokrasi'den "sınıfsal barış" temeli üzerine bina edilmiş sosyal demokrasi'ye geçişe benzer biçimde; her zaman değil ama genellikle "başat etnik grup" temeli üzerine bina edilmiş ulus-devlet'ten "etnik barış" üzerine bina edilmiş demokratik devlet'e geçiş. Bunu daha somut olarak ifade etmek gerekirse:

Azınlıkların talepleri, çoğu zaman hatta her zaman, azınlık dilinin kullanılması ve öğretilmesinde (yani, kültürel haklarda) somutlaşmaktadır. Burada yapılabilecek şey, bu ve benzer konulardaki tüm yasaklamaların (azınlık dilinde yayının, kültür merkezlerinin ve dil kurslarının engellenmesinin, vb.) istisnasız bütün yurttaşlar için kesin biçimde kaldırılması olabilir. Diğer bir deyişle, yalnızca belli bir azınlığa pozitif haklar tanımak yerine, alt-kimlikleri korumayı güçleştiren yasakları bütünüyle ortadan kaldırmak suretiyle negatif hakları alabildi-

17 Azınlıkların korunması politikasını uygulamaktan çekinen devletlerde çok yaygın olan bir yanlış düşünce vardır: Bir azınlık mensubu, yurttaşı olduğu ülkede her türlü makama gelebiliyorsa (ör. cumhurbaşkanı olabiliyorsa) o ülkede ayrımcılığın olmadığı sanılır. Oysa, bu fazla bir şey ifade etmez. Olsa olsa, o ülkede ırkçılık yapılmadığını gösterir. Önemli olan, söz konusu kişinin kendi "alt-kimlik"ini (yani, mensup olduğu azınlık grubunun kimliğini) açık ve korkusuz biçimde ifade ettiği zaman o makama gelip gelemediğidir. Ör. Türkiye'de on cumhurbaşkanından en az üç tanesi yarım Kürt etnik kökendendir. 1990'lardaki bir dışişleri bakanı da tam Kürt kökenlidir; ilkokula gittikten sonra Türkçe öğrenmiştir. Fakat bunlar bu görevlere farklı bir alt-kimlik belirtmeden, Kürt kimliğinden sıyrılarak, "Türk" kimliği altında gelmişlerdir.

ğine genişletmek ve böylece demokrasiyi fazla geç kalmadan yaygınlaştırıp derinleştirmek doğru bir davranış olabilir. Fazla geç kalmadan; çünkü geç kalınırsa çekişme sonucu azınlık bilinci artabilir ve bu kültürel haklardan fazlası yani özerk yönetim ve ayrı devlet talepleri ortaya çıkabilir.

Bu genişletme ve derinleştirme yapılırsa hem gerçek bir "ayrımcılığın önlenmesi" politikası güdülmüş olacaktır, hem de "azınlıkların korunması" politikasından çekinenlerin korkuları giderilmiş olacaktır. Diğer yandan, hem azınlığın gerçek eşitlik için alt-kimliğini koruyabilmesi sağlanacaktır, hem de onun tecride uğrayıp zarar görmemesi temin edilecektir.

Dahası, aynen nasıl sosyal demokrasi bir "sınıfsal barış" yaratarak sınıf kavgasını engellemiş ve dolayısıyla milletin "birlik ve beraberlik"ini güçlendirmişse; bu yasakların kesin olarak kaldırılması da bir "etnik barış" yaratarak "iç self-determinasyon"u (yani demokrasiyi) sağlayarak "dış self-determinasyon"u (yani ayrılmayı) gereksiz kılabilir.

Yalnız, burada dikkat edilecek bir nokta vardır:

Farklılığını ısrarlı biçimde ileri süren grubun bunu yapabilecek maddi olanaklardan yoksun olması durumunda devlet devreye girerek "aktif" rol oynamalı (yukarıda sözü edilen "olumlu edim") ve devlet olanaklarını o gruba kullandırmalıdır. Ör. Devlet radyo-TV'sinde zaman ayırmalıdır. Devletin "negatif" tavır takınması yani yalnızca yasakları kaldırmakla yetinmesi durumunda hem azınlık hem devlet için istenmeyen durumlar ortaya çıkabilir: Kimi azınlıklar kimliklerini ifade edemez durumda kalır (ve toplumsal barışın sağlanması aksar), kimi güçlü azınlıklar da haksız avantaj sağlamış olur (ve üst-kimliğe rakip duruma gelebilirler).

Bu konuya, Türkiye açısından Sonuç'ta tekrar döneceğiz.

Türkiye'de azınlıklar deyince, devletin resmî olarak kabul ettiği azınlıklar tablosu ile uluslararası standartların uygulanması sonucu ortaya çıkan tablo arasında büyük fark vardır. Peter Alford Andrews, ilk defa 1989'da yayınladığı *Ethnic Groups in the Republic of Turkey* adlı kitabında 42 tane etnik gruptan söz etmektedir.[18] Bunların hepsi olmasa da en azından bir bölümünün azınlık grubu olduğu düşünülebilir.

I) Resmî Uygulamaya Göre Türkiye'deki Azınlıklar: Gayrimüslimler

Dünyada geçerli azınlık standartlarının aksine, Türkiye'deki resmî azınlık tanımı ve uygulaması epey dar bir yorumla ele alınır. "Azınlık" deyince yalnızca gayrimüslim yurttaşlar, hatta, biraz aşağıda ele alınacağı gibi, yalnızca üç tarihsel gayrimüslim grup (Ermeniler, Museviler, Rumlar) kastedilir. Müslüman yurttaşlar, çeşitli açılardan (etnik, dilsel, vb.) farklı olsalar bile, azınlık sayılmazlar. Bunun nedenleri şöyle özetlenebilir:[19]

18 Peter Alford Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar,* (çev. Mustafa Küpüşüoğlu), İstanbul, Ant Yayınları, 1992, s. 56.

19 B. Oran, "Thoughts on the State and the Kurdish Identity in Turkey", (ed. Ole

1) Tarihsel: Türkiye Cumhuriyeti birçok açıdan Osmanlı İmparatorluğunun devamıdır ve Osmanlı'nın toplumsal düzeninin çekirdeği de, temelinde din ve hatta mezhep yatan "Millet Sistemi"dir. Bu sistem, İstanbul'un fethinin hemen ertesi yılı yani 1454'te başlamış ve resmen 1839 Tanzimat Fermanına kadar sürmüştür. Buna rağmen, etkilerini (ileride de ayrıntısıyla göreceğimiz gibi) günümüze kadar büyük ölçüde devam ettiregelmiştir.

Millet Sistemine göre gruplar etnik veya dilsel farklılıklarına göre değil, dinsel ve mezhepsel farklılıklarına göre tanımlanmışlardır. Burada bütün Müslümanlar, başka mensubiyetleri ne olursa olsun, tek bir "İslam Milleti" (Osmanlı'da "millet" sözcüğü 20. yüzyıl başlarına kadar "ümmet" anlamında kullanılmıştır) sayılarak birinci sınıf bir çoğunluk ("Millet-i Hakime") addedilmiş, gayrimüslimler ise mezheplerine göre ayrı ayrı "millet"ler olarak ele alınarak ikinci sınıf tebaayı oluşturmuşlardır. Dolayısıyla, Osmanlı'da 1454'ten itibaren uygulanan Millet Sisteminde, azınlık kastedildiği anda otomatik olarak bu ikinci sınıf tebaa gayrimüslimlerden söz edilmektedir.

2) Siyasal: Türkiye'deki Hıristiyan azınlıkların Avrupa ülkeleri tarafından korumaya alınması İmparatorluğun zayıflamasıyla doğru orantılı olarak hızlanmış ve güçlenmiş, İmparatorluğun içişlerine karışılmasının başlıca nedenini/bahanesini oluşturur hale gelmiştir. Dolayısıyla Müslüman çoğunluk bu azınlıkları, dinsel farklılığın yanı sıra, bir de bu yüzden hep "öteki" sayagelmiştir.

3) İdeolojik: Bir zamanlar üç kıtaya yayılan imparatorluğun 20. yüzyıl başına gelindiğinde yalnızca Anadolu'dan ibaret kalması ciddi bir travma yaratmıştır. 1923'te kurulan cumhuriyetin de dağılabileceği korkusu bu travmanın günümüze kadar sürmesini sağlamış ve yeni bir parçalanmanın önlenmesi amacıyla Türk'ten başka kültürel kimliklere tahammülsüzlüğe yol açmıştır. Türkçü İttihat ve Terakki, Millet Sistemi gereği Müslümanla-

---

Hoiris and Sefa Martin Yurukel), *Contrasts and Solutions in the Middle East*, Aarhus, Aarhus University Press, 1998, s. 489-491; Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, s. 153-154, dn. 78.

ra Türk muamelesi yapmış ama gayrimüslimler Türk'ten çok farklı kimliğe sahip oldukları için bunları "öteki" ilan etmiştir.

Erzurum ve Sivas kongrelerine gayrimüslim seçtirilmemesiyle başlayan bu durum, Lozan'da da anlatımını bulmuştur. Lozan'da yalnızca gayrimüslim yurttaşlar azınlık sayılmışlar, İkinci Bölüm'de ayrıntısıyla göreceğimiz gibi MC sistemi içinde yalnızca onların hakları uluslararası garanti altına konmuştur.[20]

Türkiye'nin bu tutumunu, devletin imzaladığı uluslararası sözleşmelere eklediği "Yorum Beyanı" veya "çekince"lerde[21] şöyle okuyoruz:

"Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin xxx maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar"

Bu beyanın/çekincenin söylediği özetle şudur: Türkiye'nin katıldığı sözleşmelerde getirilen haklar eğer Türkiye anayasası tarafından yasaklanan haklardansa veya Lozan'da azınlık kabul edilenler dışında kimselere de haklar getiriliyorsa, bunlar kabul edilemez.

Görüldüğü gibi, bu yorum beyanı/çekince Türkiye'nin resmî olarak kabul ettiği azınlık tanımını (Lozan) bir de anayasayı devreye sokarak daha da daraltmaktadır. Oysa, daha önce de belirtildiği gibi, özellikle 1990 sonrası dünya gelişmeleri sonucu azınlık hakları hem coğrafi açıdan çok genişlemiş hem de nitelik bakımından çok derinleşmiştir ve bu süreç hızla devam etmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin sınırlayıcı tutumunun, çağdaş eğilimlere gün geçtikçe daha ters düştüğü ve Türkiye'yi gitgide sıkıştırdığı açıktır.

Gerek bu ters düşme durumunu, gerekse Lozan uygulamasının Lozan metnine aykırı düşmesini İkinci Bölüm'de, Lo-

20 Pratikte pek önemli olmamakla birlikte, Türkiye'deki azınlık hakları, Lozan'ın yanı sıra Bulgaristan'la yapılmış 18.10.1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasında da söz konusu edilir. Ama burada hak sahibi olarak görünen "anadili Bulgarca olan Türk uyrukları"nın "Hıristiyan dininden" olacağı da öngörülmektedir. Yani Millet Sistemini izleyen Lozan mantığı aynen burada da geçerlidir.

21 Bu iki kavram ileride dipnot 41'de izah edilecektir.

zan'da getirilen azınlık kavramı ve Lozan'da getirilen azınlık hakları diye iki başlık altında inceleyeceğiz. Ama bunu yapmadan önce, hem Türkiye'nin resmî görüşüne göre, hem de uluslararası standartlara göre Türkiye'deki azınlıkları kuşbakışı görebilmek için bir ufuk turu yapalım.

Türkiye'deki uygulamanın azınlık saydığı üç geleneksel "büyük" (aslında, büyük kentli) gayrimüslim grup, alfabetik sıraya göre, şunlardır:

Ermeniler: Büyük çoğunlukla Gregoryen Ortodoks olan, az miktarda Katolik ve Protestan da içeren bu halk Anadolu'nun otokton ahalisindendir. Hem etnik hem dinsel hem de dilsel bakımdan farklılık arzeden Ermeniler, İttihat ve Terakki'nin 1915 Tehcirindeki katliamlar ve ayrıca göç nedenleriyle çok azalmışlardır. Gerçi, Anadolu'da ve özellikle Doğu Karadeniz bölgesindeki dağlık kesimlerde Tehcir'den kurtulmak için zamanında ihtida etmiş (Müslüman olmuş) Ermeni kökenli bir nüfusun yaşadığı ve bu dindar Müslüman insanların hiç farkında olmadan yerel dil olarak Ermenice konuştukları bu işleri bilenler için bir "açık sır"dır ama, Ermenilik bilinci taşıyan Ermeniler esas olarak İstanbul'da otururlar ve sayıları 55.000-60.000 kadardır. Gregoryen Ermeniler Kumkapı'da Fatih'in girişimiyle 1461'de kurulmuş Ermeni Patrikhanesine bağlıdırlar. Ermenilerin Ermenice olarak çıkardıkları *Jamanak* ve *Marmara* adlı iki tane gündelik, Türkçe ağırlıklı olarak çıkardıkları *Agos* adlı bir de haftalık gazeteleri yayımlanmaktadır.

Museviler: Diğer ikisinin aksine, Türkiye'deki Musevilerin büyük çoğunluğu otokton değildir. 15. yüzyıl sonunda İspanya ve Portekiz'den kaçmak zorunda kalarak Osmanlı İmparatorluğuna göç eden Sefarad Yahudilerinden gelirler ve anadil olarak İspanyolca'nın bir kolu olan Ladino'yu konuşurlar. Etnik, dinsel ve dilsel farklılık arzeden bu grup göçle gelmiş olmalarından kaynaklanan bir uyum içinde devletle sürtüşmemeye özen göstermiştir ve bu yönüyle de Ermeni ve Rumlardan ayrılır. Tabii, Musevilerle devlet arasındaki bu uyumun çok önemli bir nedeni de, akraba devlet İsrail'le Türkiye arasındaki ilişkilerin hiçbir zaman kötü olmamış oluşudur; oysa

Türkiye'nin Yunanistan ve sonra da Ermenistan'la ilişkileri böyle olmamıştır. Şunu söylemek gerekir ki, Musevilerin bu tutumları, 1942 Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül 1955 gibi olaylardan büyük zarar görmelerini engelleyememiştir.

İstanbul'da bulunan Başhahamlığa bağlı olan Museviler, İsrail'in 1948'de kurulmasından sonra bu ülkeye göç nedeniyle azalmışlardır. Bugün sayıları yaklaşık 25.000 civarında olan Musevilerin kendi dillerinde *Şalom* adlı bir haftalık gazeteleri vardır.

Rumlar: Grek Ortodoks olan, çok az bir miktar da Katolik ve Protestan içeren bu halk da Anadolu'nun otokton ahalisindendir. Etnik, dinsel ve dilsel farklılık arzeden Anadolu'nun Ortodoks Rumları 1923 Lozan'da Yunanistan'la imzalanan zorunlu Ahali Mübadelesi sonucu göç etmek zorunda kalmışlar, yalnızca İstanbul ile Bozcaada ve İmroz Rumlarının kalmasına izin verilmiştir. Böylece, Kurtuluş Savaşı sonunda ve Mübadele icabı yaklaşık 1.190.000 Rum Yunanistan'a gitmiş, o tarihte yaklaşık 110.000 Rum kalmıştır.[22] Özellikle 1964 sonrasında Kıbrıs sorununun Türk-Yunan ilişkilerini zehirlemesi üzerine, günümüzde bu üç yerdeki Rumların sayısı, göç yüzünden yaklaşık 2000'e inmiş bulunmaktadır ki, bunların çoğu yaşlıdır. Ortodoks Rumlar Fener'deki Rum Patrikhanesine bağlıdırlar. Rumların *İho* ve *Apoyevmatini* adlı iki tane gündelik gazetesi yayımlanmaktadır .

Türkiye'de resmî politika yalnızca bu üç grubu azınlık saymış ve çeşitli ihlaller hariç tutulacak olursa (bkz. İkinci Bölüm) bunları Lozan'daki azınlık koruma hükümlerinden yararlandırmıştır. Oysa, Asurileri ve Keldanileri de içine alacak biçimde kullanılan Süryani terimiyle anılan[23] ve kökeni ilk Hıristiyanlara dayanan gayrimüslimler başta olmak üzere, Türkiye'deki bütün gayrimüslim yurttaşların (Nasturi, Yezidi, Pro-

22 C. A. Macartney, *National States and National Minorities*, London, Oxford University Press, 1934, s. 446.

23 Süryaniler ve Anadolu'nun benzer eski halkları (Asuri, Keldani, Nasturi, vb.) hakkında özet bilgi için bkz. B. Oran, "Süryaniler" kutusu, (ed. B. Oran), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, 9. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 194-195 (bu kaynak bundan sonra TDP olarak geçecektir).

testan, vb.) Lozan korumasına dahil olduklarına hiçbir hukuksal kuşku yoktur (bkz. İkinci Bölüm).

Etnik, dinsel, dilsel farklılık arzeden Süryaniler 1980 ve 90'larda Güneydoğu'da çıkan iç savaş benzeri durumdan çok olumsuz etkilenerek önce İstanbul'a, oradan da Avrupa'ya göç ederek iyice azalmışlardır. Bununla birlikte, bölgedeki ortam normalleştikçe bugün (2004) dönmeye ve eski köylerine yeniden yerleşmeye başladıkları görülmektedir. Kendi ifadelerine göre, bölgede 3.000 ve bütün Türkiye'de de (özellikle İstanbul'da) 50.000 kadar olan Süryanilerin dillerini, okullarını ve çeşitli kurumlarını devlet bugüne kadar Lozan'ın koruması altında saymamıştır. Fakat, 02.01.2003 tarihinde çıkan Dördüncü AB Uyum Paketinin 3. maddesinin uygulanması için 24.01.2003'te çıkartılan Yönetmeliğe bir gayrimüslim vakıflar listesi ilk defa eklenmiş ve böylece bu üç geleneksel azınlık dışındakiler de sonunda tanımaya bu dolaylı yoldan kavuşmuştur.

Bunların yanı sıra, cemaatin kendi ifadesine göre 5.000-10.000 kadar Bahai ve yine cemaatin kendi ifadesine göre 1.500 kadar Protestan vardır; bunlar da gayrimüslimdir. Bu Protestanların, bir kısmı son yıllardaki misyoner faaliyeti sonucu olarak ve bir kısmı da AB ülkelerine göç edebilmek amacıyla tanassur eden (Hıristiyanlaşan) Müslümanlar olduğu bilinmektedir.[24]

Üç "büyük" gayrimüslim azınlık, Müslüman çoğunluklu bir ülkede yaşadıklarından ötürü azınlık bilincini daima korumuşlardır. Özellikle de Ermenilerin ve Rumların otokton olmaları bunda önemli rol oynamıştır. Tabii bunda, Millet Sisteminin getirdiği özerkliğin ve verdiği grup haklarının katkısının yanı sıra, aynı sistemin onları ikinci sınıf saymasının rolü de vardır. Ermeni, Rum ve Musevilerin aksine, yukarıda sözü

24 Türkiye'de özellikle resmen azınlık kabul edilmeyenlere ilişkin istatistikler tutulmadığı (daha doğrusu, gizlendiği) için, bu konuda sözlü ifadelere ve ayrıca yabancı yazılı kaynaklara başvurmaktan başka çare yoktur. Bir resmî ABD kaynağı Türkiye'deki Süryanilerin 15.000, Bahailerin 10.000, Protestanların da 3.000 kadar olduğunu bildirmektedir: US Department of State, *International Religious Freedom Report 2002: Turkey (http://www.state.gov/g/drl/rls/irf-2002/13986.htm)*. Aktaran: Kurban, "Confronting Equality: The Need for...", s. 178.

edilen sayıları az olan gayrimüslim azınlıklarda ve sayıları çok az olmasa da son derece barışçıl ve kendi içine dönük bir topluluk olan Süryanilerde yoğun ve özellikle de üst-kimliğe paralel bir bilinç sergilemesi görülmez. Bunların bütün talepleri, ayrım görmemek ve dinlerini/dillerini rahatça yaşayabilmektir.

II) Dünya Standartlarına Göre Türkiye'de Durum

Bugün dünyada standart olarak kabul edilen etnik, dilsel, dinsel üçlü ölçüt uygulanacak olursa, Türkiye'de gayrimüslimler dışında da azınlıklar bulunduğunu kabul etmek gerekir. Gayrimüslimlere ilaveten; soy ve/veya dil açısından farklılık gösteren ve bu farklılığı üst-kimliğe karşı kimliklerinin vazgeçilmez parçası sayan Müslümanlar da azınlık kategorisine girer.

Giriş bölümünde, azınlık bilincinden (ve dolayısıyla, azınlığın varlığından) söz ederken, azınlık alt-kimliğinin üst-kimliğe karşı olarak ileri sürülmesinin önemine değinilmişti. Alt-kimliklerini Türkiye'deki üst-kimlik olan "Türklük"e karşı ileri sürüp sürmediklerine bakmaksızın, farklı alt-kimlik sahibi bellibaşlı Müslüman grupları şöyle sıralamak mümkündür:

Araplar: Türkiye'de toplam 1.000.000 kadar Arap kökenli-Arapça konuşan vardır. Bunlardan Mardin-Urfa-Siirt civarında yaşayan yaklaşık 300.000-350.000 kadarı Sünni'dir ve bu grup etnik ve dilsel farklılık arzeder. Mersin-Adana-Antakya civarında yaşayan yaklaşık 200.000 kadarı ise genellikle Alevi'dir ve dinsel ve dilsel bakımdan farklıdır. Geri kalanlar ise yurdun çeşitli yerlerine göç etmiş olarak yaşamaktadırlar.

Sünni Araplar arasında, etnik kimliğin üst-kimliğe karşı ileri sürüldüğüne rastlanmamaktadır. Alevi Araplara gelince, bunların Alevilik kimlikleri çok daha önde olduğu için kendilerine Aleviler altbaşlığımda değinilecektir.

Aleviler: Biraz aşağıda dört sınıfa ayıracağımız bu grubu göçmen veya otokton kategorisine kesin olarak katmak güçtür. Çünkü bir kısmı Anadolu'ya Osmanlı'nın kökeni olan Kayı aşiretinden önce, bir kısmı yaklaşık onunla aynı zamanda, bir kısmı ise sonra gelmiştir.

Ama, önce, temel bir konuyu tartışmak gerekiyor. Günümüzde Türkiye'de sokaktaki insan bu durumun pek farkında değildir ama, Lozan'da azınlık konularını müzakere eden Dr. Rıza Nur, üç ciltlik *Hayatım ve Hatıratım*'da, Ankara heyetinin ırk ve dil azınlıklarının yanı sıra din azınlığı ölçütünü de kabul etmeyişinin nedeninin Alevileri azınlık yapmamak ve dolayısıyla uluslararası korumaya sokmamak olduğunu açıkça belirtir.[25]

Alevilerin din açısından hangi pozisyonda oldukları, dolayısıyla da azınlık olup olmadıkları konusu yurt dışında (ve, bir miktar da, Türkiye'deki Alevi ortamı içinde) çok konuşulan bir husus olduğu halde, Türkiye'de açıkça gündeme gelmemiştir. Aleviler azınlık olduklarını kabul etmezler ve hatta buna şiddetle tepki gösterirler. Gerekçeleri şöyledir: 1) Sayıları bir azınlığa göre çok fazladır; 2) Azınlık değil, kurucu unsurdurlar. Aleviliğin Anadolu toprakları ve özellikle Balkanlar'daki tarihsel etkileri çok büyüktür; 3) Belki hepsinden de önemlisi, "azınlık" kavramı, Osmanlı'daki Millet Sistemine uygun olarak gayrimüslimlerle özdeşleştirilmiştir; hatta güvenilmezlik ve ihanetle eşanlamlıdır, çoğunluğun kaprislerine ve isteklerine tabi olmayı ve "ikinci sınıf" olmayı ifade etmektedir. Azınlık gruplara dahil olmak her an bu ülkeden sürülmeyi göze almak, dışlanmayı kabullenmek demektir. Aleviler bunu kabul etmemektedir.

Diğer yandan, tabii ki devlet de Alevileri azınlık saymamaktadır. Bütün bu durumlar, Aleviler ile Kürtlerin bu açıdan çok benzeştiklerini gösterir. Çünkü Kürtler de yaklaşık aynı gerekçelerle azınlık olduklarını reddederler (bkz. dipnot 54).

---

25 Bkz. *Hayatım ve Hatıratım*, C. III, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1967, s. 1044: "Frenkler bizde ekalliyet diye üç nevi biliyorlar: Irkça ekaliyet, dilce ekaliyet, dince ekaliyet. Bu bizim için gayet vahim bir şey, büyük bir tehlike... Din tabiri ile Halis Türk olan iki milyon kızılbaşı da ekalliyet yapacaklar." Bundan sonra da "çözüm"ünü açıklıyor: "Bunun dersi: Vatanımızda başka ırkta, başka dilde, başka dinde adam bırakmamak en esaslı, en adil, en hayati iştir... [Türk olmayanları] keza Kürtleri devamlı bir temsil [asimilasyon] planı üzere ayrı dil ve ırklıktan tecrid etmelidir." (s. 1045). Bu hususa İkinci Bölüm'de "Türkiye'nin Azınlıkları Lozan'la Sınırlaması Hukuken Doğrudur" altbaşlığı altında tekrar temas edilecektir.

Aleviler arasında kendilerinin dinsel olarak ne olduğuna dair en az beş görüş vardır. 1) Bir grup, Alevilerin gerçek Müslümanlar olduğunu düşünmektedir. Alevi dedelerinin peygamber soyundan geldiği iddiaları ve Balkanların Müslümanlaştırılmasında Alevi baba ve dedelerinin önemli rol oynaması buna kanıt olarak gösterilir. 2) İkinci görüş, Aleviliğin farklı dinsel inançlardan çeşitli öğeleri biraraya getiren bir inanç olduğunu söylemektedir. Bu anlamda İslam, Aleviliği oluşturan öğelerden biridir. Kısaca, Alevilik İslam'a indirgenemez; Şamanlıktan, Zerdüşlükten ve Hıristiyanlıktan da öğeler içeren, tamamen kendine özgü bir inanç yapısıdır. 3) Üçüncü bir grup, Aleviliği dinsel bir inanç olarak değil, Anadolu'ya has bir kültür-dünya görüşü, felsefe olarak tanımlamaktadır. 4) Bazıları ise Aleviliğin İslam içinde Sünnilikten ve Şiilikten farklı Anadolu merkezli bir mezhep olduğunu söylemektedir. 5) Küçük ve Aleviler tarafından pek itibar edilmeyen bir grup ise, Aleviliği Şiilikle özdeşleştirmektedir.[26]

Meseleye azınlıklar açısından bakmak gerekirse, konuyu iki noktaya indirgemek mümkündür:

Birinci yaklaşım, Alevileri İslam kapsamına sokmaz. Alevi pratiği İslam'ın temel kurum ve ilkeleriyle (cami, namaz, oruç, hac, zekat, şeriat, vb.) ilişkisizdir. Alevi uygulamaları temel olarak Orta Asya'daki Şamanlıkla benzeşir: Şaman'm yerine Dede, Gök Tanrı dinindeki Güneş'in yerine Hz. Ali, kımız içme töreninin yerine kadın ve erkeklerin birlikte katıldığı ve nefes ile semah'ın ve nadiren de mey'in yer aldığı Cem ayini geçmiştir vb.[27] Bu temel kurum ve uygulamaların İslam'la ilişkisinin, kimi Şii simgeleri aracılığıyla kurulduğu söylenebilir: Kerbela, Hz. Ali, Hasan, Hüseyin, vb. Bunun sebebi, bu simgelerin mazlumluk simgeleri olmasında aranmalıdır. Çünkü bu grup çeşitli

26 Mustafa Şen'le 07.06.2004 tarihli görüşme.

27 Ayhan Yalçmkaya, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar,* Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1996, s. 19-21. Yalçmkaya bu yaklaşımda değildir; bu dipnot, Alevilik ile Şamanlık'ın benzeşmesi örneklerinin bu kitaptan alınması nedeniyle verilmiştir.

nedenlerle Osmanlı tarafından sürekli olarak ezilmiştir.[28]

İkinci yaklaşımda, Alevilik Müslümanlığın bir koludur. Bununla birlikte, Alevilerin çoğunluk (Sünniler) ve devlet (Diyanet İşleri Başkanlığı) tarafından dışlanması sonucunu doğuracak kadar farklı dinsel uygulamalara sahip bulunması nedeniyle, yine dinsel bakımdan farklılık arz ettiği ortadadır. Bu ikinci şıkta da "azınlık" kavramının bütün teknik öğelerinin mevcut olduğu söylenebilir: Aleviler sayıca azdır, başat değildir, farklıdır, vatandaştır. Azınlık bilincine gelince, Alevilerin kendilerini çok farklı hissettikleri ve bu farklılığı alt-kimliklerinin temel direği saydıkları hususu tartışma götürmez.

Alevilerin çoğunluğu; aynen sonradan İstanbul'u fetheden, tamamen yerleşik düzene geçen, sonra da kendilerini Doğu Roma'nın mirasçısı sayarak cidden farklılaşan Osmanlılar gibi Türkmen kökenlidir. Konuştukları dillerden hareket edildiğinde ise, Alevilerin dört farklı gruptan oluştuğu görülmektedir:[29]

a) Azerbaycan Türkçesi konuşanlar: Bunların dini İran'daki Şiilere çok yakındır, Kars'ta yaşarlar, sayıları çok azdır;

b) Arapça konuşanlar: Hemen yukarıda "Araplar" olarak sözü edilen bu grup Suriye'deki Alevi (Nusayri) cemaatinin uzantısıdır, belirtildiği gibi Mersin-Adana-Antakya civarında yaşar, diğer Alevilerle tarihsel bağlara sahip değildir, etkileri çok azdır. Bunların dinsel kimliği (Alevi) etnik kimliklerinden çok önde gelir. Bu durum, Arap oluşlarının Türk üst-kimliğine sorun çıkarmasını engellemektedir;

---

28 Bu baskının nedenleri şöyle sıralanabilir: a) Bu farklı dinsel özellikler Osmanlı'ya ve Sünni halka çok ters gelmiştir (üstyapısal neden); b) Kırsal alanda kalmış Türkmenlerin göçebe toplumu olmaktan gelen özerk ve eşitlikçi özellikleri, devlete itaati telkin eden Sünnilikten kuvvet alan Osmanlı'yı çok rahatsız etmiştir. Çünkü devlet, "nüfus kağıdı ve ikametgah ilmühaberi getiremeyen" kimselere asayiş, vergi, askerlik vb. gibi alanlarda egemen olmakta zorlanmaktadır (siyasal neden); c) 1453'ten sonra yerleşik üretim biçimine geçen Osmanlı, göçebe üretim biçiminde kalan ve bu yüzden vergi alamadığı, vb. Türkmenleri düşman saymıştır (altyapısal neden); d) 16. yüzyıl başlarında İran tahtını ele geçiren Şah İsmail'in Alevi Türkmen kökenli olması, İstanbul tarafından ezilen Alevilerin Osmanlı'nın doğudaki tek rakibi İran'a meyletmelerine yol açmış, bu da Osmanlı'yı çok ürkütmüştür (dış neden).

29 Martin van Bruinessen, "Kurds, Turks, and the Alevi Revival", <*http:// www.let.uu.nl/~martin.vanbruinessen/personal/publications/Alevi_revival.htm.*>

c) Türkçe konuşanlar: Esas kalabalık ve etkili grup budur. Etnik ve dilsel bakımdan Türk (Türkmen) olmakla birlikte, esas Alevilik (dinsel azınlık) bilincini bu grup taşır;

d) Zazaca (Zazaki, Dımılı) ve Kürtçe konuşanlar; bunların sayısı yaklaşık 3.000.000 olarak belirtilmektedir;[30] Türkiye'deki Kürtlerin yaklaşık yüzde 25'inin Alevi olduğu bilindiğine göre, bu sayı doğru olmak gerekir.

Bu durumda Alevi Kürtler/Zazalar, çoğunluktaki Sünni Türklerin içinde dinsel ve etnik bir azınlık olmanın yanı sıra, bir de azınlıktaki Alevi ve Kürt grupları içinde azınlık (yani, azınlık içinde azınlık) olmaktadırlar.[31] Çünkü büyük çoğunluğu etnik açıdan Türk olan Alevilerden etnik ve dilsel olarak, büyük çoğunluğu Sünni olan ve Kırmanç konuşan Kürtlerden de dinsel ve dilsel (çünkü çoğunlukla Zazaca konuşurlar) olarak ayrılırlar. Kürtler ile Zazaların etnik bakımdan ne kadar aynı ve ne kadar farklı oldukları hususu çok tartışmalı olduğu için, oraya hiç girmiyorum.

Osmanlı döneminde kırsal bölgede yaşayanları Kızılbaş, kentlerde yaşayanları Bektaşi adıyla bilinen Alevilerin bugünkü sayısı hakkında çok farklı tahminler bulunmakla birlikte, yaklaşık 12.000.000 civarında oldukları söylenebilir.

Balkan ve Kafkas Kökenliler: Bunlar Osmanlı döneminde ve özellikle 19. yüzyılda Balkanlardan ve Kafkaslardan göçlerle gelmedir.

Balkanlardan gelenler arasında en başta, Slav kökenli Müslümanlar olan **Boşnaklar, Torbeşler, Pomakların** yanı sıra, bir de **Arnavutlar** sayılabilir. Bunlara, hangi bölgeden ne zaman geldikleri ve sayıları tam bilinmeyen[32] Romanları da (Çingene-

30 Bu sayı için: Kurban, "Confronting Equality...", s. 170'ten Nigar Karimova ve Edward Deverell, "Minorities in Turkey", *Swedish Institute International Affairs*, Cilt 7, No. 9 (2001), <*http://ui.se/texter/op19.pdf*>, s. 11.

31 Kurban, "Confronting Equality...", s. 181.

32 Çeşitli kaynaklarda Roman göçünün 5-11. yüzyıllar arasında farklı dalgalar halinde Hindistan'dan İran'a doğru olduğu, İran'dan da batı ve güneye doğru olmak üzere göçün iki kola ayrıldığı ifade edilmektedir. İkiye ayrılmış bu göç hareketinin bir bölümünün 9. ve 14. yüzyıllar arasında Suriye ve Ermenistan üzerinden Anadolu'ya geldiği belirtilmektedir. Bu bilgiler için bkz. Ali Rafet Özkan, *Türkiye Çingeneleri*, Ankara, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 21.

ler) eklemek gerekir. Türkçe konuşan bütün bu gruplar objektif ölçüt açısından "etnik azınlık" ölçütüne girmektedir.

Kafkaslardan ise başlıca **Çerkesler** (Adige, Abhaz, vb.) ve **Gürcüler** gelmiştir. Lazların kökeni konusu çok açık değildir; en azından büyük bölümü otoktondur. Ruslardan kaçarak Anadolu'ya esas olarak 19. yüzyılda gelmiş olan bu grupların sayısı hakkında kesin bilgi sahibi olmak zordur. Bununla birlikte örneğin Çerkeslerin yüz binleri bulduğu bilinmektedir. (bu sayı, kendi ifadelerine göre 4.000.000'dur). Türkçe konuşan bu gruplar da objektif ölçütler açısından etnik azınlık ölçütüne girerler.[33]

Sübjektif ölçüte, yani azınlık bilinci konusuna gelince. Balkanlardan gelenler, genellikle azınlık bilincine sahip değildir. Kafkaslardan gelenler ise, benzer durumda bulunmakla birlikte etnik bilinç konusunda 2000'lere varıncaya kadar büyük ölçüde sessiz kalmışlar ve sonra "Çerkes Mutfağı" gibi lokantalarla, Kafkaslardaki ulusal kavgaların etkisi sonucu gazetelerde yayınladıkları bildirilerle,[34] çıkardıkları *Çveneburi, Pirosmani, Nart, Jineps, Ogni* gibi dergi ve gazetelerle[35] ve kurdukları Kafkas dernekleriyle alt-kimliklerini ortaya koymaya başlamışlardır.[36]

Türkiye genelinde yaklaşık 450.000 Roman'ın yaşadığını bildiren kaynak için Dr. Ali Dayıoğlu'na teşekkür ederim.

33 Kurban'ın aktardığı bir diğer yabancı kaynak, Türkiye'de Lazların 150.000, Romanların ise 50.000 kadar olduğunu bildirmektedir: Karimova ve Deverell, "Minorities in Turkey", Aktaran: Kurban, "Confronting Equality...", s. 178. Oysa Lazların çok daha az sayıda olduğu söylenebilir.

34 Örneğin bkz. "Türkiye'deki Çerkesler, Gürcistan'ı barışa davet ediyor: Abhazya'da Savaşa Hayır! Bir ülke, bir halk, bir kültür soykırım tehdidi altında", sonunda <*www.abhazya.org*> yazan tam sayfa ilan, *Radikal*, 11.11.2001.

35 *Çveneburi* ve *Pirosmani* Gürcü, *Nart* ve *Jineps* Çerkes, *Ogni* ise Laz yayımdır.

36 Aslında, Çerkes diasporasının bir Çerkeslik bilinci yaratma yönündeki çabaları çok daha eskidir. Almanya'da Latin ve Kiril alfabesiyle yayınlanan ve başlık altı mottosu "Çerkes Halkının Yayın Organı" olan *Şible* adlı teksir gazete buna örnek gösterilebilir. Gazetenin 1985 yılına ait sayısında sütun aralarında (imlaya tarafımca müdahale edilmemiştir) "Aslını Unutan Haramzadedir", "Çerkesler Kafkasların Fransızlarıdır - Noussimbaum", "Dilini, Kültürünü ve Milletini Unuttıranlar Haindirler", "Ana Dilin Olan Çerkesceyi Oku ve Yaz!", "Anne Beni Dilsiz Bırakma", "Anne Bana Çerkesceyi Öğret!", "Öğretki Çerkes Kalayım", "Başka Halkları Ezen Ezilmekten Söz Edemez" gibi özdeyiş ve sloganlar görülmektedir. Gazetedeki şu yazı özellikle dikkat çekmektedir (ifade-

Bununla birlikte, her iki bölgeden gelen grubun da, "Türk" üst-kimliğini sorgulamaktan uzak, olsa olsa kültürel kimliklerini sürdürmek ve genel toplum içinde erimekten kurtulmak isteyen bir görünüm verdiği belirtilmelidir. Nitekim, Çerkeslerin yukarıda sözü edilen tam sayfa ilanı tamamen Gürcistan-Abhaz kavgasına ilişkindir.

Azınlık bilincinin bu farklılık durumunun sebepleri açıktır: 1) Bunlar Sünni Müslüman çoğunluk içinde Sünni Müslüman'dırlar; 2) Ülkenin ekonomik yaşamına kolayca entegre olacak bölgelerde (deniz kenarı, İstanbul'a yakın, vb.) iskan edilmiş olmak nedeniyle ulusal ekonomik pazara kolayca entegre olmuşlardır; 3) Ama belki de en önemlisi, bu gruplar otokton değil, göçmendir. Her iki bölgeden gelenler de, ülkelerinde artık yaşayamayacak duruma getirildikleri için Türkiye'ye canlarını atmak zorunda kalmış gruplardır. Tarihsel mekanlarını terk etmişler ve yeni bir hayat kurmak için Anadolu'ya gelmişlerdir. Bu durum onların azınlık bilinçlerinin fazla sivrilmesini engellemiş, tarihsel mekanlarında yaşayan gruplara oranla bu grupları çoğunluğa entegre ve hatta doğal olarak asimile etmede önemli rol oynamıştır.

---

ye ve imlaya tarafımca müdahale edilmemiştir): "Türkiye ve Batı Avrupa'da yayınlanan haberlere göre, Bulgaristan'da yaşıyan bir milyon civarındaki Bulgar vatandaşı, Türk etnik grubu ayaklanmış ve hatta ölü olduğu dahi yazılmaktadır. Buna neden olarak da, Bulgar yetkililerince Türk azınlık gurubunun soyadları ve adlarının bulgarlaştırılması gösterilmektedir. Gerçekten böyle bir hareket varsa biz de Şible olarak bu davranışı kınıyoruz. Yine gazete haberlerine göre Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri ve parti yöneticileri bu Burgarlar'ca yürütülen antidemokratik hareket kınanmaktadır. Bunlardan birisini bu sayfalarımızda görmektesiniz. Hatta kınayanlar arasında da Cumhurbaşkanı Kenan Evren de bulunmaktadır. Böyle bir davranışda tamamen normaldir. Ancak Normal olmıyan bu protestonun Türkiye yetkililerince de yapılmasıdır. Türkiye'de yaşayan 1,5 milyon Çerkesi vs. inkar ederek Çerkeslere her türlü demokratik hakkı tanımayan, her türlü kültürel ve etnik haklarımızı alenen inkar ederek baskı altına alan bir devlet, hangi yüzle, Bulgaristandaki Türk azınlık gurubu için böyle bir hak istiyebilîyor ki? Bunu isteyebilmek için gerçektende çok yüzsüz olmayı gerektirmiyor mu? Böylesine iki yüzlülük olur mu? Cumhuriyet devrinde çıkarılan soyadı kanunuyla, binlerce senelik aile adlarımız bizden çalınırken, hak oluyorda, şimdi Bulgarlar böyle bir şey yapıyorsa, bu neden haksızlık oluyor ki? Bu gün doğan çocuklarımıza Çerkesçe isim koydurmıyan TC devleti hangi yüzle, ayni şeyi Bulgarlar'dan istiyebilmektedir ki". Bu kaynak için arkadaşım Sevinç Alptekin'e teşekkür ederim.

Diğer yandan, bu iki grup arasında mevcut bir farklılıktan da söz etmek gerekir: Kafkaslardan gelenler, Balkanlardan gelenlere oranla çok daha fazla etnik bilinç sahibidir. Bunun nedenlerine gelince: 1) Çerkesler 1768-74 ve 1787-91 Osmanlı-Rus savaşlarında Osmanlı'ya yardım etmişler, fakat Balkanlıların aksine Osmanlı egemenliği altında bulunmamışlardır; 2) Rus baskıları sonucu Osmanlı'ya göç ederken aşiret yapılarını/hiyerarşilerini/kimliklerini bozmadan gelmişlerdir; 3) Kurtuluş Savaşına, kendi kimliklerini koruyarak, ciddi katkılar yapmışlardır; 4) Çerkeslerde, Balkan göçmenlerinin aksine, her zaman bir "Anavatana Dönme" teması yaşayagelmiştir.

Kürtler: Kürt kökenlilerin sayılarının 12.000.000-15.000.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu grubun yüzde 75'i Sünni, gerisi Alevidir. Büyük çoğunluğu Kürtçe'nin Kırmanç diyalektini kullanır, az bir kısmı da Zazaca (Dımılı) konuşur. Yukarıda da belirtildiği gibi, Zazaların Kürtlerin bir kolu mu yoksa farklı soydan mı oldukları tartışmalıdır.

Kürtler, diğer Müslüman grupların aksine kimliklerini çağlar boyunca aynen korumuşlar ve hatta Cumhuriyet döneminde üst-kimliğe ciddi sorunlar çıkartmışlardır.[37] Bunun yanı sı-

37 Bunun nedenleri şöyle sıralanabilir:

a) Nüfus ve yoğunluğu: Kürtlerin sayıları diğer Müslüman azınlıklara göre çok fazla olmanın yanı sıra, bu halk esas olarak ülkenin tek bir yöresinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde nüfusun çok büyük çoğunluğunu oluşturacak biçimde yaşayagelmiştir;

b) Coğrafya: Bu bölgeler coğrafi nedenler (denizden uzaklık, dağlar, vb.) yüzünden ülke ekonomisine entegre olması güç bir konumdadır ve bu durum Kürtleri ülkenin geri kalanından ekonomik ve kültürel olarak tecrit etmiştir. Bu tecrite, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mareşal Fevzi Çakmak'tan kaynaklandığı söylenen, bu bölgelere yol yapmama ve böylece Kürt bilincini güçlendirmeme politikası da katkıda bulunmuş olmalıdır. Buna karşılık, Kürtler, Lozan sonucu ayrıldıkları Suriye ve Irak Kürtleriyle geleneksel ekonomik ilişkilerini göçebelik ve kaçakçılık biçimlerinde yakın zamanlara kadar sürdürmüşlerdir;

c) Üretim biçimi: Bu soyutlanmışlığın da etkisiyle Kürtler kapitalizm-öncesi üretim biçimini ve yaşamı (gelenekler, vb.) temel olarak korumuşlardır. Ülkenin diğer alanlarından ve özellikle de nüfusu yoğun batı bölgelerinden bu açıdan da uzun zaman farklı kalmışlardır;

ra, Kürtlerin tarih boyunca ve özellikle Cumhuriyet döneminde çıkarttıkları isyanlar ve bu isyanlara merkezî devletin sert mukabelede bulunması da Kürtlük bilincini sivriltmede önemli rol oynamıştır.[38] Kitap boyunca daha ayrıntılı ele alınacağından, Kürtler konusunu burada bırakabiliriz.

d) Otoktonluk: En önemlisi, Kürtler Anadolu'nun otokton ahalisidir. Tarihsel mekanı içindedir. Bu nedenle özel kimlik ve milliyetçilik konusunda diğer Müslümanlardan farklı tutum sergilemişlerdir.

38 Kürt ve Türk milliyetçilikleri arasındaki karşılıklı güçlendirme hakkında bkz. B. Oran, "Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği", (ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), *Milliyetçilik*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce serisi C. IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 871-879.

İKİNCİ BÖLÜM

LOZAN BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE AZINLIK KAVRAMI VE HAKLARI

Türkiye'deki resmî ve gayriresmî azınlıklar üzerine yaptığımız bu ufuk turundan sonra, tekrar Türkiye'deki azınlık uygulamalarının niye uluslararası standart ve uygulamalara ters düştüğü meselesini Lozan'da incelemeye dönebiliriz.

I) Lozan'da Getirilen Azınlık Kavramının İncelenmesi

Türkiye'nin yalnızca gayrimüslimleri azınlık sayması konusunda birbirinin zıddı iki şey söylenebilir:

A) Türkiye'nin Azınlıkları Lozan'la Sınırlaması Hukuken Doğrudur

Bu haklılık, o dönemde yapılan azınlık koruma antlaşmalarının iki temel özelliğinden doğan iki sağlam hukuksal temele dayanmaktadır: 1) Dönemin standart azınlık ölçütlerinin yerine Lozan'da "gayrimüslimler" terimi geçirilmiştir; 2) Uluslararası örgüt garantisi altındaki uluslararası nitelikte haklar yalnızca gayrimüslimlere verilmiştir.

Bunları görelim:

1) Birinci Dünya Savaşı ertesinde yapılan bütün azınlık koruma antlaşmalarının birinci temel ayırıcı özelliği, daha önce

de belirtildiği gibi, dönemin standardını oluşturan "soy, dil, din azınlıkları" ölçütüdür. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı ertesinde "Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler"in (*Principal Allied and Associated Powers*; ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya) savaşı kaybeden kimi ülkelere (Avusturya, Bulgaristan, Macaristan, Osmanlı), savaşı kazanarak toprak genişleten kimilerine (Yunanistan, Romanya) ve savaştan sonra yeni kurulanlara (Polonya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, Çekoslovakya) imzalattığı uluslararası azınlık koruma antlaşmalarının hepsinde bu ölçüt standart olarak görülür. Örneğin, bu antlaşmaların ilki ve dolayısıyla "şablonu" olan Polonya Azınlıklar Antlaşmasını[39] ele alacak olursak, bu ölçüt antlaşmanın 8, 9/2 ve 12. maddelerinde geçmektedir.

İşte bu "soy, dil, ve din azınlıkları" terimi, Lozan'da her seferinde "gayrimüslimler" terimiyle değiştirilmiştir. (Birinci Dünya Savaşı ertesindeki istisnasız bütün azınlık koruma antlaşmalarında "soy, dil, din" gibi çok geniş bir kapsam kullanılmışken, bir tek Lozan'da bunun daraltılabilmiş olmasının nedeni şudur: Lozan Türkiye için Birinci Dünya Savaşını (1914-18) bitiren antlaşma olmakla birlikte, aynı zamanda da Türk Kurtuluş Savaşını (1919-22) bitiren antlaşmadır. Ankara'nın bu son savaştan galip çıkması, azınlık tanımı konusundaki iradesini Müttefiklere böylece kabul ettirebilmesini mümkün kılmıştır).

Bu konuda, Birinci Bölüm'de kısaca değinilen ve Türkiye'de genellikle yanlış bilinen[40] bir hususa değinmeden geçmemek gerekiyor: Birçok yazar ve politikacı tarafından ifade edildiğinin aksine; Lozan'da azınlık tanımı, dönemin diğer azınlık koruma antlaşmalarındaki "soy" ve "dil" ölçütlerini bertaraf ederek yalnızca "din" ölçütünü kabul etmiş değildir. Lozan'da din ölçütü de reddedilmiş, yalnızca "gayrimüslim" ölçütü kabul edilmiştir. O zamanki gerekçeye göre, din ölçütü kabul edil-

39 Antlaşma metni için bkz. Patrick Thornberry, *International Law and the Rights of Minorities*, Oxford, Clarendon Press, 1994, s. 299-403 (appendix 1).

40 Bu konuda yazdığım ilk makalede ben de bu yanlışa düşmüştüm: "Lozan'ın 'Azınlıkların Korunması' Bölümünü Yeniden Okurken", *SBF Dergisi*, Cilt 49, No. 3-4 (1994), s. 283-301.

miş olsaydı Aleviler de azınlık sayılabilecek ve uluslararası garanti kapsamına girebileceklerdi (buna "Aleviler" altbaşlığında yukarıda değinilmişti).

2) Birinci Dünya Savaşı ertesinde yapılan bütün azınlık koruma antlaşmalarının ikinci temel ayırıcı özelliği; soy, dil, din azınlıklarına getirilen hakların *"uluslararası nitelikte hükümler"* oluşturduğu, bu hakların *"MC güvencesi altına"* konulduğu ve bunlarla ilgili hükümlerin *"MC Meclisinin çoğunluk oyu olmaksızın değiştirilemeyeceği"* hükmüdür. Nitekim bu hüküm, örneğin Polonya Antlaşması Md. 12/1'de yer almaktadır. Aynı hüküm, Lozan 44/1'de aynen şöyledir:

"Türkiye, bu Kesimin bundan önceki maddelerindeki hükümlerin, Türkiye'nin gayrimüslim azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve MC'nin güvencesi altına konulmalarını kabul eder Bu hükümler, MC Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça, değiştirilemeyecektir"

Sonuç olarak, Savaş sonrası antlaşmalarının azınlık konusunda getirdiği iki ölçüt de "gayrimüslimler" üzerinde toplanmaktadır ve dolayısıyla Lozan'a göre Türkiye'nin yalnızca gayrimüslimleri azınlık sayması hukuken doğrudur.

Daha önce de belirtildiği gibi bu hukuksal sonuç, Türkiye'de yalnızca gayrimüslimlerin azınlık sayılmaları yolunda Türkiye kamuoyunca paylaşılan yaygın ve tarihsel kanıyla da örtüşmektedir.

B) Türkiye'nin Azınlıklar Konusunu Lozan'la Sınırlaması Çağdaş Eğilimlerin ve Standartların Çok Gerisinde Kalmıştır

Lozan'dan bu yana seksen yıl geçmiştir. Bu arada etnik, dilsel, dinsel üçlüsü kemikleşmiş ve evrensel kabul görür olmuştur. Ayrıca, Giriş'te de gördüğümüz gibi, BM'de ve artık bir tür BM halini almış olan AGİT düzeninde, bir devlette azınlık bulunup bulunmadığı veya hangi tür azınlık bulunduğu hususu artık o devletin takdirine bırakılmamaktadır. Bir ülkede azınlık bulunup bulunmadığı o devlete sorulmamakta ve nesnel bir durum/gerçek olarak telakki edilmektedir. Eğer etnik, dil-

sel, dinsel bakımdan farklılık gösteren ve bu farklılığı kimliğinin ayrılmaz parçası sayan gruplar varsa, o devlette azınlık olduğuna hükmedilmektedir. Zaten, bu üçlü ölçüte dayanan AGİT metinlerinin, örneğin 1990 Paris Şartı'nın *"Ulusal azınlıkların... etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunması[na] ve bu kimliğin kuvvetlendirilmesi için gerekli şartların yaratılması[na] ilişkin derin inancımızı ifade ederiz"* diyen metninin altında Türkiye'nin de imzası bulunmaktadır.

Burada, AGİT metinlerinin hukuki bağlayıcılığı bulunmayan birer *soft law* (yumuşak hukuk) olması bir şeyi değiştirmez. Giriş'te de belirtildiği gibi, azınlığın nesnel varlığı 1930'dan beri uluslararası hukukta kabul edilen bir hususturve ayrıca Türkiye'nin 1954'te onayladığı 1950 AİHS, 1995'te onayladığı 1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, katıldığı 1992 BM Ulusal veya Etnik, Dinsel, Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi, özellikle de 2003'te onayladığı BM 1966 İkiz Sözleşmeleri gibi uluslararası metinler azınlık hakları konusunda yeterince hukuksal bağlayıcılık sahibidir. Gerçi Türkiye bunlara yorum beyanı veya rezerv getirmiştir. Fakat bir anlaşmazlık durumunda, zaten esas olarak içerideki itirazları (sözleşmelere taraf olunmasını tehlikeli sayanları) tatmin etmek amacıyla konulmuş bu yorum beyanı/çekincelere uluslararası hukuk alanında itibar edilmesini beklemek giderek zorlaşacaktır.[41]

41 Bu İkiz Sözleşmelerden Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. maddesi, BM kurulduğundan beri azınlıkların korunması alanında çıkartılan en ileri metindir ve azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini, dinlerini, dillerini korumak ve uygulamak hakkından yoksun bırakılamayacağı hükmünü getirir.

Yorum beyanı (*interpretative declaration*) terimi, imzalanan bir sözleşmenin veya hükmün nasıl anlaşıldığını ve nasıl uygulanacağını belirten bir açıklamayı ifade eder. Ör. Türkiye'nin bu 1966 BM İkiz Sözleşmelerini onaylarken yaptığı üç yorum beyanı şöyledir: 1) "Türkiye Cumhuriyeti, bu Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini BM Yasası (özellikle 1. v 2. maddeler) çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun olarak yerine getireceğini beyan eder". 2) "Türkiye Cumhuriyeti, bu Sözleşme'nin hükümlerinin yalnızca diplomatik ilişkisi bulunan Taraf Devletlere karşı uygulanacağını beyan eder". 3) "Türkiye Cumhuriyeti, bu Sözleşme'nin ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasasının ve yasal ve idari düzeninin yürürlükte olduğu ülkesel sınırlar itibarıyla onaylamış bulunduğunu beyan eder". Kimi antlaşma veya sözleşmelere katılma sırasında çekince koymak yasak olduğundan, rezervlere yorum beyanı adı verildiği de görülmektedir.

Bu arada, diğer bir açıdan da vurgulamak gerekir ki, bu yorum beyanı/çekinceler bir yandan diplomatik bir tercihi ortaya koyarken; diğer yandan da iç kamusal-siyasal bir tercihi ortaya koymaktadır: "gerçek vatandaş" ile "kağıt üstünde vatandaş" ayrımını. Bu metinler, azınlıkların birinci sınıf vatandaş olarak toplumsal yaşamda yer almaları konusunda tereddütler bulunduğunu ortaya çıkarmakta ve bu bakımdan demokratikleşme niyetlerinin test edildiği bir zemin oluşturmaktadır. Bu açıdan bu çekinceler, ilerideki bölümlerde vurgulanan azınlık haklarının toplumsal bütünlüğü bozucu unsurlar olduğu zihniyetini ortaya çıkaran ilginç metinlerdir.[42]

Diğer yandan, AİHS, azınlık haklarından söz etmemekle birlikte, azınlık haklarının bir parçası olduğu insan haklarını uygulama bakımından Türkiye'nin denetçisi durumundadır ve Strasbourg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) birçok davada tazminata hükmetmektedir. Nitekim, Üçüncü Bölüm'de inceleyeceğimiz, Anayasa Mahkemesinin "azınlık yaratma" gerekçesiyle verdiği parti kapatma kararlarının AİHM tarafından AİHS'nin 11. maddesine aykırı bulunması ve bu tür kısıtlamaların ancak ulusal-kamusal güvenlik, genel sağlık-ahlak gerekçeleriyle yapılabileceğinin bildirilmesi,[43] Türkiye'nin

---

Çekince (rezerv, ihtirazi kayıt) terimi ise daha güçlü ve sert bir anlam ifade eder ve bir maddeye itiraz ve hatta o maddenin reddi niteliğini taşır. Ör. Türkiye'nin 27. maddeye koyduğu rezerv şöyledir: "Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 27. maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24.07.1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar". Tabii, bunun bir yarar sağlayacağım düşünmek zordur. Nitekim, bu çekince 27. maddenin özüne açıkça aykırıdır, çünkü zaten yalnızca gayrimüslimlere uluslararası garanti altında haklar getiren Lozan'dan başka bir sözleşme daha imzalayıp da onu Lozan ve hatta bir de Anayasa'yla sınırlamak mantıklı değildir; o zaman 1966'yı imzalamanın hiçbir anlamı kalmamaktadır.

42 Özlem Kaygusuz, *Foreign Policy and the Reconstruction of Modern Turkish Citizenship During the National Struggle Period*, yayınlanmamış doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 2003, s. 52-53 ve 67-68.

43 Madde 11: "1) Herkesin barışçı amaçlarla toplanma ve başkalarıyla dernek kurma özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, yine herkesin çıkarlarını korumak amacıyla sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkını da içerir. 2) Bu hakların kullanılmasına; demokratik bir toplumda ulusal güvenlik veya kamu gü-

1923 Lozan'a dayanan tutumunun, 21. yüzyıl başında yetersiz kaldığının açık kanıtıdır.

II) Lozan'da Getirilen Azınlık Haklarının İncelenmesi

Türkiye'deki azınlık hakları yine Lozan'la belirlenmiş ve Antlaşmanın 44/1 maddesi gereğince uluslararası garanti altına alınarak bir güvence mekanizmasına bağlanmıştır. Bugün MC sistemi ortadan kalktığı için, bu garantinin ve bu mekanizmanın da ortadan kalktığı bir gerçektir. Bununla birlikte hem bu haklar Türkiye Cumhuriyeti için bir uluslararası siyasal sorumluluk konusudur, hem de aynı zamanda, Lozan Barış Antlaşması 340 sayılı yasayla (Düstur, Üçüncü Tertip, 2. B., Cilt V, s. 7) iç hukukta yürürlüğe konulduğu için, iç hukukun bir parçasıdır. Hatta, 1982 Anayasasının 90/5. maddesi *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir Bunlar hakkında anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz"* dediği için, Lozan anayasayla en azından eş değerdedir. Bu madde, Mayıs 2004'teki anayasa değişikliğinden sonra daha da vurgulanmış ve Lozan'ın ilgili yasaların üstünde olduğu açıkça belirtilmiştir: *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkacak uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır"*

Bugüne kadar uluslararası hukuk planında Lozan'ın 39/4 maddesinin ihlal edildiği ileri sürülmemiştir. Türkiye'de gayrimüslimler dışındaki gruplara getirilen hakların uluslararası hukuk garantisi altında olmadığının düşünülmesi buna sebep olmuş olabilir.[44]

venliğinin gerekleriyle ve kamu düzeninin korunması veya suçun önlenmesi, genel sağlık ve ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olan ve yasayla konulanlardan başka hiçbir kısıtlama uygulanamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleri üyeleriyle devlet görevlileri tarafından bu hakların kullanılmasına yasayla kimi kısıtlamalar konmasına engel değildir."

44 Tankut Soykan, *The Implications of the Copenhagen Political Criteria on the Language Rights of the Kurds in Turkey*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, McGill University, Institute of Comparative Law, 2004, s. 75.

39/4'e aykırı bir uygulama AİHM önüne giderse, Mahkeme Lozan bağlantısına değinmeyebilir. Kimi kararlarında AİHM, AİHS'ye aykırı bulduğu hususun aynı zamanda iç hukuktaki bir kurala ayrıca aykırı olup olmadığına da değinmektedir. Fakat zaten karar için buna gerek de yoktur, çünkü AİHS hükümleri bu konuda ihlal kararı vermek için yeterlidir. Bu nedenle, 340 sayılı yasa gereği Lozan iç hukukun bir parçası olduğundan, Lozan'a aykırılık konusu ulusal mahkemelerde bir sonuca bağlanmalıdır. Partiler örneğin propaganda mitinglerinde ("açık ve kapalı toplantılarda") 39/4'e dayanarak Türkçe'den başka bir dil kullanır da ceza tehdidiyle karşılaşırsa, Lozan'ın bu hükmünü ve AİHS'yi ileri sürmelidirler. Ulusal mahkeme bunu kabul etmezse, bu kez, 39/4'e aykırılığı denetleyecek ulusüstü bir yargı yeri olmadığı için, yalnızca AİHS'ye aykırılığın tespiti için AİHM'ye gidilebilir. Eğer AİHM, AİHS'ye göre ihlal kararı verirken, bu kararında bu sınırlamanın aynı zamanda iç hukukun bir parçası olan Lozan'a da aykırı olduğundan söz ederse, 39/4'ün ihlal edildiği de dolaylı olarak saptanmış olacaktır (Oktay Uygun'la 31.05.2004 tarihli görüşme).

Türkiye'nin uygulamakla yükümlü olduğu Lozan'ın tam olarak uygulanmadığı bir gerçektir. Bu konuda birbirinden önemli iki şey söylenebilir: Hem gayrimüslimlere getirilen haklar tam olarak uygulanmamaktadır, hem de azınlıkların korunmasıyla ilgili III. Kesimde gayrimüslimler dışındaki kimi gruplara da haklar getirildiği halde devlet bunları kabul etmemekte ve uygulamamaktadır.

A) Lozan'la Gayrimüslim Vatandaşlara Getirilen Haklar Tam Olarak Uygulanmamaktadır

Bu durumu iki başlık altında mütalaa etmek gerekmektedir:

Önce, azınlık gruplarına ilişkin bir sınırlama vardır. Azınlık mensubu kişilere getirilen haklardan Türkiye'deki gayrimüslimlerin hepsi yararlandırılmamaktadır. Bu haklar başından beri yalnızca geleneksel üç "büyük" azınlık grubuna, yani, Er-

meni, Musevi ve Rumlara uygulanmıştır ve bu tutum devam etmektedir. Örneğin Süryaniler, Keldaniler, Nasturiler vb. gibi daha küçük gayrimüslim gruplar, örneğin Lozan'ın 40. maddesinde sözü edilen "*(...) her türlü okullar (...) kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak (...)*" hakkından yoksun bırakılmışlardır. Yine örneğin, Ocak 2003'te başlayan uygulamaya kadar, Süryanilerin vs. vakıfları da tanınmamıştır.

Lozan'a aykırı bu uygulamanın nedeni açık değildir. Bu konuda büyük olasılıkla 1920 ya da 30'larda gizli bir İçişleri Bakanlığı genelgesi çıkartılmıştır ve sözü edilen gayrimüslim azınlıkların hakları (muhtemelen, bir akraba devlet *–kin-state–* tarafından takip edilmediği için) pratikte uygulanmamıştır. Ayrıca, bunların kırsal bölgelerde (güneydoğu) yaşıyor olmak nedeniyle haklarını arayamamış oldukları da dikkate alınmalıdır.

Lozan'da gayrimüslimlerin yalnızca üç gruptan (Rum, Ermeni, Musevi) ibaret olduğu sanısı Türkiye'de o denli yaygındır ki, içlerinde tanınmış profesörler, tarihçiler ve üst düzey yargıçlar da bulunan çok sayıda insan, söz konusu kesimde "Rum, Ermeni ve Museviler"den söz edildiğini sanır, söyler ve yazar.

Bu hukuk dışı durumu savunanlar iki gerekçe ileri sürmektedirler:

1) "1926 Medeni Kanun'un İsviçre'den alınması nedeniyle çağdaş koşullara kavuşan gayrimüslim azınlıklar Lozan'daki haklardan 1925 sonunda vazgeçmiş oldukları bildirmişlerdir". Ayrıca aynı dönemde Süryaniler için de benzeri bir "haktan vazgeçme"nin söz konusu olduğu söylenmektedir.

Böyle bir açıklama iki açıdan anlamsızdır. Birincisi, bu vazgeçme olayı Lozan'ın tümüyle değil tek bir fıkrasıyla sınırlıdır (Md.42/1), hem de bu kadarı bile hukuken geçersizdir. Çünkü, sözü edilen 42/1 pratikte gayrimüslim azınlıkların dinsel nikah yapabilmeleriyle ilgilidir ve 1926'da İsviçre'den alman Medeni Kanun resmî nikah zorunluluğu getirince devlet, bu üç azınlığın bu "gelenek ve görenek"lerinden feragat etmelerini talep etmiştir. Bu azınlıklar, tutuklama da dahil çeşitli zorla-

ma yöntemlerinin devreye girmesi sonucu[45] bu fıkra hükmünün getirdiği haktan feragat etmişlerdir. Ama bu azınlıklar başka herhangi bir Lozan hakkından vazgeçmiş değillerdir.

Diğer yandan, böyle bir feragat hukuken de geçersizdir çünkü azınlık grupları hak öznesi değildir. Batı'nın insan ve azınlık hakları anlayışı, daha önce de belirtildiği gibi, Hobbes ve Locke'dan beri bireycidir. Gerçi bu hakların birçoğu grupça kullanılır ama, bu haklar kolektiviteye (gruba) değil, söz konusu "gruba mensup bireyler"e verilmiştir (bunun istisnası, göç sonucu kurulan ABD, Kanada, Avustralya gibi ülkelerde yerli kabilelere verilen avlanma vb. haklarının doğrudan doğruya gruba verilmesidir ki, bunun Türkiye'yle bir ilgisi yoktur). Dolayısıyla, bir bireyin hakkından o bireyin mensup olduğu grubun veya o grubu temsil eden/ettiğini ileri süren temsilcilerin vazgeçmesi söz konusu olamaz. Özellikle de bu hak, uluslararası bir antlaşmayla getirilmiş ve Lozan'ın 37. maddesi uyarınca "(...) hiçbir kanun (...) ve hiçbir resmî işlem[in]" ortadan kaldıramayacağı bir haklar bütünü sayılmış ise.

2) Bu hukuk dışı durumu savunanların ileri sürdüğü ikinci gerekçe şudur: "Teamül bugüne kadar böyle olmuştur; teamül budur". Bir kere, teamülün yalnızca yasaya uygunluk halinde uygulanacağı açıktır. Yasaya/antlaşmaya rağmen teamül olmaz. Hatta, yasa boşluğu halinde bile olmaz. Bu son durumda Anglo-Sakson hukukunda teamüle (common law) başvurulur, ama Kıta Avrupasında bu mümkün değildir. İkincisi, bu türden savunmalar açıkça "Biz Lozan'ı başından beri ihlal edip yanlış uyguluyoruz, kimse itiraz etmedi, şimdi buna devamda kararlıyız" anlamına gelmektedir. Çünkü, başından beri yalnızca bu üç azınlığı tanıyıp başkasını tanımamak tam bir Lozan ihlalidir. 143 maddelik Lozan'ın hiçbir yerinde "azınlık" diye bu üç grubun adı geçmez; azınlık anlamında yalnızca "gayrimüslimler" terimi geçer. Dahası, bu "teamül", azınlıklar arasında bile ay-

45 Bkz. Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-1974*, Athens, Center for Asia Minor Studies, 1983, s. 135-139; Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 112-113.

rımcılık uygulamaktır; bu üç büyük grubu diğer gayrimüslimler (Süryani, vs.) karşısında kayırmak demektir.

Lozan'la gayrimüslim vatandaşlara getirilen hakların tam olarak uygulanmaması meselesindeki ikinci husus şudur:

Lozan'daki gayrimüslim haklarının tamamını yukarıda sözü edilen üç büyük azınlık grubuna da tanımamak eğilimi çok güçlüdür. Nitekim, Md. 40'a rağmen okullara yasadışı müdahaleler yapılmaktadır; ruhban okulları kapatılarak gayrimüslim din adamı yetiştirmek önlenmektedir; Md. 41/2'de sözü edilen maddi katkılar ancak bir süre verilmiş sonra kaldırılmıştır; Md.42/2'deki özel komisyonlar uygulama görmemiştir; özellikle de Md. 42/3'te gayrimüslim vakıflarıyla ilgili olarak getirilmiş haklar Ocak 2003'te çıkarılan AB Uyum Paketine kadar uygulanmamıştır; bu vakıfların dışındaki vakıfların lehine ve gayrimüslim vakıfları (yasada: "Cemaat Vakıfları") aleyhine ayrımcılık yapılmıştır (bunlar Üçüncü ve Dördüncü Bölüm'ün sonunda ayrıntılı olarak incelenecektir).

B) Lozan'da Gayrimüslimler Dışındaki Gruplara Getirilmiş Haklar Tanınmamaktadır

Doğrudan doğruya Osmanlı'nm "Millet Sistemi"nin yansıması olan Lozan'a göre yalnızca gayrimüslimler azınlık sayılır ama, sözü edilen III. Kesimde yalnızca gayrimüslimlere hak getirilmiş değildir. Gayrimüslimler dışında ayrıca üç gruba derece derece haklar getirilmiştir. Bu dört hak grubu, harflerle tanımlanarak, şöyle sıralanabilir:[46]

A Grubu: Gayrimüslim TC vatandaşları;

B Grubu: Türkçe'den başka bir dil konuşan TC vatandaşları;

C Grubu: Tüm TC vatandaşları;

D Grubu: Türkiye'de oturan herkes.

Bu dört grubu teker teker ele alırsak, bunların yararlandıkları başlıca haklar şöyle özetlenebilir:

46 B. Oran, "Bir İnsan Hakları ve Çokkültürcülük Belgesi Olarak 1923 Lozan Barış Antlaşması", *Kopenhag Kriterleri*, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayını, 2001, s. 210-219.

(A) *"Müslüman-olmayan (Gayrimüslim)Türk uyrukları"*: Dolaşım ve göç etme konusunda bütün Türk uyruklarına uygulanan özgürlük (Md.38/3); Müslümanların yararlandığı aynı medenî ve siyasal haklardan yararlanma hakkı (Md.39/1); giderlerini ödeyerek her türlü kurum (vakıf, okul vb.) kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini kullanmak ve ayinlerini yapmak konularında eşit haklar (Md. 40); önemli bir oranda oturdukları il ve ilçelerde, anadillerinde öğretim yapabilmeleri için, çeşitli bütçelerden (devlet, belediye vd.) hakkaniyete uygun pay alma hakkı (Md. 41/ 1 ve 2); aile ve kişi statüleri konusunda gelenek ve göreneklerine saygı (Md.42/1); inançlarına aykırı davranışta bulunmaya ve hafta tatilinde [Lozan'ın imzası tarihinde bu tatil cuma günüydü] resmî işlemleri yerine getirmeye zorlanamama (Md. 43). Bu grubun hakları, doğal olarak, ayrıca diğer üç grubunkileri de içermektedir.

(B) "Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyrukları": Mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanma hakkı (Md. 39/5). Bu grubun hakları, doğal olarak, C ve D gruplarmınkini de içermektedir.

(C) "Tüm Türk uyrukları": Din, inanç veya mezhep farkının ayırımcılığa yol açmaması (Md. 39/3); gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde istediği bir dili kullanma hakkı (Md. 39/4). Bu grubun hakları, doğal olarak, D grubununkileri de içermektedir.

(D) "Türkiye'de oturan herkes": Milliyet, dil, soy ya da din ayırımı olmaksızın yaşam ve özgürlük hakkı (Md. 38/1); inancına, dinine ya da mezhebine karışılmaması (Md. 38/2); din ayrımı gözetilmeksizin yasa önünde eşitlik hakkı (Md. 39/2). Bu grubun hakları bunlardan ibarettir.

Lozan bu dört gruba farklı farklı, ama 37. madde gereği hiçbiri hiçbir işlemle geri alınamayacak haklar getirmiştir. Bunlar arasında gayrimüslimlerin yalnızca iki ayrıcalığı vardır: En fazla hakka sahip olmak ve Md. 44/1 hükmü gereğince hakları uluslararası garanti altına konmuş olmak. Ama bunun dışında, gayrimüslimler Lozan'ın bu Kesiminde hak sahibi kılınan dört gruptan yalnızca bir tanesidir. Kesim, görüldüğü gibi,

"Tüm Türk vatandaşları"na ve hatta "Türkiye'de oturan herkes"e bile hak getirmektedir.[47]

Bu durumda, Kesim bu haliyle hem bir azınlık hakları, hem de bir "insan hakları metni" niteliği taşımaktadır ve yukarıda da söylendiği gibi, gayrimüslimler dışındakilerin hakları uluslararası garanti altında olmamakla birlikte 340 sayılı yasayla Lozan iç hukuka aktarılmış olduğundan, Türkiye bunları uygulamakla yükümlüdür.

III) Lozan'ın Aynı Zamanda Bir İnsan Hakları Belgesi Oluşu ve Bu Yoruma Yapılan İtirazlar

Türkiye'de yıllardır ileri sürmekte olduğum bu önemli sonuca itiraz eden ve Lozan'ın yalnızca gayrimüslim azınlıkların haklarını ortaya koyan bir metinden ibaret olduğunu iddia edenlerin savları şu noktalara dayanmaktadır:

1) Kesimin başlığının "Azınlıkların Korunması" olduğu hususu:

Bu düşünceye göre, Kesim'in başlığı böyle olunca, altında yalnızca azınlık hakları bulunabilir.

Oysa, Kesimin başlığının böyle olmasının çok net ve temel nedenleri vardır. Bir kere, Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler, esas amaç olarak, Birinci Dünya Savaşını çıkaran iki önemli nedenden biri olan orta ve doğu Avrupa azınlık sorunlarını halletmek için yola çıkmışlardır. Ama, bu arada bu ülkelerde oturan herkese de haklar getirmişlerdir. Bunda, bu ülkelerde ticaret yapan kendi vatandaşlarını koruma endişesinin önemli rol oynadığı görülmektedir. Nitekim, Konferans'm Azınlıklar

47 Emekli Büyükelçi İsmail Soysal'ın *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları* kitabında (C. I, (1920-1945), 2. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 95), 38/1, 38/2 ve 39/2 deki Türkiye'de oturan herkes (all inhabitants of Turkey) ifadesi, Türk halkının tümü ve Türkiye'nin tüm halkı olarak çevrilmiştir. Özellikle Türk halkının tümü ifadesi, "Türkiye'de oturan herkes" ifadesindeki kapsayıcılığı, -soy olarak Türklüğe yapılan vurgu nedeni ile- tamamen ortadan kaldırmaktadır. Bu çeviri değişikliğindeki tercih, yukarıda geçen, Lozan'ın azınlıklarla ilgili maddelerinin Türkiye'deki aydın, yazar, akademisyenlerce bile yanlış/farklı aktarıldığı vurgusuna eklenebilir.

Alt-Komisyonunda İngiliz baş delegesi Sir Horace Rumbold, Türk heyetinin azınlık haklarını gayrimüslimlerle sınırlama yolundaki ısrarlı isteğini sonunda 23.12.1922 tarihli oturumda kabul edecektir. 9 sayılı tutanakta söyle yazmaktadır:

"*Sir Horace Rumbold, Türk Temsilci Heyeti, yeni 2. madde metninin birinci paragrafında* [burada sözü edilen hüküm, sonradan Md. 38/1 ve 2 olarak kesinleşecektir] *'azınlıklar'* terimi yerine *'Türkiye'de oturan herkes'* kelimelerinin konulmasını kabul ederse, kendisinin de, öteki maddelerde *'Müslüman-olmayan azınlıklar'* kelimelerinin kullanılmasını kabul edeceğini bildirdi."[48]

İkincisi ve çok daha önemlisi, "insan hakları" terimi 1789'la birlikte dünya siyaset bilimi literatürüne yerleşmiş olmakla birlikte, yalnızca ulusal alanla sınırlı kalmıştı. Bu terim uluslararası sözleşme ve belgelere ilk defa ancak İkinci Dünya Savaşı ertesinde BM Antlaşmasının 1/3 maddesiyle girecektir. Yani Birinci Dünya Savaşı ertesinde insan hakları terimi uluslararası planda söz konusu değildir. Dolayısıyla, Kesim'in adında geçmesi olanaksızdır.

Üçüncüsü, "azınlık" terimi spesifik (özel) değil, jenerik (genel) bir terimdir. Bir antlaşma 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi bağlamında yorumlanırken, onda yer alan jenerik-olmayan terimler antlaşmanın yapıldığı tarihteki olağan anlamlarında alınırlar. Fakat jenerik terimlere verilecek olağan anlamın yalnızca o antlaşmanın yapıldığı tarihteki anlamla sınırlı tutulması yeterli değildir; bu tür terimlerin olağan anlamı, zaman içinde uluslararası hukukta meydana gelen gelişmelerin ışığında belirlenmek zorundadır. Nitekim, Uluslararası Adalet Divanı, Yunanistan'ın Türkiye aleyhine açtığı Ege Denizi Kıta Sahanlığı davasında verdiği 1978 kararında, "Yunanistan'ın teritoryal statüsüne ilişkin uyuşmazlıklar" ifadesini yorumlarken, bu terimin (Yunanistan'ın iddiasının aksine)

48 *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler,* Takım I, C. I, Kitap 2, (çev. Seha L. Meray), Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1970, s. 206. Müttefikler için asıl önemli olan kişilerin Türkiye'de ticaret yapan Avrupalılar olduğunu bundan daha açık anlatan bir metin bulmak zor olsa gerektir.

1928 veya 1931'deki anlamının değil, hukuktaki gelişmeleri izleyerek 1978'de sahip olduğu anlamın esas alınarak yorumlanması gerektiğini bildirmiştir (paragraf 77-80).[49]

Bu nedenle, Lozan Antlaşmasının yapıldığı 1923 tarihinde "insan hakları" kavramı olmadığı halde, Lozan'daki "Azınlıkların Korunması" terimini bugün artık bir parçası olduğu "insan haklarının korunması" bağlamında almak zorunludur.

2) Lozan tutanaklarında, hakların yalnızca gayrimüslim azınlıklara getirildiğine ilişkin sözler bulunduğu hususu:

Gerçekten, Azınlıklar Alt-Komisyonu Başkanı Montagna'nın Birinci Komisyon Başkanı Lord Curzon'a sunduğu 07.01.1923 tarihli raporda yazdıkları ve Curzon'ın 09.01.1923 tarihli oturumu yansıtan 19 sayılı tutanakta söyledikleri bu yöndedir.

Montagna'nın söz konusu raporda bulunan, bu savı güçlendirebilecek en önemli sözleri şunlardır:

"Alt-komisyon, genel kapsamlı olan bir maddeye dayanarak (ek tasarının 2. Maddesine bakınız), bu hükümlerin uygulama alanını Müslüman-olmayan azınlıklara sınırlandırabileceğini düşünmüştür... Müslüman azınlıkları, bu öngörülen korumanın kapsamı içine almak istemekte direnmeyi Alt-Komisyon, mümkün görmemiştir."[50]

Montagna'nın sözünü ettiği "ek tasarı madde 2", sonradan Lozan'ın 38. maddesi olarak kesinleşecektir. Curzon ise şöyle demiştir: *"... Alt-Komisyon, bu inandırıcı sözler üzerine, koruma tedbirlerini, yalnız, Müslüman-olmayan azınlıklara sınırlamayı kabul etmiştir."*[51]

Oysa, Lozan'da hakların yalnızca gayrimüslimlere getirildiği iki nedenden ötürü yanlıştır.

Birincisi, hukukun genel ilkelerine ve ayrıca Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Md.32'ye göre, hazırlık çalışmalarına ve tutanaklara ancak antlaşma metni açık olmadığı zamanlar başvurulur. Oysa Md. 37 ve 39 metinleri herhangi bir tereddüde yol açmayacak kadar açıktır.

49 Turgut Tarhanh'yla 10.02.2003 tarihli görüşme.

50 Meray, *Lozan Barış...*, s. 309-310.

51 Meray, *Lozan Barış...*, s. 302.

İkincisi, Montagna ve Curzon'un bu sözlerinden kasıt, "uluslararası garanti altındaki" azınlık haklarıdır, çünkü o dönemde "azınlık hakları" denilince kastedilen yalnızca budur. Curzon'ın sözünü ettiği "koruma tedbirleri" de, dönemin azınlık hakkı anlayışının en belirgin özelliği olduğu daha önce de belirtilmiş olan "MC garantisi" anlamındadır. Yine daha önce belirtilmiş olduğu gibi, Kesim III Md.44/1'deki uluslararası garanti yalnızca gayrimüslimler için verilmiştir; yukarıda sözü edilen diğer üç hak grubuna getirilmiş haklar için böyle bir garanti söz konusu değildir. Kaldı ki, bu iki Batılı diplomatın yukarıdaki sözleri, Md. 39'un 4. ve 5. fıkraları hükümleri ışığında okunursa, durum açıkça görülecektir. Şimdi, özel bir önem taşıyan bu fıkraları görelim.

Madde 39'un İncelenmesi[52]

Md. 39/5'ten başlarsak, fıkranın tam metni şöyledir: *"Devletin resmî dili bulunmasına rağmen, Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır."*

"Türkçe'den başka bir dil konuşan" terimiyle, "Türkçe bilmeyen, konuşamayan"ların kastedilmediği açıktır; "Türkçe bilmeyenler" denmek isteseydi, o şekilde söylenirdi. Burada "Türkçe'den başka dil konuşan" terimiyle, tabii ki, "Türkçe'den gayri ayrıca başka dil bilenler" de kastedilmemektedir. Anadili Türkçe olup da başka dil bilenlerin, mahkemelerde önemli zaman ve para harcanmasına yol açacak böyle bir hakkı kullanmasına gereksiz yere izin verilmeyeceği (ve verilmemesi gerektiği) açıktır. Dolayısıyla, burada çok açık biçimde kastedilen, "en iyi bildiği dil (anadili), Türkçe'den başka bir dil olanlar"dır. Bu nedenle, Md. 39/5'in getirdiği hak, çoğunluğun (anadili Türkçe olanların) sahip olmadığı bir haktır.

Üstelik, *"Devletin resmî dili bulunmasına rağmen"* denmesinin de anımsattığı gibi, bu hak, resmî dairelerde resmî dilden

52 Lozan'ın "Azınlıkların Korunması" bölümünün incelenmesi için bkz. B. Oran, "Lozan Barış Antlaşması", *TDP*, Cilt I, s. 225-231.

(Türkçe'den) başka bir dil kullanmama kuralının tek istisnasıdır ve bu önemli istisna, hiç kuşkusuz, mahkemelerde hakkını tam savunabilmenin çok önemli olduğu düşüncesinden kaynaklanmıştır. Anadili, bir insanın en iyi kullandığı dildir, dolayısıyla *başka bir dil yerine bizzat bu dilde savunma yapmak* kişinin haklarını koruması açısından çok önemlidir. Aynı hak, kadük olan Sevr Barış Antlaşmasının yine "Azınlıkların Korunması" alt başlıklı IV. Bölümünde (Md.140-151) Md.145/4 olarak düzenlenmişti; şu farkla ki, mahkemelerde kendi dilinde *yazılı olarak da savunma yapmak* mümkündü.

Md. 39/4'e gelirsek, fıkranın tam metni şöyledir: *"Herhangibir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiç bir kısıtlama konulmayacaktır"*

Günümüzde genellikle kültürel haklar, özellikle de Kürtlerin radyo ve TV yayını yapıp yapamayacakları tartışması sonucu ayrı bir önem kazanan bu fıkra hakkında üç önemli noktaya değinmek gerekir:

Birincisi, fıkra, bütün Türk yurttaşlarına istedikleri herhangi bir dili, resmî daireler dışındaki herhangi bir zaman ve mekanda kullanma hakkını vermektedir. Çünkü madde, yazıldığı 1922 tarihinde ve kabul edildiği 1923 tarihinde dil'in bilinen her türlü kullanımını sıralamış durumdadır ve resmî daireler dışarıda tutulacak olursa bu listede bulunmayan bir dil etkinliği düşünmek zordur.

İkincisi; o tarihte düzenli radyo yayıncılığı yalnızca ABD'de bulunmaktadır, televizyon ise kavram olarak bile mevcut değildir. Fakat burada kullanılan *"basın ya da her çeşit yayın konuları"* terimi her türlü yayıncılığı içine aldığından, Md. 39/4'ün hükümlerinin radyo ve TV yayınlarını da kapsadığı yorumu rahatlıkla yapılmalıdır.

Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, fıkranın hak sahibi kıldığı kişiler hernekadar bütün Türk yurttaşları ise de, pratikte bu hüküm esas olarak "anadili Türkçe olmayan Türk yurttaşları"nı yararlandıracak bir hak getirmektedir. Çünkü, özellikle 1922 yılında, Türkiye'de anadili Türkçe olanların özel ve ticarî

ilişkilerinde Türkçe dışında bir dil kullanma olasılığı pek zayıftır. Dolayısıyla, bu fıkranın da, dolaylı yoldan, bütün vatandaşların sahip bulunmadığı bir hak getirdiği söylenebilir.

Bu söylediklerime karşı, imzacı tarafların amacının Türkiye'deki Kürt vb. farklı anadil konuşan gruplara hak getirmek olmadığını ve bu konuda da tutanaklara başvurmak gerektiğini söyleyenler çıkabilir ve sözlü olarak çıkmaktadır. Oysa bu itiraz da anlamlı değildir. Eğer 1922 yılının Türkiyesi hatırlanırsa, farklı dil konuşanlara itiraz ortamının olmadığı görülecektir. Lozan'daki Türk heyetinin, İmparatorluk'ta her türlü dilin konuşulduğu (hatta, Bağdat'ta Arapça dilekçe verilebildiği) bir devirde Müslüman etnik grupların diline karışmayı anlamlı bulmadığı açıktır. Üstelik, Ankara heyeti Lozan'da Kürtleri de temsil ettiğini ifade etmektedir.

Bu tür itirazların Lozan tutanaklarında bir dayanak noktası aramaları da boşuna çabadır, çünkü Konferans'ın ilgili komisyonunda bu konuda tartışma olmamıştır. Şu basit gerçekten ki, Polonya Azınlıklar Antlaşmasının 7/3 ve 7/4 maddelerinden aynen aktarılma olan Lozan Md. 39'un 4. ve 5. fıkrası metni, Türk heyeti tarafından 18.12.1922 günü Azınlıklar Alt-Komisyonuna önerilen tasarının 3. maddesinin 4. ve 5. fıkralarıyla kelimesi kelimesine aynıdır.[53] Yani, bugün inanılması kimilerine güç gelebilir ama, Md. 39 aynı zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti heyetinin de teklifidir.

Tabii, yanlış anlamalara yol açmayı önlemek için hemen hatırlatılmalı: Md. 39'un bu iki fıkrası dışında Kürtler (ve anadili Türkçe olmayan başka Müslüman Türk yurttaşları) Lozan'da herhangi bir "pozitif" hak sahibi değildirler ve aynen diğer Müslümanlar gibi onların da sahip oldukları haklardan hiçbiri uluslararası güvence altında bulunmamaktadır. Zaten, yukarıda da belirtildiği gibi, uluslararası güvenceyi sağlayan MC bugün artık yoktur ve uluslararası planda onun yerine geçen BM'nin bu konuda yetkili olduğunu iddia etmek zordur. Ama,

53 Bkz. "Türk Temsilci Heyetinin Sunduğu Tasarı, Meray, *Lozan Barış...*, s. 167.

yine daha önce de iki kez belirtildiği gibi, bütün bu haklar Türk ulusal hukuk sistemi altında 340 sayılı yasa nedeniyle geçerlidir.[54]

Lozan'da hangi gruplara hangi hakların getirildiği tartışması konusunda; uluslararası hukuk, Lozan'ın müzakere edildiği dönem ve müzakerenin tarihçesi, Antlaşma'nın lafzı ve ruhu, Antlaşma hükümlerinin anlamı ve amacı gibi hususların günümüz bilgisi ve bilinciyle incelenmesiyle çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1) Lozan'daki azınlık tanımı ile Lozan'da getirilen hakları birbirine karıştırmamak gerekir. Lozan yalnızca gayrimüslimleri azınlık olarak tanımlayan, ama başka gruplara da (uluslararası garantiye girmeyen ama iç hukuka giren) kimi haklar getiren bir antlaşmadır.

2) Dolayısıyla, Md. 39'un Kürtler gibi Müslüman gruplara dilsel haklar getirdiğine ilişkin yorumlar doğrudur. Md. 37'ye göre hiçbir resmî işlemle değiştirilemeyecek olan bu madde, Türkiye'de Türkçe'den başka dillerde radyo-TV yayını yapılıp yapılamayacağına ilişkin süregelen tartışmaya net cevap getirici niteliktedir.

3) Bu yorumun kabul edilmesinin Türkiye'nin resmî tezlerini rahatsız edecek herhangi bir yönü bulunmamaktadır, çünkü 39/4'ün getirdiği haklar/özgürlükler azınlıkları değil "Tüm Türk vatandaşları"nı ilgilendirmektedir. 39/5'in getirdiği hak

---

54 Bu arada, Kürtlerin azınlık olup olmadığı konusu günümüzde şu açıdan da ilginçtir ki, hem resmî söylem ve uygulama Kürtleri azınlık kabul etmemektedir, hem de Kürtler ve özellikle Kürt milliyetçileri kendilerini azınlık saymamaktadır. Tabii, iki tarafın da nedenleri farklıdır. Türk resmî görüşünün gerekçesi açıktır: "Lozan azınlık olarak yalnızca gayrimüslimleri kabul eder". Kürtlerin kendilerini azınlık kabul etmemelerinin nedenleri de şunlardır: 1) "Azınlık" terimi, tüm Müslümanları "Millet-i Hakime" sayan Millet Sistemi tarafından koşullandırılmış olan Kürtlere gayrimüslimleri çağrıştırdığı için, aşağılayıcı bir anlam yüklüdür; 2) Kürt milliyetçileri, kendilerini bu ülkenin (Türklerle birlikte) iki kurucu öğesinden biri saymaktadır. Bu düşünceye göre, Kurtuluş Savaşı birlikte verilmiştir ama savaş bitip Türkler artık Kürtlerin yardımına ihtiyaç duymayınca onları unutmuşlardır; 3) En önemlisi, Kürt milliyetçileri Kürtleri azınlık değil, çok daha önemli bir kategori addedilen ve dış self-determinasyona (bu terim Sonuç bölümünde açıklanacaktır) teoride daha yakın sayılan bir kategori, yani "halk" saymaktadırlar.

ise, 12 Eylül darbe yönetiminin kimi dönemleri hariç, zaten cumhuriyetin başından bugüne sürekli olarak uygulanmış bir haktır ve zaten Türkiye'nin kimi bölgelerinde (doğu, güneydoğu) duruşmaların yürütülebilmesi için böyle yapmak kaçınılmazdır.

Dahası, Md. 39'un bu yorumu, Türkiye'nin dört açıdan çok işine yarayacak bir nitelik taşımaktadır:

Birincisi, Türkiye eğer AB'ye girecekse, zaten itibar edilmeyecek bir yorum beyanı/çekincede ileri sürdüğü hususlardan vazgeçmek zorunda kalacaktır. Zaten 1982 Anayasası bugüne kadar defalarca değiştirilmiştir ve artık "dikiş tutmadığı" kabul edilen eprimiş bir kumaştır.

Yorum beyanı/çekincede yapılacak muhtemel değişikliğin AB zoruyla değil, Türkiye'nin kendi iradesiyle yapılmış olması ulusal egemenlik kavramı bakımından önemlidir ve bunun da yurt dışında "Türkiye'nin 'Kurucu Antlaşması' olan Lozan'ın uygulanması" biçiminde takdimi devletin prestijini kurtaracaktır. Aksi halde, Türkiye kendi kurucu antlaşmasını ihlal etmiş duruma düşecektir.[55]

İkincisi, Türkiye'nin gittikçe demokratikleşmesi açısından, birgün her türlü dilde yayına geçileceği hesaplanmalıdır. Nitekim, sol uçtan başlayarak, Türkiye'de büyük burjuvazinin başlıca temsilcisi TÜSİAD'a kadar kamuoyunun önemli kesimlerinin eğilimi daha şimdiden budur. Bu durumda, yurt içindeki bu nazik geçişin ülkede mümkün olduğunca tartışma ve çatışma yaratmadan yapılması isteniyorsa, Kurucu Antlaşma Lozan'ın zaten anayasa değerinde olan hükümlerinin uygulandığı gerekçesini ileri sürmek devlet için büyük kolaylık sağlayacaktır.

Tabii, burada sözü edilen "her dilde radyo-TV yayınları"nın devletin bir mecburiyeti olarak değil, "yurttaşların bir özgürlüğü" olarak algılanması gerektiğini eklemeye gerek yoktur.

---

55 Lozan Türkiye devletinin kurucu antlaşmasıdır çünkü Türkiye Cumhuriyetinin 29.10.1923'te kurulmuş olmasına karşılık, Türkiye Devleti Lozan'ın uluslararası tanımasıyla yani Antlaşma'nın imzalandığı 24.07.1923 tarihinde kurulmuştur; ondan önceki adı "TBMM Hükümeti" idi. Lozan konferansına katılan Ankara heyetinin temsil ettiği tarafın resmî adı buydu.

Yani, bunların devlet radyo ve TV'sinden yapılması diye bir zorunluluk bulunmamaktadır. Sadece, olanağı bulunmayan ve talep getiren azınlıkların devlet olanaklarından yararlandırılması doğaldır.

Üçüncüsü, Türkiye'de azınlık yaratmamak açısından, bütün vatandaşlara mümkün olduğu kadar geniş özgürlükler verilmesi gerektiği açıktır. Çünkü, yasakların tamamen kaldırılması sonucu "negatif hak"ların genişletilmesi, kimi vatandaş gruplarının "pozitif hak" taleplerini gereksiz kılacaktır. Ayrıca, bu grupların arkasında çeşitli niyetlerle yer alabilecek yabancı baskı gruplarının elinde malzeme birikmesi de engellenmiş olacaktır.

Nitekim, ileride de ayrıca göreceğimiz gibi, şimdiye kadar uluslararası garanti altında azınlık hakkı vermemekte direnmiş ve hatta ülkesinde azınlık bulunduğunu dahi kabul etmemiş bir ülke olan Fransa, günümüzde uluslararası garanti altında azınlık hakları vermekten yine kaçınmakla birlikte, hem bu türden hakları kendi yasalarıyla bütün vatandaşlarına yayarak "negatif hak" haline getirme politikası izlemekte, hem de azmlıkları tanımama ilkesine durmadan "esneklikler" getirmektedir.[56]

Dördüncüsü, mesele felsefi açıdan ele alındığında; Türkiye'de devletin kendi insanına daha insanca muamele yapmasının, ülkede "birlik ve beraberliğin" sağlanması bakımından da çok önemli olacağına kuşku yoktur. Çünkü bu birlik ve beraberlik, bu ülkede doğmuş ama bu ülkeden memnun olmayan, fırsatını bulduğunda hemen kaçacak "mecburi vatandaşlar"la değil, bu ülkede yaşamaktan memnun olan "gönüllü vatandaşlar"la sağlanır. Vatandaşları memnun edecek demokratik gelişmelerin dış baskılarla değil, bizzat devletin kendi iradesiyle gerçekleşmesinin Türkiye açısından yüzağartıcı bir durum oluşturacağı açıktır.

---

56 Bu konuda bkz. Nicole Guimezanes'in bildirisi: "Fransa ve Azınlıklar", *Azınlık Hakları*, s. 285-294.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE AZINLIK MEVZUATI, İÇTİHADI, UYGULAMASI

I) Mevzuat ve Uygulama: Anayasa ve Yasalarda Azınlıklarla İlgili Hükümler

Türkiye'de azınlıklar konusunda uygulanan politika, azınlık kavramı ve hakları konusundaki resmî görüşten de daha kısıtlayıcı niteliktedir. Türkiye'de bir "azınlık koruma mevzuatı" yoktur. Tam tersine, "azınlık" kavramının mümkün olduğunca gündeme getirilmemesine çalışan ve getireni de şiddetle cezalandıran bir mevzuat söz konusudur. Bu Bölüm'de bunu inceleyeceğiz.

Bu yaklaşımın temel kaynağı, Anayasa Md. 3/1'de ifadesini bulan anlayıştır: *"Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir."* Yine Anayasa'nın 4. Maddesine göre *"değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez"* olan bu önemli madde, iki cümlesi ayrı ayrı ele alınarak incelenmek gerekir.

A) Anayasa Md. 3/1: Tekçi (Monist) Anlayış ve Yasalara Yansıması

"Milletin Bölünmez Bütünlüğü"

Bu maddede, Türkiye devletinin ve ülkesinin bölünmez bir bütün olarak ifade edilmesi tamamen normaldir. Hiçbir devlet bölünmek istemez ve bunun gerçekleşebileceği durumlara karşı devletin alacağı makul önlemler de meşrudur.

Ama "milletin bütünlüğü" terimi, Oktay Uygun'un İstanbul Barosu tarafından 2002'de düzenlenen bir sempozyumdaki tartışmada söylediği "Millet'in bölünmezliği kavramı Avrupalılara yabancıdır"[57] sözünün de anımsattığı gibi, demokrasinin özüne karşıdır. Çünkü milletin bölünemeyeceğini, tek parça (monolitik) olduğunu söylemek, alt-kimlikleri reddetmek ve devlete egemen olan etnik/dinsel vs. grubun değerlerine ve belki de baskıcı egemenliğine göre biçimlenmiş asimilasyoncu bir politikadan bahsetmek demektir.

Anayasanın bu hükmünde ifadesini bulan tekçi anlayış, 1930 tipi bir ulus-devlet ilkesinin 12 Eylül 1980 askerî darbesi tarafından gözden geçirilerek şiddetlendirilmiş biçimidir. Bu haliyle, ülkede (Lozan'da mecburen kabul edilmiş azınlıklar dışında) azınlık olmadığı, dolayısıyla da azınlık hakları bulunmadığı önermesine kaçınılmaz olarak varmakta ve bu anlayışa karşı çıkmayı da cezalandırmaktadır. Nitekim, bu anlayış çok sayıda kanunda tekrarlanmıştır ve Türk mevzuatı bu tür bir ulus-devlet kavramının örnekleriyle doludur. Bunların arasında şunlar örnek olarak sayılabilir.[58]

---

57 "Tartışmalar," *Azınlık Hakları*, s. 380. Bu "yabancı" oluş durumu uluslararası insan hakları alanında şöyle somutlaşmaktadır: Hakların sınırlandırılmasında kullanılan ölçütlerde "milli güvenlik" ve "toprak bütünlüğü" vardır ama, "milletin bütünlüğü" yoktur. AİHM, kendi önüne getirilen davalarda, "ülkede azınlıklar bulunduğunu ileri sürme"nin milli güvenlik nedeniyle engellenemeyeceğini belirterek ihlal kararı vermektedir (Oktay Uygun'la 31.05.2004 tarihli görüşme).

58 Bu taramada esas olarak şu kaynaktan yararlanılmıştır: Aynur Ayzit, "Mevzuatın Görünümü", *Azınlık Hakları*, s. 242-261. Kanunlarda 2003 yılı içinde yapılan değişiklikleri tarayarak bana yardımcı olan arkadaşlarım Kaan Esener ve Yonca Sunel'e teşekkür ederim.

3713 sayılı ve 1991 tarihli Terörle Mücadele Kanunu, Md.1'de terörü "*(...) Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak (...) amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylemler*" olarak tanımlar. Aynı kanun Md.8/1'in, Birinci AB Uyum Paketinin çıkartıldığı 06.02.2002'de aldığı yeni biçim şöyledir (daha sonra Altıncı Paket'le tamamen kaldırılacaktır): "*Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak amacıyla yazılı, sözlü veya görüntülü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapanlar hakkında (...) hükmolunur. Bu suçun terör yöntemlerine başvurmaya özendirecek şekilde işlenmesi halinde verilecek ceza üçte bir oranında artırılır, mükerreren işlenmesi halinde ise, verilecek hapis cezaları paraya çevrilemez.*"

"Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" terimi yine örneğin 2559 sayılı ve 1934 tarihli Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu Md.8 ve Ek Md.7'de, 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu Md.5/A'da, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Md.4'te, 2908 sayılı Dernekler Kanunu Md.44 ve 55'te, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu Md.78 ve 101'de aynen geçmektedir.

Konumuz açısından önemli olan husus şudur: Türkiye'de etnik ve dilsel farklılıklara dayanan azınlıkların var olduğu ileri sürüldüğü anda, bu "bütünlük"ün bozulmak istendiği varsayılmakta ve bunu yapanlar "bölücülük ve/veya yıkıcılık"la suçlanarak cezalandırılmaktadır. Nitekim, biraz aşağıda da görüleceği gibi, Anayasa Mahkemesi siyasi partileri hep "devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü" ilkesi ve "azınlık yaratma" yasağı dolayısıyla kapatmıştır.

Burada sözü edilen "azınlık yaratma yasağı" (ve, dolayısıyla, suçu) Dernekler Kanununda ve Siyasi Partiler Kanununda ifadesini bulmaktadır.

Dernekler Kanunu Md.5, 02.01.2003'te çıkartılan Dördüncü AB Uyum Paketi değişikliğine kadar şöyledir: "*Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanarak azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk Dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliş-*

tirmek veya yaymak suretiyle azınlık yaratmak (...) amacıyla dernek kurmak yasaktır." 02.01.2003'teki değişiklik sonucunda bu madde bir miktar yumuşatılmıştır: *"(...) milli güvenliğe ve kamu düzenine (...) aykırı olarak; Türkiye Cumhuriyetinde ırk, din, mezhep ve bölge farklılığı veya bunlara dayanarak azınlık yaratmak ve Türkiye Cumhuriyetinin üniter devlet yapısını bozmak (...) amacıyla dernek kurulamaz."*

Siyasi Partiler Kanunu Md.81 ise "milletin bütünlüğü"nün azınlık kavramıyla bozulacağı anlayışını çok daha iyi yansıtmaktadır: *"Siyasi partiler a) Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde (...) farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler; b) Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler ve bu yolda faaliyette bulunamazlar"*

Siyasi Partiler Kanunundaki bu yasaklar, Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinden kaynaklanmaktadır. Md.68'e göre *"Siyasal partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğüne (...)"* aykırı olamaz. Md.69'a göre *"Bu nitelikteki fiillerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi"* durumunda siyasi parti kapatılır.

Burada, açıkça, "Milli Güvenlik Devleti" kavramının "İnsan Hakları Devleti" kavramını ortadan kaldırdığı görülmektedir. Her ülkede, özellikle de Türkiye gibi ülkelerde bir "sarkaç" vardır. Bu sarkaç, bu iki kavram arasında durmadan salınır ve hangisine yaklaşırsa öteki kavramın anlamı ve etkisi zayıflar. Bu sarkaç, Türkiye'deki mevzuatın sürekli olarak milli güvenlik'i gündeme getirmesi durumunda sürekli olarak insan hakları'nı zayıflatmaktadır.

"Devletin Dili Türkçedir"

Diğer yandan, "devletin dili" kavramı demokrasiye ve hatta doğaya aykırıdır. Bir devletin ancak "resmî dili" olur ve onun yanı sıra o devletteki insanlar, resmî dil dahil, çeşitli diller ko-

nuşurlar ve yazarlar. Nitekim, 61 Anayasası "resmî dil" terimini kullanmıştır.

"Milletin bölünmez bütünlüğü"nü dil bağlamında korumak istemenin, bir devletteki demokrasiyi nasıl sakatlayabileceği konusundaki en sağlam örnek, herhalde, 12 Eylül yönetimi tarafından 1983'te çıkarılmış 2932 sayılı yasadır.

Yasanın 2. maddesine göre *"Türk Devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmî dilleri dışındaki herhangi bir dille düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması yasak"*tır. Kürtçe konuşulmasının ve yayın yapılmasının milletin bölünmez bütünlüğünü bozacağı anlayışı burada o denli güçlüdür ki, maddenin yazımında gerçekten çok ciddi "entelektüel mesai" harcanmıştır: *"Birinci resmî dil"* denerek Irak'm ikinci resmî dilinin Kürtçe olduğu ustalıkla dikkate alınmış, *"Türk devleti tarafından tanınmış"*lık ölçütü ise ileride kurulabilecek bir Kürdistan'ı yine ustalıkla bertaraf etmiştir. Md.3 ise *"Türk vatandaşlarının anadili Türkçe'dir"* demektedir ki, buna söylenebilecek hiçbir şey bulunmamak gerekir.

Lozan Md.39/4'ün açık ihlali olan bu yasa 1991'de, buna dayanak oluşturan Anayasa Md.26 (*"Düşüncelerin açıklanmasında ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz"*) ve Md.28 de (*"Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz"*) Ekim 2001'deki anayasa değişiklikleri sırasında kaldırılmıştır ama, sözü edilen anlayışın çeşitli ifadeleri birçok kanunda halen mevcuttur.

Örneğin, Siyasi Partiler Kanunu Md.43/3'e göre *"(...) Aday adayları Türkçeden başka dil ve yazı kullanamazlar"*. Md.81'e göre siyasi partiler *"Tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçe'den başka dil kullanamazlar; Türkçe'den başka dillerde yazılmış pankartlar, levhalar, plaklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanamaz ve dağıtamazlar"*. Bu yasa ifadelerinin tümü, Lozan Md.39/4'ün açık ihlalidir. Diyarbakır Barosundan Tahir Elçi ve Mahmut Vefa, başkanlık yaptıkları kongrelerde partililerin Kürtçe konuşmaları nedeniyle yargılanmış ve ceza almışlardır.

Hak-Par Genel Başkan Yardımcısı İbrahim Güçlü de aynı nedenle yargılanmış ve aldığı hapis cezası infaz edilmiştir. Bu iki avukat ancak yeni TCK'nm getirdiği zamanaşımı sayesinde hapisten kurtulmuşlardır. Buna karşılık, 22.07.2007 seçimlerine bağımsız katılan Orhan Miroğlu'na "Kürtçe seçim propagandası" gerekçesiyle üç dava açılmış, bunlardan biri sonuçlanmış, Miroğlu altı ay hapse çarptırılmıştır (*Radikal*, 18.06.2008). Bundan sonra Mersin Savcılığı Ankara Savcılığına bir yazı yazmıştır. Bu yazıda, Miroğlu'nun bu cezasının Denetimli Serbestlik gereğince ilan edilmediği (bu yüzden Miroğlu Yargıtay'a da başvuramamaktadır), kendisinin beş yıl süreyle her üç ayda bir izlenerek Kürtçe konuşup konuşmadığının Mersin Savcılığına bildirilmesi, istenmektedir. Konuşursa, ceza infaz edilecektir.[59] Oysa, bilindiği gibi Lozan'ın 39/4 maddesine göre (bkz. İkinci Bölüm) "Herhangi bir Türk uyruğunun ... her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulamaz".

1587 sayılı Nüfus Kanunu Md.16'nm *"Çocuğun adını ana ve babası koyar. Ancak milli kültürümüze (...) uygun düşmeyen (...) adlar konulamaz"* biçimindeki hükmü ana-babaların çocuklarına istedikleri adı koymalarına yıllar boyu engel olmuştur. Türk etnik grubunun dışındaki bir etnik gruba mensup insanları devletine bundan daha yabancılaştırıcı örnek bulmak zordur. Dahası, Türkiye'de egemen olan anlayış yalnızca Kürtçe isimleri yasaklamakla yetinmemiştir; "Melisa" veya "Eftelya" gibi adların konması da yasak kapsamında olmuştur.[60] Yani anlaşıldığı kadarıyla temel amaç, yalnızca Türkiye'ye birçok kez isyan etmiş silahlı Kürt milliyetçiliğini önlemek değil, bizzat çoğulculuğu önlemek biçiminde gerçekleşmiştir. 1930'ların etnik asimilasyoncu ulus-devlet anlayışı aynen korunmak istenmiştir.

Bu tuhaf yasak, Md.16'nın, 19.06.2003'te kabul edilen Altıncı AB Uyum Paketi tarafından *"Ancak ahlak kurallarına uygun düşmeyen veya kamuoyunu inciten adlar konulmaz"* biçiminde değiş-

59 *Taraf*, 11.09.2008; ayrıca O. Miroğlu'yla 12.09.2008 tarihli görüşme.

60 *Cumhuriyet*, 21.01.2003.

tirilmesinden sonra kalkmıştır. Bununla birlikte, AB Uyum Yasasında böyle bir kısıtlama olmadığı halde, ilgili bakanlık temsilcilerinden kurulu Reformları İzleme Grubu "Türk alfabesine uygun yazılması şartıyla" koşulunu getirdiği için, İçişleri Bakanlığı tarafından valiliklere gönderilen genelge sonucu[61] q, w ve x gibi harfleri içeren adlara engel olunmaktadır.[62] Örneğin Van'da "Koma Rewşen" adlı bir grup konser vermek istemiş, Emniyet "W yerine V yazsın gelsin" diyerek reddetmiştir.[63]

Söz konusu anlayış Anayasa Md.42'ye de yansımaktadır: "*(...) Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez*". Bu madde de, tüm vatandaşların anadilinin Türkçe olduğu anlayışından kalkmaktadır.

Bu durumda, Türkiye'de vatandaşlığın tanımının etnik anlamda yapıldığı gibi temel bir soruna, vatandaşlığın tanımı sorununa gelip çatıyoruz.

B) Anayasa Md. 66: Vatandaşlığın ve "Türk" Teriminin Tanımı Sorunu

Anayasa Md. 66/1 şöyledir: "*Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı herkes Türktür*". Madde, vatandaşı tanımlamakta ve Türk olmayı devlet ile birey arasındaki hukuksal ilişkiye, yani vatandaşlığa bağlamaktadır. Bu açıdan, ilk planda, çağdaş bir hükümdür.

Bununla birlikte, bu hükmün "Türk" teriminden ne anladığı kilit önemdedir.

Bu bölümde yalnızca Türkiye'deki azınlık mevzuatı, uygulaması ve içtihadını ele aldığımızdan, bu terimin felsefi boyutu-

61 *Radikal*, 02.09.2003.

62 Bu üç harfi kullanmak nedeniyle M. Alınak'a dava açılmış (*Radikal*, 20.11. 2007), M. Tanrıkulu'ya da beş ay hapis verilmiştir (*Milliyet*, 08.02.2008).

63 *Milliyet*, 20.10.2003. Nüfus kayıtları resmî işlem sayıldığı için, bu kayıtların Türkçe alfabeyle tutulması normal sayılmalıdır (bu yönde bir görüş için bkz. Tankut Soykan, "Alfabe Sabit, İsimler Özgür", *Radikal*, 11.11.2003). Yine de, "Xavier" adlı bir Fransız Türk vatandaşlığına geçmek istese adının bu sefer "İgzaviye" diye yazılması gerekecektir ki, fazla mantıklı değildir. Fakat bir müzik grubunun adına itiraz etmek hiç savunulamaz ve Emniyet'in açıkça bir yetki aşımıdır.

nu tartışmayı Dördüncü Bölüm'e bırakmak daha doğru olacak. Burada, içtihada geçmeden önce, yalnızca, uygulamadan ve mevzuattan örnekler vererek terimin ne anlama geldiğini, yani "Türk" deyince bir milletin mi (yani, o millet içindeki bütün alt-kimliklerin mi) yoksa sırf "Türk" adlı başat etnik kimliğin mi kastedildiğini saptamak gerekiyor.

Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı sırasında Türk etnik kimliğine (Giriş'te gördüğümüz "kan temelli yöntem") vurgu yapmaktan özenle kaçınmış, sürekli olarak "Türkiye" ("teritoryal yöntem" veya "toprak temelli yöntem") üzerine vurgu yapmıştı. Fakat zaferden hemen sonra durum değişecektir. Özellikle gayrimüslim vatandaşların "Türk" olarak algılanmadığı ortaya çıkacaktır. Nitekim 1924 Anayasası yapılırken 88. madde önerisine iki kelime eklenecek ve madde şöyle kesinleşecektir: "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın *vatandaşlık itibarıyla* Türk ıtlak olunur". Burada italikle verdiğim iki kelimenin eklenmesinin sebebi, o sırada İstanbul'daki yabancı şirketlerden çıkartılması için idari baskı yapılan Rum ve Ermeni vatandaşların (bkz. Dördüncü Bölüm'ün sonu) "Türk" olarak düşünülmemeleridir. Bu gerekçe, bu iki kelimenin eklenmesini isteyen Hamdullah Suphi [Tanrıöver] tarafından görüşmeler sırasında açıkça ifade edilecektir.[64]

Bu tutum, 1925 Kürt isyanından sonra ve 1930'ların faşizan atmosferinde Kürtleri de içine alacak biçimde genişleme eğilimi gösterecektir.

Türklerin "Brakisefallerin Alpli adı verilen en ileri zümresine mensup" olduğunu kanıtlamak için kafatası ölçümleri yapılmıştır. Örneğin Mimar Sinan'ın mezarı Ağustos 1935'te açılmış, iskelet üzerinde "biyolojik ve morfolojik" araştırmalar yapılmıştır;[65] oysa Mimar Sinan bir devşirmeydi, yani Müslüman yapılarak yetiştirilmiş ve devlet hizmetine alınmış bir Hıristiyan genci idi. Kürtleri zorunlu yerleştirme için çıkartılan

64 Mesut Yeğen, *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaş'a - Cumhuriyet ve Kürtler*, 2. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 70-73.

65 Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938*, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 1973, s. 373.

14.06.1934 tarih ve 2510 sayılı İskan Kanununun orijinal metninde "Türk kültürüne bağlı" ve "Türk soyu" terimlerinin yanı sıra 6 yerde "Türk ırkı" terimi kullanılmaktadır.[66] Bu son terim, o dönemde çıkartılan bir dizi mevzuatta sürekli kullanılmıştır. Örneğin 27.12.1934 tarih ve 2/1777 sayılı İskan Muafiyetleri Nizamnamesinde de 3 kere geçmektedir.[67] Diğer yandan, askerî okullara ve hatta düz memuriyete girebilmek ve dahi Avrupa'ya öğretime gidebilmenin 1 numaralı koşulu Türk yurttaşı olmak değil, "Türk olmak", "Türk soyundan olmak", "Türk Irkından Olmak"tır.[68]

---

66 Çeşitli tarihlerde değişikliğe uğratılan kanunun orijinal metni için bkz. *Resmî Gazete*, No. 2733; *Düstur* 3. Tertip, Cilt 15, 21.06.1934, s. 1156-1175. Kanunun gerekçesi ve tartışmaları için: İsmail Beşikçi, *Kürtlerin 'Mecburi İskan'ı*, İstanbul, Komal, 1977. Kanunun vebde bulunan metninde "Türk ırkı" terimi görülmemektedir: bkz. <*http://www.hukuki.net/kanun/2510.13.text.asp*>

67 Bkz. *Resmî Gazete*, No. 2898; *Düstur* 3. Tertip, C. 16, 05.01.1935, s. 367. <*http://www.hukuki.net/kanun/21777.23.text.asp.*>

68 1937-38 yıllarında gazetelerde çıkan iş ilanlarında Türk olmakla ilgili koşullar, fotokopi olarak şu yapıtın ekinde bulunmaktadır: Ahmet Yıldız, "Ne *Mutlu Türküm Diyebilene", Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları, 1919-1938*, 2. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 327-333: "Avrupa'ya Talebe Gönderiliyor, Maden Tetkik Arama Enstitüsü Genel Direktörlüğünden" başlıklı ilan: "A- Türk Olmak" (*Cumhuriyet*, 04.02.1937). "Hava Okulu Komutanlığından" başlıklı ilan: "A- Türk Olmak" (*Cumhuriyet*, 14.07.1937). "Ankara Askerî Baytar Mektebine Talebe Kayid ve Kabulü" başlıklı ilan: "A- Türkiye Cumhuriyeti tebaasından ve Türk ırkından olmak" (*Cumhuriyet*, 24.07.1937). "Harb Akademisi Komutanlığından Hava Harb Akademisi için 80 ilâ 100 lira ücretli iki erkek daktilo alınacaktır" başlıklı ilan: "A-Türkiye Cumhuriyeti tebaasından ve Türk ırkından olmak" (*Cumhuriyet*, 25.01.1938). "Askerî Veteriner Okuluna Talebe Kayıd ve Kabulü" başlıklı ilan: "A- Türkiye Cumhuriyeti tebaasından ve Türk ırkından olmak" (*Cumhuriyet*, 02.07.1938). "Türkuşu Genel Direktörlüğünden" başlıklı ilan: "1- Türk 'soyundan' olmak" (*Cumhuriyet*, 06.09.1938).

"Türk" teriminin askerî okullara girmek açısından bu etnik yorumunun hangi tarihe kadar devam ettiğini saptayamadım, çünkü İkinci Dünya Savaşının sonundan itibaren bu ilanlar şöyle değişiyor: "Giriş şartları müracaat halinde öğrenilebilir". Sanki, Ordu hem bu yorumdan vazgeçmek istememektedir, hem de artık değişen dünyada bunu gazetelerden ilan etmek istememektedir. Diğer yandan, aynı gazetenin aynı tarihli sayısında (ör. *Cumhuriyet*, 11.07.1939) hem "Türk olmak" koşulu arayan (İstanbul Polis Mektebine talebe ilanı), hem de "Türkiye Cumhuriyeti tebaasından olmak" koşulu arayan ("Konya Köy Ebe Mektebi Müdürlüğünden") ilanlar bulmak mümkündür. Aslında, buradan da anlaşılmaktadır ki, "Türk" terimini, kurumun niteliğine göre, "TC vatandaşı" olarak yorumlayan ve yorumlamayan resmî kurumlar vardır.

Bu tutum yalnızca tarihte kalmış da değildir. 04.05.2004 tarihli *Resmî Gazete*'de yayınlanan ve Vatandaşlık Kanununun uygulanmasına ilişkin eski yönetmeliğin 17. maddesini değiştiren yönetmelik; dış temsilcilikler, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), Emniyet Genel Müdürlüğü ve valiliklerin, vatandaşlığa alınmayı talep eden kişilerin "soy durumları"nı araştırmasını öngörmektedir.[69] Bugün sıkça kullanılan "Yurt dışındaki soydaşlarımız" terimi Türkiye'deki kimlik tanımındaki etnik anlamın epey güçlü olduğunu gösterir. "Türk soyu" terimi, 1985'ten sonra Bulgaristan'dan gelen göç dalgasıyla ilgili olarak İskan Kanununa 1989'da getirilen Ek Madde 33 ve 1992'de getirilen Ek Madde 34'te de kullanılacaktır.

Diğer yandan, son zamanlara kadar Türkiye'de bir vatandaşın Türk'ten başka bir etnik gruba mensup olduğunu ifade etmesi de yasaklanmıştır. Nitekim Bayındırlık Bakanı olduğu dönemde (03.01.1978-12.11.1979) *"Türkiye'de Kürtler vardır; ben de Kürt'üm"* dediği için Bakan Şerafettin Elçi TCK 142/3'ten mahkum edilmiş ve yaptığı 22 ay bakanlığa karşılık 30 ay cezaevinde yatmıştır (22.10.1980-29.04.1983).

Bunun yanı sıra, Tansu Çiller'in İçişleri Bakanı Meral Akşener Mart 1997'de Öcalan'a *"Ermeni Dölü"* diyerek hem Ermeni kökenli hem Kürt kökenli Türk vatandaşlarına hakaret edecek fakat o zaman TCK md. 159'un (bugünkü 301/1) ihlali olan bu sözlerden dolayı hakkında soruşturma bile açılmayacaktır. Bu örnekler karşısında "Türk" ve "Türk Milleti" terimlerinin bütün etnik grupları kapsadığını ileri sürmek zorlaşmaktadır.

Dahası, belki çok kimse farkında değildir ve duyunca şaşıracaktır ama, laikliğe bunca vurgu yapılan Türkiye'de Türk terimi "soy"dan çok "din" faktörü içermektedir. Millet Sisteminin hâlâ süren etkisi sonucu, "Türk" sayılabilmek için Müslüman da olmak gerekmektedir; hatta Sünni Müslüman. Dahası, ABD'de WASP (Beyaz, Anglo Sakson, Protestan) olarak belirtilen "Beyaz Amerikalı"nın Türkiye'deki karşılığı LÂHASÜ-

69 11/2/1964 Tarihli ve 403 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, *Resmî Gazete*, No. 25452, 04.05.2004.

MÜT'tür (Laik olmak şartıyla Hanefi, Sünni, Müslüman Türk). Yani, "Türk" sadece etnik bir anlam değil, laik Türkiye'de dinsel bir anlam taşır. Türkiye'de örneğin bir Boşnak'tan söz edildiği zaman "Türk" dendiği halde, herhangi bir gayrimüslimden söz edildiği zaman "Türk" değil de "vatandaş" denmesinin nedeni budur. Bugün ne kadar okumuş, laik ve uygar olursa olsun, hiçbir Müslüman Türk, bir gayrimüslim Türk vatandaşından söz ederken "Türk" demez; Rum, Ermeni, vs. der. Yakın tarih içinde Türkiye'deki bu durum da mevzuata ve uygulamalara ciddi biçimde yansımıştır. Bu konuda çok örnek vardır. Birkaçını saymak gerekirse (bu konuda Dördüncü Bölüm'ün sonuna da bkz.):

Cumhuriyet döneminde daha 1940'lara kadar gayrimüslim vatandaşların nüfus kayıtları *"Ecanip"* (Yabancılar) bölümüne kaydedilmiştir.[70]

1942 Varlık Vergisi olayında gayrimüslimlere ve Dönmelere, yasada olmadığı halde uygulamada oluşturulan "G" ve "D" cetvelleri sonucu, Müslümanlardan çok daha fazla vergi tarh edilmiştir.[71]

Biraz aşağıda içtihat anlatılırken ayrıntısıyla göreceğimiz gibi, 1970'lerden itibaren, gayrimüslim Türk vatandaşları "1936 Beyannamesi" denilen uygulama sonucu ayrımcılığa tabi tutulmuş, taşınmazlarına bilâbedel el konmuş, yine göreceğimiz gibi bu konudaki Yargıtay kararlarında kendilerine resmen "yabancı" denmiştir.

28.12.1988'de çıkartılan ve 1991'e kadar uygulanan "Sabotajlara Karşı Koruma Yönetmeliği", 5/j maddesinde hangi kategorilerin sabotaj yapabileceklerini sıralarken, *"Memleket*

---

70 Fethiye Çetin, "Yerli Yabancılar", *Azınlık Hakları*, s. 73-75.

71 Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, [1951]; Aktar, *Varlık Vergisi ve...*, s. 135-243; Alexandris, *The Greek Minority of...*, s. 207-233; Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 1955 Eylül Olayları*, Çev. Bahar Şahin, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 123-128; Yıldız, *"Ne Mutlu..."*, s. 253-257; Rıfat Bali, Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri – Bir Türkleştirme serüveni (1923-1945), 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 424-483. Bu konuda ayrıca bkz. Dördüncü Bölüm'ün sonu ve Sonuç bölümü.

içindeki yerli yabancılar (Türk tebaalı) ve yabancı ırktan olanlar" diyerek gayrimüslim Türk vatandaşlarını da saymıştır.[72] Ayrıca, "yabancı ırktan" teriminin, Türk etnik grubundan olmayanları açıkça kastettiği görülmektedir.

İstanbul 2 Numaralı İdare Mahkemesinin 17.04.1996 tarihinde verdiği E. 1995/1271, K. 1996/552 sayılı kararının, bir Rum vatandaş hakkında kullandığı terim şudur: *"Yabancı uyruklu TC vatandaşı."* Üstelik, bu ilginç terim Danıştay 12 Dairesine gittiğinde, temyiz nedeni sayılmamış, karar oybirliğiyle onaylanmıştır. (Bilgi için Prof. Rona Aybay'a teşekkür ederim.)

625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun "Yabancılar tarafından açılmış özel okullara Türk müdür başyardımcısı atanmasına" ilişkin olan 24/2 maddesi, Türk vatandaşı olan azınlıkların okullarına da uygulanmıştır. Md.24/2, bu başyardımcının niteliğinden söz ederken *"Türk asıllı ve Türkiye Cumhuriyeti uyruklu"* ifadesini kullanmaktadır.[73] Tabii ki buradaki "Türk" maalesef etnik ve dinsel bir terimdir; TC vatandaşlığıyla hiçbir ilgisi yoktur.

625'in bu "Türk asıllı" şartı, uzun çabalar sonucu ancak 14.02.2007'de çıkartılabilen 5580 sayılı yasanın 8. maddesiyle kaldırılmıştır. Yine de, bu yeni yasanın 2/e maddesi hâlâ "gayrimüslim vatandaş" anlamında yalnızca Rum, Ermeni ve Musevilerden bahsetmektedir. Üstelik, yasa Türkiye'deki gayrimüslim vatandaşları "yabancı" saymakta da ısrarlıdır, çünkü 5/c/1 maddesi bunların haklarının uygulanabilmesi için, sanki bu insanlar başka bir ülkenin vatandaşı imişler gibi, "mütekabiliyet" aramaktadır.

Bugün, hâlâ, üniversiteler ve sanat kurumları dışında ve özellikle de TSK, Emniyet vb., Dışişleri gibi kurumlarda gayrimüslim devlet memuru bulunmadığı herkesin bildiği bir husustur. Bu olguyu, şu sıralarda yapılmaya çabalandığı gibi, "Gayrimüslimler memuriyet istemiyor, tüccar olmak istiyor"la izah etmek pek ikna edici değildir; bu durumun "baş-

72 Çetin, "Yerli Yabancılar", s. 70.

73 Çetin, "Yerli Yabancılar", s. 78. Yasa için bkz. *http://www.yargitay.gov.tr/bilgi/kanun_liste/PC1625.HM5.frameset.html*

vursak da almazlar" gibi zaman içinde kemikleşmiş bir kanaate bağlı olduğunu düşünmek ve kanaatin Türkiye Cumhuriyetinde nasıl oluştuğunu araştırmak daha anlamlıdır. Kimi kurullar yazılı değildir, ama yazılı olanlardan daha sıkı uygulanırlar.

Türkiye'de gayrimüslim vatandaşların ancak bir yabancı'ya yapılabilecek kuşkulu muamelelerle karşılaştıklarının çarpıcı örneklerinden biri de, Şubat 2003'te Üsküdar-İstanbul'daki bir gayrimüslim azınlık lisesinin tapusunun iptali için açılan bir davada görülmüştür. Hazine'nin, "Surp Haç Ermeni Lisesi Vakfı (Surp Haç Tıbrevank Ermeni Ruhban Okulu Vakfı)" adıyla belirttiği hasmına açtığı davada verdiği dilekçe aynen şu paragrafı içermektedir: *"Ülke güvenliği açısından azınlık faaliyetlerinin kontrolü ile görevli İçişleri Bakanlığı Azınlık Tali Komisyonu'nca alınan kararda; Surp Haç Ermeni Lisesi Vakfı adı altında bir vakfın hukuken mümkün olmadığı, (...) bu nedenle vakıf olarak adına tescil ettirdiği taşınmazların tapularının iptali ile Hazine adına tescilinin sağlanması istenmektedir."*[74]

Yani Türkiye Cumhuriyeti, kendi gayrimüslim yurttaşlarını, "ülke güvenliği açısından" kontrol etmek için bir devlet kurumu bile kurmuştur: Azınlık Tali Komisyonu. Devlet örgüt şemasında görülmeyen ve ne olduğu konusunda bilgi bulunmayan bu Komisyon, Türkiye'nin "ülke güvenliğini korumak" için, mahkeme kararlarına dayanak olabilecek kararlar almaktadır. 1962'de gizlice kurulduğu anlaşılan bu Komisyon ancak 2004'te ve yine gizlice kaldırılacaktır.[75]

Diğer yandan, kimi profesörlerin *"Ne Mutlu Türküm Diyene gibi gerçekçi bir anlayış çerçevesinde... hiçbir etnik kökene bakılmadan Türkiye'de yaşayan bütün insanların, gayrimüslimlerin*

---

74 *Agos* gazetesi (İstanbul, haftalık), No. 361, 28.02.2003.

75 24.02.2004 tarihli *Hürriyet* gazetesinde çıkan bir haber şu bilgileri vermektedir: 42 yıl önce bir başbakanlık talimatıyla 07.12.1962'de kurulduğu bu vesileyle ortaya çıkan Azınlık Tali Komisyonu, "Gizli" damgalı ve 05.01.2004 tarihinde yayınlanan bir başbakanlık genelgesiyle kaldırıldı. Yeni genelge, kaldırılan komisyonun yerine "Azınlık Sorunlarını Değerlendirme Kurulu"nun oluşturulmasını öngörüyor ve eski kurulu aksine yenisinde MGK, MİT ve Genelkurmay temsilcilerine yer vermiyor.

dışında hepsinin bu ülkenin ortak ve eşit vatandaşı olarak kabul edildiği söylenebilir"[76] diye yazmasına yol açan bu mevzuat ve uygulamaların yalnızca Türkiye'deki gayrimüslimlerle sınırlı olduğu sanılmamalıdır. "Türk" teriminin etnik olarak kullanılması ve/veya algılanması sonucu; Çerkes, Kürt, Alevi vb. etnik grupların kendi çocuklarına istedikleri adı koymalarına, siyasal parti kurmalarına, kendi adlarını taşıyan dernek kurmalarına, vb. engel olunmuştur ve olunmaktadır. Bunlara da bu Bölüm'de, hemen aşağıda, içtihadı anlatırken değineceğiz.

Bu durumda, Anayasa Md.66/1'in kendi ifadesinden gelen bir sakatlık olmadığı halde, kamuoyundan yüksek yargıcına kadar çok insan "Türk" kavramını Türk etnik grubuyla özdeş yorumladığı için Türkiye'de üst-kimlik sınırlayıcı bir nitelik almaktadır ki, bunun çok ciddi sakıncalarına Giriş bölümünde değinilmişti, kitabın sonunda da değinilecektir.

Dediğim gibi, burada yalnızca bu hususu belirtebilmek için kimi mevzuat ve uygulama noktalarına değindik, bu konuya daha ayrıntılı olarak Beşinci Bölüm ve Sonuç'ta geri döneceğiz. Şimdi, bu Anayasa maddeleri ve onlara bağlı olarak oluşturulmuş mevzuatın Türkiye'de yüksek yargı tarafından nasıl uygulandığını, yani içtihadı görelim.

II) Anayasa Mahkemesi İçtihadı: "Kürt Partisi" Kapatma Kararları

Yetkileri arasında siyasal partileri kapatma da bulunan Anayasa Mahkemesi, Türkiye'de azınlıklarla ilgili olarak yukarıda sözü edilmiş mevzuatın ana eğilimini oluşturan "milletin bölünmez bütünlüğü" anlayışına dayanarak siyasi partileri kapatmaktadır.[77]

---

76 Anıl Çeçen, *Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti*, Ankara Çalışmaları dizisi, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), 2001, s. 61.

77 Bu konudaki örnekler esas olarak şu makaleden alınmıştır ve alındıkları sayfalar, metinde yeri geldikçe parantez içinde belirtilecektir: Yılmaz Aliefendioğlu, "Azınlık Hakları ve Türk Anayasa Mahkemesinin Azınlık Konusuna Bakışı", *Azınlık Hakları*, s. 218-241.

Bu yöndeki ilk uygulama, Türkiye İşçi Partisinin (TİP) Temmuz 1971'de Anayasa'mn 57. maddesinde ifadesini bulan temel ilkesine ("Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği") ve Siyasi Partiler Kanununun 81. maddesindeki *"azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler, azınlık yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler"* kuralına aykırı görüş ve tutumları nedeniyle kapatılmasıdır (Aliefendioğlu, s. 228-229).

Anayasa Mahkemesi Türkiye Emekçi Partisini (TEP) Mayıs 1980'de kapatırken *"(...) bir kesim vatandaşta, kendilerinin azınlık oldukları düşüncesini yaratmaya çalışmak (...) devletin ülkesi ve ulusuyla bütünlüğü temel ilkesine kesinlikle aykırı"* düşer demiştir. Mahkeme aynı kararda Anayasa Md.3'ün *"Resmî dil Türkçe'dir"* hükmünü de tartışmış ve bunu *"resmî yazışmalar yanında, öğretimin ve ulusal kültürün yalnızca Türkçe'ye dayanacağı, başka bir deyişle ülkedeki tek ulusal kültürün Türk kültürü olduğu"* biçiminde yorumlamıştır. Yine aynı kararda "[ulus bütünlüğünün] *Türk milliyetçiliğine aykırı biçimde din, dil ya da ırk gibi öğelere dayanarak bölünmesine yönelik davranışlara da* [Anayasa] *açık değildir"* denmektedir (Aliefendioğlu, s. 229-230).

Mahkemenin yine bu kararında, hukukun temel ilkelerine aykırı ve azınlık hakları açısından vahim sonuçlar doğurabilecek bir husus mevcuttur: *"Lozan Barış Antlaşmasının III. Fasıl [Kesim] hükümleriyle gayrimüslim azınlıkların varlığı tanınmış ve bunların yararlanacakları hak ve ayrıcalıklar belirtilmiştir Konferansta uzun tartışmalar sonunda saptanan bu hükümler mütekabiliyet esasına dayanmakta ve Yunanistan'da bulunan Müslüman azınlık da aynı hak ve ayrıcalıklardan yararlanmaktadır"* (Aliefendioğlu, s. 230). Bu hükmün sonucu şudur ki, Yunanistan bir gün Batı Trakya Türklerine uygulamakta olduğu hakları uygulamaktan vazgeçerse, Türkiye'nin de kendi gayrimüslimlerine tanıdığı haklardan vazgeçmesi söz konusu olabilecektir!

Bir kere, Lozan Md.45 bir karşılıklılık (mütekabiliyet) maddesi değil, bir "paralel yükümlülük" maddesidir.[78] Üstelik

78 Turgut Tarhanlı'nın bildirisi, *Cemaat Vakıfları, Bugünkü Sorunları ve Çözüm Önerileri*, İstanbul, İstanbul Barosu Yayını, 2002, s. 37.

madde, Türkiye'de gayrimüslim azınlıklara verilecek hakların, Yunanistan tarafından da kendi Müslüman azınlığına verilmesi gerektiğini söylemektedir; yani, Yunanistan üzerine bir yükümlülük getirmektedir. İkincisi, Lozan Md.45'in "karşılıklılık" olarak yorumlanmasının doğru olduğunu bir an için kabul etsek bile, o zaman da bu yorum 22.05.1969'da BM tarafından kabul edilerek 27.01.1980'de yürürlüğe giren Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/5 maddesinin ihlali olmaktadır.[79] Bu madde, insan hakları konusunda olumsuz bir "karşılıklılık" anlayışını kesinlikle yasaklamaktadır. Anayasa Mahkemesinin Viyana 60/5'i bilmemesi/dikkate almaması imkansızdır.

Anayasa Mahkemesi, Temmuz 1991'de Türkiye Birleşik Komünist Partisini (TBKP) *"Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak"*tan kapatmıştır. Bu karar, AİHM tarafından Ocak 1998'de AİHS 11. maddesine aykırı bulunmuştur (Aliefendioğlu, s. 230-231).

Sosyalist Parti (SP) Temmuz 1992'de *"Ülkenin ve ulusun bölünmez bütünlüğünü bozacak eylemlerle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Yasası'na aykırılık"*tan kapatılmıştır. Mahkeme bu davada *"Ülkenin her yerinde her kökenden gelen değişik oranda yurttaş yaşamaktadır. Bilimsel yönden azınlık sayılmaya yeterli özellik ve öğe yoktur"* demiştir. Karar, Mayıs 1998'de AİHM tarafından AİHS'in 11. maddesine aykırı bulunmuştur (Aliefendioğlu, s. 231-232).

Halkın Emek Partisi (HEP) 14.07.1993'te aynı şekilde kapatılmıştır. AİHM, bu kararı 09.04.2002'de AİHS'in 11. maddesine aykırı bulmuştur.[80]

Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) Kasım 1993'te yine aynı gerekçeyle kapatılmış, Mahkeme "[partinin programı] *Türk ulusunun bütünlüğünü (...) Türk ve Kürt olarak ikiye ayırmayı öngörmektedir. Bu tür program hükümlerinin ülke ve millet bütünlüğünü yıkmayı amaçladığı açıktır"* hükmüne varmıştır.

---

79 Tarhanlı, aynı bildiri, aynı sayfa.

80 *<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=524225156&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0>*

AİHM, bu kararı Aralık 1999'da AİHS'in 11. maddesine aykırı bulmuştur (Aliefendioğlu, s. 232-233).

Sosyalist Türkiye Partisi (STP) yine Kasım 1993'te programındaki kimi bölümler nedeniyle, 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasasının 78/a ve 81/a,b maddelerine göre, yine *"devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozucu"* davranışları yüzünden kapatılmıştır (Aliefendioğlu, s. 233). AİHM, bu kararı 12.11.2003'te AİHS'in 11. maddesine aykırı bulmuştur.[81]

Demokrasi Partisi (DEP) Haziran 1994'te kapatılırken, Mahkeme aynı yorum ve tutumunu sürdürmüş ve *"...ırk ve dil farklılıklarına göre azınlık statüsü tanımak ülke ve millet bütünlüğü kavramıyla bağdaşmaz"* demiştir. Mahkemeye göre *"Devlet tek, ülke tüm, ulus bir"*dir; Lozan yalnızca gayrimüslimleri azınlık olarak kabul etmektedir (Aliefendioğlu, s. 234-235). (AİHM, bu kararı 10.12.2002'de AİHS'in 11. maddesine aykırı bulmuştur).[82]

Üstelik Mahkeme, Lozan'ın, öngördüğü düzenlemeyle gayrimüslimlere de Müslümanların yararlandıkları medeni ve siyasal haklardan yararlanma olanağı sağladığını ve böylece yasalar önünde din ayrımı yapılmaksızın herkese eşitlik getirilmiş olduğunu söylemiştir. Bunu anlamak güçtür. Çünkü bütün vatandaşlara getirilen "negatif hak" ile yalnızca kimi dezavantajlı vatandaşlara (burada: gayrimüslimler) getirilen "pozitif hak" ayrımı burada hiç dikkate alınmamışa benzemektedir. Nitekim, bu kararda rastlanan *"Sınırsız hakları sınırlı haklara, ulusun kendisi olmayı azınlık olmaya dönüştürmenin anlamsızlığı açıktır"* cümlesi bunu göstermektedir.

Bütün parti kapatma iddianamelerinde aynen geçen şu sözler de, negatif-pozitif hak ayrımının Mahkeme tarafından bilinmediği/dikkate alınmadığı izlenimini bırakır niteliktedir: *"...Böylesine ayrıcalıksız konumdaki bir kısım yurttaşlar arasında, bir azınlığa mensup olduğu duygu ve düşüncesini yaratmak*

81 <*http://www.yargitay.gov.tr/aihm/tcSosyalistTurkiyePartisi.html*>

82 <*http://hudoc.echr.coe.int/Hudoc1doc2/HFJUD/200305/dicle pour le dep - 25141jv.chb4 10122002f.doc*>

ve onların sınırlı haklar rejimine tabi kılınmasını, ulusun bizzat kendisi iken azınlık haline gelmesini istemek ulus bütünlüğünü bozmaktan başka biçimde yorumlanamaz."[83]

Burada, negatif/pozitif hak ayrımının bilinmemesi veya bilmezden gelinmesinin ötesinde, daha da vahim bir durum vardır: Anayasa Mahkemesinin bu yaklaşımı, satır arasında, çoğunluğa mensup vatandaşları birinci sınıf ve azınlığa mensup vatandaşları da ikinci sınıf saymaktadır. İster bilinçli ister bilinçsiz söylenmiş olsun (ki, bunun bilinçsiz olduğunu kabul etmek daha az üzücü olacaktır), *"Ulusun kendisi olmayı, azınlık olmaya dönüştürmek"* gibi bir ifadenin başka bir biçimde yorumlanması zordur.

Emek Partisi (EP) Şubat 1997'de *"devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü"*ne aykırılıktan kapatılmıştır. Burada Mahkeme azınlık bulunduğunun belirtilmesi sonucu ulus bütünlüğünün ortadan kaldırıldığı yorumunu şu hükmüyle tekrarlamıştır: *"Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dinî kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunun söylendiği, Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla azınlıklar yaratarak ulus bütünlüğünün bozulması amacının güdüldüğü anlaşılmaktadır"* (Aliefendioğlu, s. 236).

Şerefettin Elçi'nin genel başkanlığını yaptığı Demokratik Kitle Partisi (DKP) Şubat 1999'da Anayasa Mahkemesi tarafından *"parti programında ülke üzerinde kültür, ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunun ileri sürüldüğü ve milletin bütünlüğünün bozulması amacının güdüldüğü"* çerçevesinde "bölücülük" yaptığı gerekçesiyle kapatılmıştır. Aldığı kararda Mahkeme, DKP'nin programında yer alan amaçların Siyasal Partiler Yasasının 78. maddesindeki "partilerin bölge ve ırk esasına dayanma" yasaklarına uymadığına işaret etmiştir.[84] DKP'nin AİHM'de açtığı davada Türkiye AİHS Md. 10'un ihlali nedeniyle mahkumiyet almıştır.

---

83 Çetin, "Yerli Yabancılar", s. 80.

84 "Elçi'nin Partisi de Kapatıldı", *Milliyet*, 27.02.1999.

HADEP (Halkın Demokrasi Partisi) ise 13.03.2003'te Anayasa Mahkemesinin oybirliği kararıyla kapatılmıştır. Aynı gün, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Kanadoğlu DEHAP'a kapatma davası açmıştır. DTP (Demokratik Toplum Partisi) kurulduktan sonra DEHAP kendini Kasım 2005'te feshedecektir.

Anayasa Mahkemesinin bu kapatma kararları konusunda önemle belirtilmesi gereken iki husus bulunuyor:

1) Mahkeme'nin TEP konusunda verdiği karar "azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek" ile "azınlıklar yaratma"nm ne anlama geldiğini açıklamaktadır. Buna göre,

"(...) bir ulusun içindeki belli bir vatandaş topluluğunun dilinin ya da dininin toplumun öteki kesimlerinden ayrı olduğundan nesnel biçimde söz etmek, tek başına, bir 'azınlık bulunduğunu ileri sürmek' anlamına gelmez. Buna ek olarak, söz konusu topluluğun, toplumun öbür kesimlerinden ayrılan varlığını ve niteliklerini koruması ve sürdürmesi için, kendisine özel bir hukuksal güvence tanınması gerektiğinin, yani bu kimselerin 'azınlık hukuku'ndan yararlanmaya hak kazanmış olduklarının da açık ya da örtülü biçimde ileri sürülmüş bulunması gerekir. İşte (...) 'azınlıkların bulunduğunu ileri sürmek' biçiminde tanımlanan ve yasaklanan durum budur."[85]

Karar buraya kadar okunduğu zaman, Anayasa Mahkemesinin azınlıklar konusunda çağdaş eğilimlere uygun bir tutum içinde olduğunu düşündürmektedir. Çünkü farklı kimlikler olduğunun ileri sürülebilmesini normal karşılamakta, bu kimliklerin *"azınlık hukukundan yararlanmaya hak kazanmış olduklarının"* ileri sürülmemesi (yani, uluslararası korumayı davet etmeme) durumunda "ülke ve millet bütünlüğü"nü ihlal edecek bir suç oluşmadığını kabul etmektedir. Eğer *"azınlıklar bulunduğunu ileri sür"*enler, bu azınlıklar için *"özel bir hukuksal güvence tanınması gerektiği"*ni de ileri sürmezlerse, bir suç oluşmamış olacaktır. Nitekim, böyle bir özel güvence (pozitif hak) tanınmasını istemek yerine, azınlık mensuplarının farklı

85 Çavuşoğlu, "Azınlık Hakları: Avrupa...", s. 135-136'dan Türkiye Emekçi Partisi (TEP) Kararı; E. 1979/1 (Parti Kapatma), K. 1980/1, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi* 18, s. 3 vd.

özelliklerinin ülkede gerçek bir demokratik ortam sağlanarak (negatif hak) korunmasını istemek mümkündür ve bu seçenek çok yararlıdır. Çünkü hem azınlığın çoğunluğa hedef gösterilmesini önleyecektir, hem de ülkeye bu vesileyle demokrasi getirilmesini sağlayacaktır.

Fakat Mahkeme yukarıda bıraktığımız yerden aynen şöyle devam etmektedir:

"(...) 'azınlıklar yaratma' deyiminin (...) 'azınlıklar bulunduğunun ileri sürülmesi' deyimiyle sıkı ilişkisi göz önünde tutularak, aynı doğrultuda yorumlanması zorunludur Böyle bir yorumla varılacak sonuç ise, 'azınlık yaratma' deyiminin, ancak, 'bir vatandaş topluluğunda, azınlık hukukundan yararlanmaları gerektiği düşüncesini yaratma' anlamına gelebileceğidir"[86]

Yani Mahkeme, uluslararası korumaya ileride yol açabilir ve bu koruma da Türkiye'yi parçalar diye, bir eliyle verdiğini öbür eliyle almakta ve bu yolla "ülke ve milletin bölünmez bütünlüğü"nü korumuş olmaktadır. Ama bu durumda hukukun ne hale geldiği ayrı bir konudur.

2) Anayasa Mahkemesi, ırk ve dil farklılıklarını vurgulama yoluyla "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" ilkesinin ihlal edildiğini söylerken, Türk ulusu içinde değişik etnik kökenli bireylerin bulunduğunu reddediyor değildir. Nitekim, Anayasa'nın 66. maddesindeki *"Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür"* ilkesini yorumlarken, DEP kararında, vatandaşlık ve ulusal kimliğin "vatandaşların etnik kökenlerini yadsıma anlamına" gelmediğini söylemiştir. Mahkeme'ye göre, bu konudaki *"yasal düzenlemelerin amacı ülkedeki farklılıkların ve bunların dil ve kültürlerinin yasaklanması"* değildir: *"Yasaklanan, kültürel farklılıkların ve zenginliğin belirtilmesi olmayıp, bunların Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak, ulus bütünlüğünün bozulması ve buna bağlı olarak ayrımlara dayanan yeni bir devlet düzeninin kurulması amacıyla kullanılması"*dır.

Bu noktada, Mahkeme, *"başlangıçta kabul edilebilir istekler*

86 Çavuşoğlu, "Azınlık Hakları: Avrupa...", s. 136'dan Türkiye Emekçi Partisi (TEP) Kararı..., s. 3 vd.

gibi görünen ayrımcılığa yönelik kültürel kimliğin tanınması istemleri(nin) zamanla bütünden kopma eğilimine" gireceği endişesini ortaya koymaktadır.[87]

Bu durum, Türkiye'de azınlıklarla ilgili mevzuatın, bu mevzuatın yorumlanmasının ve uygulanmasının temel eksenini oluşturan (ve aşağıda sözü edilecek olan) bir korkunun, bütün içtihadın da temel eksenini oluşturduğunu gösteriyor: Farklı kimliklerin tanınmasının devletin parçalanmasına yol açacağı korkusu. Yani, "İnsan Hakları Devleti"nin "Milli Güvenlik Devleti"ni yıkacağı kanısı. Bu durumda, Anayasa Mahkemesinin, Türkiye'de farklı etnik kökende kişilerin varlığını tanıması ile tanımaması arasında fazla bir fark olmamaktadır.

Sonuç olarak TC Anayasa Mahkemesi, bu korkunun etkisiyle; azınlık haklarını evrensel insan hakları bağlamında değil, iç hukuk ve Türkiye'nin yaptığı uluslararası sözleşmeler (Lozan) bağlamında ele almakta, azınlık kavramını "ülkenin bölünmez bütünlüğü ve üniter devlet" ilkeleriyle çatışan bir kategori olarak görmektedir.[88] Anayasa'dan ve Siyasi Partiler Kanunundan kaynaklanan bu bakış açısı, doğal olarak, devletin bu konudaki tüm tutumunu etkilemektedir.

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi'nin Hak-Par (Hak ve Özgürlükler Partisi) konusunda verdiği karar yukarıdaki durumu değiştirebilecek nitelikte olabilir. AB Uyum Paketleri icabı parti kapatmada artık "nitelikli çoğunluk" (11 üyeden en az 7'si) aranmakta olduğundan, ilk defa bir Kürt partisi "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü"nden kapatılmamıştır. Fakat bundan da önemlisi, Mahkeme'nin şu gerekçesidir: *"...siyasi partilerin, Anayasa'ya aykırı olduğu ileri sürülen tüzük ve programlarındaki söylemlerinin demokratik yaşam için doğrudan açık ve yakın tehlike oluşturmaması durumunda, bunların ifade özgürlüğü kapsamında kaldığının kabulü gerekir."* (*Resmî Gazete*, no. 26923, 01.07.2008)

87 Çavuşoğlu, "Azınlık Hakları: Avrupa...", s. 127 ve 141'den dn. 23, 24 ve 25.

88 Aliefendioğlu, "Azınlık Hakları ve...", s. 237.

III) Yargıtay ve Danıştay İçtihadı: Gayrimüslim Vakıfları ve "1936 Beyannamesi"

Yargıtay

Anayasa Mahkemesinin tutumunun büyük ölçüde Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu hükümlerinden kaynaklanmasına karşılık, Yargıtay'ın tutumu için böyle bir durum söz konusu değildir. Yargıtay, mevcut yasaları yorumlarken çok yerleşmiş hukuk kavramlarını bilmediği/hiç dikkate almadığı izlenimini bırakmaktadır. Yargıtay'ın gayrimüslim vakıfları konusunda almış olduğu kararların başka türlü düşünülmesi epey zordur.[89]

Yalnız, bu kararları ele almadan önce, bu gayrimüslim vakıfları konusunun "1936 Beyannamesi" diye ünlenen tarihçesini özetlemek gerek.[90]

Devrim kanunları arasında 1936 yılında yürürlüğe giren ve şu anda da (2007) yürürlükte olan 1935 tarihli Vakıflar Kanunu, bu tarihte tüm vakıflardan, ellerindeki taşınmazların listesini gösteren bir mal beyannamesi istemiştir. Rejimin amacı, İslamcıların ekonomik kaynaklarını kurutacak düzenlemeler yapmaktır. Fakat Atatürk'ün ömrü yetmemiştir ve beyannameler unutulmuştur.

Kıbrıs sorununun Türk-Yunan ilişkilerini özellikle olumsuz etkilemeye başladığı 1970'lerden itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Rum vakıflarını (dolayısıyla, Yunanistan'ı) sıkıştırmak için gayrimüslim vakıfların vakıfnamelerini (vakıf senedi) istemeye başlamıştır. Oysa bunların vakıfnameleri yoktur, çünkü Osmanlı dönemindeki usule göre her biri ayrı bir padişah fermanıyla kurulmuştur.

Bu noktada şu husus da hemen belirtilmelidir ki, gayrimüslim Türk vatandaşları bu sorunu ve diğer sorunları aşmak için mevcut vakfı lağvedip, bir vakıfnamesi olacak biçimde yeni bir

89 Yargıtay'ın aşağıda söz konusu edilecek bu kararları için bkz. Yuda Reyna ve Yusuf Şen, *Cemaat Vakıfları ve Sorunları*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1994, s. 90-93; Çetin, "Yerli Yabancılar", s. 76-77.

90 Bkz. Reyna ve Şen, *Cemaat Vakıfları...*, s. 28-33.

vakıf da kuramamaktadırlar, çünkü Türk Medeni Kanunu Md.101 *"...belli bir ırk veya cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz"* hükmünü getirmektedir. Aslında, Lozan'ın 40. ve 42. maddesinde gayrimüslimlerin "her türlü kurumlar" ve "yeni vakıflar" kurabileceklerine ilişkin hükümler yasaların üstündedir ve yine Lozan Md.37'ye göre Türkiye'de hiçbir yasa veya resmî işlem vb. Lozan'ın 38-44. maddelerine aykırı olamaz; fakat uygulamacılar ve yargıçlar böyle düşünmemektedir.

Vakıfnameleri olmadığı yönünde aldığı cevap üzerine VGM, 1936'da verilen beyannameleri bu vakıfların vakıfnamesi sayacağını bildirmiş ve bu vakıfların 1936 yılından sonra edindiği taşınmazlara el konacağını ilan etmiştir. Çünkü, VGM'ye göre, bu taşınmazlar 1936 mal beyannamesinde kayıtlı değillerdir ve bu mal beyannamesinde bu vakıfların taşınmaz edinebilecekleri konusunda bir hüküm de bulunmamaktadır.

Gayrimüslim vakıflarının, 1936'nın sadece bir taşınmaz listesi olmak nedeniyle böyle bir hususu içermesinin mümkün olmadığını ileri sürmeleri durumu değiştirmemiştir ve iktisap biçimi (satın alma, bağış, piyango, vasiyet, vb.) ne olursa olsun, 1936'dan sonra bu vakıfların edindikleri taşınmazlara el konmaya başlanmıştır. Hem Lozan'ın hem de mülkiyet hakkının bir ihlali olarak el konulan mallar, onları satmış sahiplerine veya onların mirasçılarına para istenmeden iade edilmiş, mirasçının bulunmaması halinde ise yine parasız olarak Hazine'ye intikal ettirilmiştir.

İşte bu 1936 Beyannamesi konusunda Yargıtay 2. Hukuk Dairesi 06.07.1971 tarihinde oybirliğiyle aldığı 4449 E, 4399 K sayılı ilamının gerekçesinde şöyle demektedir: *"Görülüyor ki, Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin gayrimenkul iktisapları men edilmiştir (...)."* Oysa Daire'nin burada mal edinemeyeceğini söylediği tüzel kişilik, Ortodoks dininden Türk vatandaşları tarafından kurulmuş ve yönetilmekte olan Balıklı Rum Hastanesi Vakfıdır; "yabancı" bir vakıf değildir.

Daha ilginç ve üzücü olan husus şudur ki, konu Yargıtay Hukuk Genel Kuruluna 1974 yılında geldiğinde aynı karar bu sefer Osmanlıca sözcüklerin yerine daha Türkçe sözcükler kullanılarak yinelenmiştir: *"Görülüyor ki Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin taşınmaz mal edinmeleri yasaklanmıştır"* (Hukuk Genel Kurulu'nun 1971/2-820 Esas, 1974/505 Karar sayılı ve 08.05.1974 tarihli kararı).

Ertesi yıl, Yargıtay 1. Hukuk Dairesi aynı konuda yine aynı yolda devam edecektir: *"...Gerek 16 Şubat 1328 sayılı kanun ve gerekse 2762 sayılı kanunun 44. Maddesindeki koşullar dışında, yabancıların Türkiye'de mal edinmeleri yasaklanmış olup bu hükümler kamu düzeni ile ilgili olduğu için davalı kurumun bu konudaki yasa dışı eylemine davacı idarenin karşı çıkmasında ve kanunsuz tasarrufun iptali için dava açmasında kanuna aykırı bir yön yoktur. Bu itibarla yukarıda açıklanan nedenlere ve mahkeme kararında gösterilen diğer gerekçelere göre yerinde olmayan temyiz itirazlarının reddi ile hükmün onanmasına... oybirliğiyle karar verildi"* (Yargıtay 1. Hukuk Dairesi, 24.06.1975, no. 3648-6594 sayılı karar).

Balıklı Rum Hastanesi Vakfı avukatları bu kararın düzeltilmesi istemiyle başvurmuşlardır ve aynı Daire, bu kararını 11.12.1975 günlü ve E:975/11168; K:975/12352 sayılı kararında şöyle "düzeltmiştir":

"Davalı mülhak vakfın Türk vatandaşları tarafından kurulmuş olmasına karşı[n] onama kararında 'yabancıların Türkiye'de taşınmaz mal edinmelerini yasaklayan yasalardan söz edilmesi' bir yanılgı sonucudur [Bu nedenle o tümcenin] *düzeltme yoluyla ilamdan çıkarılmasına, bunun dışında (...) düzeltme isteğinin reddine..."*

Bu son kararın önemi şuradadır ki, Yargıtay'ın, yabancı-vatandaş ayrımını gözden kaçırmış olmadığını, kimi Türk yurttaşlarını gayrimüslim oldukları için "yabancı" saymak sonucu böyle bir karar verdiğini göstermektedir.

Yargıtay'ın bu uygulamasının, Ağustos 2002'de çıkartılan 4771 ve bunun Ocak 2003'te düzeltilen biçimi olan 4778 sayılı yasa hükümleriyle son bulduğu düşünülürken, Yargıtay 1.

Hukuk Dairesi, inanılması güç bir kararla (29.09.2004 tarih, Esas: 8622, Karar 9589) kafaları alt üst etmiştir.

Konu, 1965 yılında vasiyet yoluyla Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Hasta Vakfı adına tapuya tescil edilmiş bir taşınmazın tapusunun iptal edilmesi gerektiğine ilişkin Hazine davasıdır. Mahkeme Hazine'nin istemini reddetmiştir. Hazine kararı temyiz etmiştir. Durumu görüşen Daire, mahkemenin kararını bozmuştur. Çünkü, Daire'ye göre mahkeme, dava konusu tapulu taşınmazın tescili için ilgili vakfın (Surp Pırgiç) Vakıflar Genel Müdürlüğüne başvurmuş olup olmadığını araştırmadan karar vermiştir. Şayet başvurmamışsa, başvurma imkanı ver ve ondan sonra dava hakkında karar ver, demektedir. Oysa, Daire'nin sözünü ettiği başvuru, tapuya tescil edilmemiş taşınmazlar için yapılmaktadır.

Bu durumda gayrimüslim vakıfları, Ocak 2003'ten sonra tapulu olmayan malları hakkında bile tescil başvurusunda bulunma hakkını elde etmişken, şimdi tapulu malları için de tescil başvurusunda bulunma (duble tescil?) zorunluluğu gibi acayip bir durum karşısında kalmışlardır. Bu, 1936 Beyannamesinin hortlamasından bile kötü bir durumdur.

Danıştay

Danıştay'a gelince.[91] Bu yüksek idari yargı organının 12. Dairesi, daha henüz Kıbrıs sorunu patlak vermeden önce 02.03.1970'te verdiği E 1969/337, K 1970/391 sayılı kararda şöyle demiştir: *"...gerek Vakıflar Kanununda gerek diğer mevzuatta cemaat vakıflarının yeni akar inşa edemeyeceklerine dair men edici başkaca bir hüküm de bulunmadığından... davacı vakfın Kanun tarafından men edilmemiş bulunan bütün tasarrufları yapmaya yetkili olduğunu kabul etmek zorunda olup, davalı idarece yeni akar inşasına izin verilmemesinde de hukuka uyarlık görülmemiştir."*

91 Bu konudaki örnekler şu kaynaktan alınmıştır: Yuda Reyna ve Ester Moreno Zonana, *Son Yasal Düzenlemelere Göre Cemaat Vakıfları*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 2003, s. 513-520.

Fakat Danıştay'ın bu tarihten sonraki kararları tamamen farklı olacaktır. Aynı 12. Daire, 21.6.1976 tarihinde verdiği E.1975/1181, K1976/1508 sayılı kararda şu hükme varmıştır: *"Bakılan davada davacı vakıf, vakfiye yerine geçmek üzere verdikleri beyannamede* [1936 Beyannamesinde] *vakfın yeni taşınmazlar edinebileceği yolunda hüküm bulunduğunu iddia edememekte ve kanıtlayamamaktadır Bu itibarla vasiyet yoluyla bağışlanan taşınmazın tapuya tescili için izin belgesi verilmesi yolundaki istemin reddine ilişkin davalı idare işleminde yasalara aykırılık görülmemiştir"*

11.1.1989 tarihinde İstanbul İdare Mahkemesinin verdiği bir karar ise şöyledir: *"Vakfiyesi bulunmayan vakıflar... bir beyanname düzenleyip bunda bir vakfiyede bulunması gerekli hususları açıklamak zorundadırlar.. bu beyannameler vakfiye yerine geçmektedir... davacı vakfa ait beyannamede, vakfın yeni taşınmazlar edinebileceği yolunda bir hüküm yer almadığından, satın alınan taşınmazın kat karşılığı müteahhide verilmek üzere izin isteminin reddine ilişkin işlemde yasaya ve hukuka aykırılık görülmemiştir."*

Yani, idari yargı da, 1936 Beyannamesi denilen mal listesinin vakfiye yerine geçtiği kanısındadır.

Bununla birlikte, Vakıflar Genel Müdürlüğünün Ocak 1997'de Büyükada Rum Erkek ve Kız Yetimhanesi Vakfını mazbut (yönetimi devlete geçmiş) vakıf ilan etmesi üzerine açılan davada Danıştay 10. Dairesi, "kesintisiz olarak faaliyetine devam ettiği" gerekçesiyle vakıf lehine karar vermiş ve yönetimine devlet tarafından el konulamayacağını bildirmiştir (*Radikal*, 31.07.2005).

Gayrimüslim vakıflarının bu sorunlarının bugünkü durumunu aşağıda, yani Dördüncü Bölüm'de ele alacağız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AB'YE GİRMEK İÇİN YAPILAN REFORMLAR VE UYGULANMALARI

Türkiye'de farklı kültür gruplarının ayrımcılık ve baskı görmesi olgusu, Aralık 1999'daki AB Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin aday ilan edilmesinden sonra AB'ye üye olabilmek için girişilen reform süreciyle ve özellikle Ekim 2001'den sonra ciddi biçimde düzeltilmeye çalışılmıştır. Buna geçmeden önce, bir bölümünü daha önce incelediğimiz bu ayrımcılık ve baskıları topluca özetlemek uygun olacaktır.

I) İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçiş ve Kültürel Hakların Durumu

Millet Sistemi gereği, Osmanlı'da gayrimüslimler ikinci sınıf vatandaş iseler de, her türlü dinsel, dilsel ve etnik vb. gruplar için kültürel haklar (dilini kullanmak, öğretmek, dinsel özgürlük, vb.) serbestti. Devlet kimin ne konuşup yazdığına ve öğrettiğine, ne tür bir dinsel uygulama yaptığına karışmazdı. Çünkü imparatorluklar böyledir; bireye karışmaz ve onun denetimini cemaatlere bırakır ve çok ademi merkeziyetçidir. O kadar ki, özellikle İstanbul'daki kimi Rumlar kimi zaman Türkçe öğrenmeden ölürlerdi. Çoğu gayrimüslimlerin de çok yakın zamanlara (1980'lere) kadar epey koyu aksanları vardı.

1923'te cumhuriyet kurulunca muazzam bir Batılılaşma/modernleşme dalgası yaşandı ve bunun sonucunda bütün bu karışmama olayı bitti. Çünkü devlet cemaatleri aradan çıkartarak bireyle doğrudan muhatap oldu ve onu milliyetçilik ideolojisi icabı çok yakından denetlemeye başladı. Bütün ulus-devletlerde olduğu gibi tek dil ve tek kültür, yani asimilasyon başladı. Dönemin batı Avrupasınm standardı da zaten buydu.

Tabii, burada hemen belirtmeli ki, ayrımcılık ile segregasyonu (azınlığı her biçimde ve özellikle mekan olarak çoğunluktan ayırmak ve ona ayrı muamele etmek) birbirine karıştırmamak gerekir. Asimilasyon, segregasyonun tam tersidir; ikisi birarada olamaz. Onun için, İmparatorluktan süregelen geleneğin de etkisiyle, Türkiye'de segregasyon hiç olmadı. Bununla birlikte, çoğu Türkler bugün bile farkında değillerdir ama, Cumhuriyet döneminde ayrımcılık *(discrimination)* oldu. İki biçimde: 1) Alt-kimliklerini vurgulayan ve özellikle de üstkimliğe rakip biçimde vurgulayan etnik ve dilsel alt-kimliklere karşı. Ama, hemen söylemek gerekir ki, bunlardan alt-kimliklerini saklayan veya vurgulamayanlara karşı ayrımcılık yapılmadı (dipnot 17'de verilen örnekleri hatırlayınız); 2) Osmanlı'daki Millet Sisteminin de etkisiyle ve Lozan'ın açık hükümlerine rağmen, dinsel alt-kimliklere karşı. Yani, daha önce gördüğümüz gibi gayrimüslimlere ve ayrıca Alevilere karşı (bkz. dipnot 100, 101 ve 102). Gayrimüslimlerin bugün bile üniversiteler ve opera vb. dışında memur olamadıklarını hatırlayınız.

Bu durumda, Aralık 99'dan sonra AB'ye girmek için yapılan reformların epey sancılı olması kaçınılmazdı. Bunun nedeni, özellikle ifade özgürlüğü konusunda iki tarafın çok farklı zihniyetlere sahip olmasıydı.

Mihenk Taşı: İfade Özgürlüğü

Demokratik bir toplum için en önemli hususun ifade özgürlüğü olduğuna kuşku yoktur. Çünkü bu özgürlük başka özgürlüklerin önkoşuludur. Diğer bütün özgürlüklerin anasıdır. Dolayısıyla, bütün bu reformların yapılması sürecinde ifade öz-

gürlüğünün durumunu ayrıca incelemek ve bu açıdan Avrupa ile Türkiye'nin ne kadar farklı olduğunu ortaya koymak, AB reformlarının niteliğini vurgulamak açısından önem taşımaktadır.[92]

İfade özgürlüğünün standardını belirleyen başlıca belgeler; başta İkinci Bölüm'de sözünü ettiğimiz 1966 İkiz Sözleşmelerinden Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 19. maddesi ve Avrupa Konseyi çerçevesinde yapılan AİHS'nin 10. maddesidir. Türkiye'nin taraf olduğu bu sözleşmelerin saptadığı uluslararası standart çok yüksektir. O kadar ki, AİHM uygulamasına göre bir açıklamanın ifade özgürlüğü sınırlarını aşması için 1) Şiddete teşvik veya hakaret ifadeleri barındırması yetmez; 2) Bunu yapan kişinin başkalarını etkileme gücü bulunmalı; 3) Bu açıklamanın yapıldığı ortamın nasıl bir ortam olduğu dikkate alınmalı ve bir de; 4) Açıklamanın yapıldığı yer ve şekil kamuoyunu etkileyebilecek güçte olmalıdır. (Genellikle sanıldığının aksine, AİHM "yakın ve somut tehlike" kavramını hiçbir zaman kullanmamıştır. Bu kavram ABD Yüksek Mahkemesinin kullandığı bir ölçüttür –AİHM Yargıcı Rıza Türmen, *Radikal*, 13.04.2005).

Oysa Türk hukukunda bu dört noktadan birinin bulunması yetmekte ve genellikle yalnızca açıklamanın içeriği dikkate alınmaktadır.

Diğer yandan, Mahkeme için eleştirilen kişi veya kurumun niteliği önemlidir. 1) En geniş ifade özgürlüğü devlete, hükümete ve kamu kurumlarına yönelik eleştiriye tanınmaktadır, çünkü pozisyonu itibariyle devlet ceza tehdidine başvurmaksızın pek çok araçtan yararlanarak kendini savunabilecektir; 2) Arkasından politikacılar ve sorumlu bürokratlar gelmektedir; 3) İfade özgürlüğü en çok sıradan yurttaşlara eleştiri açısından dar tutulmaktadır. Bu derecelendirme Türk hukukunda tamamen tersinedir.

Bu nedenlerle, uluslararası standartlar ile Türk hukuku ara-

92 Bu altbaşlıktaki bilgiler şu makaleden özetlenmiştir: Oktay Uygun, "İfade Özgürlüğü: Ulusal ve Uluslararası Standartlar", *Güncel Hukuk*, No. 1, Ocak 2004, s. 26-27.

sındaki fark çok büyüktür. Yine de, AB Uyum Paketlerinde, özellikle Türk Ceza Kanunu (TCK) 159 (bunun 01.06.2005'te yürürlüğe giren yeni TCK'daki numarası 301'dir). ve 312. (bunun yeni TCK'daki numarası 216'dır) maddeler ile Terörle Mücadele Kanunu (TMK) 7. ve 8. maddelerde yapılan değişiklikler sonucunda yasal alanda büyük ilerleme kaydedilmiştir.

Tabii ki bunlar çok kısa zamanda ve AB'ye girmek amacıyla yapılmış çok radikal değişikliklerdir. Azınlıklar gibi çok "hassas" bir konuya uygulanmaları en azından kısa dönemde sorun yaratabilecektir. Nitekim, öyle olmuştur. Özellikle, azınlıkların farklı özelliklerini devam ettirmelerini sağlayacak kültürel haklar konusunda uygulama büyük engellerle dolup taşmıştır. Üstelik, özellikle yeni TCK'nin yürürlüğe girdiği 2005 yılından itibaren yeni 301. madde ifade özgürlüğüne karşı kullanılan yasa maddelerinin simgesi haline gelecek, fikir adamlarını hedef gösterme anlamını kazanacak, 301'den mahkemeye verilenlere çeşitli biçimlerde ölüm tehditleri gelmeye başlayacak, bu maddeden hüküm giyen Hrant Dink ise 19.01.2007'de bir genç tarafından katledilecektir. Bunun yanı sıra, eski 312 yeni 216. madde, çoğunluğun azınlığa hakaret ve baskı uygulamasını önlemek için getirilmiş olduğu halde, "çoğunluğu aşağılama" gerekçesiyle azınlıklara ve azınlık haklarını savunanlara karşı aynen 301 gibi kullanılmaya başlanacaktır. Nitekim, Azınlık Raporu davasında yargılama bu "ikiz" maddelerden, yani 301/2 (yargıyı aşağılama) ve 216/1'den (kin ve düşmanlığa tahrik) yapılacaktır.

İfade özgürlüğünün durumunu böylece özetledikten sonra, daha önceki bölümlerde yeri geldikçe kimisi anlatılmış olan hak ihlallerini, Cumhuriyetin kuruluşundan 03.10.2001'e yani Ulusal Programı (UP) yerine getirmek için yapılan ilk anayasa değişikliklerine kadar, çok özetle, şöyle toparlayabiliriz:

Dilin Sözlü, Yazılı vb. Kullanımı

Gayrimüslimler: 1920 ve 30'larda ve yine 1950 ve 60'larda "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları açıldı ve devletçe des-

teklendi.[93] Kıbrıs sorununun alevlendiği 1950 ve 60'larda özellikle Rumca gazetelerin yöneticileri baskı gördü, içlerinden tutuklananlar oldu.[94]

Diğerleri: Kürtçe 1925'ten sonra köylerde ve kentlerde değil ama, kimi kasabalarda belediyeler tarafından yasaklandı; 1930'larda kimi belediyeler Kürtçe ve Arapça kelime başına para cezası kestiler.[95] Bu konuda, daha önce de İkinci Bölüm'de uzun uzun anlatıldığı gibi, Lozan 39/4'e hiçbir zaman uyulmadı. 12 Eylül döneminde 39/5'e bile uyulmadı; hatta Diyarbakır Belediye Başkanı Mehdi Zana mahkemede Kürtçe savunma yapmak isteyince kendisine ayrıca dava açıldı.[96]

1960'lardan itibaren görülmeye başlayan Kürtçe basılı yayınlar yasaklandı. Burada da 39/4'e hiç uyulmadı. *Ogni* gibi Lazca bir gazete çıkar çıkmaz toplatıldı. Haziran 2004'e kadar Kürtçe, Çerkesçe vb. radyo ve TV yayını yapılmıyordu ve yapılmasına ilişkin kurallar da çok katı koşullara bağlanmıştı

---

93 Bu konuda bkz. Yıldız, *"Ne Mutlu..."*, s. 140, 272, 286.

94 Alexandris, *The Greek Minority of...*, s. 261, 288.

95 Hikmet Kıvılcımlı, *İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)*, İstanbul, Yol Yayınları, 1979, s. 318'den *Son Posta*, 23.09.1932: "Dörtyol-Özel: Kaymakamlık tarafından genel yerlerde Türkçe'den başka bir dili konuşanlar hakkında şiddetli kovuşturma yapılarak ağır cezalar verileceği tellallarla ilan edildi". 1939'da Mardin'de de belediyenin bir duyurusuyla Türkçe'den başka dil konuşmak yasaklanmıştır. Duyuruda "Türkçe bilmeyen köylülerle dahi Türkçe konuşulacak" diye ilan edilmiş, yasağa uymayanlara 5 kuruş ceza kesileceği bildirilmiştir (Can Dündar, "Alımlı Bir Ebemkuşağı", *Milliyet*, 08.06.2004'ten Latif Öztürkatalay, *Mardin ve Mardinliler*, İstanbul, Seçil Ofset, 1995, s. 312. Bu yasağın ve cezanın kaynağı, 1925 isyanından hemen sonra hazırlanan "Şark Islahat Planı" adlı gizli resmî belgenin 14. ve 17. maddeleridir (İnternette de birçok sitede bulunan bu Plan için bkz. Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri – gizli belgeler, araştırmalar, notlar*, Ankara, Öz-Ge Yayınları, 1993, s. 481-489; ceza konusunda ayrıca bkz. Tarık Ziya Ekinci, *Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi*, 2. basım, İstanbul, Küyerel Yayınları, 2000, s. 171).

96 O tarihte avukatı olan Sezgin Tanrıkulu'nun verdiği bilgiye göre Mehdi Zana, tutuklu bulunduğu Diyarbakır Askerî Cezaevini ilk defa ziyaret eden gazetecilere bir konuşma yapmış, bu konuşma 30.08.1987 tarihli Cumhuriyet'te yayınlanınca hakkında soruşturma başlatılmıştır. Bunun üzerine Zana, 2932 sayılı yasayı protesto etmek ve buna dikkatleri çekmek için duruşmalarda Türkçe konuşmayı reddederek Kürtçe konuşmaya başlamıştır. Bu husus tutanaklara "anlaşılmayan bir dille konuştu" diye geçirilmiş ve Zana duruşma salonundan çıkartılmıştır.

(bkz. dipnot 108 ve 110). Diğer yandan bilindiği gibi, 12 Eylül 1980 cuntası döneminde çıkartılan ve ancak 1991'de kaldırılan 2932 sayılı yasa Türkiye'de Türkçe'den başka dillerin ancak "Türkiye'nin resmen tanıdığı devletlerin birinci resmî dili" olma durumunda kullanılabileceğini belirterek, bir örneğine daha rastlanması güç bir yasaklama getirmişti. Anababaların çocuklarına ahlaka vb. aykırı olmadığı halde isim koymaları engellendi.

Dilin Öğretimi ve Kültürün Korunması-Geliştirilmesi

Gayrimüslimler: Lozan md.40'taki pozitif haklara (grup haklarına) genelde uyulmakla birlikte, çeşitli baskılar ve kısıtlamalar görüldü. 1927'de İmroz ve Bozcaada'da Rumca eğitim yasaklandı ve bugün de durum aynıdır.[97]

Annesi Ermeni olmayanlar Ermeni azınlık okullarına alınmadı.[98] Aralık 93'te Milli Eğitim Bakanlığı bu okullarda Ermenice'yi yasaklamaya kalktı.[99] Bütün azınlık okullarına, aynen yabancı okulları gibi, "Türk asıllı ve Türkiye Cumhuriyeti uyruklu" müdür başyardımcıları atandı; bu okulların gerçek yöneticisi haline gelen bu başyardımcılar şu anda da görevdedirler ve sicil amiridirler. Bildiğimiz gibi, Lozan'daki açık hükme rağmen Ermeni, Rum, Musevi dışındaki gayrimüslimler hiçbir zaman azınlık sayılmadılar ve pozitif kültürel haklardan yarar-

97 İmroz ve Bozcaada'daki Rum azınlık okullarındaki Rumca eğitim bu tarihte 1151 sayılı yasanın 14. maddesi sonucu yasaklanmıştır. Türk-Yunan ilişkilerinin düzelmesinden sonra 1951'de yeniden açılan bu okullar Milli Eğitim Bakanlığının 29.07.1964 tarih ve 2690 sayılı kararıyla tekrar kapatılmış, mülkleri de 25.09.1964 tarih ve 701-16-0-41156 sayılı kararla yerel yönetimlere devredilmiştir.

98 Bu ihlal hakkında *Agos*, 14.05.2004, No. 424'te şöyle yazılmıştı: "Medeni Kanun'daki velayet eşitliği nihayet okul kayıtlarına yansıtılıyor... Artık karma evlilikten doğan, dileyen tüm çocuklar Ermeni Okulları'nda okuyabilecek. Bir yanlış daha düzeltildi". Oysa, bu baskının yapıldığı Şubat 2008'de durum henüz düzeltilmemiş bulunuyordu.

99 B. Oran, *Devlet Devlet'e Karşı*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1994, s. 13-22.'den Aydın Engin, *Cumhuriyet*, 01.12.1993. Bu olayda Milli Eğitim Bakanlığı, sivil toplum örgütleri ve medya tarafından geri adım atmak zorunda bırakılmıştır (*Cumhuriyet*, 10.12.1993).

landırılmadılar. Örneğin Süryanice öğretimi hiçbir zaman olmadı.

Diğerleri: Kürtçe ve diğer diller (Lazca, Çerkesçe, vb.) hiçbir zaman eğitim yapamadı. Alevilerin kendi kültürlerini koruma çabaları engellendi. Laikliğin aşırı bir yorumuyla Alevi ve Bektaşi dernekleri kapatıldı.[100]

Dinsel Haklar

Gayrimüslimler: Genel olarak, üç geleneksel gayrimüslim azınlığın Lozan md. 40'la getirilmiş pozitif dinsel haklarına karışılmadı ama, dolaylı olarak engeller çıkartıldı. Ör. yeni kilise açmaları, kilisenin yerini değiştirmeleri, istisnalar dışında yeni dinsel ve hayrî vakıf kurmaları engellendi. 1971'den sonra din adamı yetiştirmeleri ruhban okulları kapatılarak engellendi ve böylece dinlerini uygulamaları dolaylı yoldan zorlaştırıldı. Bildiğimiz gibi "1936 Beyannamesi" uygulaması sonucu 1970'ten sonra gayrimüslim vakıf taşınmazlarına el kondu ve bu uygulama 2003'e kadar sürdü. Bugün bile kilise cemaatleri azaldı diye dinsel vakıflara el konmaktadır ("mazbutaya almak"). Cemaat yönetim kurulu seçimlerine müdahale edilmektedir. (Bununla birlikte Avrupa Birliği Genel Sekreterliğinden öğrendiğime göre, bu seçimlerin esas ve usullerine ilişkin

---

100 Alevilerle ilgili kısıtlamalar 2001'den sonra da inişli-çıkışlı olarak devam etmiştir. Ankara 2. Asliye Hukuk Mahkemesi "Alevi" sözcüğünün bir mezhep ve din terimi olması nedeniyle, bu isme dayanılarak veya bu ad altında Aleviliği odaklaştıracak dernek kurulamayacağına karar vermiştir. Mahkeme, Alevi-Bektaşi Kuruluşları Birliği Kültür Derneğini isminden dolayı kapatmıştır (*Cumhuriyet*, 14.02.2002). Bununla birlikte, Yargıtay 2. Hukuk Dairesi bu kararı bozacaktır (*Cumhuriyet*, 07.11.2002). Bunun üzerine Ankara Cumhuriyet Başsavcısı Fahri Kasırga "Yasalar değişti, ama yasak hâlâ duruyor. Alevilere izin çıkarsa peşinden Aczmendiler, Nakşiler, Mecusiler de dernek kurar, laik düzen elden gider. Alevilik altkültürü, bir sosyal organizasyon haline dönüştüğünde kötü niyetli kişilerce kolayca kışkırtılabilir" biçiminde bir mütalaayla karara itiraz edecek (*Radikal*, 07.05.2003) fakat Yargıtay bu itirazı Dernekler Kanunundaki değişikliği gerekçe göstererek reddedecek, böylece farklı dil ve kültürlerin korunması, geliştirilmesi ve yayılması amacıyla dernek ve vakıfların kurulabilmesine kapıyı aralayacaktır (*Radikal*, 25.05.2003).

yeni bir yönetmelik çıkartılarak soruna adil çözüm bulunması yolundaki çalışmalar son aşamasına varmıştır).

Diğerleri: Aleviler, 1924'te kurulan Diyanet İşleri Başkanlığından dışlandılar. Dinsel kuruluşları (cemevleri, cem ayinleri, vb.) herhangi bir devlet desteği alamadığı gibi, zaman zaman baskı da gördü.[101] Okullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde Sünni-Hanefiliği okumak zorunda bırakıldılar.[102] Köylerine Sünni imam tayin edildi. Halk arasında Alevilerin gördüğü baskılara da devlet tarafından engel olunmadı. Kimi zaman cem ayinleri basıldı. Hatta, kimi katliamlarda devlet güvenlik kuvvetleri pasif kaldı (1978 Kahramanmaraş, 1979 Çorum ve 1993 Sivas olayları, vb.). Sonuçta, kendini çok farklı hisseden ve Sünni halktan baskı gören Aleviler çoğu zaman toplum içinde ve özellikle iş ararken kimliklerini gizlemek zorunda kaldılar.

Özet olarak, yukarıda sayılan dil-din hakları uygulaması örneklerinden anlaşılacağı gibi, Türkiye'de kimi gruplar kültürlerini uygulamak yüzünden hem devletten ayrımcılık gördüler, hem de halktan ayrımcılık ve baskı gördükleri zaman devlet bu ayrımcılığa ve baskılara yeterince engel olmadı.

II) Türkiye'de Azınlık Hakları Konusunda Radikal Reformlar: Anayasa Değişiklikleri ve AB Uyum Paketleri

Türkiye bugüne kadar iki büyük çağdaşlaştırma dalgası yaşamıştır. Bunlardan biri, bilindiği gibi, 1920 ve 30'larda Kemalizm'in yaptığı ve Batılılaşmayı amaçlayan yukarıdan devrimdir.[103] İkin-

101 Ör. Elmadağ Cemevi Kültür, Sanat ve Folklor Derneği 1998'de kapatılmıştır. Bununla birlikte, Yargıtay 2. Hukuk Dairesi bu kapatma kararını usul ve yasaya aykırı bulacaktır. *Cumhuriyet*, 21.02.2002.

102 Bu şikayetleri karşılamak için olacak, liselerdeki bu derste Aleviliğin de anlatılacağına ilişkin haberler çıkmıştır: *Radikal*, 11.02.2004. Aynı haber bu baskının yapıldığı Şubat 2088'de de çıkmaktaydı.

103 Yukarıdan devrim, aşağıdan (halktan) yeterli talep gelmediği durumlarda bir seçkinler grubunun devlet mekanizmasını harekete geçirerek gerçekleştirdiği hukuk reformlarıyla ülkenin bütün yaşamını etkilemeye yönelik değişiklikler yapmasıdır.

cisi ise, 2001-2004 arasında uygulamaya konulan ve AB'ye girme amacına yönelik reformlardır. (Bu ikincisi, birincisinin aksine, büyük burjuvazinin aktif desteğiyle ve kamuoyunun bir bölümünün katılımıyla yapılmaktadır ama; bu demokratikleşme yüzünden ülkenin parçalanacağını ileri süren bir bölüm kamuoyunun ve kimi asker/sivil bürokrasinin şiddetle karşı çıkmasına rağmen hukuku değiştirmek suretiyle yapıldığı için yukarıdan devrim demek mümkündür.)

Bu konunun felsefi irdelemesine Sonuç'ta döneceğiz. Şimdi 2000'lerdeki reformların neler olduğunu ve bunlardan ne sonuçlar alındığını inceleyelim.

A) Anayasa Değişiklikleri

Aralık 1999 AB Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin adaylığı tescil edildikten sonra, AB'nin Türkiye'ye çizdiği bir yol haritası niteliği taşıyan Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) Aralık 2000'de kabul edildi. Bu belge, üyeliğin gerçekleşebilmesi için kimi koşulların öngörülen süreler içinde yerine getirilmesini talep ediyordu. Buna karşılık Türkiye, Mart 2001'de, kendisinin ev ödevi anlamına gelen bir Ulusal Program (UP) yayınladı. Hangi mevzuatı hangi vadede değiştirerek AB mevzuatına uyumlu hale getireceğini ilan etti. Türkiye'nin bu konuda aldığı mesafe, AB'nin yıllık olarak yayınladığı "İlerleme Raporları"nda değerlendirildi.[104]

İşte Türkiye, bu ev ödevini yerine getirmek için 2001'de ve 2004'te kimi anayasa değişiklikleri gerçekleştirdi ve ayrıca AB Uyum Paketleri çıkartarak kimi yasaları reforma tabi tuttu.

Ekim 2001 Anayasa Reformu

03.10.2001'de anayasanın tam 34 maddesini kapsayan geniş bir reform paketi TBMM'de kabul edildi. Bunları, azınlık hakla-

104 Gerek KOB gerekse UP 2003'te gözden geçirilmiştir. Bu sürecin öyküsü ve Kopenhag Kriterleri, KOB, UP gibi kavramlar için bkz. Sanem Baykal ve Tuğrul Arat, "AB'yle İlişkiler", (ed. B. Oran) *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* C. II, 6. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 326-365.

rıyla uzaktan-yakından ilgili olduğu ölçüde şöyle özetleyebiliriz: (Ayrıca bkz. kitabın sonunda "Ek Tablo-1: TC Anayasası, Mayıs 2004 Reformu - Azınlıkları İlgilendiren Maddeler").

1) Anayasanın Başlangıç metninin 5. fıkrasının başında geçen *"Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği"* ibaresindeki "Hiçbir düşünce ve mülahazanın" kelimeleri, "Hiçbir faaliyetin" biçiminde değiştirilmiştir. Böylece, düşüncenin sınırları genişletilmiştir.

2) Anayasanın *"Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması"* başlıklı 13. maddesi değiştirilmiş ve temel hak ve özgürlüklerle ilgili sınırlama sebepleri olarak gösterilen *"Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, milli egemenlik, Cumhuriyet, milli güvenlik, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlak ve genel sağlık"* gerekçeleri madde metninden çıkarılmıştır. Yeni düzenlemeyle temel hak ve özgürlüklerin *"özlerine dokunulmadan yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceği"* belirtilmektedir. Bu kapsamda temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmalarıyla ilgili sınırlar daraltılmakta, bu temel hak ve özgürlüklerin kapsamı genişletilmektedir.

3) Anayasanın *"Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması"* başlıklı 14. maddesi yeniden düzenlenmiş ve *"Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerin, devletin ülkesi ve bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan, demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan eylemler biçiminde kullanılamayacağı"* ve *"Anayasa hükümlerinden hiçbirinin, Devlete veya kişilere bu anayasa ile tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlanmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamayacağı"* unsurları getirilmiştir.

4) Anayasanın *"Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti"* başlıklı 26. maddesi değiştirilmiştir. Bu çerçevede özel sınırlama sebepleri getirilmiş ve *"düşüncelerin açıklanması ve yayıl-*

masında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz" ibaresi ve bu ibareyle başlayan fıkra metinden çıkarılmıştır. Böylece düşünce ve anlatım özgürlüğünün sınırları genişletilmekte, vatandaşların günlük yaşamlarında farklı dil, lehçe ve ağızları kullanmasına herhangi bir engel bulunmadığı kabul edilmektedir. (Tabii, bu terim büyük bir "dikkat"le seçilmiştir ve Türkçe'den başka dillerin kamuda değil, ancak "günlük yaşamda" kullanıldığını ve daha doğrusu kullanılabileceğini söylemek istenmektedir).

5) Anayasanın *"Basın Hürriyeti"* başlıklı 28. maddesi değiştirilmiştir. Bu çerçevede *"Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz"* fıkrası madde metninden çıkarılmıştır. Böylece düşünce ve anlatım özgürlüğünün sınırları genişletilmekte ve farklı dil, lehçe ve ağızlarda yayım yapılabilmesine imkan veren bir düzenleme getirilmektedir.

6) Anayasanın *"Dernek Kurma Hürriyeti"* başlıklı 33. maddesi yeniden düzenlenmiş ve dernek kurulması kolaylaştırılmıştır.

7) Anayasanın *"Türk vatandaşlığı"* başlığını taşıyan 66. maddesinin 2. fıkrası yeniden düzenlenmekte ve *"Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir"* hükmü metinden çıkarılmaktadır. Böylece, ayrımcılığı önleme konusunda bir adım daha atılmıştır.

8) Anayasanın *"Siyasi partilerin uyacakları esaslar"* başlıklı 69. maddesi yeniden düzenlenmekte ve bu çerçevede *"yasaklanan fiillerin odağına ilişkin kriterler"* getirilmektedir. Bu bağlamda *"fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği", "fiillerin doğrudan doğruya parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde"* gibi kriterler düzenlenerek siyasi partilerin kapatılmaları zorlaştırılmaktadır. Ayrıca, siyasi partiler için *"kapatmanın yanı sıra devlet yardımından yoksun bırakılma yaptırımı"* da eklenmektedir. Böylece tek yaptırım parti kapatma olarak yer almamakta, siyasi partinin devlet yardımından yoksun olarak da olsa idame etmesini sağlayıcı imkan sağlanmış olmaktadır. Dolayısıyla düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırları genişletilmiştir.

9) Anayasanın 118 . maddesi yeniden düzenlenerek MGK kararlarının *"tavsiye niteliği taşıdığı"* vurgulanmış, ayrıca yapılan değişiklikle eski metindeki *"öncelikle dikkate alınır"* ibaresi, *"değerlendirilir"* şeklinde değiştirilerek "MGK kararlarının tavsiye kararı olma niteliği" pekiştirilmiştir.

10) Anayasanın Anayasa Mahkemesi ile ilgili *"Çalışma ve Yargılama Usulü"* başlıklı 149. maddesinde düzenleme yapılarak, siyasi partilerin kapatılması konusunda Anayasa Mahkemesinin verdiği kararlarda salt çoğunluk olarak aranan nisap "beşte üç" olarak değiştirilerek parti kapatma zorlaştırılmış ve böylece siyasi düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırları genişletilmiştir. Nitekim, Hak ve Özgürlükler Partisinin (HAKPAR) kapatılması için 2002'de açılan dava bu nisaba ulaşılamadığı için 29.01.2008'de reddedilecektir.

Mayıs 2004 Anayasa Reformu

Ekim 2001 anayasa paketinden sonra, bir de 07.05.2004 tarihinde 10 maddelik bir anayasa değişikliği paketi TBMM'de kabul edilmiştir. Bu reform da Kopenhag Kriterlerinin siyasal koşullarına uyum sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bunları, azınlık haklarıyla uzaktan-yakından ilgili olduğu ölçüde şöyle özetleyebiliriz. (Ayrıca bkz. kitabın sonunda "Ek Tablo-2: TC Anayasası Mayıs 2004 Reformu - Azınlıkları İlgilendiren Maddeler".)

1) Anayasanın uluslararası antlaşmaların onaylanmasıyla ilgili 90. maddesinin son fıkrasına şu cümle eklenmiştir: *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır."*

Böylece Türkiye'de uzun zamandır süregelen bir tartışma bitirilmekte, bir yasa ile bir uluslararası antlaşma hükümleri arasında çelişki olduğu durumlarda hangisine öncelik verileceği sorunu giderilmektedir. Artık bu anayasa hükmüne dayanarak, Lozan'la çelişen yasa hükümlerini aşmak mümkün olabilecektir.

2) Anayasanın basın araçlarının korunmasıyla ilgili 30. maddesi değiştirilmiştir. Eski madde şöyleydi: *"Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkûm olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz."*

Yeni madde şöyle olmuştur: *"Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt veya müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz."* Böylece, istenen yere çekilmeye fazlasıyla uygun olduğunu daha önce defalarca gördüğümüz kimi kavramlar maddeden çıkartılmıştır.

B) AB Uyum Paketleri

Anayasa değişikliklerinin yanı sıra, Türkiye çeşitli yasalarda insan ve azınlık haklarını zedeleyen kimi mevzuatın değiştirilmesine girişti. Bu amaçla, bir buçuk yıl içinde 7 adet AB Uyum Paketi çıkardı. Bunlar, azınlıklarla uzaktan-yakından ilgili olduğu ölçüde, şöyle özetlenebilir: (Ayrıca bkz. kitabın sonunda "Ek Tablo-3: AB Uyum Paketleriyle Değiştirilen Yasaların Eski ve Yeni Maddeleri -Azınlıkları İlgilendiren Maddeler")

Birinci Uyum Paketi (06.02.2002): Türk Ceza Kanunun 312. maddesi (yeni 216), "kin ve düşmanlığa alenen tahrik" eden ve "açık ve yakın bir tehlike" yaratan nitelikte olmadıkça, açıklamaların ifade özgürlüğünün sınırları içine alınmasını mümkün kılacak biçimde değiştirilmiştir. Maddeye ayrıca bir fıkra eklenerek, *"halkın bir kesimini sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağıla"*mak cezalandırılmıştır. Böylece, kimi azınlıklara yönelik aşağılayıcı ifadeler cezalandırılabilecektir. Böylece kimi dezavantajlı grupların korunması amaçlanmıştır. Ayrıca gözaltı ve yayın durdurma süreleri azaltılmış, tutuklu yakınlarına haber verilmesi sağlanmıştır.

Bu sırada meydana gelen kimi uluslararası gelişmeler insan

hakları alanında kuvvet verici olacaktır. Türkiye BM 1966 İkiz Sözleşmelerinden Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi 04.06.2003'te onaylanmıştır. Bu sözleşmenin 20. maddesi "*her türlü savaş propagandası ile ayrımcılığa, nefrete ya da şiddete teşvik eden ulusal, ırksal ya da dinsel düşmanlığın savunulması*"nı ifade özgürlüğünün kapsamı dışında tutmaktadır. Aynı reform döneminde, yani 2002'de Türkiye'nin BM Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmesini onaylamasıyla birlikte düşünüldüğü zaman bu onay Batı dünyasında "nefret söylemi" (*hate speech*) olarak bilinen ve kesinlikle ifade özgürlüğü kapsamı dışında tutulup cezalandırılan ifadelerin Türkiye'de de cezalandırılması için yeterli bir hukuksal zemin yaratmış olmaktadır.

İkinci Paket (26.03.2002): Dernekler Kanunu değiştirilerek "*... azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk dilinden ve kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak*" amacıyla dernek kurulması yasak kapsamından çıkartılmıştır. Ayrıca, "kanunla yasaklanmış diller"i ve bunlara ilişkin pankart vb.'yi derneklerde kullanmak mümkün hale gelmiştir. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri yasakları azaltılmıştır. AİHM'nin işkence konusunda Türkiye'ye verdiği mahkumiyet kararları sonucu devletçe ödenen tazminatlardan dolayı sorumlu personele rücu imkanı getirilmiştir.

Üçüncü Uyum Paketi (03.08.2002): Yabancı Dilde Eğitim ve Öğretim Yasasında yapılan değişikliklerle, Türk vatandaşlarınca geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve diyalektlerin öğrenilmesindeki sınırlamalar kaldırılmıştır. Radyo ve Televizyon Kurumları Kuruluş ve Yayın Kanununda (RTKKYK) yapılan değişiklikle, bu dillerde ve diyalektlerde yayın yapma sınırlamaları kaldırılmıştır. TCK 159. maddesi (yeni 301) AİHS normlarına yaklaştırılmıştır. Vakıflar Kanunu değiştirilerek, gayrimüslim vakıfların Bakanlar Kurulu kararıyla gayrimenkul mal edinmeleri ve tasarrufları altında bulunmakla birlikte tapuda üzerlerinde gözükmeyen gayrimenkullerin tapuya tescil ettirilmesi imkanı sağlanmıştır. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda (CMUK) yapılan ve bir yıl sonra yürürlüğe girecek

bir değişiklikle, medeni hukuk ve ceza hukuku davalarının yeniden görülebilmesi mümkün kılınmıştır.

Dördüncü Uyum Paketi ("Kopenhag Paketi", 02.01.2003): Vakıflar Kanunu tekrar değiştirilerek, gayrimüslim vakıflarının gayrimenkul edinmeleri, Bakanlar Kurulu yerine VGM iznine bağlanarak kolaylaştırılmıştır. Cemaat Vakıflarının Mal Edinmeleri, Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları ve Tasarrufları Altında Bulunan Taşınmaz Malların Bu Vakıflar Adına Tescil Edilmesi Hakkında Yönetmelik 24.01.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Beşinci Uyum Paketi (23.01.2003): CMUK ve Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu değiştirilerek, paketin yürürlüğe girmesine kadar kesinleşen ve o tarihten itibaren yapılan başvurulara ilişkin davaların yeniden görülebilmesi mümkün kılınmıştır.

Altıncı Uyum Paketi (19.06.2003; veto edilince 15.07. 2003'te yeniden kabul edildi): TMK'nın 8. maddesi kaldırılarak ifade özgürlüğü genişletilmiştir. Ayrıca, aynı kanundaki terör tanımında, şiddet veya zor kullanma unsuru bir önkoşul olarak getirilmiştir. RTKKYK'de yapılan değişiklikle, özel radyo ve TV kanallarının da çeşitli dil ve lehçelerde yayın yapmaları mümkün kılınmıştır. Seçim öncesine ilişkin kısıtlamalar daraltılmıştır. Gayrimüslim vakıfların kullandıkları taşınmazları tescilleri süresi uzatılmıştır. İmar Yasasında değişiklik yapılarak her din ve inanıştan ibadet yerlerinin yapılmasına olanak tanınmıştır. Nüfus Kanunu değiştirilerek, çocuklara isim konmasına getirilmiş kısıtlamalar kaldırılmıştır.

Yedinci Uyum Paketi (30.07.2003): TCK Md. 159 (yeni 301) değiştirilerek Türklüğü, devlet organlarını vs. "aşağılama"nın cezası azaltılmış, eklenen 4. fıkra sonucu "Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları" ifade özgürlüğü kapsamına sokulmuştur. Aynı yasanın 169. maddesinde yapılan değişiklikle, terörist örgüte yardım konusu daraltılmıştır. CMUK'a eklenen bir maddeyle, işkence ve kötü muamele davalarının ivedilikle görülmesi sağlanmıştır. Dernekler Yasası değiştirilerek tüzel kişilerin de dernek kurmalarına izin verilmiştir. Türk vatandaşları tarafından geleneksel olarak kullanı-

lan dil ve lehçeleri öğrenme kolaylaştırılmış, mevcut dil kursları içinde bu amaçla özel sınıf açılması mümkün kılınmıştır. Şimdi, bu radikal reformların uygulanma durumuna geçelim.

C) Yapılan Reformların Uygulanması Sorunu

Anayasa hükümleri, doğal olarak, yasalardan üstün ve önemlidir. Bununla birlikte, uygulamacılar anayasayı değil ellerindeki yasayı ve hatta bu yasa konusunda ilgili bakanlık tarafından kendilerine yollanan genelgeyi uygularlar. Burada, bu genelgeleri vermek ve incelemek mümkün değildir. Bununla birlikte, yukarıda insan ve azınlık hakları açısından özeti verilen reformların nasıl uygulandığı incelendiğinde, yeterli fikir sahibi olmak mümkün olacaktır.

Bu paketlerin okunmasından akılda kalan ilk izlenimler şöyle sıralanabilir:

1) Kültürel haklar verilmesinin ülkenin parçalanmasına yol açacağından korkan bir ülkede (bu konuya Sonuç'ta geri dönülecektir) çok tereddüt ederek ve eksik de yapılmış olsalar, bu reformlar gerçekten cesur ve önemli adımlar sayılmalı, bunları hazırlayan Dışişleri Bakanlığı ve Avrupa Birliği Genel Sekreterliği yetkilileri ve siyasi iradeyi ortaya koyan politikacılar kutlanmalıdır.

2) Hemen görüleceği gibi, bu paketlerde kurslarla dil eğitimi 2 kere, radyo-tv'de yayın 3 kere, gayrimüslim vakıfları konusu da 3 kere ele alınmış ve değiştirilmiştir. Bunun anlamı şudur: Yasayı değiştirip iyileştirmek yetmemektedir çünkü uygulama iyileşmemektedir; bunun üzerine yasa koyucu bir daha, bir daha yasa çıkartmaktadır.

Üstelik, kimi "güçlü" kurumların sözcüsü pozisyonunda olan yetkililerin, bunların uygulanmaması için çeşitli açık ve örtülü müdahaleler yaptığı da hesaba katılırsa, uygulamanın ne durumda olduğu daha iyi anlaşılır. Örneğin, Mayıs 2003'te MGK Genel Sekreteri Org. Tuncer Kılınç, Başbakanlık'a (basına da sızan) "gizli" bir yazı göndererek, çıkarılma çalışmaları sırasında Altıncı Paket'in üç maddesine karşı çıkmıştır: 1)

TMK'nın 8. maddesi değişmemelidir; 2) Seçimlere yabancı gözlemcilerin gelmesi bir kapitülasyon olduğu için önlenmelidir; 3) Özel TV'lerde anadilde [Kürtçe] yayın yapılmamalıdır.[105]

Oysa, TMK'nın 8. maddesi, daha önce uzun uzun sözü edilen "milletin bölünmez bütünlüğü"nü korumakla ilgilidir. Bütün AGİT üyesi ülkelere seçim denetim kurullarının yollanması sıradan bir uygulamadır ve Türkiye de çeşitli ülkelerin seçimlerine gözlemci yollamaktadır. Yalnızca Türkiye Radyo Televizyonunda (TRT) Kürtçe yayın yapılması hem başka azınlıkların da talepte bulunması halinde içinden çıkılmaz sorunlar yaratacaktır, hem de resmî radyodan Kürtlerin "Türk kökenli" olduğunun durmadan söylenmesi ve böylece Kürt kökenli yurttaşlarda Kürtlük bilincinin daha da uyandırılması çok büyük olasılıktır. Üstelik, bu TRT tekeli, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın 1930'larda komünizm iddiasıyla önüne getirilen bir gence söylediği ünlü sözlerdeki ("Sen kim oluyorsun? Bu ülkede komünist olmak gerekirse önce biz oluruz!") İttihatçı mantığını çok anımsatmaktadır.

Yani, bu zihniyetin devlet içindeki uzantıları AB Uyum Paketlerini boşa çıkarmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Olguyu somutlaştırmak için üç konudaki uygulama sürecini izleyelim: 1) Radyo ve TV'lerden yayın; 2) Kürtçe kursları; 3) Gayrimüslim vakıflarının taşınmazları.

1) Örnekolay: Radyo ve TV'lerden Yayın

26.03.2002'de çıkartılan İkinci Paketle, Basın Kanunundan "yasak dillerde yayın yapma yasağı" kaldırılmıştır.

Bunun üzerine bürokrasi bu yasağı, Yabancı Dilde Eğitim ve Öğretim Kanunu (YDEÖK) ve RTKKYK yasakları uygulayarak sürdürmüştür. TRT, Kürtçe yayın yapamayacağını bildirmiştir.[106] Üstelik, bir yandan hazırlık yaptığını belirtirken, diğer yandan da Danıştay'a yönetmeliğin iptali için gizlice dava açtığı ortaya çıkacaktır.[107]

105 *Hürriyet*, 19.05.2003.

106 *Milliyet*, 16.10.2002

107 *Milliyet*, 12.06.2003.

Bunun üzerine hükümet 03.08.2002'de Üçüncü Paketi çıkartmış, bununla YDEÖK'daki "Türk vatandaşlarınca geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve diyalektlerin öğrenilmesindeki sınırlamalar"ı büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.

Bunun üzerine bürokrasi "Yalnızca devlet radyosu TRT'de yayın yapılabilir" yorumunu getirip, hiç olmazsa özel radyo ve TV'leri dışlamayı denemiştir. "Özerk" TRT de yapmamak için direndiğine göre, yayınlar yapılamayacaktır.

Bunun üzerine hükümet 19.06.2003'te Altıncı Paket'i çıkartmış ve yine RTKKYK'da yaptığı değişiklikle, özel radyo ve TV'lerin yayın yapmasını mümkün kılmıştır.

Bunun üzerine bürokrasi bir yönetmelik çıkarmış ve ancak ulusal (yani, yerel olmayan) radyo ve TV'lerde yayın yapılabileceğini, çocuklara yönelik program yapılamayacağını, dil öğretilemeyeceğini, her programda bire bir Türkçe altyazı konması veya hemen akabinde Türkçe çeviri yapılması gerektiğini kurala bağlamıştır. Radyolar günde 60 dakikayı aşmadan haftada yalnızca 5 saat, TV'ler günde 45 dakikayı aşmadan haftada yalnızca 4 saat "Türkçe'den farklı dil ve lehçelerde" yayın yapabileceklerdir.[108]

Tabii, yasa çıkalı aradan yaklaşık iki yıl geçmiş olmaktadır. Nitekim, Türkiye TV'lerindeki ilk Türkçe altyazılı kısa metraj Kürtçe filmin Diyarbakır'da yerel yayın yapan Gün TV'de yayınlanabilmesi bile 07.05.2004'ü bulmuştur.[109]

Yalnız, şunu da belirtmek gerekir ki, hükümetin RTKKYK'de yayınların kural olarak Türkçe yapılacağı yönündeki hükme dokunmamış (daha doğrusu, dokunamamış) olması, bütün bu altyazı vb. sınırlamalarını peşinden sürükleyen esas nedendir.

Son olarak, 05 Haziran tarihli gazeteler, TRT'nin 07.06.2004 Pazartesi günü "Kültür Zenginliğimiz" adıyla yayına başlayacağını bildirmiştir. Buna göre, ilk yayın Radyo 1'den 06.10-06.45 saatleri arasında, TRT 3'ten de 10.30'da yapılacaktır. Yayınlara

108 *Radikal*, 26.01.2004.

109 *Radikal*, 09.05.2004. Diyarbakır Barosu Başkanı Sezgin Tanrıkulu ilgili yönetmeliğin 7/2 maddesine göre yerel yayın kuruluşlarının yayın yapması için izne gerek olmadığı konusunda *Milliyet* gazetesine demeç vermiş, *Gün TV* yayınını bundan sonra gerçekleştirmiştir.

Boşnakça (pazartesi) başlanacak, sonra sırasıyla Arapça (salı), Kırmançi [Türkiye Kürtçesi] (çarşamba), Çerkesçe (perşembe), Zazaca (cuma) olarak devam edecektir. Lazca yayın yapılmayacaktır. Çeşitli dillerdeki yayınlar günde 35 dakikayla sınırlı olacaktır. "Buna göre, Radyo 1 ve TRT 3'ten ayrı ayrı, hafta içi toplam 175 dakika (2 saat 55 dakika) yayın yapılacak"tır.[110]

Yayınların saatinin sabah namazı kadar erken olduğu dikkatleri çekmektedir. "Özerk" TRT ve ayrıca RTÜK direnmeyi sürdürmektedir. Bu direnişin son örneği, bu kitabın baskıya gitmesinden 1 gün önce, 08.06.2004 tarihli *Radikal* gazetesinde çıkmıştır: "Anadilde yayın yapılması konusunda direnen RTÜK, süreci yavaşlatmak için Diyarbakır Valiliği'ne, 'Orada hangi dil konuşuluyor' diye yazı yazdı".

2004 yılı sonunda bu yayınlar medyanın gündeminden tamamen düşmüştür. Bununla birlikte, Haziran 2008'de TRT yasasında yapılan bir değişiklikle TRT'nin Türkçe dışında farklı dil ve lehçelerde de yayın yapabilmesine olanak tanınmış, böylece kurumun 24 saat Kürtçe yayın yapmasının önü yasal olarak açılmıştır (Bianet, 26.06.2008).

2) Örnekolay: Kürtçe Kursları

Kürtçe öğretmek için başvuran kursların engellenmesinde daha da traji-komik gelişmeler olmuştur. Önce, başvurunun yapıldığı valilik bakanlığa yazı yazarak talebin yasal olup olmadığını sormaktadır. Oysa, başvuran, Resmî Gazete'nin fotokopisini de ibraz etmiştir.[111] Sonra, bu kursların adlarına itiraz edilmektedir. Ör. Şanlıurfa'da dershanesine "Özel Urfa Kürt

110 "Erken Kalkan Kürtçe Dinler", *Radikal*, 05.06.2004. Bu yayının ertesi günkü gazeteler, Boşnakların bu yayına itiraz ettiklerini yazmışlardır. Bosna Hersek Kültür Dernekleri Federasyonu Başkan Vekili Cemal Şenel'in söyledikleri ilginçtir: "Devletimiz sağ olsun. Ama bugüne kadar böyle bir talebimiz yoktu. Biz zaten Türkiye'de yaşayan Boşnak değil Türk, birinci sınıf vatandaşız". Bu sözler, azınlık kavramının "ikinci sınıf" bir anlam ifade ettiği konusunda, Türkiye'de Anayasa Mahkemesi yargıcı (bkz. yukarıda "Anayasa Mahkemesi İçtihadı: "Kürt Partisi" Kapatma Kararları" başlığı) ile sokaktaki vatandaş arasındaki zihniyet bütünlüğünü göstermesi bakımından çok önemlidir.

111 *Radikal*, 22.09.2003.

Dili Lehçeleri Öğretim Merkezi" koymak isteyen kursa "Özel Urfa Mahalli Lehçe Dil Kursu" önerilmiştir.[112]

Arkasından, bu kurslara, mevcut kurs binalarından başka bina tutmaları, ayrı müdür ve sekreter istihdam etmeleri bildirilmektedir.[113] Bürokrasinin bu itirazını aşmak için hükümet 30.07.2003'te Yedinci Paketi çıkartacak ve mevcut dil kursları içinde özel sınıf açmayı mümkün kılacaktır.

Bir diğer yöntem, binalara çeşitli kusurlar bulmaktır. Uzun zaman beklenen müfettiş geldiğinde, yangın merdiveni olmadığı için ruhsat verilemeyeceğini bildirmektedir. Oysa, daha önceden dershane olarak kiralanmış binada yangın merdiveninin mevcut olduğu ruhsatta belirtilmiştir. Buradaki cevap, o kiralamanın amacının farklı olduğu biçiminde olmaktadır. Eğer yangın merdiveni varsa, yöntem farklıdır: Bayındırlık Bakanlığı yetkilileri gelmekte, binanın rölövesinin olmadığını bildirmektedirler.[114] Eğer rölöve bulunup da getirilebilirse, bu sefer de kapıların nizamnamede 90 cm olarak öngörüldüğü, oysa yapılan ölçümlerde kapıların 85 cm olduğunun saptandığı bildirilmekte ve ruhsat verilmemektedir.[115]

Bir diğer engelleme konusu, öğretmenlerin nitelikleridir. Türkiye'de bir dilde ders verebilmek için o dilde lisans eğitimi görmüş olmak gerekmektedir. Oysa Türkiye'de Kürtçe lisansı yapılamamaktadır ve yabancı öğretmen istihdamı mümkün değildir.

Nihayet "Farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi hakkında yönetmelik" 5.12.2003'te *Resmî Gazete*'de yayınlanıp, Batman'da bir Özel Kürtçe Dil Kursu açılabildiğinde, bu sefer de "isminde lehçe ibaresi bulunmadığı" gerekçesiyle faaliyete geçirilmemiştir.[116]

Bu arada, üniversitelerde Kürtçe dil dersi olanağı verilmesi için dilekçe veren 10.538 öğrenciden 446'sına "yasadışı örgüte yataklık"tan dava açılmış, bunların 533'ü tutuklanmış, 3621'i

112 *Radikal*, 09.06.2003.

113 *Radikal*, 08.10.2002.

114 *Radikal*, 22.09.2003.

115 *Milliyet*, 18.10.2003.

116 *Milliyet*, 18.01.2004. Bütün bunlara rağmen, Mayıs 2004 sonunda Türkiye'de 3 adet dil kursu resmen ve fiilen faaliyet geçmiş durumdadır.

gözaltına alınmış, 15'ine üç yıla kadar hapis cezası verilmiştir.[117] Diyarbakır'daki Dicle Üniversitesinde ise 7 öğrenci "dilekçe vermeye teşebbüs"ten yarım ve bir dönem okuldan uzaklaştırma cezası almıştır.[118]

02.08.2005 tarihli *Radikal* gazetesi, son Kürtçe dil kursunun da "öğrencisizlik"ten kapandığı haberini vermiştir.

3) Örnekolay: Gayrimüslim Azınlık Vakıflarının Taşınmazları

a) AB Uyum Paketlerinin uygulanışı

Gayrimüslimleri tehlikeli ve "yabancı" sayan yaklaşım, Üçüncü AB Uyum Paketinin 4. maddesini oluşturan kanunla önemli ölçüde geriletilmiş ve gayrimüslim vakıflarının diğer vakıflarla eşitliği eskisine oranla sağlanmıştır:

Gayrimüslimleri "yabancı" sayan yaklaşım, bu yasa çalışmaları sırasında, vakıflara mal edinme ve bu mallara tasarruf izni verirken, "İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarının izni" zorunluluğunun yasaya konması için çok uğraşmıştır. Çünkü İçişleri Bakanlığı demek polis ve istihbarat örgütleri demektir, Dışişleri Bakanlığı da bu vakıfların "ecnebi" olduklarının simgesidir.[119]

Bu yaklaşım İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı Nejat Arseven'in ve Avrupa Birliği Genel Sekreterliği ile Dışişleri Bakanlığının çabaları sonucu engellenmiş, fakat iznin Bakanlar Kurulundan alınacağına ilişkin bir ibare yasaya girmiştir. Bunun sakıncası şudur ki, Türkiye'deki diğer vakıflar mal edinirken ve bu mallara tasarruf ederken Bakanlar Kurulunun değil,

---

117 Yalçın Doğan, *Cumhuriyet*, 15.08.2002. Bu hapis kararı Yargıtay tarafından, dilekçe verme cezaları da Bölge İdare Mahkemesi tarafından bozulacaktır.

118 *Radikal*, 30.08.2002.

119 Gayrimüslimler konusundaki birçok husus gibi, bu da Osmanlı'nın Millet Sisteminin bir tortusudur. Osmanlı döneminde kitap, risale ve dergiler basılmadan önce sansür için Maarif Nezaretine, gazeteler Dahiliye Nezaretine, gayrimüslim cemaat gazeteleri ise Hariciye Nezaretine sunulmaktaydı (çünkü gayrimüslim mezhepler dairesi bu bakanlıktaydı) (İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, İstanbul, Hil Yayınları, 1986, s. 79. Bu kaynak için asistan arkadaşım Erdem Denk'e teşekkür ederim.) Bugünkü durumun bundan farklı olduğunu söylemek pek güçtür. Bu durum, daha önce sözü edilmiş olan (bkz. Birinci Bölüm, "Resmî Uygulamaya Göre..." ve İkinci Bölüm "Md. 39'un incelenmesi") "Millet-i Hakime" zihniyetinin tipik sonucudur.

çok daha alt düzeydeki bir kurum olan VGM'nin iznini almaktadırlar. Bu nedenle de, Lozan başta olmak üzere kimi uluslararası antlaşma ve sözleşmelere aykırılığın yanı sıra, Anayasa'nın 10. maddesindeki eşitlik ilkesine de aykırılık oluşturmaktadır.

Fakat asıl sakınca, bu yasanın uygulanması için VGM'nin hazırladığı ve 04.10.2002 tarih ve 24896 sayıyla Resmî Gazete'de yayınlanan Yönetmelik'le ortaya çıkmıştır. Gayrimüslimleri yabancı sayan anlayışın nasıl direndiğini somut biçimde örnekleyen Yönetmelik, yasayla getirilmeye çalışılan eşitliği fiilen engellemek için yazılmış olduğu izlenimi bırakmaktadır. Nitekim, mal edinebilmek için, gayrimüslim vakıflar, diğer vakıflardan istenmeyen çok sayıda belge sunmak zorunda bırakılmaktadır. Daha önemlisi, VGM'ye bu belgelerin Bakanlar Kuruluna kadar ulaşmasını engelleyecek yetkiler tanınmaktadır. Bununla da kalınmamış, Yönetmelik'in uygulanması "uluslararası karşılıklılık" koşuluna bağlanmıştır ki (burada kastedilen, Batı Trakya Türklerinin vakıflarıdır), insan hakları konusunda ve vatandaş söz konusu olduğunda karşılıklılık ilkesinin 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Md. 60/5 nedeniyle uygulanamayacağı çok iyi bilinen bir husustur. Gayrimüslim Türk vatandaşlarının "yabancı" sayıldıklarını ve ayrıma uğradıklarını burada bir kere daha görmek mümkündür. Türk devleti, soydaşı için yurttaşını rehin almaya kalkmaktadır. "Türk" teriminin etnik/dinsel anlam ifade ettiğinin bundan daha net bir örneğini bulmak zordur.

Bu durumda yasa ve/veya yönetmelik ulusal ve uluslararası hukukun çok sayıda belgesini ihlal etmiştir. Bunların arasında şunlar sayılabilir: Anayasa Md. 2, 10, 35, 90/5, Vakıflar Kanunu Md. 44; 4771 sayılı kanun Md. 4; Lozan Md. 37, 39/2, 40, 42/3; AİHS Md. 14; 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Md. 60/5.[120]

120 Bu yönetmeliğin ayrıntılı bir eleştirisi şu belgede mevcuttur: "Resmî Gazete, 04.10.2002, No. 24896'da yayınlanmış Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri ve Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları Hakkında Yönetmelik ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 11.10.2002 Tarih ve 2002/3 Sayılı Genelgesi Hakkında Prof. Dr. Baskın Oran'ın Hukuki Mütalaası." Belge, yazardan eposta yoluyla istenebilir (baskinoran@gmail.com).

Ecevit yönetimindeki koalisyonun son dönemlerinde bu hukuk dışı durumların düzeltilmesi için harcanan çabalar, 03.11.2002'de yapılan genel seçimlerde büyük bir çoğunluk kazanan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tarafından sürdürülmüştür. Özellikle, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır'ın gayretleriyle, Üçüncü AB Uyum Paketini oluşturan 03.08.2002 tarihli ve 4771/4 sayılı yasadaki "Bakanlar Kurulu izniyle" ifadesi 02.01.2003 tarihli Dördüncü AB Uyum Paketinde "VGM izniyle" biçiminde değiştirilerek diğer vakıflarla eşitlik büyük ölçüde sağlanmaya çalışılmıştır.

Bununla birlikte, aynı anlayış bu sefer yine yönetmelik hazırlama aşamasında devreye girmiş, 24.01.2003'te çıkartılan yeni uygulama yönetmeliği, diğer vakıflardan talep edilmeyen bir koşul getirmiştir: Gayrimüslim vakıflarının taşınmaz mal satın alma ve onlara tasarruf etme başvuruları "gerektiğinde ilgili Bakanlık, kamu kurum ve kuruluşlarının görüşü alınarak" karara bağlanacaktır. Burada sözü edilen kuruluşlar tabii ki yine emniyet ve istihbarat kuruluşlarıdır. Yönetmeliğin getirdiği bu kısıtlama yasada yoktur ve bu yine Anayasa ve Lozan'a kesinlikle aykırı bir durumdur. Bununla birlikte, bu yönetmelikte önemli bir olumluluk da gerçekleştirilmiştir: eklenen liste Türkiye'deki gayrimüslim vakıflarını saymaktadır. Böylece Süryani ve diğer tanınmamış vakıflar dolaylı yoldan tanınmış olmaktadır. Bu listeye göre Türkiye'de 161 gayrimüslim vakfı vardır. Bunlardan 75'i Rum, 52'si Ermeni, 18'i Musevi, 9'u Süryani, 3'ü Keldani, 2'si Bulgar, 1'i Gürcü, 1'i de Maruni vakfıdır.

Sözü edilen bu hukuksuzluk, sonucunu derhal vermekte gecikmeyecektir:

05.05.2003 tarihli *Radikal* gazetesinde "Vakıflar Umduğunu Bulamadı" başlığıyla çıkan haberde altbaşlık şöyledir: "AB'ye uyum kapsamında mülk edinme hakkı kazanan cemaat vakıfları bürokrasi engeline takıldı. 1813 başvurudan 574'ü reddedildi, 579'u 'belgeler eksik', 226'sı da 'hak sahibi değilsiniz' diye geri çevrildi."

Aynı gazetenin ertesi günkü sayısında (06.05.2003), aynı konuda verilen ilginç bir haber bu durumun Türkiye için üzücü arka planını ortaya koyacaktır. MGK'nm 07.04.2003 tarihinde Başbakanlık'a yolladığı, oradan da ilgili devlet dairelerine gönderilen bir "Gizli" yazıda aynen şöyle denmektedir:

"Vakıflar Genel Müdürlüğünün müracaatları incelemesi için tanınan 2 aylık süre son derece sınırlı olmakla birlikte, bu sürenin yasal olarak uzatılması zor olduğu için, Vakıflar Genel Müdürlüğünün birtakım idari uygulamalarla süreyi daha verimli kullanabileceği düşünülmüştür Müracaatların bakanlık kurum ve kuruluşlarının görüşlerinin alınması ve detaylı olarak incelenmesi neticesinde cevaplandırılması uygun olacaktır."

Bu gizli yazının *"birtakım idari uygulamalarla süreyi daha verimli kullanabileceği düşünülmüştür"* biçimindeki ifadesi, eşine ender rastlanacak bir "üslup kıvraklığı" içinde, gayrimüslim vakıflarıyla ilgili başvuruların her türlü *"idari uygulama"* kullanılarak sonuçsuz bırakılmasını telkin etmektedir. Sözü edilen *"bakanlık kurum ve kuruluşları"* da istihbarat örgütleri ve daha önce dipnot 73'te sözü edilen Azınlık Tali Komisyonu adlı gizli resmî kuruluştur. Türkiye'de anayasal bir devlet kurumunun, kimi vatandaşların anayasa ve yasa hükümlerinden yararlandırılmaması için çaba göstermesine bundan daha açık bir örnek bulmak zor olsa gerektir.

Üstelik, vatandaşlar arasında bu din ayrımcılığının yapılmasını telkin eden yazıyı yazan kuruluş da, Türkiye'de laikliğin başlıca savunucusu olan Silahlı Kuvvetlerin çok etkili olduğu MGK'dır. Nitekim, gizli yazının altındaki imza şöyledir: "Fethi Tuncel, Korgeneral, MGK Genel Sekreter Başyardımcısı."

Diğer yandan, gayrimüslim vakıflarına tescil için verilen başvuru süresi VGM ve birtakım başka devlet kurumlarının direnişi sonucu azaldığından, bu sürenin 19.06.2003'te çıkarılan Altıncı Uyum Paketiyle uzatılması gerekli olmuştur.

Bu koşullarda, Kasım 2003 sonu ve Mayıs 2004 sonu itibariyle VGM'den sağlanan verilere göre, gayrimüslim vakıflarının tescil ettirebildikleri taşınmazların durumu şöyle oluşmuştur (bkz. Tablo-7):

Tablo-7:
Gayrimüslim Vakıflarının Tesciline İlişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü Toplam Verileri

A) Kasım 2003 İtibariyle

İlk Başvurular

Başvuran vakıf adedi	Başvuru konusu taşınmaz adedi	Mükerrer başvurudan ret	Zaten kayıtlı olduğundan ret	Başvuru konusu taşınmaz (net olarak)	Malikten ret	Bilgi-belge eksikliğinden ret	Tescili kabul edilen
116	2234	268	434	1532	622	910	0

İkinci Başvurular
(İlk başvuruda yeterli bilgi-belge sunmayanlar)

Yeniden başvuran vakıf adedi	Hakkında yeniden başvuru yapılan taşınmaz adedi	Malikten ve yetersiz belge-bilgiden tescili reddedilen taşınmaz adedi	Tescili kabul edilen taşınmaz adedi	Değerlendirmeleri devam eden vakıf adedi	Değerlendirilmeleri devam eden taşınmaz adedi
86	bilgi yok	477	242	6	?

Verilere Göre Geçici Sonuç

Hakkında başvurulan taşınmaz adedi (net olarak)	Tescili kabul edilen taşınmaz adedi	Kabul (tescil) oranı
1532	242	% 15.79

Tablo-7: (devamı)
Gayrimüslim Vakıflarının Tesciline İlişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü Toplam Verileri

B) Mayıs 2004 İtibariyle:

İlk Başvurular

Başvuran vakıf adedi	Başvuru konusu taşınmaz adedi	Mükerrer başvurudan ret	Zaten kayıtlı olduğundan ret	Başvuru konusu taşınmaz (net olarak)	Malikten ret	Bilgi-belge eksikliğinden ret	Tescili kabul edilen
116	2234	268	434	1532	622	910	0

İkinci Başvurular
(İlk başvuruda yeterli bilgi-belge sunmayanlar)

Yeniden başvuran vakıf adedi	Hakkında yeniden başvuru yapılan taşınmaz adedi	Malikten ve yetersiz belge-bilgiden tescili reddedilen taşınmaz adedi	Zaten kayıtlı olduğundan ret	Tescili kabul edilen taşınmaz adedi	Değerlendirmeleri devam eden vakıf adedi	Değerlendirilmeleri devam eden taşınmaz adedi
87	bilgi yok	526	13	286	bilgi yok	85

Verilere Göre Geçici Sonuç

Hakkında başvurulan taşınmaz adedi (net olarak)	Tescili kabul edilen taşınmaz adedi	Kabul (tescil) oranı
1532	286	% 18.66

Bu tablolardan çıkan sonuçları da dikkate alarak şu gözlemler yapılabilir:

1) Kasım 2003 sonu verilerine göre, bu vakıflar ilk başvuruları sonucunda "Tasarruflarında bulunan ama tapuda üzerlerine kayıtlı olmayan" hiçbir taşınmazı tapuya kaydettirmeyi başaramamışlardır.

2) Yine Kasım 2003 sonu verilerine göre, bu vakıflar eksiklerini tamamlayıp ikinci defa başvurduklarında, ellerindeki taşınmazların ancak %15,79'unu tapuya kaydettirebilmişlerdir.

3) Mayıs 2004 sonunda Vakıflar Genel Müdürlüğünden alınan veriler değerlendirildiğinde ise, tapuya kaydettirilebilen taşınmaz oranı %18,66 olmuştur.

4) Bu durumda, bütün bu çabalar sonucunda, gayrimüslim vakıfları ellerindeki taşınmazların beşte birini bile tapuya kaydettirememişlerdir. Bu sonuçta bu vakıfların kimi hataları ve eksiklikleri olduğu kabul edilse dahi, durumu buna bağlamak epey güçtür. Bu durumun nedenini yukarıda anlatılan, bu vakıflara Millet-i Hakime ideolojisinin kalıntıları tarafından çıkartılan güçlükler olarak görmek daha mantıklıdır.

Üçüncü Bölüm'ün sonunda sözü edilen Yargıtay 1. Daire Ekim 2004 kararı göz önüne alındığında, AB Uyum Paketlerinin, 1936 Beyannamesi diye anılan hukuk ucubesini ortadan kaldırmayı başaramadığı, tam aksine, gayrimüslim vakıflarının bu sefer tapulu mallarının bile tehlikeye girdiği anlaşılmaktadır.

b) Sorunlar ve tahlili

Şimdiye kadar anlatılan veri ve uygulamalara dayanarak, gayrimüslim vakıflarının sorunları üç başlığa ayrılarak şöyle tanımlanabilir ve tahlil edilebilir:

i) Hazine ve VGM tarafından el konmuş mallar sorunu

1936 Beyannamesinde yer almadığı gerekçesiyle 1960'ların sonundan başlayarak el konulan ve devletin mülkiyetine geçirilen taşınmazlar konusunda hiçbir çözüm getirilmemiştir.

Uygulamada çok büyük güçlükler çıkartan ve sonuç vermeyen cinsten olmakla birlikte, yapılan AB reformları kağıt üzerinde kimi olanaklar getirmiştir. Fakat aşağıda da görüleceği gibi, bu reformlarda geri vermenin nasıl yapılacağı kimi yerlerde belirtilmemiş, kimi yerlerdeyse belirtilen yöntem uygulanabilir olmaktan uzak kalmıştır.

Örneğin; mazbut (yönetimine VGM tarafından el konulmuş) vakıfların VGM'ye geçmiş olan mallarının vakıf adına tescil edileceği hükmü getirilmiştir. Üstelik, "herhangi bir hüküm veya karar aranmaksızın". Fakat bu hem "VGM'nin talebi

üzerine" yapılabilecektir, hem de Türkiye'de hiçbir tapu müdürünün mahkeme kararı olmaksızın mülkiyet devri yapmadığı bilinen bir husustur. Aynı durum, hemen aşağıda sözü edilen "Nam-ı müstear ve nam-ı mevhumlar" adına tescil edilmiş taşınmazlarla ilgili olarak da söz konusudur. Bu taşınmazların da vakıfları adına tescil edileceği öngörülmüştür ve bu da mahkeme kararı olmadığından yapılmayacaktır.

ii) Hazine tarafından el konulan taşınmazların üçüncü kişilere satılmasının yarattığı sorun

Bu konuda hiçbir yasa tasarısı çözüm getirmemiştir. Oysa, hukuken, "iyi niyetli" üçüncü kişilere satılan taşınmazlar geri alınamayacağı için, devletin bunlar için mal sahibi vakıflara tazminat ödemesi gerekmektedir.

iii) 1936 Beyannamesinde kayıtlı olan, Vakıfların tasarrufunda bulunan, ama tapuya onlar adına kayıtlı olmayan taşınmazlar sorunu

Bu taşınmazlar gayrimüslim vakıflarının kullandıkları, ama mülkiyeti başkası üzerinde gözüken mallardır. Bu taşınmazlar: 1) Ya, nam-ı müstear ve nam-ı mevhumlar üzerinde; 2) Veya bağışlandığı veya vasiyet edildiği halde hâlâ bağışlayan veya vasiyet eden üzerinde; gözükmektedir. Birincisi kısaca şudur: 1913 yılma kadar taşınmazlar vakıf adına tescil edilememektedir, çünkü bunların tüzel kişiliği yoktur. Bu tarihe kadar gayrimüslim vakıfları bu taşınmazları ya cemaatin ileri gelen kişilerinin veya rahiplerinin adına tescil ettirmişler, yahut da kimi azizlerin adına (mesela "Kapriyel veled-i Asadur" yani Tanrı oğlu Cebrail veya "Meryem binti Ovagim" yani Ovagim kızı Meryem) yazdırmışlardır. Hazine dava açınca, Meryem binti Ovagim yani Hz. Meryem duruşmaya gelemediğinden taşınmaz mal Hazine'ye geçmiştir. Zaten Hazine, özellikle bu durumdaki taşınmazlar için dava açmaya özen göstermiştir.

Bu taşınmazların tapuya tescili üçüncü (2002) ve dördüncü (2003) AB Uyum Yasaları tarafından öngörülmüştür. Fakat bu öngörü gerçekleşmemiştir. Çünkü, yukarıda Mayıs 2004 itiba-

riyle yüzde 18.66 oranında gerçekleştiği belirtilen tapu tescilleri yalnızca "malik" hanesi açık bırakılmak suretiyle tespit edilen taşınmazlar için söz konusu olmuş, malikleri nam-ı müstear ve nam-ı mevhum olarak gözükenlerin tescil talebi VGM tarafından reddedilmiştir. Üstelik, bu ret işleminin iptali için idare mahkemesinde (birinci derece idari yargıda) açılan davalar da reddedilmektedir.[121]

Bu içinden çıkılmaz tescil sorunuyla ilgili olarak yayınlanan son haber, *Milliyet* gazetesinde 10.01.2007'de Güven Özalp imzasıyla çıkmıştır. Buna göre, biraz aşağıda tekrar sözü edilecek Fener Rum Erkek Lisesi Vakfına ait bir taşınmazın geri verilmesi için vakıf tarafından AİHM'ye açılan davada Türkiye'nin avukatları savunma yaparken şu bilgiyi vermişlerdir: "116 cemaat vakfı 2234 gayrimenkul için kayıt başvurusunda bulunmuş, VGM bu başvuruların 434'üne olumlu yanıt vermiştir." Bu durumda yasa gereği yapılan tescil başvurularına VGM'nin verdiği olumlu yanıt oranı yine yüzde 19,4 gibi bir oranda kalmıştır.

Bu haberdeki bilgiler, en son duruma yani Ekim 2007'ye ilişkin olarak çeşitli resmî kurumlardan elde ettiğim bilgilerle örtüşür niteliktedir. Bu bilgilere gore durum şöyledir (bkz. Tablo-8):

Sonuç olarak, olumlu yanıt oranı Ocak 2007 ile Ekim 2007 arasında yüzde 19,4'ten yüzde 15,6'ya veya yüzde 21,86'ya

121 İdare mahkemesinin ret gerekçesi çok ilginçtir, çünkü bu "malik"lerin (yani örneğin "Meryem binti Ovagim"in) nam-ı müstear ve nam-ı mevhum olduğunu bile bile bunları "üçüncü kişiler" diyerek gerçek şahıs saymaktadır. Ondan sonra da, adli yargıya gidilmesini istemektedir: *"Her ne surette olursa olsun tasarrufları altında bulunduğu bildirilen taşınmaz malların ilgili vakıf adına tescil olunacağı düzenlenmiş olup, halen tapu kütüğünde üçüncü kişiler adına kayıtlı olan taşınmazların da bu madde kapasamında değerlendirilmesine olanak bulunmamaktadır. Zira bu yasal düzenlemelerle Vakıflar İdaresine tapu kütüğündeki kayıtları değiştirme yetkisi verilmemiştir. Bu taşınmazlar halen üçüncü kişiler adına kayıtlı olmakla beraber esasen davacı vakfın tasarrufunda bulunduklarından bahisle davacı vakıf adına kaydedilmelerine karar verilmesi gerektiğinin iddia edildiği görülmekte ise de, bu tür iddiaların ancak Adli Yargıda açılacak tapu iptali davasında dinlenebileceği, Vakıflar Genel Müdürlüğünün halen üçüncü şahıslar adına kayıtlı olan bu taşınmazların davacı vakıf adına kaydedilmesine karar verilmesinin mümkün olmadığı açıktır."* (Setrak Davuthan'la yapılan 20.01.2008 tarihli görüşme).

Tablo-8:
Gayrimüslim Vakıfları: Şubat 2008 Verileri

Başvuran vakıf adedi	Başvuru konusu taşınmaz adedi	Yetersiz belgeden ret	Zaten kayıtlı olduğundan ret	Mükerrer başvurudan ret	3. şahısta olduğundan ret	Tescili Kabul edilen
121	2332	403	478	189	898	364

Ekim 2007 İtibariyle Özet Sonuç

Başvuru konusu taşınmaz adedi	Çeşitli nedenlerle ret	Teşcili kabul edilen taşınmaz adedi	Brüt kabul oranı (zaten kayıtlı + mükerrer düşülmeden)	Net kabul oranı (zaten kayıtlı + mükerrer düşüldükten) sonra)
2332	1968	364	% 15,6	% 21,86

düşmüştür. Bu durum, Üçüncü AB Uyum Paketi 03.08.2002'de çıktığına ve aradan dört buçuk yıl geçtiğine göre, hüzün vericidir.

Üstelik, VGM'nin bu uygulamasını yargıya götürmek ise başlıbaşına bir sorun olmaktadır. İdari yargı, yukarıdaki dipnotta verilen idari mahkeme gerekçesinde de görüldüğü gibi, "burada malik değişikliği var" diyerek adli yargıya gidilmesini istemektedir. Adli yargıya gidilirse, o da "burada bir idare (VGM) kararı var" diyere idari yargıya yollayacaktır. Tabii, bu durumda iç hukuk yolları tüketilemediği için AİHM'ye de gidilememektedir.

Aslında, Türkiye'de geçerli "Millet-i Hakime" zihniyetinin yanı sıra, bütün bu sorunların temel kaynağı, gayrimüslim vakıflarının vakıf senetlerinin (vakıfnamelerinin) olmayıp, bunların Osmanlı zamanında birer padişah fermanıyla kurulmuş olmasıdır (bkz. Üçüncü Bölüm, "Yargıtay ve Danıştay İçtihadı" başlığı), Bu durum, yeniden kurulma halinde büyük oranda çözüme kavuşacaktır. Fakat Medeni Kanun "belli bir cemaat mensuplarını desteklemek için vakıf kurulamaz" dediği için

bu vakıfların yeniden kurulması da yasaktır. Bu noktaya hemen aşağıda geri döneceğiz.

c) Yeni Vakıflar Yasası (2008) ve tahlili

2002 tarihinden beri Vakıflar Yasası üç kere değiştirilmiştir. Fakat bütün çabalara rağmen şu andaki son durum gayrimüslim vakıflarına ayrımcı muamele yapılmasının önüne geçebilmiş değildir.

20.02.2008 tarihinde yeni bir Vakıflar Yasası 5737 sayıyla kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Bu yasa daha önce TBMM'de 5555 sayıyla 09.11.2006 tarihinde kabul edilmiş fakat Kasım 2006'da Cumhurbaşkanı Sezer tarafından veto edildiği için yürürlüğe girememişti.

Veto gerekçesinin gayrimüslim vakıflarına ilişkin bölümlerinde Sezer özetle şunları dile getirmişti (bkz. www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0024.pdf): 1982 Anayasasının Başlangıç bölümünde "hiçbir etkinliğin... Türk ulusal çıkarlarının... Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin ... karşısında koruma göremeyeceği" belirtilmektedir. Yeni yasa bu vakıfların Lozan'da olmayan "ekonomik ve siyasi güç" elde etmesine yol açacaktır.

Sezer, bu gerekçesinde ayrıca, Lozan'da hak sahibi azınlık olarak yalnızca Yahudi, Ermeni ve Rumları saymış ve dolayısıyla diğerlerini (Süryani, vd.) dışarıda bırakmıştı. Zaten, Cumhurbaşkanlığına bağlı Devlet Denetleme Kurulu da, 06.02.2006 tarihli "Yabancı Gerçek ve Tüzel Kişiliklerin Türkiye Cumhuriyeti'nde Gayrimenkul Edinmeleri" raporunda gayrimüslim vakıflarını "yabancı vakıflar"la aynı kategoride sınıflandıracaktır (bkz. www.cankaya.gov.tr).

Cumhurbaşkanı Sezer'in gayrimüslim TC vatandaşlarını "yabancı" ve dolayısıyla "tehlikeli" olarak gören bir yaklaşımı benimsemesi üzerine 2007 seçimleri sonrasına kalan tasarı, sadece yasa sayısı değişerek fakat madde numaraları dahi aynı kalarak aynen yasalaşmıştır. Bu nedenle bu metni TESEV'in Aralık 2007'de Dilek Kurban'a hazırlattığı Rapor'dan yararlanarak inceleyelim *(http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/AH/TESEV-VakiflarKanunuGorusu2007.pdf)*

1) Md 5/1 şöyle demektedir: "*Yeni vakıflar; Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre kurulur ve faaliyet gösterirler*". Oysa, bildiğimiz gibi, Medeni Kanun md.101/4 "*belli bir ırk ya da cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz*" dediği için gayrimüslimler yeni vakıf kuramayacaklardır. Bu kısıtlama AİHS md.11 ve TC Anayasası md.33'le güvenceye alınmış örgütlenme özgürlüğünün ve Lozan md.40'ta sözü edilen "...kendi kurumlarını kurma, yönetme, denetleme" hakkının ihlalidir. Medeni Kanun md.101/4 ya kaldırılmalı, yahut maddeye "Uluslararası antlaşma hükümleri saklıdır" ibaresi eklenmelidir.

2) Md. 7/2 şöyle demektedir: "*Bu kanunun yürürlüğe girmesinden önce mazbut vakıflar arasına alınan vakıflarla, bu Kanuna göre mazbut vakıflar arasına alınan vakıflara bir daha yönetici seçimi ve ataması yapılamaz*".

VGM, "hayrî bir hizmeti kalmamıştır" diye resen hükmederek, herhangi bir yargı kararma dayanmadan gayrimüslim vakıflarının yönetimine el koymaktadır. Bu uygulama Lozan md.40'm ve ayrıca Anayasa md.90/5'in açık ihlalidir. Kaldı ki, bu el koyma, çoğu zaman vakıf seçimlerinin engellenmesi ve ondan sonra da vakıf seçimleri yapılmadı diye gerekçe ileri sürülmesine dayandırılmaktadır.

3) Md. 25/1 şöyle demektedir: "*Vakıflar; vakıf senetlerinde yer almak kaydıyla... uluslararası faaliyet ve işbirliğinde bulunabilirler...*". Bu, açık bir ayrımcılık örneğidir çünkü daha önce de belirtildiği gibi gayrimüslim vakıflarının vakıf senedi olmadığı bilinen bir hususdur (zaten, 1936 uygulaması da tamamen buna dayanmıştır).

4) Geçici Md. 7 şöyle demektedir:

"*Cemaat vakıflarının;*

a) 1936 Beyannamelerinde kayıtlı olup, halen tasarruflarında bulunan nam-ı müstear veya nam-ı mevhumlar adına tapuda kayıtlı olan taşınmazlar,

b) 1936 Beyannamesinden sonra cemaat vakıfları tarafından satın alınmış veya cemaat vakıflarına vasiyet edildiği veya bağışlandığı halde, mal edinememe gerekçesiyle halen; Hazine veya

Genel Müdürlük ya da vasiyet edenler veya bağışlayanlar adına tapuda kayıtlı olan taşınmazlar,

tapu kayıtlarındaki hak ve mükellefiyetleri ile birlikte bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren onsekiz ay içinde müracaat edilmesi halinde, Meclisin olumlu kararından sonra, ilgili tapu sicil müdürlüklerince cemaat vakıfları adına tescilleri yapılır"

Bu madde, azınlık vakıflarının bugüne kadar çeşitli nedenlerle ellerinden hukuk dışı olarak alınmış taşınmazların bazılarının bazı koşullarla iadesini öngörmektedir. Fakat önemli yanlışlık ve eksiklikleri vardır:

Bir defa; maddenin (a) bendindeki "halen tasarruflarında bulunan" ifadesi çok sorunludur. Bu vakıfların 1936 Beyannamelerinde kayıtlı olmasına rağmen 1960'ların ortasından itibaren hukuk dışı yargı kararlarıyla ellerinden alman taşınmazlar tabii ki artık "tasarruflarında" değildir. Bu madde bunların iadesine hiçbir biçimde olanak vermez ve mevcut durumdan da geri gitmek anlamındadır. Hukukun gereği olarak, haksız yere alınmış bu taşınmazların VGM veya Hazine'den alınarak iadesi, üçüncü şahıslara satılmış ise de tazmini şarttır.

İkincisi; maddenin (b) bendindeki "mal edinememe gerekçesiyle" ifadesi çok sorunludur. Burada iade edilmesi söz konusu olan taşınmazlar, vakıfların 1936'dan sonra çeşitli yollarla edindikleri ve Yargıtay'ın 1974 kararı üzerine Hazine, VGM veya vasiyet edenlere/bağışlayanlara geçenlerin sadece bir kısmıdır. Dilek Kurban'm hazırladığı TESEV raporu, başka gerekçeler ve usullerle vakıfların ellerinden alınan taşınmazları şöyle sınıflandırmaktadır: 1) Cemaat vakfı adına kayıtlı olup mahkeme kararıyla alınıp yeniden eski malik adına kaydedilmiş olan taşınmazlar; 2) Bu taşınmazların, eski malikin de gaip olması nedeniyle on yıl kayyum tarafından idare edildikten sonra Hazine veya VGM adına kaydedilmiş olanları; 3) Vakıf adına kayıtlı olup mahkeme kararıyla Hazine veya VGM adına kaydedilmiş olan taşınmazlar; 4) Vakfa vasiyet edilmiş olup, mahkeme kararıyla vasiyetlerinin iptaline karar verilen taşınmazlar; 5) Vakfın elinden alınıp üçüncü kişiler adına tescil edilen taşınmazlar; 6) Lozan'da hak sahibi olmalarına rağmen yasalar önünde tanın-

mayan ve "tüzel kişilikleri olmadığı" ileri sürülerek zaptedilen Katolik ve Süryani cemaatlerine ait mallar. Örneğin, Rum cemaatine ait olan ve Fener Patrikhanesinin tüzel kişiliği olmadığı gerekçesiyle zaptedilen Büyükada Yetimhanesi.

Hukuk dışı uygulamalarla el konulan bütün bu taşınmazların iadesine yönelik herhangi bir düzenleme yasada yoktur.

Bu durumda, devletin el koymuş olduğu bütün mallar konusundaki çözüm, bunlar "sürekli ihlal" oluşturduğu gerekçesiyle Strasbourg'daki AİHM'ye gitmeye kalmaktadır. Yani, farklı dinden TC vatandaşlarının hakkını korumak Türkiye'de mümkün olmadığı için uluslararası bir mahkemeye kalmaktadır. Örneğin, Fener Rum Erkek Lisesi Vakfının 1952 ve 1958 yıllarında aldığı tapu 1996'da mahkeme kararıyla iptal edilmiş ve taşınmaza Hazine tarafından el konulmuştur. Vakıf sonuç alamayınca 1997'de AİHM'ye gitmiş ve mülkiyet hakkının ihlalinden 910.000 Avro tazminat almaya hak kazanmıştır (*Milliyet*, 10.01.2007). Bu hükümlerin zincirleme olarak çıkması ve Türkiye'nin sürekli tazminat ödeyip ayrıca prestij kaybetmesi kaçınılmaz görünmektedir. Nitekim son olarak AİHM, Büyükada'daki Rum Yetimhanesinin mülkiyet hakkının ihlal edilmesiyle ilgili olarak Fener Rum Patrikhanesinin açtığı davada Türkiye'nin AİHS 1 numaralı protokolünün 1. maddesini ihlal ettiği sonucuna varmış ve maddi tazminatın miktarının ileride saptanmasına karar vermiştir (08.07.2008 tarihli *a.a.* haberi).

d) Türkiye'de sermaye birikim süreci açısından gayrimüslim vakıf malları meselesi

Bütün bu hukuk dışı uygulamalar incelenirken, şu temel husus gözden kaçırılmamalıdır: Gayrimüslim vakıfların ellerindeki taşınmazlara el konulması olayı, Türkiye'deki sermaye birikimi sürecinin temel aşamalarından birincisini ve başlıcasıdır.

Türkiye'de bu süreç şu sırayla işlemiştir: 1) Gayrimüslimlerden Müslümanlara çeşitli yöntemlerle sermaye transferi; 2) Halkın tasarruflarını banker krizi gibi olaylarla bireylere transfer; 3) Devletin 1930'lardan beri yaptığı sermaye birikimini

(fabrikalar, şirketler, bankalar, vb.) arsa fiyatına satmak suretiyle bireylere transfer.

Sözü edilen birinci, en önemli ve buradaki konumuzu da ilgilendiren aşamanın kilometre taşları, yukarıda "Anayasa Md. 66" başlığı altında anlatılanları da akılda tutmak şartıyla (burada onları tekrar etmiyorum), kavramsal olarak şöyle kategorize edilebilir:

1) Etnik/dinsel temizlik:

Bu aşama, 1923'te kurulan ulus-devletin asimile edilebilir sayılmayan unsurlarının (gayrimüslimlerin) çeşitli yöntemlerle Türkiye'yi terk etmelerinin sağlanmasıyla sonuçlanmıştır. Daha 1915 Ermeni tehciriyle İttihat ve Terakki döneminde başlamış olan bu aşama Lozan'da Barış Antlaşmasından altı ay önce imzalanan 1923 Mübadele Sözleşmesiyle Rumların Yunanistan'a yollanması biçiminde devam etmiştir.

1930 antlaşmasının tek taraflı olarak 1964'te feshedilmesi sonucu, Yunan uyruklu İstanbullu Rumlar yanlarında yalnızca 200 dolarla, mal varlıkları ve banka hesapları da bloke edilerek sınırdışı edilmiştir (bu mal varlıkları ancak 1988'de iade edilecektir). Sayıları 12.000 olan bu insanlarla birlikte, akrabaları olan on binlerce gayrimüslim Rum vatandaş da gitmek zorunda kalacaktır.[122] Bu, aşağıda sözü edilecek 1932 yasası olayından sonra Türkiye Cumhuriyetindeki ikinci ve büyük Rum gidişidir. Bundan sonra İstanbul'da Rum neredeyse kalmayacaktır. 1974'teki Kıbrıs çıkartması bu süreci tamamlayacaktır. Bunun acısı B. Trakya Türklerinden çıkacaktır.

Her gidişin sonucunda büyük miktarda gayrimüslim malı yağmalanmış ve o yöredeki nüfuzlu ve zengin Müslümanların eline geçmiştir. 1964 gidişinin canlı tanığı, İstanbul Beyoğlu'nda bugün işgal edilmiş metruk binalardır.

---

122 Samim Akgönül, *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağma Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, çev. Ceylan Gürman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 251-284; Alexandris, *The Greek Minority of...*, s. 280-286; Hugh Poulton, *Top Hat, Grey Wolf and Crescent*, London, Hurst and Company, 1997, s. 274.

2) Fiili saldırılar:

Bu aşama 1934 ve 1955'te gerçekleştirilmiştir. 1934'te Trakya illerindeki Yahudiler tek parti CHP il örgütleri desteğinde tehditlere ve tecavüzlere uğramışlar, evlerini ve işyerlerini terk ederek İstanbul'a sığınmışlardır. Aslında 1923'ten beri süregelen bu tacizler Yahudileri İstanbul'da da takip etmiş, basında Türk tüccarların biraraya gelip örgütlü şekilde Yahudilere karşı mücadele etmelerini isteyen yazılar başlamıştır.[123] 14.07. 1934 tarihli bir hükümet bildirisi "Yahudilerin yabancı dil ve harsta kalmakta ısrar ettikleri ve içlerinde demilitarize mıntıkalarda memleketin emniyeti için zararlı ve casus adamlar bulunduğu hakkındaki zanlar mevcuttur" denmektedir.[124]

Fakat fiili saldırıların asıl önemlisi 6-7 Eylül 1955'te İzmir ve özellikle de İstanbul'da vuku bulanıdır. Selanik'teki Atatürk evinin bahçesine bir MİT ajanına attırılan ses bombası İstanbul ve İzmir'de Levantenler (gayrimüslim mukim yabancılar) dahil bütün gayrimüslim evlerinin, işyerlerinin, ibadet yerlerinin, hatta mezarlıklarının 6 ve 7 Eylül'de tahrip edilmesi ve yağmalanmasıyla sonuçlanmıştır. Ölümlere de yol açan bu olaylara polis aldığı talimat gereğince tamamen seyirci kalmıştır. "Pogrom" terimine tam uyan 6-7 Eylül'den sonra dışarıya ciddi bir gayrimüslim göçü olmuştur. Kıbrıs olayının Türk-Yunan ilişkilerini zehirlemesinin de başlangıcı ve başlıca hadisesi olan 6-7 Eylül'ün acısı da Yunanistan'daki B. Trakya azınlığından çıkarılacaktır. Bu olaydan sonra Türkiye'den çok Rum ayrılmamış fakat bir kısım gayrimüslim dışarıya göç etmiştir.[125]

---

123 1934 Trakya Yahudi olayları için bkz. Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında...*, s. 243-254; Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, 5. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 71-99; Ahmet Yıldız, *"Ne Mutlu...*, s. 253-257.

124 Aktar, *Varlık Vergisi...*, s. 87. Bu sayfadaki dipnot 27'de hükümet bildirisinin tam metninin şu kaynakta yer aldığı belirtilmektedir: *Ayın Tarihi*, No. 8, (Ağustos 1934), s. 52-54.

125 6/7 Eylül olaylarının nedenleri, gelişimi ve sonuçları için bkz. Güven, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 25-101; Alexandris, *The Greek Minority of...*, s. 256-266; Akgönül, *Türkiye Rumları...*, s. 175-224; M. Hulûsi Dosdoğru, *6/7 Eylül Olayları*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1993. 6/7 Eylül olaylarının fotoğrafları ve belgeleriyle ilgili olarak bkz. *6-7 Eylül Olayları, Fotoğraflar-Belgeler, Fahri Çoker Arşivi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

3) Yasaların ve uluslararası antlaşmaların uygulanmaması:

Bu aşama hemen Lozan'dan sonra başlamıştır. Lozan'ın İmroz ve Bozcaada'ya ilişkin hükümleri 1923'ten başlayarak uygulanmamış (Lozan md.14'ün ihlali), 1927'de çıkarılan 1151 sayılı yasanın 14. maddesiyle de, İmroz ve Bozcaada'daki Rum okullarında Rumca tedrisat yasaklanmıştır. Bu yasak Demokrat Parti gelince 1952'de 5713 s. yasayla kaldırılacak, 1964'te İ. İnönü hükümeti gelince 502 s. yasayla tekrar konacaktır. Zaten arkasından 1960'ların sonunda, yukarıda sözü edilmiş 1936 Beyannamesi uygulaması başlatılarak bu iki adadaki Rum köylüler Yunanistan'a gitmek zorunda bırakılacaktır.[126]

1925 sonunda Medeni Kanun'un yapılması üzerine Rumlar başta olmak üzere İstanbul'un bütün gayrimüslimleri Lozan'ın 42/1. maddesiyle kendilerine tanınmış "gelenek ve görenek" ayrıcalıklarından yani azınlık haklarından (özellikle de, Kilise nikahından) vazgeçmeye zorlanmışlardır. Bunun için tutuklamalara dahi girişilmiştir. Yahudiler hemen, Ermeniler epey direndikten, Rumlar ise çok direndikten sonra kabul etmişlerdir.[127] Bu zorlama (ve sonucu) hiçbir uluslararası/ulusal dayanağa sahip değildir ve azınlık hakları teorisine de aykırıdır (bkz. İkinci Bölüm).

Kasım 1964'te 3885 s. genelge çıkartılarak, Rum okullarında sabah duası yasaklanmıştır (Lozan md.40'ın ihlali). Fener'in

---

126 Bu konuda bkz. Alexis Alexandris, "Imbroz and Tenedos: A study of Turkish attitudes towards two ethnic Greek islands' communities since 1923", *Journal of Hellenic Diaspora*, No. 7, (1980), s. 157-197. Melek Fırat, "[1923-1939] Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler Yorumlar*, C. I, 13. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 325-356; Melek Fırat, "[1945-1960] Yunanistan'la İlişkiler", Oran, *Türk Dış...*, s. 592; Alexandris, *The Greek Minority of...*, s. 293. Konuyla ilgili yeni tarihli bir rapor için bkz. Council of Europe, Committee on Legal Affairs and Human Rights, *Gökçeada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos): Preserving the Bicultural Character of the Two Turkish Islands as a Model for Co-operation between Turkey and Greece in the Interest of the People Concerned*, (rapporteur: Andreas Gross), Doc. 11629, 6 June 2008. *http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc08/EDOC11629.pdf*, 09.09.2008.

127 Konuyla ilgili olarak bkz. Alexandris, *The Greek Minority of...*, s. 136-139; Bali, *Cumhuriyet Yıllarında...*, s. 57-66 ve 87-102; Aktar, *Varlık Vergisi...*, s. 112-113; Yıldız, *"Ne Mutlu..."*, s. 277-279.

1672'den beri faaliyette olup yalnızca ilahiyat kitapları basan basımevi "ancak özel ve tüzel kişiler basımevi kurabilir" gerekçesiyle kapatılmıştır (Fener'e tüzel kişilik tanınmamaktadır). Temmuz 1971'de Fener'e bağlı Heybeliada İlahiyat Okulu "özel üniversite kurulamaz" gerekçesiyle kapatılmış ve sonradan özel üniversiteler açıldığı halde kapalı tutulmuştur.[128]

1968'den 2000'lere kadar kimliğinde Rum, Ermeni gibi nitelikler yazılmamış çocuklar azınlık okullarına kaydedilememiş, mahkeme kararıyla sonradan yapılan düzeltmeler de kabul edilmemiştir. Lozan'ın 40. maddesinin açık hükmüne rağmen okul açmalarına izin verilmeyen Süryanilerin çocuklarının da Rum okullarına kaydı 2000'lere kadar yasaklanmıştır. Öğrencilerin oturdukları çevre dışındaki başka bir okula kaydedilmesi önlenmiş, böylece kimi okullar öğrencisiz kalarak kapanmıştır. 1980'den itibaren de gayrimüslim azınlık okullarında müdürün pratikte bir yetkisi kalmayacak, maaş bordrolarının imzalanması dahil yetkiler (sözü daha önce edilmiş olan) "Türk müdür yardımcısı"na verilecektir.

Ekim 1993'te Ermeni okullarında müfredat dili olarak Ermenice M.E.B. tarafından yasaklanmış, din dersinin bile Türkçe okutulması istenmiştir fakat ortam daha farklı olduğundan kamuoyu tepkisiyle yasak kısa sürecektir.[129] 1998'de Ermeni patriği seçimleri aylarca engellenmiştir fakat seçim sonunda yapılmıştır.

4) Ayrımcılık:

Türkiye'deki gayrimüslimlerin ülkeyi terk etmeleri esas olarak bu kategori yüzünden gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kimi yasaları gayrimüslim vatandaşlar için uygulanmamış veya ayrımcı biçimde uygulanmıştır. Bu baskılar, yine yukarıdaki "Anayasa md. 66" altında söylenenler tekrar edilmeden, kronolojik olarak şöyle sıralanabilir:

1924'te çıkarılan Avukatlık Kanunu uyarınca İstanbul Baro-

128 Alexandris, *The Greek Minority of...*, s. 287, 293 ve 299; Akgönül, *Türkiye Rumları...*, s. 297-299.

129 Baskın Oran, *Devlet Devlete Karşı*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1994, s. 13-22'den *Cumhuriyet*, 10.12.1993; Poulton, *Top Hat...*, s. 276-277.

su'na kayıtlı tüm avukatların dosyaları "iyi ahlak" gibi öznel ölçütlere göre incelenmiştir. Bu arada Rum avukatların yüzde 75'inin, Ermenilerin ise yüzde 73'ünün mesleğe devam edemeyeceğine karar verilmiştir. Müslüman avukatlar arasında bu oran yüzde 47'dir. Böylece Rum ve Ermeni avukatların sayısı eskiye oranla dörtte birine inmiştir.[130]

1924'te Kayserili Pavlos Karahisaridis'in (Papa Eftim I, Zeki Erenerol) "Bağımsız Türk Ortodoks Kilisesi" Fener'e rakip olarak desteklenmiştir. Cemaati birkaç yüzü aşmayan bu Kilise'nin Galata'da Fener'e ait üç kiliseyi zapt ederek Fener'e bir süre ciddi bir baskı yapması sağlanmıştır. Fakat Erenerol ailesinden ibaret bu kuruluş özellikle 1940'lardan sonra unutulmaya terk edilecektir.

1920'lerde ve 30'larda yarı-resmî Türk Ocakları liderliğinde "Vatandaş, Türkçe Konuş!" kampanyaları düzenlenmiştir. Sokaklarda gayrimüslimlere müdahale edilmiştir. 1940'larda bir milletvekili TBMM'de şöyle demiştir: *"Evlerinde istedikleri dili kullanabilirler... Fakat umumi yerlerde... Ey vatandaş, eğer Türk vatandaşı isen, Türk diline saygı göster. Karşındaki Türkleri de rencide etme."*[131]

Şubat 1925'ten 1930'lara kadar süren idari bir yasakla,[132] gayrimüslimlerin İstanbul il sınırları dışına izinsiz çıkmaları engellenmiştir. Bu yasak, özellikle Anadolu'ya mal satan gayrimüslim toptancı tüccarı sarsacaktır.

1926'da yabancı şirketler, personellerinin %75'nin Müslüman-Türk olması için idari baskıya maruz kalmışlardır.[133] Yine

---

130 Akgönül, *Türkiye Rumları...*, s. 78-80; Bali, *Cumhuriyet Yıllarında...*, s. 225-226; Alexandris, *The Greek Minority of...*, s. 111-112.

131 Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi - Tek Parti Döneminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği*, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 84'ten *Akşam*, 06.08.1942.

132 Bali, *Cumhuriyet Yıllarında...*, s. 45, 89-90 ve 220-221; Alexandris, *The Greek Minority of...*, s. 140, 180 ve 318. Bali (s. 127, dipnot 267) bu yasağın esas olarak 1932'de, Alexandris (s. 318) ise 1930'da kaldırıldığını söylemektedir.

133 Bu husus, Türkçü Hamdullah Suphi'nin TBMM'de yaptığı konuşmada açık açık görülebilir: "...Diyoruz ki: Devletin, Türkiye Cumhuriyeti'nin tebaası tamamıyla Türktür. Bir taraftan da hükûmet mücadele ediyor, ecnebiler tarafından tesis edilmiş olan müessesatta çalışan rumu, ermeniyi (*sic*) çıkarmaya çalışıyor. Biz bunları rumdur ermenidir diye çıkarmak istediğimiz vakit bize

1926'da, daha önce de belirtildiği gibi, 788 sayılı Memurin Kanunu memuriyete giriş koşullarında vatandaşlıktan hiç söz etmeyip "Türk olmak" şartını getirmiş ve gayrimüslimlere devlet kapısını kapatmıştır.

16.05.1929'da çıkartılan 1447 s. Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu'na (ve Nizamnamesi'ne) göre, borsa acentesi kurucusu ve çalışanlarının Türk vatandaşı değil, "Türk olması" gerekmektedir. Gayrimüslim işadamına çıkartılan bu engeller yaklaşık aynı tarihlerde "Vatandaş Türk Malı Kullan" adlı kampanyalarıyla devam edecek, sonradan "Vatandaş Yerli Malı Kullan" biçimini alacak bu kampanyalar Kıbrıs sorununun etkisiyle 1950'lerde "Türk olmayanlardan alışveriş etmeyin" kampanyalarına dönüşecektir.[134]

Mayıs 1941-Temmuz 1942 arasında İstanbul ve Trakya'daki gayrimüslim erkeklerin 18-45 yaş arasında olanları, askerliklerini yapmış olanlar da dahil, askere alınmıştır. Buna "Yirmi Kura İhtiyatlar Olayı" denir. Bunun ilk sinyali, Kasım 1940'taki bir CHP grup toplantısında "*...tehlikeli unsurları Anadolu'ya transfer etmeliyiz. Bu unsurların terk ettiği evleri, özellikle Beyoğlu'ndakileri, Türklere vermeliyiz... Türklerin kanını emen bu unsurlar en güzel evlerde otururken...*"[135] diyen Kazım Karabekir'den gelmiştir. Bu insanlar, silahsız olarak "amele taburları"na yol inşaatı için gönderilmişlerdir.

11.11.1942'de çıkarılan Varlık Vergisi kanunundan yukarıda Anayasa md. 66 başlığı altında söz edilmişti. Türkiye Cumhuriyetinde ekonomik olarak gayrimüslimlere en büyük darbeyi vuran ve dolayısıyla en büyük "sermaye transferi"ni gerçekleş-

---

hayır Meclisinizden çıkan kanun mucibince bunlar Türktür derlerse ne cevap vereceksiniz? Tabiiyet kelimesi zihinlerde mevcut ve kalplerde mevcut bulunan bu emeli izale etmeye kifayet etmez. Lafzen biz bir tefsir bulabiliriz. Maddeye tefsir ile geçilebilir, fakat bir hakikat vardır. Onlar Türk olamazlar." İşte bu konuşmadan sonradır ki 1924 Anayasasının 88. maddesine "vatandaşlık itibariyle" kelimeleri eklenecektir. Bkz. Mesut Yeğen, *Müstakbel...* s. 71-72.

134 Samim Akgönül, *Türkiye Rumları...*, s. 83.

135 Güven, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 134'ten Rıfat N. Bali, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Azınlıklar - I, 'Yirmi Kur'a İhtiyatlar' Olayı, *Tarih ve Toplum*, No. 179, (Kasım 1998), s. 11-17.

tiren olaydan burada da bahsetmek gerekir. Fahiş ve eşitsiz vergileri ödeyemeyen, tümü İstanbullu gayrimüslimlerden oluşan ilk kafile Ocak 1943'te Erzurum Aşkale'de taş kırmaya doğru yola çıkmıştır. Verginin gayrimüslim vatandaşları "yabancı" olarak algıladığı Başbakan Saraçoğlu'nun 16.01.1943 tarihli *Times* gazetesine verdiği şu demeçte açık biçimde görülmektedir: *"...Bu memleket tarafından gösterilen misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları halde ona karşı bu nazik anda vazifelerini yapmaktan kaçan kimseler hakkında bu kanun bütün şiddetiyle tatbik edilecektir."*[136] *Miktarı varlıklarını bile aşan vergileri ödeyemeyenlerin işyeri ve evleri, eşyalarıyla birlikte yok pahasına satılacak, Müslüman tüccar tarafından alınacaktır.*

Günümüzde 2005'ten sonra yükselen Sevr Paranoyası'nın sürüklediği Batı düşmanlığının bir görünümü olarak, İslami propagandanın yasak olmadığı laik Türkiye'de Hıristiyanlık propagandasına müdahale başlamıştır. Hıristiyanlık literatürü dağıtmak ve Protestanlığı yaymak nedeniyle misyonerler mahkemeye verilmiş, ayrıca kendilerine "Türklüğe hakaret"ten davalar açılmıştır. Hıristiyanlığı "tehdit" sayan bu resmî atmosferden cesaretlenen kimileri Hıristiyanlığa geçen çok az sayıda vatandaşa[137] ve misyonerlere 2000'lerde saldırmaya başlaya-

136 Bali, *Cumhuriyet Yıllarında...*, s. 445'ten "Başvekilimiz Şükrü Saraçoğlu'nun 'Times' Gazetesine Beyanatı", *Ayın Tarihi*, No. 110 (Ocak 1943), s. 37-39. Ayrıca bkz. Aktar, *Varlık Vergisi...*, s. 133, dipnot 51.

137 Uğur Yıldırım, "İzmir Polisi, 15 ABD'li Misyoneri Ülkelerine Gönderdi", *Aydınlık*, 08.08.1999; "Aydın: Misyoner Hareket Siyasidir", *Radikal*, 28.03.2005 (bu haberde Diyanet İşleri Başkanlığından sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Aydın, misyonerlik faaliyetleri sonucu 28.03.2005 tarihi itibariyle 368 kişinin din değiştirdiğini açıklamaktadır). Hilal Köylü, "Misyonerlik İçin Demokratik Açılım", *Radikal*, 25.04.2005; Tolga Korkut, "'Misyonerlik Bölücü Tehdit' Sözleri", *BİA Haber Merkezi*, 19.04.2007, http://www.bianet.org/2007/04/19/94829.htm, 24.04.2007; Tolga Korkut, "'Misyonerlik' Türkiye'de 'İç Düşman' Demek", *BİA Haber Merkezi*, 19.04.2007, *http://www.bianet.org/2007/04/19/94817*, 24.04.2007; Tarık Işık ve İsmail Saymaz, "Yedi Yılda 338 Kişi Hıristiyan Oldu, Türkiye Korktu", *Radikal*, 20.04.2007 (bu haberde İçişleri Bakanlığı bilgilerine göre 1999-2006 yılları arasında 338 Müslüman'ın Hıristiyanlığı seçtiği belirtilmektedir). "Bahçeli Hâlâ 'Misyonerler'i Hedef Gösteriyor", *BİA Haber Merkezi*, *http://www.bianet.org/2007/04/23/94993.htm*, 24.04.2007; Tolga Akıner, "Misyonerlik Devletin de Hedefinde", *Radikal*, 22.12.2007.

caklardır. Bu arada gazeteci Hrant Dink, Ermeni diasporasım eleştiren yazı dizisinin "Türklüğe hakaret" (TCK md.301/1) olarak yorumlanarak TCK md. 301/1'den mahkum edilmesinin ardından gazetesinin önünde Şubat 2007'de öldürülecektir.

Yine 2000'lerde, çıkartılan AB Uyum Paketleri'ne rağmen Fener üzerinde çeşitli baskılar devam etmiştir. Ör. Mahkemelerde patrik gayrimeşru çocuk sahibi olmakla (*Hürriyet*, 21.04.2004), ayrıca Bulgar kilisesine (Haliç'teki Demir Kilise) müdahale etmek istemekle suçlanmış ve mahkemeye verilmiştir. Bu dava görülürken Yargıtay, sadece Ortodoks ilahiyatına ilişkin olan ve dolayısıyla yargı yetkisine hiç girmeyen bir konuda karar vermiştir: "Ekümenik sıfatı Fener Patrikhanesi tarafından kullanılamaz" (*Sabah*, 27.06.2007).

Bütün bu hukuk dışı eylemler, yukarıda ayrıntısıyla verilen 1936 Beyannamesi olayıyla tamamlanınca, ortaya sistematik bir politika çıkmaktadır. Bu politikanın bir halkası homojen bir "Türk Ulusu" inşa etmekse, esas büyük halkası gayrimüslimden Müslüman'a "sermaye transferi"dir.

Olayın Türkiye açısından zararları çok çeşitli olmuştur: 1) Devletin kendi vatandaşına yaptığı bu muamele bu topraklarda binlerce yıldır yaşayan insanları milliyetçilik icabı söküp atmış, bu insansal kanama Türkiye'ye ciddi uluslararası prestij kaybettirmiştir; 2) Ekonomide hiçbir tecrübesi (ve yüzlerce yıl tarafından biçimlenen yeteneği) olmayan bir burjuvaziyi "tam bağımsızlık" amacıyla sıfırdan yaratmak Türkiye'nin sınaileşmesini ve kalkınmasını en azından yarım yüzyıl geciktirmiştir; 3) Bu "pahalı" milliyetçilik bu "tam bağımsızlık" amacına da ulaşamamıştır. Çünkü kârın maksimizasyonu uluslararası ekonomiye eklemlenmeyi gerektirdiği anda burjuvazinin "milli" olanı veya olmayanı diye bir ayrım ortadan kalkmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ AZINLIK UYGULAMASININ TAHLİLİ

Türkiye'nin AB yolunda yaptığı hızlı ve radikal reformlar 2004 yılı sonunda kesilmiştir. Bunun arkasından 01.10.2004'te Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu tarafından kabul edilen "Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu"nun duyulması üzerine büyük gürültü kopmuş ve artık ondan sonra insan ve azınlık hakları büyük baskı altına girmiştir. Sokaklardaki linç denemelerine, gayrimüslimlerin ve ibadet yerlerinin saldırılara uğramalarına, gayrimüslimlerin öldürülmelerine kadar varan bir "sokak milliyetçiliği" dalgası Türkiye'yi kaplamıştır. Bunun üstyapıya yansıması ise, TCK md 301'in kullanılarak bu konudaki eleştirilerin "Türklüğe ve devlet organlarına hakaret" gerekçesiyle susturulmak istenmesi biçiminde olmuştur.

Bu durumun nedenini araştırdığımızda, biri dış biri iç olmak üzere iki temel neden görmek mümkündür.

Türkiye'de Azınlıklarla İlgili Zihniyetin Temel Kalıpları

Bilim adamından politikacısına, gazetecisinden yüksek yargıcına kadar çeşitli sorumlu ve görevlilerin Türkiye'deki azınlık konusunu bu kadar dar kalıplarda ele almasının ve reformlara

inatla direnmesinin kimi temel kalıpları vardır. Bunlar şöyle özetlenebilir:

1) Azınlık tanımı ve hakları konusunda 1923 yılında kalınmıştır. Üstelik, 1923 Lozan da eksik ve yanlış uygulanmaktadır. 1923'ten günümüze Türkiye'nin imzaladığı uluslararası insan ve azınlık hakları sözleşmeleri ve ayrıca bu konuda süregelen dünya gelişmeleri ise hiç hesaba katılmamaktadır. Kısmen Osmanlı'daki Millet Sisteminden kaynaklanan bu duruma, kimi temel terim ve kavramların bilinmemesi veya dikkate alınmaması da olumsuz katkı yapmaktadır.

2) Millet konusunda "teklik" ile "birlik" aynı şey sayılmakta ve tekliği bozacağı düşünülen her türlü davranış yasaklanmakta ve cezalandırılmaktadır. Bu yasaklamaların temeli, nesnel bir parçalanma tehlikesi değildir. Çünkü ortada şiddete hiç başvurma durumu veya olasılığının bulunmadığı olaylarda da (ör. Süryanilerin durumu, Melisa adının yasaklanması, vb.) farklı kimlikler yasaklanmaktadır. Yasaklanan, bizzat, farklılıktır.

3) Bu durumda, kaçınılmaz olarak, azınlık kavramı "ülkenin bölünmez bütünlüğü"ne aykırı sayılmaktadır. Sokaktaki vatandaştan Ankara'daki yüksek mahkeme yargıcına kadar, zihniyet budur.

4) Bu zihniyet sonucu Türkiye'de gayrimüslimlere ve Müslüman olup da farklı alt-kimlik sergileyenlere "milletin bölünmez bütünlüğünü" bozan zararlı unsurlar olarak bakılmaktadır.

Bu zihniyetin kaynağı nedir? Burada; biri kuramsal, diğeri de tarihsel-siyasal olmak üzere iki kaynaktan söz edilebilir. Kuramsal neden Türkiye Cumhuriyetindeki üst-kimlik - alt-kimlik ilişkisi ve buna bağlı olarak millet'in inşasında hangi yöntemin (kan veya toprak) kullanıldığı hususu, tarihsel-siyasal neden de "Sevr Sendromu"dur.

Zihniyetin Kuramsal Temeli: Türkiye Cumhuriyetinde Alt-Kimlik - Üst-Kimlik ve Kan-Toprak Yöntemi İlişkileri

Azınlıklar konusundaki zihniyetin kaynağını araştırırken ilk incelenmesi gereken ülkedeki alt-kimlik - üst-kimlik ilişkisidir.

Giriş'te, ulus-devlet'in temel niteliğini alt-kimlikleri asimile etmeye programlanmış olmak biçiminde görmüştük. Burada, yine Giriş'te gördüğümüz kimi kavram ve sınıflandırmaları kullanarak, bu devlet türünün iki çeşitlemesini ortaya koymak öğretici olacaktır.

Ulus-devleti incelerken, onu tek bir modelden ibaret görmemek gerekir. Ulus'u inşa ederken, esas olarak kan temelli yöntemi mi yoksa toprak temelli yöntemi mi kullandığına göre ulus-devlet ikiye ayrılır. Ör. Fransa, son yıllar hariç, asimilasyoncu yönü çok yüksek bir ulus-devlet olmuştur, fakat ulus'u ülkedeki herhangi bir etnik grubun ekseninde (yani, kan temelli yöntemle) inşaya girişmemiştir. Fransa adı verilen toprak parçasını *(territory/territoire)* eksen alarak ve bu toprak parçası üzerindeki ortak Fransız kültürünü Fransızca dili temelinde işleyerek ulus inşasına girişmiştir. Dolayısıyla, ülkedeki üst-kimlik herhangi bir etnik grubun (alt-kimliğin) adını taşımaz; çünkü Fransa'da "Frank" diye bir alt-kimlik/etnik grup yoktur (Franklar, İS 5. yüzyılda Batı Roma İmparatorluğunu istila eden Germen halklarından biridir ve Fransa'ya adını vermişlerdir). Sonuç olarak, ülkedeki kimi alt-kimlikler asimilasyona direnebilir (Kors'lar, Bask'lar, vb.) ama, bu direniş, Fransa'da asimilasyonun başat bir etnik grubun ekseninde (kan temelli yöntemle) yapıldığı söylenerek savunulamaz. Ülkede bir etnik grubun değerlerinin egemen olduğu iddia edilemez. Zaten "Fransız" teriminin tamamen teritoryal olduğu şuradan da bellidir ki, biz eskiden Fransız demez, "Fransa'dan" demek olan "Fransevî"yi kullanırdık.

Nitekim, Fransa'nın "azınlık" kavramını reddettiğini duymuş olan bir kimse, bu ülkede azınlıklara ne büyük haklar tanındığını duyduğu zaman şaşıracaktır. Bu konuda en az Türkiye kadar duyarlı olmasına rağmen, dilsel ve kültürel farklılıkların korunması ve geliştirilmesi konusunda Fransa Türkiye'den çok farklı politikalar izlemeye ve geçmişte sürdürdüğü asimilasyoncu politikaları terk etmeye başlamıştır. 1925 yılında, dönemin milli eğitim bakanı, *"Fransa'nın tarihsel birliği için Brötonca'nın ortadan kaldırılması gerekir"* saptamasında bulunmuştu. Fransa bugün hâlâ etnik grup ve azınlık kavram-

larını kullanmaktan kaçınmakla birlikte, ülkesindeki dil ve kültür farklılıklarının, uluslararası belgelerde öngörülen standartları karşılayacak biçimde korunması ve geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Buna yönelik reformlar, daha çok, bölge yönetimlerini güçlendirerek katı merkeziyetçilikten uzaklaşılma stratejisine dayanmaktadır.

Devletin bu yeni tutumu, kamuoyunda, ülke bütünlüğünün korunması mülâhazasıyla eleştirilmiştir. François Mitterrand, reformların gerekçesini 1981 yılında söyle açıklamıştır: *"Fransa'nın kurulabilmesi için, geçmişte, güçlü ve merkeziyetçi bir iktidara gereksinme duyulmuştur. Bugün ise, dağılmaması için, siyasal iktidarın ağırlıklı olarak yerel yönetimlere bırakılması zorunlu duruma gelmiştir."*[138]

Reformları gerçekleştiren Sosyalist Parti tarafından bunları savunmak için 1991'de yayımlanan "1980'li Yılların Fransası için Sosyalist Proje" adlı kitapta, bu dil ve kültürlerin korunması politikası şu sözlerle savunulmuştur: *"Birer kültürel olgu olan bölgesel dillerin tanınmasının, onların politik olgu olarak da tanınmasına yol açacağı doğrudur Bu, bir halkın ruhunun boğulmasına yönelik politikaya karşı tercih edilir bir durumdur."*[139] Fransa'daki azınlık haklarına birkaç örnek vermek gerekirse:

1) Fransız anayasasının 2. maddesi, TC anayasasının "[Türkiye Devletinin] Dili Türkçedir" diyen 3. maddesine benzer biçimde "Cumhuriyetin dili Fransızcadır" der. Fakat bu ülkede bir de "Fransa Dilleri" kavramı vardır ve 2001'de şöyle tanımlanmıştır: *"Fransa dilleri terimiyle kastedilen, Cumhuriyet topraklarında Fransa yurttaşlarınca geleneksel olarak konuşulan ve hiçbir devletin resmî dili olmayan, bölge veya azınlık dilleridir."* Nitekim Fransa Temmuz 2008'de bu dilleri anayasasına sokmuştur (md 75-1).

---

138 Oktay Uygun, *Federal Devlet, Temel İlkeleri, Başlıca Kurumları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, genişletilmiş 3. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, Kasım 2007, s. 128-129'dan Ruşen Keleş, *Fransa'da ve İspanya'da Yerinden Yönetim*, Ankara, Mahalli İdareler Eğitim Araştırma Geliştirme Merkezi Yayını, 1994, s. 52 (aktaran).

139 Uygun, *Federal Devlet...*, s. 129'dan *The Territorial Dimension of Politics: Within, Among, and Accross Nations*, Boulder, Westview Press, 1986, s. 77 (aktaran).

Yalnızca "bölgesel" diller 10 tanedir. Bunların konuşulması, yazılması, yayınlanması, sanat konusu yapılması vb. tamamen serbesttir. Bunlardan Breton, Bask, Katalan, Oksitan, Korsika ve Alsas dillerinin öğretilmesi de 1951 Deixonne Yasasından beri serbesttir. Kendi bölgelerinde karayolları levhaları bu dillerde de yazılır. Bunların içinde Alsasçanın ve Korsikacamn özel yeri vardır. Alsasça, Alsas bölgesindeki belediyelerde ve derneklerde kullanılır. Kamu kurumlarında sözlü olarak serbesttir. Mahkemelerde savunmalar ve duruşmalar bu dilde yapılabilir. Noterler bu dilde belge düzenlerler.

2) Fransa'da ilk ve orta dereceli özel ve kamusal okullarda herhangi bir din dersi yasak olduğu halde Alsas'ta zorunludur. Fransa'nın aksine, buradaki din adamları devlet tarafından atanmazlar ve buradaki mezarlıklar belediyelere değil yanlarındaki dinsel binaya aittirler. Dahası bu bölgede, Fransız yasalarının yanı sıra, henüz Fransızcaya tercüme bile edilmemiş kimi Alman yasaları uygulanır; yani bölge "çokhukuklu"dur.

3) Korsika'ya gelince, burası adeta "devlet içinde devlet" gibidir. Özel statüsüne göre adanın ayrı bir meclisi, yürütme konseyi, bütçesi ve kalkınma planı vardır. Meclis'te Fransızca ve Korsikaca konuşulur.[140]

Oysa, çeşitli örnekleriyle gördüğümüz gibi, Türkiye'de durum böyle değildir. Fransa gibi asimilasyoncu bir ulus-devlet olarak kurulan Türkiye, yalnızca kültürel birliğe vurgu yapan Fransa'nın aksine, ayrıca bir de Türk etnik kimliğine (ki, daha

140 Bu konularda daha fazla bilgi için bkz. Délégation Générale à la langue française et aux langues de France, *Le Corpus juridique des langues de France*, Etude réalisée par Violaine Eysséric, Paris, Avril 2005, s. 67. Ayrıca: *Les langues de France: un patrimoine méconnu, une réalité vivante*, Fransa Kültür ve İletişim Bakanlığının web sayfası: www.culture.gouv.fr/culture/dglf/lgfrance/lgfrance_presentation.htm . Fransa ve İspanya gibi ülkelerdeki azınlık haklarının Türkiye'dekilerle ayrıntılı bir biçimde karşılaştırılması için internette "Karşı İddianame" diye yazarak arayabilirsiniz. Bu metin, benim "Azınlık Raporu" davasında yaptığım savunmadır. Bu davanın açılmasına sebep olan "Azınlık ve Kültürel Haklar Raporu" için Ekler'e bakınız. Azınlık Raporu olayı ve davasının belgeleriyle öyküsü için bkz. B. Oran, "The Minority Report Affair in Turkey", *Regent Journal of International Law*, Cilt 5, No. 1 (2007), s. 1-93.

önce de belirtildiği gibi, bu etnik kimlik kaçınılmaz biçimde bir dinsel kimlikle yoğrulmuştur) vurgu yapma yoluna gitmiştir. Bu olguyu, Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyetini karşılaştırarak daha net irdeleyebiliriz (bkz. Tablo-9).

Osmanlı'da çok sayıda alt-kimlik vardı: Türk, Kürt, Gürcü, Abhaz, Ermeni, Arnavut, Rum, Musevi, Boşnak, vb. Bütün bu alt-kimlikler Osmanlı tarafından tanınmış ve Dördüncü Bölüm'ün hemen başında belirtildiği gibi, hiçbirinin diline, dinine, eğitimine, adetine, vb. karışılmamıştır. Bunun karşılığında, bütün alt-kimlikler üst-kimliğe saygı göstermiştir ve ondan rahatsız olmamıştır; çünkü üst-kimlik esas olarak "padişaha sadakat" ve bir miktar da "toprak" üstüne kuruludur ve adı da alt-kimliklerin herbirinin adından farklıdır: "Osmanlı".

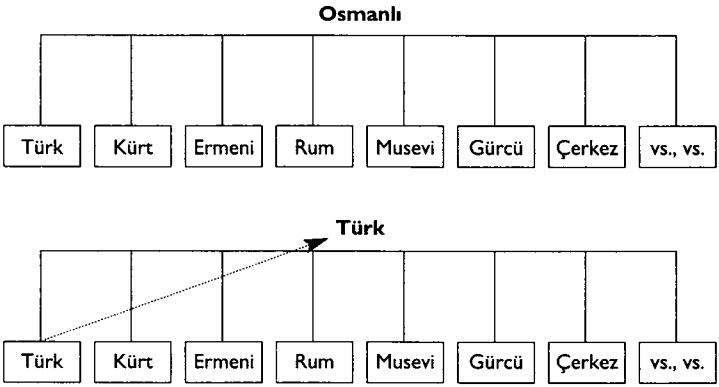
Türkiye Cumhuriyeti bir "ulus-devlet" olarak kurulunca; gayrimüslimlerin dinsel kurumlarına (patrikhane, vb.) tüzel kişilik tanınmamış, Müslüman çoğunluk için de cemaatler devreden çıkartılmıştır. Sonuçta, bütün ulus-devletlerde olduğu gibi, devlet bireyini/vatandaşını bizzat ve çok yakından denetlemeye başlamıştır; her bireye "ulusal" üniforma giydirilmiştir. Bu yeni durumda gayrimüslimler çeşitli nedenlerle (tehcir, göç, mübadele, pogrom, vb.) sayıca çok azalmakla birlikte, alt-kimliklerin çeşitliliği tablosu aynı kalmıştır. Üst-kimlik de "Türk" biçiminde değişmiştir. Bu yeni üst-kimlik, artık alt-kimliklerden en önemlisi olan "Türk" alt-kimliğiyle aynı adı taşımaktadır. İşte bu durum, diğer alt-kimliklerin ve özellikle de Müslüman olmamak nedeniyle çok farklı bir alt-kimlik taşıyan gayrimüslimlerin ve Müslüman olup da farklı alt-kimliğini kuvvetle vurgulayan Kürtlerin dışlanması tablosunu yaratacaktır.[141] Daha önceki alt - üst-kimlik ilişkisi böyle rahatsız edici olmadığından, yeni durum sorun yaratacaktır.

Giriş'te, ülkeyi birleştirici kavram olan üst-kimliğin iki durumda işlevinin tam tersi bir durum yaratıp sorun çıkarabileceği belirtilmişti:

---

141 Bu yeni üst-kimliğin 1921 Londra Konferansından hatta 1919 Sivas Kongresinden başlayarak adım adım Türklük üzerine kurulduğunun öyküsü için bkz. Özlem Kaygusuz, *Foreign Policy and* ..., passim..

Tablo-9:
Osmanlı'da ve Türkiye'de Üst ve Alt-Kimlikler

1) Üst-kimliğin edinilmesi olanaksızlaştırılmış veya sınırlanmışsa: Segregasyon durumu, sömürgecilik, ırkçılık, vb. Türkiye'de yoktur. Türkiye'de zaman zaman devlet özellikle din ayrımcılığı üzerinden ırk ayrımcılığı yapmıştır ama, asimilasyoncu olduğu için hiçbir zaman ırkçılıkla el ele giden segregasyoncu olmamıştır.

2) Üst-kimlik bireyi temsil etmiyorsa: İşte bu, Türkiye'de ciddi boyutlarda vardır. Çünkü en azından gayrimüslimler ve Kürt kökenli vatandaşlar "Türk" biçimindeki üst-kimliğin kendilerini temsil etmediğini, sadece başka birilerini (etnik Türkleri veya kendilerini Türk sayanları) temsil ettiğini düşünmektedirler.

Bu durumu vurgulayan yan etkiler de eksik olmamıştır. Bir kere, Fransa'nın aksine, bu üst-kimlik işin başından beri kullanılan bir üst-kimlik değildir; bir kırılma noktasından (yani Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyetine geçişten) itibaren kullanılmaya başlanmıştır ve bu da sorun yaratıcı durumu keskinleştirmiştir. İkincisi, etnik anlam taşıyan bir "Türk" üst-kimliği, Kürtlerin azınlık bilincinin henüz doğmamış olduğu bir ortamda bu alt-kimlik için çok rahatsız edici olmamış olabilir ama,

özellikle 1960'lardan başlayarak çok hızlı yükselen bir Kürt azınlık bilinci (veya, Kürtlerin daha kolaylıkla kabul edeceği bir terimle söylenirse, "Kürtlük bilinci") ortamında durum başkadır. Üçüncüsü, başarılı bir asimilasyon için en önemli öğe olan ulusal ekonomik pazar, Türkiye'de ancak 1980'lerden itibaren kurulmuştur. Giriş bölümünde de önemle belirtildiği gibi, ulusal ekonomik pazar önce kurulursa, azınlığın asimile edilmesi mümkündür hatta olasıdır, çünkü bu ortamda azınlık bilinci gelişmeyebilir. Ama, azınlık bilinci ulusal ortak pazardan önce oluşursa, asimilasyonun şansı yoktur denebilir. Türkiye'de durum budur. Kürtleri artık asimile etme olanağı sıfırdır. Böyle bir çaba ancak büyük tepki yaratabilir, yaratmaktadır, yaratacaktır. Dördüncüsü, alt-kimliklere büyük vurgu yapan bir küreselleşme ortamı hesaba katıldığı zaman bu asimilasyonun artık hiç şansının olmadığı daha açık biçimde ortaya çıkacaktır.

Aslında, Türk ulus-devleti tipik bir kan temelli yöntem kullanmamıştır; karma bir yöntem kullanmıştır. Örneğin, Kürtlerin zorla batıya yerleştirilmesine ilişkin 1934 İskan Kanununda bile "Türk ırkından olan" ölçütünün yanı sıra, Türk olmayıp da Müslüman olan Boşnaklar vb. için "Türk kültürüne bağlı olan" ölçütü devreye sokulmuştur. Zaten, çok sayı ve türde "Türk olmayan Müslüman" içeren ve Millet Sistemi geleneğinden gelen bir ülkede başka bir şey yapılması da mümkün değildir. Örneğin Silahlı Kuvvetlerde en üst makamlara yükselmiş, tamamen Kürt kökenli olduğu bilinen ve hatta "Kürt" lakabıyla anılan subayların olduğu çok bilinen bir husustur.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in, Onuncu Yıl nutkunun (1933) sonunda kullandığı ünlü *"Ne Mutlu Türk'üm Diyene"* özdeyişi bu açıdan incelenmeye değer önemdedir. Bu özdeyiş, zamanı için son derece ilericidir. Çünkü, dönemin faşizan atmosferine rağmen; doğuştan gelen ve değiştirilemeyen "objektif kimlik"e değil, kişinin iradesine bağlı olan "sübjektif kimlik"e ve bu nedenle de dolaylı olarak toprak yöntemine gönderme yapmaktadır. Objektif kimliğe gönderme yapmış olsaydı, "Ne Mutlu Türk Olana/Doğana" derdi.

Fakat bu özdeyiş, "Türk" terimi etnik kökene ciddi bir vur-

gu yaptığı ve kan temelli yöntemi çağrıştırdığı için, 21. yüzyılın çok gerisinde kalmıştır. Bugünün alt-kimliklere büyük vurgu yapan ortamında Mustafa Kemal'in bu özdeyişinin birleştirici olabilmesi için *"Ne Mutlu Türkiyeliyim Diyene"* olması gerekirdi. O zaman, tam anlamıyla toprak temelli yöntemi (teritoryal yöntemi) kullandığı ve tamamen sübjektif kimlik ölçütüne uyduğu için başka alt-kimlikleri rahatsız etmekten uzak olurdu. Mustafa Kemal'in bütün Kurtuluş Savaşı boyunca "Türk" yerine kullandığı "Türkiye" sözcüğünü ("Türkiye Halkı", "Türkiye Milleti", "Türkiye Ordusu", "Türkiye genci", vb.) devam ettirmiş olsaydı, bu entegrasyon açısından çok olumlu sonuçlar doğurabilecektir.[142]

Aynı şeyi özellikle "Türkiyeli" terimi için daha da kuvvetle söylemek mümkündür. Mustafa Kemal Paşa bu terimi ilk kez 20.12.1921 tarihli konuşmasında dile getirmiştir. Ukranya Büyükelçisi General Frunze'nin itimatname sunma töreni sırasında şöyle demiştir: "*Emperyalizmin en şedit taarruzlarına hedef olan Türkiyeliler, Karadeniz'in öbür tarafında aynı ihtirasata karşı mücadele eden milletler bulunduğunu bilirlerdi.*" Mustafa Kemal bundan sonra bu terimi kendi el yazısıyla Temmuz 1923'te hazırladığı ilk anayasa taslağında dört ayrı madde halinde (md. 12-15) kullanacaktır. Örneğin md.12 şöyledir: "*Türkiye'de ahval-i fevkalade* [özel durumlar] *müstesna olmak üzere, Türkiyeliler için seyrüsefer* [dolaşım] *serbesttir*"[143]

---

142 Mustafa Kemal'in Türk terimini kullanmasında; "Avrupa'nın Hasta Adamı", "Türk ne bilir âdâbı, lak lak içer ayranı", "Etrak-ı bî idrak" gibi aşağılayıcı deyimlerin yarattığı psikolojik huzursuzluğu "demiri tersine bükerek düzeltmek" (yani, Türklerin yıpratılmış ulusal onurunu ayağa kaldırmak) amacı ortadadır. Ama demirin bu sefer de ters yöne fazlasıyla büküldüğü ayrı bir gerçektir. Mustafa Kemal, 1923 sonuna kadar, "Türk" terimini çok az kullanmış, genellikle "Türkiye"yi tercih etmiştir. Örneğin, "Türkiye halkı" terimini Cumhuriyetin ilanından önce 51, sonra 4 kez, "Türkiye Devleti" terimini ise önce 24, sonra 2 kez kullanmıştır. Kendisinin yazı ve konuşmalarının bu yönden içerik analizi için bkz. B. Oran, *Atatürk Milliyetçiliği, resmî ideoloji dışı bir inceleme*, 5. B., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s. 209-211, dn. 343a.

143 "Türkiyeli" teriminin ilk kullanılışı için: Atatürk Kültür, Dil, ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 2. Cilt, Ankara, TTK Basımevi, 1989, s. 25. Sözü edilen anayasa taslağı metni için: *Türkiye Cumhuriyeti İlk Anayasa Taslağı*, İstanbul, Boyut Yayın Grubu, Ekim 1998.

21. yüzyılın eşiğinde Türkiye'de kimi kişiler ve kurumlar, çağdaş gelişmelere uygun düşecek biçimde bu üst-kimlik reformuna karşı direnmektedir. Bu direnişi devam ettirebilmek için de, Profesör Vamık Volkan'ın "*chosen trauma*" dediği,[144] burada "seçilmiş travma" hatta "mukaddes korku" diye tercüme edilebilecek bir durumdan yararlanmak istemektedirler: Sevr Sendromu.

Sevr Antlaşmasının İmparatorluğu parçalamasının toplumda o zaman yarattığı psikolojik etkiler bugün de sürmektedir, hatta artmıştır. Çünkü 1970'lerde Kıbrıs sorununun yanı sıra başlayan ASALA terör eylemleri Ermenilerin, 1980'lerde başlayıp 1990'ların sonuna kadar 30.000 kişinin ölümüne yol açan PKK terör eylemleri de Kürtlerin Türkiye'den toprak koparacağı ve böylece Sevr'in sonuçsuz kalan parçalamasının tamamlanacağı endişesini yaratmıştır. Kuzey Irak'ta 1991'de ABD'nin kurduğu Güvenli Bölge içinde gelişen Iraklı Kürt örgütlenmesi de ayrı bir korku kaynağı olmuştur. Bu eylemlerin Batı ülkeleri ve kamuoyları tarafından sempatiyle karşılanması ise, Türkiye'nin müttefiklerinin de bu parçalanmayı desteklediklerı izlenimini vererek tabloyu tamamlamış, bu sendromu bir paranoyaya dönüştürmüştür.

ASALA eylemleri 1980'lerin ortalarında sona ermiştir. Arkasından başlayan Ermeni Tasarıları kampanyası yıllardır tavsamış durumdadır. Şubat 1999'da Öcalan'ın yakalanması sonucu PKK eylemleri bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Fakat Sevr Paranoyası en ufak vesilede parlamaktadır.

Bunun örnekleri çoktur ve epey şaşırtıcıdır: Doğu Karadeniz'de bir Pontus Rum devleti kurulmak istendiği ve Amerikalı doktorların buna hazırlık niteliğinde olmak üzere Türk vatandaşlarından kan örnekleri almaya başladıkları,[145] 17. yüzyılda Müslümanlığı kabul etmiş Musevilerin (Dönmeler, Sabetaycılar)

144 Vamik D. Volkan and Norman Itzkowitz, *Turks and Greeks, Neighbours in Conflict*, Cambridgeshire, Eothen Press, 1994, s. 7.

145 *Milliyet*, 16.12.2002.

gerçek kimliklerini hiçbir zaman bırakmadıkları ve bugün Türkiye'de her alana gizlice egemen hale geldikleri,[146] ABD'nin Kuzey Irak'ta kurdurmak istediği Kürt devletinin güneydoğu Türkiye'den toprak koparacağı veya Türkiye Kürtlerinin ona katılacakları,[147] Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin İstanbul'da evler satın alarak bir Vatikan Devleti haline geleceği,[148] vs.

Bu konuda bir de Kuzey Kıbrıs'tan güncel örnek vermek gerekirse, 24.04.2004'te Annan Planı için yapılan referandumla ilgili propaganda süreci sırasında plana karşı olan hayırcı kesim bu planın Sevr Antlaşmasının son uzantısı olduğunu, "Kıbrıs'ın kaybedilmesinin" ardından sıranın Anadolu topraklarına geleceğini, hatta kurulması öngörülen Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti bayrağının (üstte mavi, ortada sarı, altta da kırmızı bölümlerden oluşan bayrağın) Ermenistan bayrağının ters çevrilmiş hali olduğu, referandum tarihi olan 24 Nisan'ın ise Ermenilerin "soykırımı anma" gününe rastladığı, dolayısıyla bu planın hazırlanmasında Rumların yanı sıra Ermenilerin de önemli paylarının bulunduğu yönünde kimi yerel TV ve radyolarda propaganda yapmışlardır (bilgi için Dr. Ali Dayıoğlu'na teşekkür ederim).

Böyle bir ortamda, Türkiye'deki en masum kimlik talepleri bile Türkiye'yi parçalamak istemekle yorumlanarak ânında bastırılmaktadır.

Görüldüğü gibi, bir yandan AB'ye girerek cumhuriyetin en temel projesi olan çağdaşlaşmayı sonuçlandırmak isteyen Türkiye, bir yandan da, 1930'lardaki tekçi ulus-devlet ideolojisinin 21. yüzyılın gelişme ve gerçekleri karşısında yetersiz kalışını 1930'daki koşulların ortadan kalktığını reddetmek suretiyle ikame etmeye çalışmaktadır.

---

146 Bu antisemitist kampanya Ilgaz Zorlu adlı kişinin demeç ve yazılarıyla başlamış, kimi İslamcı yazarlar tarafından işlenmiş, son iki yıl içinde özellikle Prof. Dr. Yalçın Küçük'ün "Şebeke" kitabıyla yaygınlaşmış, Sevr Paranoyası etkisindeki insanların komplo teorilerine meraklı oluşu sonucu basın da konuyu gündemde tutmuştur.

147 Bu husus, bu kitabın sonunda ek halinde verilen bir analizde irdelenecektir.

148 "Vatikan olmak için Fener'den ev satın alma" öyküsü için bkz. B. Oran, *Devlet Devlet'e Karşı*..., s. 27-38'den *Milliyet*, 29.10.1993.

Sonuç, Türkiye'nin 1915'ten bu yana hiçbir çözüm aramadan halının altına süpürdüğü sorunların bugün toplu olarak zombiler gibi dışarı uğrayarak korku saçmaları olmaktadır.

SONUÇ

"Azınlıklar 'Devletin ve Milletin Birlik ve Beraberliği'ni Bozar" Yaklaşımı

Bugün Türkiye'de azınlıklar konusunda egemen zihniyetin azınlıkları ülkeye zararlı bir unsur olarak ele almasının ciddi zararları vardır.

1) İdeolojiler, belli bir tarihte oluşan belli koşullar içinde ortaya çıkan belli sorunlara çözüm getiren paketlerdir. O belli tarih belli bir süre aşılınca o belli koşullar değişir ve sonuçta sorunlar farklılaşır. Bu durumda, ideolojinin karşısına çatal bir tercih çıkar: Ya aynen devam etmek, ya da değişmek. Aynen devam etmek, ideolojinin ölümü demektir; çünkü artık yeni sorunları çözemez. Sorun çözmeye devam edebilmek için kendini reforma tabi tutmak zorundadır.

20. yüzyıl başının tekçi (monist) dünyasının aksine, 21. yüzyılın dünyası çoğulcu (plüralist) bir anlayış içindedir. Demokrasi artık kaldırılan parmak adediyle değil, "azınlığa saygı"yla tanımlamaktadır.

Daha önce de Giriş'te gördüğümüz gibi, demokrasi talebi anlamına gelen "iç self-determinasyon" ile parçalanma anlamı-

na gelen "dış self-determinasyon"u aynı şey sanmak sonucu, farklı kimliklerin tanınması ile devletin parçalanması aynı şey sayılmakta/sanılmaktadır. Oysa bugün artık milleti güçlü kılmanın yolu, milleti oluşturan bireylerin "mecburi vatandaş"tan "gönüllü vatandaş"a dönüştürülmesi olarak görülmektedir. Çünkü 20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve artık 21. yüzyılda kemikleşen yaklaşım, alt-kimliklerin reddinin milletin bütünlüğünü sağlamayacağı, tersine bozacağı yolundadır. Millet konusunda teklik'i savunmak, birlik'i sabote etmektir; birinci ikinciyi gitgide tahrip etmektedir.

Bugünün dünyası farklı alt-kimliklerin tanınması ve saygı görmesi üzerine kuruludur. Artık proje; "Tek Devlet", "Tek Millet", "Tek Şef", "Tek Parti", "Tek Dil", "Tek İdeoloji", vb. diyen eskinin sadece "Tek Devlet" sloganını alıkoyarak birey'in maksimum özgürlüğünü sağlamaktır.

2) Bugün Türkiye'deki egemen zihniyet, 1920 ve 30'lardaki tekçi yorumundan farksızdır ve bu yorum onun amaçladığının tam tersi sonuçlar doğurmaktadır:

a) Bu zihniyet demokrasiyi zedelemekte ve geciktirmektedir. Oysa, bugün "Batı" kavramı hâlâ "muasır medeniyet" biçiminde anlaşılıyorsa, muasır medeniyet'in 2000'lerin çoğulcu Batı Avrupası olduğu bilinmelidir; yoksa 1920'lerin "Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım", "Hak yok, vazife var" "Senden yok; biz varız" sloganlarıyla beslenen faşizan milliyetçi Avrupası değil.

Bu zihniyet, temel meseleyi "Cumhuriyet mi, Demokrasi mi?" diye koymaya devam ettiği sürece, 1920'lerdeki modernleştirici işlevini korumasına imkan-ihtimal yoktur; demokrasiyi zedelediğiyle kalır.

b) Bu zihniyet ülkenin iki temel sorunu olan İslamcılık ve Kürt milliyetçiliğini daha da kuvvetlendirmektedir. Üniversiteli kızların başlarına karışmanın özellikle Rektör Kemal Alemdaroğlu'nun İstanbul Üniversitesinde İslamcılığı nasıl güçlendirdiğini, Kürtlerin Kürtçe konuşma ve öğrenmelerini mümkün olduğu kadar geciktirmenin Kürt milliyetçiliğini nasıl kışkırttığını ve örneğin Türkiye'nin başına nasıl bir de q, w,

x harfleri sorununu çıkarttığını hatırlamak yeter.[149]

c) Bu zihniyet, gayrimüslimleri ve yalnızca kültürel farklılık sergileyen grupları Türkiye'ye gittikçe yabancılaştırmakta, azınlık bilinci olmayana da azınlık bilinci aşılamaktadır. Bunun sonucu, milletin zayıflaması ve sonuç olarak devletin güçten düşmesidir.

d) Bu zihniyet Türkiye'yi dışa karşı da zayıflatmaktadır. Çünkü artık uluslararası ortamda en fazla önem verilen husus "azınlıkların korunması"dır ve Türkiye'nin "parçalanırız" gerekçesiyle azınlıklara yasal haklarını bile vermekten kaçınması, aynen II. Abdülhamit'in 1878 Berlin Konferansında verdiği azınlık koruma sözlerini tutmaması gibi Avrupa müdahalesini davet etmektedir.[150] Üstelik, dış politikada Türkiye'nin egemenliğini zedeleyen durumu da devam ettirmektedir çünkü denge oluşturabilecek Avrupa Birliğini kendinden uzaklaştırarak ABD tekelini sürdürmektedir.

3) Türkiye'de azınlıkların ve hatta farklı olan herkesin "zararlı" olarak algılanmasının temel sebeplerinden biri de, ulus-devlet adı verilen kavramın kimileri tarafından bilinçsizce kimilerince da çok bilinçli olarak yüceltilmesi ve hatta tabulaştırılmasıdır.

Ulus-devlet Türkiye'de 1920 ve 30'larda ülkede belli bir bütünlük sağlamış, Türkiye'yi dışarıya karşı başarıyla korumuş-

149 Kürt milliyetçiliğinin Türk milliyetçiliği tarafından nasıl güçlendirildiği konusunda bkz. B. Oran, "Kürt Milliyetçiliğinin...", s. 871-879.

150 1878 Berlin Antlaşmasının 61. maddesi şöyleydi: *"Altmışbirinci bend: "Bâb-ı Âli ehalisi Ermeni bulınan eyâlatda ihtiyacat-ı mahalliyenin icab itdiği islahatı bilatehir ivcra ve Ermenilerin Çerkes ve Kürdlere karşu huzur ve emniyetlerini temin itmeği teahhüd ider ve arasıra bu babda ittihaz alınacak tedabiri devletlere tebliğ ideceğinden duvel-i müşarünileyhim tedabir-i mezkürenin icrasına nezaret eyleyeceklerdir."* (Bab-ı Âli, ahalisi Ermeni olan vilayetlerde yerel gereksinmelerin gerek gösterdiği düzenlemeleri ve reformları yapmayı ve vakit geçirmeden uygulamayı ve Çerkeslerle Kürtlere karşı onların güvenliğini sağlamayı taahhüt eder. Bab-ı Âli, bu yolda alacağı önlemleri, onların uygulamasını denetleyecek olan büyük devletlere belirli zamanlarda bildirecektir) (Nihat Erim, *Devletlerlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953, s. 423). II. Abdülhamit, Doğu Anadolu Ermenilerinin sorunlarını çözmek suretiyle Avrupa müdahalesini önleyecek yerde, tam aksine, 1890'da kurduğu Hamidiye Alayları aracılığıyla Ermenileri Kürt aşiretlerine kırdırma yoluna giderek Avrupa müdahalesini adeta meşrulaştırmıştır.

tur. Fakat nasıl ana karnındaki cenin yaşamın ta kendisiyse ve belli bir süreden sonra kireçleşerek anne için ölümcül olursa, 1930 tipi ulus-devlet de aynen korunduğu ve tabulaştırıldığı için 21. yüzyılın başında ulusa ve devlete zarar vermeye başlamıştır.

Bu kitap boyunca anlatılanlardan çıkan ulus-devlet tanımı şudur: *"Ulusunun tek bir etnik/dinsel bütünden oluştuğunu varsayan devlet türü."* Fakat tabii ki, dünyada Portekiz ve İzlanda gibi 2-3 ülke hariç hiçbir ulus böyle homojen değildir; farklılık gösteren gruplardan oluşur ve bunlar da genellikle çok derin olan etnik/dinsel farklılıklardır. Ulus-devlet de bunu bildiği için, inşa etmeye çalıştığı ulusu homojenleştirmek için ciddi zorlamalar kullanır. Bu zorlamalar ulusu ve devleti güçlendireceğine zayıflatmaktadır.

Türkiye, Giriş'te anlatılan ulus inşa süreçleri (yani, aynı zamanda ulus-devlet türü) açısından Alman (kan) yöntemi ile Fransız (toprak) yöntemi arasında yer alır. Tabii ki toprak yöntemine çok daha yakındır ama, bu "arada" olma durumu onu epey tartışmalı bir pozisyona sokmaktadır:

Kan yöntemindeki "segregasyon" (dışlanan azınlığı aşağılık bir pozisyona koyarak kendinden fiziksel olarak ayırmak) denilen şey Türkiye'de bulunmaz. Çünkü hem ülke bütün farklılıkları doğal sayan Osmanlı İmparatorluğundan gelmektedir, hem de Türkiye segregasyon kavramıyla bir arada bulunmasına imkan olmayan "asimilasyon" üzerine kurulmuştur. Fakat "ayrımcılık" ile "asimilasyon" bir arada bulunabilmektedir. Nitekim, Türkiye kendi içindeki "farklı" gruplara bazen asimilasyoncu (ör. "Vatandaş! Türkçe Konuş!") bazen de ayrımcı (ör. Varlık Vergisi) olabilmektedir. Burada ulus-devletin kullandığı ölçüt, bu devlet türünün bütün laikliğine rağmen, tarihsel kökenden gelen Millet-i Hakime ideolojisinin bir tortusudur: Asimile etmeyi gözünün kestiği gruplara (yani Müslüman olup da etnik Türk olmayanlara ör. Kürtlere, Çerkeslere, Araplara, vb.) ve ayrıca Alevilere asimilasyon, gözünün kesmediği gruplara (gayrimüslimlere) ayrımcılık uygular.

Diğer yandan, Yahudilerin durumunun çok açık biçimde

gösterdiği gibi, Türkiye'de "Ben Türk'üm" demek de gayrimüslimler için meseleyi halledememektedir. Çünkü Cumhuriyet döneminde gayrimüslimler ne kadar resmî veya devlet destekli saldırıya uğramışsa, "Biz Türk Yahudisiyiz" diyen Yahudi cemaati de Hıristiyanlar kadar darbe almıştır: 1920'lerdeki ekonomik ve siyasal baskılar, 1934 Trakya olayları, 1941 Yirmi Kura İhtiyatlar olayı, 1942 Varlık Vergisi, özellikle de 6-7 Eylül 1955 pogromu, vb.

Dahası, asimilasyon ile ayrımcılık kavramları arasında "geçiş"in mümkün olduğunu yakın tarih bize göstermektedir. Mesut Yeğen, daha önce Üçüncü Bölüm'de sözü edilen *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa* kitabında durumu iyi anlatır: Kürtler asimile edilebilir sayıldıkları sürece "Müstakbel Türk"tür. Asimile olmayı reddedince ulus-devletin gözünde dramatik bir tenzil-i rütbeye uğramışlardır. Gayrimüslimler zaten baştan beri "gayrivatandaş"tırlar[151] ama, ne olduğu yeni yeni araştırılan Mersin'deki "bayrak yakma" olayından sonra Kürt kökenli vatandaşlar genelkurmay başkanının ağzında ve onun ardından da Ankara Üniversitesi Senatosunun basın açıklamasında *"Sözde Vatandaş"* olmuşlardır.[152]

Bu durumda, TC vatandaşlarının ulus-devletin gözünde fiilen dörtlü bir hiyerarşi oluşturduğu anlaşılmaktadır:

- *Hanefi, Sünni, Müslüman Türkler.* Tabii, tarihten gelen bu özellik laik Türkiye Cumhuriyetinin gözünde bir de "laik" sıfatını gerektirmektedir: "Makbul" vatandaş Hanefi, Sünni, Müslüman ve Türk olmanın yanı sıra laik de olmalıdır: LAHASÜMÜT.

- *Müslüman olup da Türk olmayanlar.* Ör. Çerkesler, Pomaklar, vb. "Türk kültürüne bağlı" sayılanlar Türk soyundan olmadıkları için ikinci sıradadırlar (bkz. Üçüncü Bölüm, "Anayasa md. 66" başlığı).

---

151 Bu ilginç ve çok şey anlatan terim ilk defa Etyen Mahçupyan tarafından kullanılmıştır (*Zaman*, 06.12.2004).

152 Yeğen, *Müstakbel...*, s. 74-82; B. Oran, "Türkiye Kendini Zehirliyor", *Agos*, 25.03.2005; Ankara Üniversitesi Senatosu, 24.03.2005 tarihli basın açıklaması; *http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?viewid=553006.*

- *Kürtler.* Asimilasyonu reddettikleri için üçüncü sıradadırlar.
- *Gayrimüslimler.* Asimile edilmeleri imkansız sayıldığı için son sıradadırlar ve Türk Ulusu'na asimile olmaları hiçbir biçimde beklenmediği için ülkeden gitmelerine ("Ya Sev Ya Terk Et") uğraşılmıştır.

Sonuç olarak, ulus-devlet artık 21. yüzyılda insanlarını bazen "mecburi vatandaş" bazen "sözde vatandaş" yaparak ve farklı olanı yabancılaştırarak ulusu zayıflatmaktadır. Bu devlet türü dışta silahlanan içte durmadan düşman arayan kronik huzursuz bir ülke imajı yaratarak uluslararası plandaki Türkiye fotoğrafını da zedelemektedir.

Türkiye'de Çağdaşlaşma Dalgaları ve Çelişkileri

Lozan 1923 yılında yapılmış bir antlaşmadır. Bilindiği gibi, o tarihte bile döneminin azınlık koruma standartlarının çok dışındadır, çünkü bu standartlar "dil, din, soy" azınlıkları iken Lozan yalnızca "gayrimüslimler"i azınlık kabul etmiştir.

Bugün sadece Lozan'ı tanımak ve ondan sonraki gelişmeleri tanımamak Türkiye'yi bir yere götürmez; sadece dış müdahaleyi davet etmeye devam eder. Kitap boyunca uzun uzun anlatıldığı gibi, Lozan asgari kuraldır; Türkiye ondan sonra onu çok aşan sözleşmeler imzalamıştır.

Bununla birlikte, içinde korku duyanları çok rahatlatıcı gerçek şudur ki, bu çağdaş imzaların getirdiği yükümlülükler Lozan gibi pozitif haklar vermeyi gerektiren yükümlülükler değildir. Aksine, AB Uyum Paketleri başta olmak üzere, negatif haklar getiren yani ayrımcılığı önlemeyi ve yasakları kaldırarak Türkiye'deki farklı gruplar arasındaki eşitsizliği kaldırmayı amaçlayan kurallardır.

Zaten, bizzat pozitif hak sahibi olan gayrimüslimler başta olmak üzere, Türkiye'deki farklı grupların pozitif hak (farklı muamele) istedikleri yoktur; bütün istedikleri kendi alt-kimliklerini ifade edebilmektir. Türkiye'de devletin azınlıklara pozitif hak vermesi gerekmemektedir; ayrımcılığı ortadan kaldırarak eşit muamele yapması ve yasakları kaldırması yeterlidir.

Giriş'te de sözünü ettiğimiz gibi, yarın öbürgün Türkiye ayrımcılığın kalmadığı bir ülke olduğunda, alt-kimliklerini ifadeye gücü yetmeyen azınlıkları devlet olanaklarıyla ayakta tutmak gerekli olacaktır ve bu zaten çok doğal görülecektir. Bugün sorun, yasakları ve ayrımcılığı ortadan kaldırmaktır.

Şu anda Türkiye'de bir "Ayrımcılığı Önleme Mevzuatı" yoktur ve sistem bunu oluşturmamak için direnmektedir. Bütün kitap boyunca anlatıldığı gibi, Türkiye'de ulus-devlet ayrımcıdır. Aslında, Anayasa'da ve Türk Ceza Kanununda[153] ayrımcılık yasağına ve kanun önünde eşitliğe ve din ve vicdan hürriyetine ilişkin maddeler vardır. Fakat bunlar işletilmemektedir. Asimilasyoncu devlet, halk katındaki ayrımcı eylemleri engellemek ve cezalandırmak konusunda da kendini görevli saymamaktadır. Negatif hak vermenin ayrılmaz parçası sayılan, bu haklara karşı çıkanlara yaptırım uygulamayı aklına getirmemektedir. Yani devlet, Giriş'te verilen Tablo-4'ün henüz birinci aşamasında dahi değildir. Türkiye'de "Türklüğü aşağılamak" TCK Md. 301/1'le yasaklanmıştır ve şiddetle cezalandırılır, ama millet'i oluşturan kimi farklı gruplara örneğin Musevileri, Er-

153 Bunlar şöyle özetlenebilir:

Anayasa md. 10 - Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Anayasa md. 24 - Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

TCK md. 77 - Aşağıdaki fiillerin, siyasal, felsefî, ırkî veya dinî saiklerle toplumun bir kesimine karşı bir plân doğrultusunda sistemli olarak işlenmesi, insanlığa karşı suç oluşturur: a) Kasten öldürme; b) Kasten yaralama; c) İşkence, eziyet veya köleleştirme; d) Kişi hürriyetinden yoksun kılma; e) Bilimsel deneylere tâbi kılma; f) Cinsel saldırıda bulunma, çocukların cinsel istismarı; g) Zorla hamile bırakma; h) Zorla fuhşa sevketme... Bu suçlardan dolayı zamanaşımı işlemez.

TCK md. 115 - (1) Cebir veya tehdit kullanarak, bir kimseyi dinî, siyasî, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya veya değiştirmeye zorlayan ya da bunları açıklamaktan, yaymaktan meneden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Dinî ibadet ve ayinlerin toplu olarak yapılmasının, cebir veya tehdit kullanılarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla engellenmesi hâlinde, yukarıdaki fıkraya göre ceza verilir.

TCK md. 125 - (1) Bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden ... veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldıran kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezası ile cezalandırılır...

menileri veya Kürtleri aşağılamak serbesttir çünkü cezalandırılmamaktadır. Bu durum, "Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" diyen Anayasa md. 66'da geçen "Türk" teriminin Müslüman dininden olmayan ve Türk olduğunu söylemeyen TC vatandaşlarını dışarıda bıraktığını göstermektedir. Bu md. 301, 2005 başından itibaren devleti eleştirenlere karşı kullanılan başlıca araç olacak ve gerek Türkiye sivil toplumunun gerekse uluslararası kamuoyunun büyük tepkisini çekecektir. Üstelik, hatırlanacağı gibi, eski haline (Md. 159) bir 4. fıkra eklenmiştir: "Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz." Bu durum, 2004 sonundan itibaren Türkiye'de yargının içine girdiği psikolojik ortamı simgeleyen en önemli göstergedir.

Aslında, Dördüncü Bölüm'deki AB Uyum Paketleri başlığı altında da belirtildiği gibi, çoğunluktan çeşitli açılardan (din, dil, soy, vb.) farklı grupların aşağılanmasını engelleyecek hukuksal olanaklar 2002 ve 2003'te hiç olmazsa "kağıt üstünde" yaratılmıştır: 2002'deki Birinci AB Uyum Paketiyle değiştirilen TCK md. 312 (yeni 216) ile 2003'te onaylanan BM 1966 İkiz Sözleşmelerinden Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi md.20 birarada düşünüldüğünde, Türkiye'de azınlıklara yapılan hakaretleri yani Batı'da "nefret söylemi" (*hate* speech) diye anılan eylemi cezalandırmak için yeterli hukuksal zemin vardır.[154]

Fakat olay böyle yürümemiştir. Savcı ve yargıçların büyük bölümü bu yeni olanaklardan bihaber gibi davranmışlardır.

---

154 Oktay Uygun, "İfade Özgürlüğü...", s. 26. Yapılma nedeni nefret söylemini önlemek olan TCK md. 216'nın ilgili yerinin metni şöyledir:

"Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama - Md 216: (1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (3) Halkın bir kesiminin benimsediği dinî değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması hâlinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."

Nitekim, daha önce de belirtildiği gibi (bkz. Üçüncü Bölüm, "Anayasa md. 66" başlığı) içişleri bakanı iken bir kişinin (Meral Akşener) Abdullah Öcalan'a ve dolayısıyla Kürtlere hakaret etmek için "Ermeni dölü" terimini kullanabildiği ve böylece bir de Türkiye Ermenilerine hakaret ettiği bir ülkede savcıların takibatına uğramaması, ünlü "imam ile cemaat" formülünü harekete geçirmekte ve azınlıklara hakaret edilmesini adeta olağan hale getirmektedir.

Tabii, İçişleri Bakanı böyle yaparsa, günümüz basınında azınlıklara çeşitli bahanelerle hakaret edilmesi doğal olmaktadır. Çok sayıdaki örnekten birini verelim: Musevilere ırkçı yaklaşımıyla kendini gösteren *Vakit* gazetesinden Hüseyin Öztürk 18.05.2004 tarihli yazısında Eurovisyon şarkı yarışmasında Türkiye'yi temsil eden Athena grubuna ve "Sabetayist" olarak tanıttığı Sertab Erener'e yönelik ırkçı ifadeler kullanmıştır. Yazı, "Eurovision şarkı yarışması, bir Ermeni dayanışmasıydı. Ben bir Türk'üm ve Müslümanım. Bu toprakların gerçek sahibiyim, muhafazakarım, devletimi ve milletimi çok seviyorum" diye başlamakta ve şu ifadeleri kullanmaktadır: *"Ne zamandan beri Ermeni asıllı kişiler, Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil eder oldu... Oysa Ermeniler ABD'li askerlerin Iraklılara yaptığı işkencenin milyonlarca fazlasını Müslüman Türklere yapmışlardır, ama biz hâlâ Ermenilerin ayaklarını yalıyoruz... Ayrıca Sertap Erener de 'sabatayisttir'. O ruhtan yoksundur... Bosna'yı bir homoseksüel temsil ediyordu... Sanki bizde durum çok mu farklı, bizde de Türkiye'nin T'sine bile sahip olmayan belli azınlıklar bu kişileri önümüze koyup; 'Alın yerseniz; işte Türkiye bunlardan ibarettir' demiyor mu?"*

Acı olan şudur ki, mesele burada da kalmamaktadır 2004 sonundan itibaren Türkiye'ye hakim olan Sevr Paranoyası atmosferinde, AB uyum paketlerinin getirmek istediği ifade özgürlüğü bir hakaret ve tehdit özgürlüğüne dönüşmüştür. Nitekim, yalnızca Azınlık Raporu'nun muhatap olduğu hakaret ve tehditlerden bir tanesini ve sonucunu saymak yetecektir. 1) Milletvekili Süleyman Sarıbaş, TBMM Genel Kurulunda (22. Dönem, 3. yasama yılı, 10. birleşim, 26.10.2004, Salı günü)

yaptığı konuşmada şöyle demiştir: "*Entel devşirme, zehirli salyalarını akıtan kişiler, dışarıdan görev alanlar, Türk milleti kelimesinden nefret edenler, hainler, Türkiye Cumhuriyeti'ni ayırmaya çalışanlar, Barzani'nin danışmanlığını yapan şahıslar, liboşlar, finoşlar, Türk düşmanı*". "*Azınlık arayanlar, analarına babalarının kim olduğunu bir kez daha sorsunlar*". "*Millet bunları tükürüğüyle boğar*".

Sonuç: Bu şahsa açılan tazminat davası reddedilmiş, milletvekili olduğu için de ceza davası açılamamıştır. Bunun üzerine olay AİHM'ye taşınmıştır. Ekim 2008'de durum budur. Prof. Oran ve Prof. Kaboğlu Rapor'dan Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararıyla Temmuz 2008'de beraat etmişlerdir.

Demek ki, AB uyum paketleri çıkarılırken dezavantajlı gruplara karşı nefret söylemi kullanılmasını önlemek için konulan TCK md. 216 (eski 312) işletilmemektedir. Fakat olay bununla da sınırlı değildir. Daha kötüsü, bu madde bu dezavantajlı grupların haklarını savunanlara karşı işletilmektedir. Nitekim Azınlık Raporu'na karşı açılan dava 216/1'den, yani farklı grupları birbirinin aleyhine kin ve düşmanlığa sevk'ten ve farklı olan grupları aşağılamaktan açılmıştır.

Bugüne kadar (Ekim 2008) TCK md. 216 konulma amacına (yani, "kin ve düşmanlığa tahrik"i cezalandırmaya) uygun olarak yalnızca 2 kere uygulanmıştır. Birinci uygulama: Erzurum'daki bir sağlık ocağında bir doktor hastaların itişmesi üzerine "*Pis Kürtler! Sizin hepinizi öldürmek gerekir*" diye bağırmış, 216'dan mahkum edilmiş, bu cezayı Yargıtay da onamıştır (Yargıtay 8 CD, E.2003/6702, k.2004/5969, Karar Tarihi 29.06.2004). İkinci uygulama: İzmir'de "Kürt nüfus azaltılsın, Kürtler kısırlaştırılsın" diye kampanya başlatan (Mithat Sancar, *Birgün*, 03.12.2007) Türkçü Toplumcu Budun Derneği hakkında İzmir Barış Girişimi suç duyurusunda bulunmuş, bunun üzerine savcılık dava açmıştır (Taner Kılıç, *Star*, 30.06.2008). Savcılığın Md. 216'dan re'sen dava açma olayına ise bugüne kadar sadece 1 kere rastlanmıştır: Denizli Çivril'in Özdemirci beldesinde 2006'da Kürt kökenli bir aile "Kürtler çoğalıyor, biz kovmazsak köyü ele geçirecekler" diyen köylü-

ler tarafından kovulmuştur (*www.atilim.org*, 09.06.2007). Bu olayda aile şikayet etmediği halde Türkiye'de ilk kez savcılık kamu davası açmıştır (*BİA Haber Merkezi*, 01.04.2008). Bu örneklerin dışında md.216 hep azınlıkları/farklıları savunanlara karşı kullanılmıştır.

Dahası, 301 ve 216'dan açılan davalarda yargılananlar kendilerini savunmaya kalktıklarında, inanılmaz bir biçimde, TCK 288'den yani "Adlî yargılamayı etkilemeye teşebbüs"ten ceza almaktadırlar. Nitekim 1915'i soykırım olarak nitelediği için H. Dink hakkında soruşturma açıldığı haberi *Agos*'ta çıkınca H. Dink'e (bu sözü söylediği için), oğlu Arat Dink'e (sorumlu yazı işleri müdürü olduğu için) ve Serkis Seropyan'a ("yazı işleri müdürünün bağlı olduğu amir" yani imtiyaz sahibi olduğu için) 288'den dava açılmıştır. H. Dink öldürüldüğü için onun hakkındaki dava düşmüş, A. Dink ve S. Seropyan birer yıl ceza almışlardır. Dosya Yargıtay'dayken TCK'nın değişmesi üzerine Adalet Bakanlığının izni gerekmiştir. Ekim 2008'de durum budur (Av. Fethiye Çetin'le görüşme).

Türkiye'nin kendi insanına dışarının baskısıyla insan muamelesi yapıyor oluşu üzücü bir olaydır; bunu dış baskı olduğu için değil kendisi için yapıyor olması gerekirdi. Fakat ne yazık ki gerçek budur. Hiçbir azgelişmiş ülke kendi iç dinamiğiyle çağdaşlaşmamaktadır. Gerçi genelde Batılı ülkeler bu ülkelerdeki en gerici unsurlarla işbirliği yapmış ve bunun sonucu olarak siyasal bağımlılığı demokrasiye tercih etmişlerdir ama, bu ülkelerin iç dinamiğinin de fazlasıyla tembel olduğunu ve hep dış dinamiğin itelemesiyle harekete geçtiğini itiraf etmek gerekmektedir. Türkiye'de 1839'dan beri Batı etkisiyle (1920'lerdeki Kemalist reformlar) veya zoruyla (2000'lerdeki AB Uyum Paketleri) yapılmamış çağdaşlaşma göstermek zordur.

Türkiye bunu yaparken ulusal onurunu kıran bir iş yapmamaktadır; tam tersine, ulusal onurunu kurtarmaktadır. Çünkü, alt-kimlikleri tanımak suretiyle ayrımcılığı önleyerek kendi insanına insan muamelesi yaparken, aynı zamanda da dış

müdahaleyi önleyecek tek seçeneği uygulamaktadır.[155]

Aslında, Türkiye'nin azgelişmiş ülkeler içinde bir açıdan ciddi bir istisna olduğunu da söylemek mümkündür. Şöyle ki: Türkiye kurulduğunda, iç dinamiği ilerleme üretmeye hiç uygun olmayan bir ülkedir. Bu ülkede, Batı eğitimi görmüş Kemalist aydınlar[156] daha önce de belirtildiği gibi (bkz. dipnot 103) "yukarıdan devrim"le yani ulus-devletin zorlayıcı gücünü kullanıp hukuku değiştirmek yoluyla zaman içinde Türkiye'de ümmet'ten millet'e geçişi gerçekleştirmişlerdir (bkz. Tablo-10).

Tablo-10:
Azgelişmiş Ülkelerde Ulus-Devlet, Millet, Azınlık İlişkisi

Tablo-1'de Batı Avrupa için görmüş olduğumuz millet ve ulus-devletin kuruluşu süreci azgelişmiş ülkelerde tersinedir. Batı emperyalizminin istemeden yetiştirdiği aydınlar milliyetçiliği ortaya atmışlar, bu ideoloji sonucu kurdukları ulus-devleti kullanarak milleti inşaya girişmişlerdir. Bunun bir sonucu da, millet inşasının yarattığı tepki sonucu azınlık milliyetçiliğinin ortaya çıkması olacaktır:

Emperyalizm → Aydınlar → Ulus-Devlet → Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği İdeolojisi → Millet İnşası → Azınlık Milliyetçiliği.

Doğal olarak, her yukarıdan devrim durumunda olduğu gibi, bu ilk çağdaşlaşma dalgasına (buna, çok güçlü olduğu için

155 Nitekim, kimi asker/sivil bürokrasinin günümüzde anlamak istemediği bu gerçeği Osmanlı bürokratları anlamışlar ve Sevr'e cevapta mali kapitülasyonları açıkça reddettikleri halde adli kapitülasyonlar konusunda reform istemişlerdir; çünkü geri bir hukukun (şeriatın) egemen olduğu bir adli düzende Batı müdahalesini önlemenin mümkün olmadığını idrak etmişlerdir. Bkz. B. Oran, "Sèvres Barış Antlaşması", *TDP*, C. I, s. 122-123.

156 Zaten, "aydın" yalnızca azgelişmiş ülkelere özgüdür. Gelişmiş ülkelerde aydın olmaz, entelektüel vb. olur. Çünkü aydın terimi "aydınlanma"dan gelir ve azgelişmiş ülkelerin yaşamamış olduğu bir dönemi yani Batı'nın 17. yüzyılını (Aydınlanma Çağını) ülkelerine getirmeyi amaçlayan seçkinlerin adıdır. Bu seçkinler, John Kautsky'nin zihin açıcı tanımıyla (*Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism*, N.Y., John Wiley and Sons, 1962, s. 46) "modernleşme kendi ülkesine ulaşmadan modernleşmenin ürünü olan" toplumsal tabakayı oluştururlar ve eğitimini aldıkları Batı'yı kendi ülkelerine getirmeye çabalarlar.

"tsunami" adını vermek belki de daha bile uygundur) aşağıdan bir tepki gelmiştir: İrtica.

Bugün de Türkiye'de ikinci çağdaşlaşma dalgasını yaşanmaktadır: AB Uyum Paketleri. İşin ilginç tarafı, bu paketleri inatla getirme mücadelesi verenler, birinci dalgaya tepki vermiş olan irtica'nın torunlarıdır: AKP.

Bu açıdan, 1920'lerdeki birinci çağdaşlaştırma dalgası (Kemalizm) had safhada başarılıdır. Çünkü Türkiye'nin tembel iç dinamiğini dış dinamik sayesinde mükemmelen harekete geçirmiş ve sonuçta, bir zamanlar dümdüz ettiği fikir ve tabakaların torunlarını küreselleşmenin de etkisiyle ikinci dalganın uygulayıcıları haline getirmiştir.[157] Gerçekten, AKP, 1920'lerde dinsel tepkiyi verenlerin torunlarıdır. Dünyada bunun bir örneği daha olduğunu sanmıyorum.

Diğer yandan, günümüzde bu ikinci dalgaya da, doğal olarak, aşağıdan bir tepki gelmektedir: Sevr Paranoyası. Türkiye'nin alt-kimliklere saygı göstermesinin "devlet ve milletin birlik ve beraberliğini" bozacağını ileri sürerek 1920'lerin tekçi ulus-devlet ideolojisini devam ettirmek isteyenlerin tepkisi (bkz. Tablo-11).

Bu açıdan ise, Kemalizm'in günümüzde en azından kendini "Kemalist" olarak adlandıran kimi çevrelerce böyle yorum-

---

157 AKP'nin, Ecevit koalisyonları döneminde Ekim 2001'den itibaren başlayan bu AB reformlarına neden bu denli sahip çıktığına gelince: 1) AKP'nin cemaate kavramına dayanan ideolojisini formüle edenler bir azınlıktır, dolayısıyla azınlıkların çektiği sıkıntıları anlamaktadır. Çünkü AKP'nin yüzde 34 oyunda İslamcı (şeriatçı) oranı yüzde 8-10 arasındadır; 2) AKP, protesto oyundan başka bir şey olmayan bu geri kalan yüzde 25 dolaylarındaki oy tarafından hızla çıkış noktası olan cemaat kavramından uzaklaştırılmakta, modernleştirilmektedir; 3) AKP ile AB'nin Türkiye'de karşıtları ortaktır: laikliğin 1920'lerdeki militan biçimini devam ettirmek isteyen çevreler; 4) Bence en önemlisi, AKP milliyetçilik ideolojisine sahip değildir. Dolayısıyla, bu ideolojinin at gözlüğünü takmamıştır. 1920'lerin milliyetçi ideolojisinin bugün insan ve azınlık haklarındaki gelişmeyi tökezletici rol oynadığını, "parçalanırız!" korkusuyla bu hakları karşısına aldığını görebilmektedir. Diğer yandan, bu dört üstyapı öğesinin yanı sıra, şu çok önemli altyapı öğesi AKP'nin Batılılaşma çabasını izah ederken akılda tutulmalıdır: "Anadolu Sermayesi" ihracata başlamış ve dolayısıyla uluslararası kapitalizme artık eklemlenmiştir. MÜSİAD yönetim kurulu artık İstanbul'daki İsrail başkonsolosluğunun verdiği kokteyllere tam kadro katılmaktadır.

Tablo-11:
Türkiye'de Çağdaşlaşma Dalgaları: 1920'ler ve 2000'ler

1920'ler	2000'ler
Kemalizm	AB Uyum Paketleri
⇓	⇓
⇑	⇑
Dinci Tepki (İrtica)	Milliyetçi/Ulusalcı Tepki (Sevr Paranoyası)

lanması onun muazzam başarısızlığıdır. Soğuk Savaş zihniyetinin izlerini de yansıtan bu Kemalizm yorumu, 1920'lerde takılıp kalmıştır. 1920'lerde ilericiydi, bugün tutucudur, hatta açık söylemek gerekirse, bir parçalanma psikozu yaratmak yoluyla demokratikleşmeyi köstekleyicidir. Bu açıdan ülkeye büyük zarar vermektedir. Bu "Kemalist"lerin 1920'lerde birinci devrim dalgasını yaratanların torunları oluşu hüzün vericidir.

Bu durum felsefi planda ifade edilmek istenirse, şöyle söylemek mümkündür: Aydınlar, ülkelerinde Batılılaşmanın "şoför"ü ve "motor"udurlar. Fakat bizzat kurdukları ulus-devletle fazla özdeşleşmenin ve/veya kimi bireysel ve grupsal çıkarlar geliştirmenin sonucu, Batılılaşmanın çağdaş biçimine geçilmek istendiğinde "makas kırdıracak" kadar sert bir "kasis"i de olabilmektedirler.

Türkiye'de Ulus-Devlet'ten Demokratik Devlet'e Geçiş

Birinci dalga büyük bir değişiklik başarmıştır: İmparatorluğun temsil ettiği Feodal Devlet'ten Ulus-Devlet'e geçiş. Bu o kadar büyük bir değişikliktir ki, ancak mütasyon veya transformasyon terimleriyle karşılanabilir.

Bugün ise artık Türkiye, ikinci dalga sayesinde Ulus-Devlet'ten Demokratik Devlet'e geçmektedir. Çünkü bu Ulus-Dev-

let, bu kitap boyunca uzun uzun anlatıldığı ve istisnasız bütün ulus-devletlerde görüldüğü gibi, temel niteliği alt-kimlikleri asimile etmek olan bir devlet türüdür. 20. yüzyılın başı Avrupasında hiç yadırganmamıştır, çünkü o dönemin Avrupasmda kural zaten asimilasyondur. Ama bu devlet türü 21. yüzyılda bu niteliğiyle ortadan kalkmaktadır. Yerine, alt-kimliklere saygı göstermek nedeniyle kendi milletinin gönüllü desteğini çok daha fazla alacak olan ve dolayısıyla "ulusal" niteliğini çok daha fazla taşıyan Demokratik Devlet ve onun özgür vatandaşı gelmektedir (bkz. Tablo-12).

Tablo-12:
Osmanlı'dan 1930'lara, 1930'lardan 2000'lere Geçiş

Osmanlı	I. Dalga (1920'ler)	II. Dalga (2000'ler)
Yarı-Feodal İmparatorluk	Ulus-Devlet (monist)	Demokratik Devlet
Ümmet	Ulus ("imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış...")	Birey
Tebaa	Vatandaş (zorunlu)	Vatandaş (gönüllü)
Müslüman	Türk (Müslüman-Türk; (LÂHASÜMÜT)	Türkiyeli

Türkiye'deki Sevr Paranoyasının temel nedeni, kendini yenileyemeyen ve bunu "1920'nin koşulları değişmemiştir ve Batı bizi yine parçalamak istemektedir" diye telafi etmeye çalışan bir ideolojinin bu denli hızlı ve radikal bir değişiklik karşısında korkuşu ve bunun bugüne kadar çok "kötü" belleyegeldiği bir grup tarafından getiriliyor olmasından ürküşüdür.

Türkiye iyiye gitmektedir. Belki, mehter yürüyüşüyle; 2 adım ileri 1 adım geri usulüyle. Fakat 2'den 1 çıkınca yine de 1 kalmaktadır...

Bu yeni aşamada Türkiye'de üst-kimlik çatışma çıkarmayacak ve tüm alt-kimlikleri kucaklayacaktır. Çünkü "Türk" de-

ğil, hiçbir etnik veya dinsel içerik taşımayan "Türkiyeli" biçiminde olacaktır.

Bu yeni aşamada millet çok daha güçlü olarak devam edecektir. Çünkü artık gönüllü, yani ülkesini severek bu ülkede kalan vatandaşlardan oluşacaktır.

Bu yeni aşamada devlet çok daha güçlü olacaktır. AİHM'nin Yargıtay'ın yerine geçmesi, TC Anayasa Mahkemesinin bir ön-AİHM gibi hareket edebilmek için yeniden örgütlenmeye talip olmasına yol açmıştır.[158] Böyle bir Türkiye'de, artık buradan geriye dönüş çok şükür ki zor gözükmektedir.

158 Anayasa Mahkemesinin 42 kuruluş yıldönümü töreninde başkan Mustafa Bumin, Mahkeme'ye bireysel başvuru hakkı (anayasa şikayeti) tanınmasını istemiş, bunun AİHM'e başvurabilmenin önkoşulu olarak kabulü halinde Türkiye aleyhine açılacak davalarda ciddi azalma görüleceğini bildirmiştir, *Radikal*, 27.04.2004. Fakat özellikle Yargıtay, herhalde kendi üzerinde bir "temyiz" mercii istemediği için, buna karşı çıkmaktadır.

EKLER

BAŞBAKANLIK İNSAN HAKLARI DANIŞMA KURULU "AZINLIK HAKLARI VE KÜLTÜREL HAKLAR ÇALIŞMA GRUBU" RAPORU

Ekim 2004

(Çalışma Grubu üyelerince Temmuz 2003 toplantısında imzalanan raporun, 01.10.2004 itibariyle güncelleştirilmiş ve Genel Kurulca kabul edilmiş biçiminin 22.10.2004 tarihinde Başbakanlığa takdim edilmiş şeklidir)

1) DÜNYADA AZINLIK KAVRAMI VE TANIMI

"Azınlık" kavramı dünyada 16. yüzyıldan bugüne kullanılmaktadır. Mutlakıyetçi krallık adı verilen yönetim biçimi kurulunca ve yaklaşık aynı zaman dilimi içinde dinsel azınlıklar ortaya çıkınca (Katolik krallıklarda Protestanlar, Protestan krallıklarda Katolikler) bu azınlıkların karşılıklı olarak korunması gerekmiş ve ancak o zaman azınlık kavramı ortaya çıkmıştır. 1789'dan sonra dinsel azınlıkların yanına bir de ulusal azınlık kavramı eklenecektir.

Avrupa devletleri bu azınlıkları korumayı kendi içlerinde hallettikten sonra kendi dışlarına dönmüşler ve Osmanlı İmparatorluğu içindeki gayrimüslimleri koruma ve bu sayede de Osmanlı'ya müdahale etme çabalarına girişmişlerdir. Sonuçta Avrupa ülkeleri birbirleriyle çatışmaya başlamışlar, böylece ortaya "Şark Meselesi" (Doğu Sorunu) çıkmıştır.

Bu uluslararası koruma çabaları önce tek taraflı koruma fermanları (ör. 1598 Nant Fermanı) ve ikili antlaşmalar (ör. 1699 Karlofça Antlaşması) biçiminde başlamış, 19. yüzyılda çok taraflı antlaşmalar (ör. 1856 Paris Antlaşması) evresine geçmiş ve nihayet 1920'de Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla "uluslararası örgüt güvencesinde azınlık koruması" dönemi açılmıştır. Dünya şu anda da bu evrededir ve uluslararası azınlık koruma mekanizması Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, AGİT gibi kuruluşların şemsiyesi altında yürümektedir.

2) TÜRKİYE'DE AZINLIK KAVRAMI, TANIMI, KÜLTÜREL HAKLAR

Milletler Cemiyeti döneminden bu yana azınlık kavramının ölçütü üçlüdür: etnik, dilsel, dinsel azınlıklar. Bununla birlikte, Türkiye 1923 Lozan'da bunların üçünü de kabul etmemiş ve yalnızca gayrimüslim yurttaşların azınlık olduğunu ve dolayısıyla uluslararası azınlık korumasından yararlanabileceğini kabul ettirmiştir.

Bununla birlikte, aradan yaklaşık seksen yıl geçmiş olduğu ve bu arada dünyadaki azınlık kavramı, tanımı ve hakları büyük gelişme gösterdiği için Türkiye ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadır. Üstelik, 1990'dan sonra azınlık hakları hem mekân hem de nitelik olarak daha da genişlemiş ve güçlenmiştir.

Bu sıkıntılar yalnızca Lozan'ın sınırlı tanımından kaynaklanmamaktadır. Türkiye, imzaladığı uluslararası sözleşmelere getirdiği bir tür rezervle (çekince, ihtirazi kayıt) daha da dar bir kalıp ileri sürmektedir. Bu "Yorum Beyanı"na göre, Türkiye, Lozan'ın yanı sıra 1982 Anayasasının kısıtlamalarını da uluslararası ortamda ileri sürmekte, katıldığı sözleşmelerde getirilen hakların Lozan'da kabul edilenler dışındakilere de getirilmesi ve 1982 Anayasası tarafından yasaklanan haklardan olması halinde uygulanmayacağını bildirmektedir.

Türkiye'nin bu konudaki sıkıntılarını iki noktada özetleyebiliriz:

1) Türkiye'nin bu sınırlayıcı tutumu, dünyadaki eğilimlere gitgide ters düşmektedir. BM İnsan Hakları Komitesinin 1990'lardaki yorumundan sonra eğilim, bir ülkede azınlık olup olmadığını o ülkeye sormamak ve eğer "etnik, dilsel, dinsel bakımdan farklılık gösteren ve bu farklılığı kimliğinin ayrılmaz parçası sayan" gruplar varsa, o devlette azınlık bulunduğunu kabul etmek yönündedir. Fakat, bunlara azınlık statüsü tanıyıp tanımamak tamamen ulus-devletin yetki alanına girer.

Burada hemen belirtelim ki Avrupa Birliği'nin, Türkiye'den, farklı kültürel gruplara azınlık statüsü ve hakları tanınması yolunda bir talebi kesinlikle yoktur. Yalnızca, kültürel bakımdan farklı bütün yurttaşlara eşit muamele yapılmasını istemektedir. Bu nokta çok iyi anlaşılmak zorundadır.

2) Türkiye Lozan'ı da gerektiği gibi uygulamamaktadır ve dolayısıyla Türkiye'nin bu kurucu antlaşmasının kimi hükümlerini dahi ihlal etmektedir.

Bir kere, gayrimüslimlere getirilmiş olan haklar tam olarak uygulanmamaktadır. Hem bu haklar yalnızca üç büyük azınlığa (Ermeni, Musevi,

Rum) tanınmakta ve diğer gayrimüslimlere (ör. Süryaniler için madde 40'taki eğitim hakkı) tanınmamaktadır, hem de Lozan Kesim III'ün bu gayrimüslimler dışındakilere uluslararası koruma olmaksızın getirdiği haklar devlet tarafından görmezden gelinmektedir.

Birinci duruma örnek olarak, basında "1936 Beyannamesi" olarak ünlenen uygulama, ikinci duruma ise Lozan'ın 39/4 maddesi gösterilebilir. Bu madde, "bütün TC yurttaşları"na, "*dilediği dili ticarette, açık ve kapalı toplantılarda, her türlü basın ve yayın araçlarında kullanma*" hakkı getirmektedir. Yani bu kullanımın tek istisnası, resmî dairelerdir. Bu konuda, örneğin radyo ve TV'lerde kimse istediği dilde yayın yapamadığı için 03.08.2002'de Üçüncü Uyum Paketi çıkartılmış, ama o da uygulanamadığı için bir de 30.07.2003'te Yedinci Paket çıkartılması gerekmiştir. Kasım 2003 sonunda RTÜK bu konuda bir yönetmelik hazırlamıştır. Burada da zaman ve mekan kısıtlamaları getirilmiştir.

Oysa, örneğin Lozan 39/4 uygulansa, örneğin Kürtçe yayın konusunun getirdiği ve Türkiye'yi boşu boşuna meşgul eden sıkıntılı tartışmalar kendiliğinden sona erecektir. Böyle bir durum, Türkiye'nin dört açıdan çok işine yarayacaktır:

1) Türkiye'nin, çok yakın bir gelecekte, zaten bir yararını görmediği "Yorum Beyanı"ndan vazgeçmek zorunda kalacağı kesindir. Bunu AB zoruyla değil, kendi iradesiyle yapması ulusal egemenlik kavramı açısından çok önemlidir ve bu da kendi kurucu antlaşması Lozan'ın hükümlerini uygulamasıyla olacaktır.

2) Bir gün, kaçınılmaz olarak, herkes her dilde yayın yapabilecektir. Buna geçişte yeni ve tartışmalı yasalar çıkarmakla uğraşmak yerine, Lozan'ın zaten en az anayasa değerinde olan hükümlerinin uygulandığı gerekçesini ileri sürmek devlet için büyük kolaylık sağlayacaktır.

3) Türkiye'de uluslararası koruma altında azınlık yaratmamak açısından, bütün yurttaşlara mümkün olduğu kadar geniş özgürlükler verilmesi gerektiği açıktır ve bu madde "*tüm TC yurttaşları*"ndan söz etmektedir.

4) Türkiye'de devletin kendi insanına daha insanca muamele yapmasının, ülkede "birlik ve beraberlik" açısından çok yararlı olacağına kuşku yoktur. Çünkü "zorunlu yurttaş"lardan oluşan bir ülke zayıf bir ülkedir. İnsanları mutlu ederek onları "gönüllü vatandaş"lar haline getirmek bizzat devleti kuvvetlendirecektir. Devletin en az çekineceği vatandaş, hakkını verdiği vatandaştır.

3) TÜRKİYE'DE İLGİLİ MEVZUAT VE UYGULAMA

Türkiye'de azınlıkları ve dolayısıyla kültürel hakları ilgilendiren mevzuat, ülkedeki azınlık kavramı ve haklarından daha kısıtlayıcı durumdadır.

Bunun temel kaynağı, Anayasa'nın 3/1 maddesidir: "*Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir*".

Devletin ülkesiyle bölünmez bütünlüğü son derece doğal ve tüm dünyada tartışmasız kabul edilen bir hususdur. Fakat "milletin bölünmez bütünlüğü" kavramı, bizlere doğal gibi gelivermekle birlikte, bir Batılıya son derece terstir. Çünkü bu terimi kullanmak milletin tek parça (monolitik) olduğunu söylemektir ki, milleti oluşturan çeşitli alt-kimliklerin inkârı anlamına gelir ve dolayısıyla demokrasinin özüne karşıdır. Bu "yabancı" oluş durumu uluslararası insan hakları alanında şöyle somutlaşmaktadır: Hakların sınırlandırılmasında kullanılan ölçütlerde "milli güvenlik" ve "toprak bütünlüğü" vardır ama, "milletin bütünlüğü" yoktur. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (AİHM) kendi önüne getirilen davalarda, "ülkede azınlıklar bulunduğunu ileri sürme"nin engellenemeyeceğini belirterek ihlal kararı vermektedir

Diğer yandan, "[Türkiye Devletinin] *Dili Türkçedir*" ibaresini anlamak hepten imkansızdır, çünkü devletin dili olmaz. Resmî dili olur ve o ülkedeki yurttaşlar devletle ilişkilerinde bu resmî dili kullanmanın yanı sıra, ülkede çeşitli diller konuşurlar ve bu dillerde yayın yaparlar. Nitekim, 1961 Anayasasındaki ifade: "Resmî dil Türkçedir" biçimindedir (md.3).

Anayasa'nın ve yasaların sayısız maddesinde tekrarlanan "*devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğü*" ilkesi, "azınlık yaratmak" adı altında kültürel alt-kimlikleri reddeder biçimde yorumlanınca, Türkiye'deki mevzuat, "alt-kimliklerin tanınması" halinde bu bütünlüğün bozulmak istendiğini varsaymaya ve dolayısıyla bunu yapanları "bölücülük/yıkıcılık"la suçlamaya yönelik bir mevzuat olmaktadır. Terörle Mücadele Kanunu, Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu, Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, Dernekler Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu gibi önemli yasalarda "*etnik ve dilsel farklılıklara dayanan azınlıkların var olduğunu ileri sürmek yoluyla azınlık yaratmak*" şiddetle cezalandırılmaktadır.

Anayasa böyle olunca, kimi yasa ve yönetmeliklerde, "Türk" teriminin Atatürk tarafından algılanmış biçimine hiç de benzemeyen hükümler getirilebilmektedir. Örneğin 28.12.1988'de çıkartılan ve 1991'e kadar uygulanan "Sabotajlara Karşı Koruma Yönetmeliği", hangi kategorilerin sabotaj yapabileceklerini sıralarken, gayrimüslim TC vatandaşlarını da "*Memleket içindeki yerli yabancılar (Türk tebaalı) ve yabancı ırktan olan-*

lar" diyerek bu kategoriye katmıştır. "Yabancılar tarafından açılmış özel okullar"a "Türk müdür başyardımcısı" atanmasına ilişkin olan 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun 24/1 maddesi, Türk yurttaşı olan azınlıkların okullarına da uygulanmaktadır. Üstelik, md.24/1 bu başyardımcının "*Türk asıllı ve TC uyruklu*" olacağını söylemektedir ve bu hüküm halen yürürlüktedir.

1940'lara kadar gayrimüslim yurttaşların "ecanip" (yabancılar) defterine kaydedilmiş olması, 1942 Varlık Vergisinin yasada bulunmayan bir "G" (gayrimüslim) cetveli uygulayarak bu yurttaşlardan Müslümanlara oranla çok daha fazla vergi almış bulunması, 1950'lere kadar askerî okullara ve hatta sivil kurumlara kabul edilmenin "*TC tebaasından ve Türk ırkından olmak*" şartına bağlı kılınması, bütün bunlar yalnızca geçmişte kalmış olaylar değildir. Bugün de TSK, Dışişleri, Emniyet, MİT başta olmak üzere, üniversiteler dışında gayrimüslim memura rastlanmaz. Bu örnekler "Türk" teriminin ırk ve hatta din bağlamındaki kullanımını yansıttıkları için, 21. yüzyıl eşiğinde Türkiye'yi uluslararası planda layık olduğu yere ulaşmaktan ciddi biçimde alıkoyan ve içte de ulusal birliği zedeleyen uygulamalardır.

4) TÜRKİYE'DE İLGİLİ MAHKEME İÇTİHATLARI

Anayasa Mahkemesi ve Siyasal Parti Kapatma Kararları

Böyle bir mevzuat karşısında, Anayasa Mahkemesi'nin sık sık parti kapatma kararları aldığına rastlanmaktadır.

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi'nin, yorum yaparken, hukukun kimi temel kavramlarını gözardı ettiği ve dolayısıyla Türkiye'deki demokrasinin daha da zedelenmesine yol açtığı da doğrudur.

Örneğin Mahkeme, Haziran 1994 DEP kapatma kararında "*Sınırsız hakları sınırlı haklara, ulusun kendisi olmayı azınlık olmaya dönüştürmenin anlamsız*" olduğunu söylerken, "negatif/bireysel hak" (bütün yurttaşlara verilen eşitlik hakları) ile "pozitif/grupsal hak" (yalnızca dezavantajlı yurttaşlara verilen artı haklar) ayrımını bilmezden gelmiştir. Ayrıca, Mahkeme'nin bu ifadesi, çoğunluğa mensup yurttaşları birinci sınıf, azınlığa mensup yurttaşları ise ikinci sınıf addeder niteliktedir.

Anayasa Mahkemesi örneğin TEP kapatma kararında, önce farklı kimliklerin varlığından söz etmenin mümkün olduğunu söylemiş, ama hemen arkasından farklı kimlikler bulunduğunu söylemenin "zamanla bütünden kopma eğilimine" gireceğini ekleyerek eski tutumunu sürdürmüştür (TEP kapatma kararı, E:1979/1, K:1980/1).

Bu tutum, Türkiye'de farklı etnik, dinsel, kültürel vs. kökenden kişilerin varlığının tanınmasının, devletin parçalanmasına yol açacağı korkusundan kaynaklanmaktadır.

Yargıtay'ın ve Danıştay'ın İlgili Kararları

Türkiye'deki kimi yurttaşlar ne yazık ki "yabancı" olarak algılanmaktadır. Fakat, halk arasında böyle bir yanlışın yapılmasının yanı sıra, "1936 Beyannamesi" adıyla tanınan gayrimüslim vakıfları sorununda verdiği kararlarla Yargıtay'ın da bu ciddi yanlışa düştüğü (ve hatta bu yanlışta ısrar ettiği) görülmüştür.

Nitekim, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 1974 yılında verdiği kararda "*...yabancıların Türkiye'de mal edinmeleri yasaklanmış olup...*" demek suretiyle, bir gayrimüslim Türk kuruluşu olan Balıklı Rum Hastanesi Vakfı'nın mal edinemeyeceğine karar vermiştir. Savunma avukatlarının bu yanlışlığı belirtmeleri üzerine aynı Kurul bu sefer "*Davalı mülhak vakfın Türk vatandaşları tarafından kurulmuş olmasına karşın onama kararında 'yabancıların Türkiye'de taşınmaz mal edinmelerini yasaklayan yasalardan söz edilmesi' bir yanılgı sonucudur*" demiş ve ilave etmiştir: "[Bu nedenle o tümcenin] *düzeltme yoluyla ilamdan çıkartılmasına, bunun dışında... düzeltme isteğinin reddine...*" (HGK E:1971/2-820, K:1974/505, 08.05.1974).. Yani, Yargıtay yanlışta ısrarlıdır. Fakat böyle yanlışlar millet kavramına çok zarar verici ve Türkiye'yi uluslararası ortamda küçük düşürücü niteliktedir.

Bu "1936 Beyannamesi" konusu 02.01.2003'te çıkartılan Dördüncü AB Uyum Paketi'ne sokularak düzeltilmişse de, uygulamada haksızlık bugün de olduğu gibi devam etmektedir. Nitekim 19.06.2003'te çıkartılan Altıncı Uyum Paketi'nde aynı husus yinelenmek zorunda kalınmıştır. Uygulamada ise henüz sonuç alınabilmiş değildir.

Son olarak, 1936 Beyannamesi kaldırıldığı halde, Surp Haç Ermeni Lisesi Vakfı'na Hazine'nin Şubat 2003'te açtığı davada iddialarını "İçişleri Bakanlığı Azınlık Tali Komisyonu" kararına dayandırmış olması, tek kelimeyle vahim bir durumu yansıtmaktadır. Türkiye'de dinleri çoğunluktan farklı olan yurttaşların malları söz konusu olduğunda, devlet şemasında bulunmayan böyle bir Tali Komisyon devreye girmektedir ki, etnik ve dinsel ayrımcılık konusunda bundan daha dorukta bir örnek vermek herhalde zordur.

İdari yargıya gelince, İstanbul 2 Numaralı İdare Mahkemesi bir Rum Ortodoks yurttaşımız hakkında "*Yabancı uyruklu TC vatandaşı*" terimini kullanmıştır (E:1995/1271, K:1996/552, 17.04.1996). Dahası, İdare

Mahkemesi kararının temel dayanağı olan bu çok ilginç terim Danıştay'ın 12. Dairesinin dikkatine sunulduğunda, temyiz nedeni sayılmamış ve mahkemenin kararı oybirliğiyle onaylanmıştır (E:1997/2217, K:1997/4256, 24.12.1997).

5) TÜRKİYE'DEKİ DURUMUN TEMELLERİ

İncelediğimiz bu azınlıklar konusunun Türkiye'de çok dar ve çok yanlış bir açıdan ele alındığı açıktır. Bu açının temel direkleri şöyle özetlenebilir:

1) Türkiye, azınlık kavramının ve hukukunun dünyadaki gelişmelerini izlemek yerine, 1923 yılına takılıp kalmakta, üstelik 1923 Lozan'ı da yanlış/eksik yorumlamaktadır.

2) Azınlığın farklı kimliğinin kabulü ile azınlık statüsü/hakları vermek aynı şey sayılmakta/sanılmaktadır. Oysa birincisi objektif bir durumdur, ikincisi ise devletin bileceği iştir.

3) Demokrasi anlamına gelen "iç self-determinasyon" ile parçalanma anlamına gelen "dış self-determinasyon" aynı şey sanılmakta ve sonuçta farklı kimliklerin tanınması ile devlet toprağının parçalanması aynı şey sayılmaktadır.

4) Millet konusunda teklik ile birlik aynı şey sayılmakta/sanılmakta ve birincinin ikinciyi gitgide tahrip etmekte olduğunun farkına varılmamaktadır.

5) Bir millet olarak Türklerden söz ederken, "Türk" teriminin aynı zamanda bir etnik (hatta, dinsel) grup anlamına geldiği görülmemektedir.

Bu durumların ortaya çıkmasının, biri kuramsal diğeri de tarihsel/siyasal olmak üzere iki temeli vardır.

Kuramsal Neden: Türkiye Cumhuriyeti'nde Alt - Üst-Kimlik İlişkisi

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra onun yerine geçerken, onda bulunan alt-kimlikleri (çeşitli etnik, dinsel, vs. grupları) olduğu gibi miras almıştır. Fakat İmparatorluk'daki üst-kimlik (devletin yurttaşına verdiği kimlik) "Osmanlı" iken, Türkiye Cumhuriyeti'nde "Türk" olarak belirlenmiştir.

Bu üst-kimlik, vatandaşı ırk ve hatta dinle tanımlama eğilimindedir. Ör. "Yurt dışındaki soydaşlarımız" dendiği zaman Türk etnik kökenden olanlar kastedilmektedir. Diğer yandan "Türk" sayılabilmek için ayrıca "Müslüman" olmak gerektiği, gayrimüslim yurttaşlarımıza "Türk" değil "*Vatandaş*" denmesinden de bellidir. Türkiye'de hiç kimse örneğin bir Rum veya Musevi yurttaştan söz ettiği zaman "Türk" dememektedir,

çünkü Müslüman olmayan bir yurttaştan söz etmektedir. Bunun devlet uygulamasına ilişkin üzücü örnekleri yukarıda yeterince verilmiştir.

Bu durum, kendini Türk ırkından saymayan diğer alt-kimlikleri yabancılaştırmış ve sorun yaratmıştır. Eğer bu üst-kimlik "Türkiyeli" olsaydı, bu durum ortaya çıkmazdı. Çünkü tamamen "toprak" esasına dayandığı ve "kan" esasını tamamen dışladığı için bütün alt-kimlikleri eşit biçimde kucaklayacak ve işin içine etnik, dinsel vs. özellikleri karıştırmamış olacaktı.

Bu konuda, 82 Anayasasının vatandaşlık tanımı, Atatürk'ün 1924 Anayasasının tanımından çok daha dardır. 24 Anayasası, "Türkiye Ahalisi" terimini kullanmıştır. Bu terim, yalnızca üzerinde yaşanan toprağa gönderme yaptığına değindiğimiz "Türkiyeli" biçimindeki üst-kimliği çağrıştırmaktadır. Bu üst-kimlik, eskiden özdeş sayılan "milliyet" (belli bir etnik kökene mensubiyet) ile "vatandaşlık" (bireyin devletle hukuksal ilişkisi) kavramlarını ayrı ve bağımsız kavramlar olarak ele almayı sağlayacak ve bu toprakta yaşayan bütün alt-kimlikleri istisnasız kucaklayacaktır. Böylece "Gönüllü" vatandaşlardan oluşacak ulusun, devletini çok daha büyük bir istekle benimseyeceğine hiçbir kuşku yoktur.

Tarihsel ve Siyasal Neden: Sevr Sendromu

1990'ların başında Türkiye'nin parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu hususunda bir "Sevr Sendromu"nun yaşandığı bilinmektedir. Fakat böyle bir havanın bugün de ileri sürülmesi ve bir "paranoya" haline gelmiş olması rahatsız edici ve milleti zayıflatıcı bir durumdur. Bugün Doğu Karadeniz'de bir Pontus Devleti'nin kurulacağından, Dönmelerin Türkiye'yi idare ettiğinden, Fener Patrikhanesinin İstanbul'da bir tür Vatikan devleti kuracağından söz edenler böyle bir havayı yaratmaya özen göstermektedirler.

Bu türden bir atmosfer, Türkiye'deki en masum kimlik taleplerini bile Türkiye'nin parçalanmak istendiği biçimde yorumlamakta ve anında bastırmak istemektedir. Bu durum, aynı zamanda, büyük Batılı ülkelerin müdahalesini de davet etmektedir, çünkü Türkiye'nin AB'ye girebilmek için kendi imzasıyla rıza gösterdiği demokrasiye aykırılık oluşturmaktadır. Kendi yurdunda böyle bir paranoyayla demokrasiyi geciktirmek, Türkiye'ye hizmet değildir. Özellikle Kürtçe'nin kullanılması konusunda getirilmek istenen reformlar söz konusu olduğunda, hemen Türkiye'nin parçalanacağından söz edilmekte, bunun terörü canlandıracağı söylenmekte, her türlü reform böyle bir paranoya havası içinde engellenmek istenmektedir. Oysa, bunu yapanlar, reformlar engellendiği takdirde ki-

mi çevrelerin terörü tekrar tek alternatif olarak algılamaya sürüklenebileceğini görmemektedirler.

Bununla birlikte, AB'ye hazırlık süreci, Türkiye'deki azınlık hakları ve kültürel haklar konusunu çok olumlu bir sürece sokmuştur. Bu süreç, 1920 ve 30'larda Kemalizm'in ülkeyi çağdaşlaştırmak için "yukarıdan devrim"le yaptığı hukuk reformlarının doğrudan devamı niteliğindedir. Nasıl bu yıllarda Kemalist yukarıdan devrime aşağıdan yukarıya şiddetli tepkiler ("irtica") gelmişse, bugün de bu Uyum Paketlerine tepki gelmektedir. Bu "Sevr Paranoyası"nın beslediği zihniyet, reformlara şiddetle direnmektedir.

SONUÇ

Yıllarca çok farklı kültürlerin barındığı Anadolu coğrafyası, kültürel ve tarihsel zenginliklerin de beşiğidir. Osmanlı döneminde ümmet anlayışıyla birçok kimliği bünyesinde barındıran dönemin ardından Türkiye'de tek kültürlü homojen bir ulus oluşturma yolunda ciddi adımlar atılmıştır. Ama farklı kimlik ve kültürler bir mozaik olarak Anadolu topraklarında varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Kemalist devrimin yapıldığı 1920 ve 30'larda çok doğal olan bu tutum, bizzat Atatürk'ün *"Muasır Medeniyet"* tezi icabı artık geride kalmıştır. Bugün Muasır Medeniyet 1920 ve 30'ların Avrupası değil, 2000'lerin Avrupasıdır. Artık, vatandaşlık anlayışının yeniden gözden geçirilerek, çağdaş Avrupa'daki çok kimlikli, çok kültürlü, demokratik, özgürlükçü ve çoğulcu bir toplumsal modelin örnek alınması zorunludur.

Buna göre özgür, bağımsız, yaratıcı yetenekleri ile kültürel haklarını rahatça kullanabilen, hak ve görevlerinin bilincinde olan bireylerin sahip bulundukları siyasal ve hukuksal statünün tanımlanması gerekir. AB Uyum Yasalarıyla parça parça yapılmak istenen bu tanımlama,

a- Bireysel özgürlüklere sahip olma hakkı,

b- Ekonomik ve toplumsal olanaklardan özgürce yararlanma hakkı,

c- Devlete katılma hakkı,

d- Kültürel çoğulculuk hakkı

ilkelerinin, yasalarımızın tümünün taranması sonucu hayata geçirilmesiyle mümkündür. Bu ilkelerin uygulanması anlamında:

1) Türkiye Cumhuriyeti anayasası ve ilgili yasalar; özgürlükçü, çoğulcu ve demokratik bir içerikte ve toplumun örgütlü kesimlerinin katılımıyla yeni baştan yazılmalıdır.

2) Eşit haklı vatandaşlık temelinde, farklı kimlik ve kültüre sahip kişilerin kendi kimliklerini koruma ve geliştirme hakları (yayın, kendini ifade, öğrenim gibi) güvence altına alınmalıdır.

3) Merkezî yönetim ve yerel yönetimler, yurttaşların katılımını ve denetimini esas alacak bir biçimde şeffaflaştırılmalı ve demokratikleştirilmelidir.

4) İnsan hak ve özgürlüklerine yönelik evrensel normları içeren uluslararası sözleşmeler ve temel belgeler, özellikle de Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi çekincesiz imzalanarak onaylanmalı ve hayata geçirilmelidir. Bundan sonra, artık uluslararası sözleşmelere Türkiye'deki alt-kimliklerin inkarı anlamına gelecek çekinceler ve yorum beyanları getirilmemelidir.

"AZINLIK HAKLARI VE KÜLTÜREL HAKLAR RAPORU"NUN BÜTÜN ÖYKÜSÜ

BASKIN ORAN

O. Pamuk'un kahramanına öykünüp de, "Bir rapor okudum, dünyam değişti" diyecek değilsiniz elbette. Ama hiçbir şey, hiçbir şeyden sonra aynı şey olamayacağına göre; Türkiye'nin de, "azınlık-çoğunluk", "üst-kimlik - alt-kimlik", "objektif kimlik-sübjektif kimlik", "dominant olan-olmayan", "Türkiyeli-Türk-Anadolulu" vb. kavramları öğrendikten sonra artık bu tür kavramlar olmadan tartışamayacağı da koskoca bir gerçek.

ÖNCE: BU RAPOR'UN ASIL ÖNEMİ NEREDE YATIYOR?

Rapor, "Bir dokun, bin âh dinle kâse-i fağfurdan" olayını gerçekleştirdi. Demek ki, yaraya parmak basmıştı. Ama asıl önemi orada değil. Şurada:

Bizler, hepimiz, "şey"leri ancak kafamızdaki **kavramlar** sayesinde düşünebilir ve algılayabiliriz. Kavram bilmeden düşünmek ve algılamak diye birşey yoktur. Kavramlar (kategoriler), kafamızdaki posta kutuları gibidir. Hani, öğrenci yurtlarında duvarda ufak posta kutuları vardır ya, güvercin yuvalarına benzeyen, onlar. Bunlar, hangi mektubun kime gideceğini belirler. Kulağımızın duyduğu veya gözümüzün okuduğu ham bilgileri biz bu kutucuklardan birine yerleştirmek sayesinde algılamaya ve düşünmeye başlayabiliriz.

Tabii, bu ham bilgiler, bu kutucuklar ne kadar çoksa o kadar iyi ve ayrıntılı biçimde algılanır. Ne kadar azsa, o kadar zayıf ve kaba biçimde algılanır. Örneğin, dış politikada "Bağlantısızlık" *(non-alignment)* diye bir kav-

ramdan habersiz isek, Tito Yugoslavyasının SSCB'ye de ABD'ye de karşı çıkan dış politikasını anlayamayız. Onu "Dış Politika" veya "Lider" adlı kutulardan birine atarız ve sonuç olarak da Tito'nun inatçılığına veya dış politika dehasına bağlar, kurtuluruz. Çünkü, ham bilgiyi mecburen en yakın kutuya tıkıştırmışızdır. Yani, mektubun doğru yere gitmesi için, kafamızdaki bu kutucukları (kavramları) mümkün olduğunca çeşitlendirmek şarttır.

İşte, bu yazıda sözünü edeceğim Rapor'un yaptığı asıl önemli iş, Türkiye'nin kafasındaki kavramları çeşitlendirmek oldu. Artık Türkiye daha ayrıntılı ve dolayısıyla doğru düşünebilecek. Kabaca, el yordamıyla düşünmeyi atacak. Hatta, daha önce kavram eksikliği yüzünden düşünemediklerini düşünecek. Bu mecburen böyle olacak. Rapor'a sövüp sayanlar bile, görüyorsunuz, "Alt-kimlik - üst-kimlik" ve "Türk-Türkiyeli" gibi sınıflandırmaları kullanmadan konuşamaz hale geldi. Çok hayırlı bir gelişmedir ve korkmayın artık geri gitmez. 25.11.2004 tarihli *Radikal*'den dünyalar ilginci bir haber: "*Belli kaliteyi aşan markaların uluslararası imajını güçlendirecek Turquality projesi başlıyor. Devlet Bakanı Tüzmen, 'Üst garantör kimlik olacak' dedi.*"

* * *

İHDK'NİN KURULUŞU

Konuya, Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulunun kuruluşundan başlayalım ve tartışmaları anlayabilmek için birtakım temel bilgiler verelim. Ondan sonra, Rapor'a yapılan itirazlara sırayla gireriz.

Kolaylık olması için, şu kısaltmaları kullanacağım: Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu: **İHDK**; İHDK Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Alt Komisyonu: **Alt Komisyon**; bu komisyonun hazırladığı ve İHDK genel kurulunda oylanarak kabul edilen "Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu": **Rapor**.

İHDK, Türkiye'nin AB'ye girmesi için gerekli olan Kopenhag Siyasal Kriterlerine uyma iradesinin zorlaması sonucu, 12.4.2001 tarihinde çıkartılan 4643 sayılı yasayla Ecevit koalisyonu zamanında kuruldu. Ek Md. 5 şöyle diyordu: "*İnsan hakları ile ilişkin olarak ilgili devlet kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında iletişim sağlamak ve insan haklarını kapsayan ulusal ve uluslararası konularda danışma organı olarak görev yapmak üzere, Başbakanın görevlendireceği bir devlet bakanına bağlı olarak İnsan Hakları Danışma Kurulu oluşturulmuştur*".

Yasadan sonra, bir de yönetmelik çıkartıldı. Bu belge, bugünkü biçimini, 23.11.2003 tarih ve 25.298 sayılı *Resmî Gazete*'de yayınlanarak aldı. Yani İHDK, bir yasaya ve bir yönetmeliğe dayanıyor.

Bu iki belgedeki hükümleri teker teker saymak mümkün değil; gerekli de değil. Bunlar arasında konumuz için gerekli olanları, Rapor'a yapılan itirazları ele alırken aşağıda zaten sunacağım.

İHDK'NİN BİLEŞİMİ

Bu makalenin yazıldığı Kasım 2004 sonunda, İHDK'ye yeni üyelerin eklendiğini gazeteler yazdı. Ama burada bizim konumuz, Rapor oylandığı sırada (01.11.2004) İHDK üye sayısının 78 oluşu.

Bu 78 kişinin dağılımını anlatayım. İHDK'de 3 tür üye var:

1) Bürokratlar. Bunlar, çeşitli bakanlıkların veya devlet kuruluşlarının (yani, devletin) temsilcileri. Adalet Bakanlığından tutunuz, Jandarma Genel Komutanlığına kadar geniş bir yelpaze oluşturuyor. Bunların sayısı (hep, Rapor'un oylandığı ve kabul edildiği tarihten bahsediyoruz) 19.

2) Sivil Toplum Örgütleri (STÖ; yabancı dilde genellikle NGO diye geçiyor). Bunları ikiye ayırmak mümkün. Birincisi, bildiğimiz STÖ'ler: Mazlum-Der, İnsan Hakları Vakfı, vb. İkincisi, yarı-resmî niteliği olanlar: bunların arasında bir meslek odası olan TMMOB'yi veya Türkiye Barolar Birliğini saymak mümkün. Bunların sayısına gelince, birinciler 43 tane, ikinciler 10 tane olmak üzere toplam 53 tane.

Yalnız, bu "sivil" örgütler arasında pek de sivil olmayanların bulunduğunu, devlet kuruluşlarına taş çıkartan GONGO'ların[1] olduğunu biraz aşağıda anlatacağım.

---

1 Government Operated NGOs. Bu tür kuruluşlar Batı'da çoktur. Bunlar uluslararası toplantılara giderler ve sivil toplum örgütü görünümü altında kendi devletlerinin politikasını savunurlar. Türkiye'deki GONGO'larm bunlardan iki farkı göze çarpmakta: 1) Hükümet tarafından değil, daha çok "gözükmeyen devlet" tarafından kurdurulmakta ve desteklenmekteler; 2) Türkiye'nin çıkarlarını yurt dışında savunmaktan çok, kendilerini Türkiye'deki insan haklarının geliştirilme sürecini önlemeye adamış bulunmaktalar.

Diğer yandan Kasım 2004'te İHDK'ye yapılan yeni üye atamaları arasında ilgi çekici bir dernek var: "Bursa Şehit Aileleri, Terör Mağdurları ve İnsan Hakları Derneği" (*Birgün*, 25.11.2004). Burada, atama yapan makamın insan hakları tanımı konusunda insan şüpheye düşüyor. Çünkü insan hakları ancak devlet tarafından ihlal edilebilir; zaten bu yüzdendir ki insan hakları devletten kazanılan alanda yeşerir. Örneğin, devletin silahlı güçlerinin yargısız infazla bir insanı vurarak öldürmesi bir insan hakları ihlalidir. Ama bir terör örgütünün aynı şeyi yapması insan hakları ihlali değildir; düpedüz suç'tur. "Terör Mağdurları" veya "Şehit Aileleri" adlı örgüt mensuplarının "Kahrolsun İnsan Hakları!" sloganıyla yürüdükleri bir Türkiye'de, bu isimde bir derneğin, adının sonuna zorla eklendiği açıkça belli olan "insan hakları" ibaresi taşıyor diye İHDK'ye üye yapılması en azından İHDK'nin işlemesi açısından "kaygı verici" olarak nitelenebilir.

3) Uzmanlar. Benim de dahil olduğum bu grupta, Türkiye'de insan hakları üzerinde çalışan ve genellikle üniversitelerden gelen kişiler bulunuyor. Bunların sayısı 6 (hep, 01.10.2004'te).

İHDK'NİN ÇALIŞMASI

(Önce, bir uyarı: İHDK'yi, aynı alanda çalışan iki kuruluşla karıştırmamak lazım: 1) İnsan Hakları Başkanlığı (İHB). Bu tamamen bir devlet kuruluşu, Polis Akademisi öğretim üyeliğinden buraya atanarak gelen Doç. Dr. Vahit Bıçak.[2] İHB'nin görevleri arasında İHDK'nin sekreterya hizmetlerini yerine getirmek de var. İHDK ile İHB arasında herhangi bir hiyerarşik ilişki bulunmuyor; 2) İnsan Hakları Üst Kurulu. Bu da tamamen bir devlet kuruluşu ve Başbakanlık'ın yanı sıra Adalet, İçişleri, Milli Eğitim, Dışişleri, Sağlık, bir de Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlıklarının müsteşarlarından oluşuyor. Şimdi devam edebiliriz.)

İHDK, olağan toplantılarını yılda 3 kez yapılıyor. İlk toplantısını yaptığı 26.02.2003 tarihinden bu yana toplam 9 toplantı gerçekleştirdi. İHDK başkanı, üyeler arasından ilk toplantıda seçilmiş olan Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu.

İHDK, Mayıs 2003'te yaptığı ikinci toplantısında 13 tane çalışma grubu (alt komisyon) kurdu ve bunların kendi konularında birer rapor hazırlamasını istedi. Üyeler istedikleri bir alt komisyona katıldılar ve aralarından seçtikleri bir başkanın yönetiminde toplanarak konularına ilişkin raporlar kabul ettiler. Bu raporlar, oybirliği sağlanamadığı zaman, genel kurul toplantısında mevcut üyelerin çoğunluk oylarıyla kabul edildi.

Bu yazının konusu olan Rapor da bu 13 rapordan biri. Diğer raporlar daha önce kabul edildi. Fakat, Alt Komisyonda oybirliğiyle geçen bizim Rapor, "Vatan hainliği yapılıyor, konu çok önemlidir, tartışmalar yeterli değildir, oylamaya geçemeyiz, gelecek toplantıda da tartışalım" diye engellemeler yapıldığı için, yazıldığı Haziran 2003 tarihinden ancak bir buçuk yıl sonra, 01.10.2004'te oylanabildi ve kabul edildi. 22.10.2004'te yapılan basın toplantısından sonra da ilgili devlet bakanlığına sunuldu.

---

2 Doç. Dr. Vahit Bıçak başlangıçta İHDK üyesiydi ve Prof. Kaboğlu'nun kazandığı başkan seçiminde kendisine karşı aday olmuştu. İHB başkam atanır atanmaz Prof. Kaboğlu'na karşı harekete geçmesini İHDK'nin birçok üyesi buna bağlamıştır.

RAPOR SONRASI SALDIRILAR

Rapor'un oylanması bir buçuk yıl sürdü ama, kamuoyunda duyulduğu andan itibaren her şey fevkalade hızlı gelişti. Hatırlanacağı üzere, Rapor birdenbire saldırılara uğradı. Bir kere, 22 Ekim toplantısı "Toplumsal Düşünce Derneği" adlı GONGO'nun genel başkanı Fethi Bolayır tarafından TV kameraları önünde basıldı. Fethi Bolayır Ankara Cumhuriyet Başsavcılığına da başvurarak, Rapor yazarları hakkında "vatana ihanet" suç duyurusunda bulundu ve ayrıca Rapor'un usul yönünden iptal edilmesini talep etti (*Radikal*, 26.10.2004).

Bunun arkasından, 01 Kasım günü Prof. Kaboğlu Rapor'u kamuoyuna resmen açıklarken, bir diğer GONGO olduğu anlaşılan Kamu-Sen sendikasının genel sekreteri Fahrettin Yokuş adlı İHDK üyesi Rapor metnini Kaboğlu'nun elinden yine TV kameralarının önünde birdenbire kaparak yırttı. Ertesi gün de bir basın toplantısı yaparak demeç verdi: "*Rapor'u on bin, yüz bin defa karşımıza çıksa, yine yırtacağız. Rapor'u yırtışım insan haklarına saygısızlık değil, gasp edilen insan hakkının geriye alınmasıdır. Bu davranışım fiziki şiddet değil, demokratik bir haktır.*[3] *Artık Kurul toplantıları daha gergin yapılacaktır. Hükümet, Kurul'a üniversiteden atılmış Türkiye Cumhuriyeti ile kavgalı iki kişiyi kasten getirmiştir*" dedi. Bu sözlerin söylendiği sırada basın toplantısını izleyen dinleyicilerden birinin "*Bizim sesimizi duymazlarsa, kurşunun sesini duyarlar*" dediği duyuldu. DYP Genel Başkan Yardımcısı Saffet Kaya da "*Yokuş doğru yaptı. Kutluyorum. Eline sağlık*" diye yorumda bulundu (*Radikal*, 03.11.2004).

Bu saldırılar "milliyetçi" basında ve hatta TBMM'de devam etti. AKP Malatya milletvekili Süleyman Sarıbaş Meclis'te gündem dışı söz alarak, "*Azınlık arayanlar analarına, babalarının kim olduğunu bir kez daha sormalıdırlar. Ey Türk titre ve özüne dön. Ne mutlu Türk'üm diyene*" dedi (*Hürriyet*, 27.10.2004). Yine Kamu-Sen sendikasından genel başkan Bircan Akyıldız: "*Vatan pahasına bu hareket yapılmaz. Toprağın bedeli kandır. Gerekirse o kan dökülür. Raporun adını bile edenlerin başına bela oluruz*" diye demeç verdi (*Birgün*, 27.10.2004).

Bu hengamede hükümet nasıl davrandı? Önce, hükümet Rapor'u bir süre görmezden geldi. "Böyle bir rapor bizi ulaşmamıştır" dedi. Fakat "milliyetçi" kanattaki doz artınca ürktü. Bir yandan "Biz bu Rapor'u istemedik, kendileri yazmışlar" dedi, bir yandan da hükümet sözcüsü

3 Özellikle bu son iki cümle, insan hakları kavramının bazıları tarafından nasıl anlaşılabildiğine ilginç bir örnektir.

Adalet Bakanı Cemil Çiçek'in ağzından "Entel çaba ürünü" olarak yorumladı.

Aslında, bu hükümette reformcu tutumuyla dikkatleri çekmiş bir bakan olan Çiçek, daha sonraki günlerde bu tutumunu, Rapor'u "*Entel fitne*" (Adnan Ekinci, *Radikal*, 19.11.2004) olarak nitelemeye kadar götürerek olayın gözlemcilerini şaşırtacaktır. İHB Vahit Bıçak ise Rapor'un resmî olmadığını ileri sürecektir.

Hükümet niye böyle davrandı?

Bir kere, çok yönden saldırıya uğrayan bu türden belgelerin akıbeti bu Rapor'un da başına geldi. TOBB'un Prof. Doğu Ergil'e hazırlattığı "Doğu Raporu" Ağustos 1995'te açıklandığında büyük saldırıya uğrayınca, TOBB ortadan yok olmuştu. TÜSİAD'ın Prof. Bülent Tanör'e hazırlattığı "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri" raporu aynı tepkiyi yaratınca, ortadan yok olma sırası bu sefer TÜSİAD'a geldi. Bu seferki durumda AKP Hükümeti, bu iki kuruluştan da "haklı"ydı: Rapor'u ısmarlamamıştı; İHDK bunu kendine görev sayarak kendiliğinden hazırlamıştı (bu konuya aşağıda döneceğim için fazla uzatmıyorum).

İkincisi, Hükümet 17.12.2004'ten önce sorun istemiyordu. Oysa, kendisine karşı olan ne kadar insan ve kuruluş varsa, hükümete saldırmak için Rapor'u fırsat bildi. Hükümet bu beklemediği sertlikteki saldırılar sonucu korktu ve hatta resmen kroke (*groggy*) olarak Rapor'a saldırmaya başladı.

Nihayet, hükümet, bu Rapor'u, daha yazılımı bitmemiş ve dolayısıyla açıklanmamış olan başka bir raporla, İHDK'nin 2004 İnsan Hakları Raporuyla karıştırdı! Nitekim, çok samimi bir insan hakları savunucusu olmakla tanınmış TBMM İnsan Hakları Komisyonu Başkanı Mehmet Elkatmış bile bu karıştırma yüzünden "*Kurul, hiç de hoş olmayan bir rapor hazırlamıştır. Rapor'da parlamentoya, hükümete ve başbakana hakaret edilmiş, olay şova dönüştürülmüştür*" dedi (*Birgün*, 03.11.2004). Tabii ki Rapor'da parlamentoya, hükümete ve başbakana getirilmiş bir eleştiri bulunmak şöyle dursun, bu kurumlarla ilgili tek bir sözcük bile yer almıyordu.

Bu saldırı sürecini ve bunun üzerine çok sayıda bireyin ve gerçek sivil toplum kuruluşunun (Mazlum-Der, KESK, Türkiye İnsan Hakları Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Helsinki Yurttaşlar Derneği, Küresel Barış ve Adalet Komisyonu, İstanbul Tabip Odası, Türkiye Barolar Birliği, Kafkasya Forumu, Barış Girişimi, Ankara Üniversitesi öğretim elemanları, Çağdaş Avukatlar Grubu, Düşünce Suçuna Karşı Girişim, vb., vb.) Rapor'a gittikçe artan dozlarda yükselen desteğini ve içlerinden Fikret Başkaya, Şanar Yurdatapan, Yılmaz Ensaroğlu, Ayhan Bil-

gen gibi isimlerin "Biz de Rapor'a imzamızı koyuyoruz ve kendi hakkımızda suç duyurusunda bulunuyoruz" (bkz. *Yeni Şafak*, 04.11.2004) diye Cumhuriyet Savcılıklarına başvuruşlarını anlatmaya devam etmenin sonu yok, çünkü bu satırların yazıldığı Kasım 2004 sonunda bile bu karşılıklı ortam devam ediyor. Onun için, Rapor'a getirilen itirazları, fikir düzeyleri ne olursa olsun ele almak ve bunlara verilen cevapları özetlemek daha verimli olacak.

RAPOR'A GELEN İTİRAZLAR VE CEVAPLARI

Bunları kabaca beş grupta toplayabiliriz:

1) "Rapor Usulsüzdür, Yok Hükmündedir".

Bu eleştiriyi kendi içinde beşe ayırmak mümkün.

a) Hükümet: "Bu raporu biz istemedik, resmî değildir"

Bu beyanın yarısı doğru, yarısı yanlış. Doğru olan tarafı: Hükümet böyle bir rapor talep etmedi. Rapor'u, İHDK, kendisiyle ilgili yönetmeliğin "Kurul'un Görevleri" başlıklı 5. maddesinin a, b, ve d şıklarının kendisine insan hakları konusunda verdiği "tavsiyelerde bulunmak, öneriler ve raporlar sunmak, görüş bildirmek, idari önlemlerin alınmasını tavsiye etmek" yetkilerini yerine getirmek için resen hazırladı.

Üstelik, bu 5. maddenin yalnızca e, f ve g şıklarında bu tavsiye, öneri, rapor ve görüşleri hangi makamın isteyebileceği ve bunların hangi makama sunulacağı belirtilmiş: Üst Kurul ve Bakan. Diğer şıklarda böyle bir makam ve koşul bulunmuyor.

Yanlış olan da şu: İHDK, bir yasayla kurulmasının ve bir de yönetmeliğe sahip bulunmasının gösterdiği gibi, resmî bir kuruluş. İnsan Haklarıyla Görevli Devlet Bakanlığı aracılığıyla Başbakanlığa bağlı. Nitekim, yukarıda sözünü ettiğim yönetmeliğin daha 1. maddesi "*Başbakanlık bünyesinde kurulan İHDK...*" diyor. Madde 6/i: "*Kurulun giderleri Başbakanlık bütçesinden karşılanır*" diyor. Örneğin, Ankara dışından toplantıya gelecek üyelerin yol masrafları bu bütçeden çıkıyor, sekreterlik hizmetleri İHB tarafından veriliyor, vb.

b) Hükümet: "Önce basına açıklanması usulsüzdür"

Hükümet tarafından talep edilmemiş bir raporun önce hükümete sunulması zorunluğu var mıdır yok mudur tartışması bir yana, İHDK dışındaki kamuoyunun bilmediği bir husus var:

İHDK'nin bugüne kadarki bütün toplantıları medya temsilcilerine açık yapıldı. Hatta, medyanın İHDK çalışmalarından haberdar olması ve

bu konuda yayın yapması önemli sayıldığından, gazeteciler için her oturumda ayrı bir masa bulunduruldu. Yani, Rapor'un bütün tartışmaları medya önünde cereyan ettiği gibi, metni de basılı ve eposta mesajı olarak her zaman herkese açık oldu. Böyle bir metnin, "önce basına açıklanmıştır" denmesi bu durumda ne kadar mümkünse, basına açıklanması da o kadar "usulsüz". Anlaşılan, hükümet, kendisini saldırı yağmurundan kurtarabilmek için bir de bu argümanı kullandı.

c) GONGO'lar: "Oylama geçersizdir"

Yönetmeğin ilgili maddesi şöyle: "*Madde 6/f: Toplantı, üye tam sayısının yarıdan bir fazlası ile yapılır. Kararlar toplantıya katılanların yarısının bir fazlası ile alınır. Eşitlik halinde Kurul Başkanının oyu iki oy sayılır*".

İlk toplantısından bu yana, İHDK oturumlarının açılışında üyelerin çoğunluğunun bulunup bulunmadığı imza tutanağıyla saptandı ve ondan sonra yapılan oylamalarda, salonda kaç kişinin bulunduğu sayılmaksızın, kararlar oy verenlerin çoğunluğuyla alındı. TBMM'de bile sabaha karşı yapılan oylamalarda, yoklama istenmediği durumlarda yaklaşık 40 kişinin oyuyla yasa çıkartılmasının usulden olduğu Türkiye'de bundan daha doğal bir şey zaten olamazdı.

Oylama gününün tablosu şöyle: İHDK'nin o zaman tam üye sayısı 78. Gündeminde Rapor'un oylanacağı da yer alan toplantıda (01 Ekim) tutulan imza çizelgesinde sabah oturum başlarken 67 imza var. Öğlen yemek için ara verilip devam edildi. Başta "Hukukun Egemenliği Derneği" olmak üzere birtakım dernekler (şurası ilginç ki, devlet kurumlarının temsilcileri değil, dernekler!) durmadan: "Tartışmalar yeterli değildir, oylamaya geçemeyiz" diye itiraz ettiklerinden, oylamaya ancak 17.00 gibi geçilebildi. Sonuçta: Olumlu: 24; olumsuz: 7; çekimser: 2 oy çıktı.

Bu sonuca, toplantıda hiçbir kurum veya üye en ufak bir itiraz yükseltmedi. "78 üyeden yalnızca 24'ünün oyuyla kabul edilmiştir, yangından mal kaçırır gibi oylama yapılmıştır" türünden itirazlar daha sonraki günlerde ve haftalarda ortaya çıktı.

İşin daha ilginç tarafı, oylamadan önce hiçbir kurum temsilcisi veya üye kalkıp, "Oylama nisabı yoktur, yoklama istiyorum" türünden yazılı veya sözlü bir beyanda bulunmadı. Çünkü, hemen yukarıda da belirttiğim gibi, İHDK'nin o ana kadar yapılmış sekiz toplantısının hiçbirinde böyle bir oylama nisabı kavramı ortaya atılmamıştı; oylamalar, daima toplantıda bulunan üyelerin katılımıyla yapılmıştı. Anlaşılan, Anadolu'nun binlerce yıllık "Yenilen horoz, güreşe doymazmış" sözü boşuna söylenmemiş.

d) GONGO'lar: "Rapor değiştirilmiştir"

Rapor'a karşı ileri sürülen iddialar arasında en gülüncü, bu. Anlatayım:

Rapor kabul edilince, başkan Prof. Kaboğlu şöyle dedi: "*Alt Komisyon raporu, uzun tartışmalardan sonra kabul edilmiştir. Hepimize hayırlı olsun. Ben burada Prof. Oran'dan şahsen bir temennide bulunmak istiyorum. Acaba Rapor'u bir gözden geçirip, getirilen eleştirilerin bir kısmını dikkate alacak biçimde bir revizyon yapılabilir mi, özellikle sonuç kısmında bir tekrar var gibi gözüküyor, ona bir bakabilir mi?*".

Bunun üzerine ben söz aldım: "*Getirilen eleştiriler Rapor'un belkemiğine yöneliktir. Bunların dikkate alınması halinde ortada Rapor diye bir şey kalmayacaktır ve zaten bu eleştirilerin amacı da budur. Bununla birlikte, başkanımızın bu temennisi üzerine Rapor'u tekrar bir gözden geçireceğim*" dedim.

Nitekim, bir daha baktım, Rapor'un sonuç ve öneriler kısmının son paragrafı, yani Rapor'un son paragrafı, iki sayfa yukarıda da geçen "Türkiyeli" önermesinin bir tekrarı mahiyetindedir. Bu durumda o mükerrer paragrafı çıkardım, yukarıda da gereken cümle yapısı değişikliğini yaparak Rapor'a son biçimini verdim. Hatta, Sky-TV'de de söylediğim gibi, Prof. Kaboğlu'na Rapor'un son biçimini sunarken bir daha birlikte okuduk, bir cümlede düşüklük gördük, onu dak-sille düzelttik, Sn. Gül'ün makamına öyle sunduk.

İnanılır şey değil ama, Sky-TV programında benimle tartışan (ve Rapor'a en çok karşı çıkan GONGO olan) "Hukukun Egemenliği Derneği"nin başkanı, bizim nasıl sahtekarlık yaptığımıza örnek olarak bu "daksil"i verdi!

Tam bu noktayla ilgili olarak, Prof. Kaboğlu'nun çok önemli bir saptaması var. Diyor ki: "*Rapor'un kabulü için oy verenler, Rapor'un, oylandıktan sonra gözden geçirilerek bir anlamda yumuşatılmasına belki itiraz edebilirlerdi. Ama Rapor'un reddi için oy verenler itiraz edemezler, çünkü ufak da olsa yapılan değişiklik onların istediği yönde yapıldı*". Ne kadar ilginç değil mi? Rapor'un kabulünü bir buçuk yıl uğraş verdikleri halde önleyemeyenlerin, panik içinde nelerden medet umabildikleri çok öğretici.

Bu arada, ilave edeyim, Rapor 22 Ekim günü Sn. Abdullah Gül'ün makamına sunulurken, herhangi bir hukuksal veya usule ilişkin zorunluluk olmadığı halde, söz konusu eleştirilerin yazılı olarak verilmiş olanları da, Rapor'un eki olarak sunuldu...

e) GONGO'lar: "Rapor usul yönünden iptal edilmelidir"

Tabii, yukarıdaki GONGO iddialarının kaçınılmaz sonucu olan bu itiraz için biraz geç. Bu usul itirazları hiçbir hukuksal temele dayanmıyor ama, dayansaydı bile artık çok geç. Çünkü, Rapor oylanmadan önce iti-

raz etmeyen, oylanıp kabul edildikten sonra da itiraz etmeyen bu GONGO'lar, bu usul itirazını Rapor'un 01 Ekim'de kabulünden tam 24 gün sonra, yani 25 Ekim'de yaptılar (yukarıda sözünü ettiğim, Bolayır'ın suç duyurusu).

Yine bu noktayla ilgili olarak Prof. Kaboğlu'nun gözlemini aktarayım, başka bir şey gerekmez: "*Burada, yalnızca danışma niteliği taşıyan bir Rapor'dan söz ediyoruz. Bir anayasa değişikliği veya yasa oylaması hakkındaki usule ilişkin itirazlar bile, Anayasa Mahkemesine en geç 10 gün içinde yapılmalıdır. Yani, esasa (yani, yasanın anayasaya aykırı olduğuna) ilişkin başvuruların 60 gün içinde yapılabilmesine karşılık usul itirazları yalnızca 10 günle sınırlanmıştır. Bunun sebebi, bu itirazların anında yapılması gerektiği hususudur. Burada ise, danışma raporunun kabulünden 20 küsur gün sonra başvuruluyor!*".

2) "Rapor Lozan'ı Reddediyor, Sevr'i Geri Getirmek İstiyor"

Rapor'u okumazsanız, "1774 Küçük Kaynarca'yı geri getirmek istiyor" demeniz de mümkün.

Biz Rapor'da Lozan'ın reddi konusunda tek bir kelime etmedik. Tam tersine, Lozan'ın tam uygulanmasını talep ederek şunları söyledik: Devletimizin kurucu antlaşması Lozan bugün Türkiye tarafından ya çok sınırlı olarak uygulanmaktadır, yada hiç uygulanmamaktadır. Bu durum, Türkiye'nin geçen 81 yıl içinde imzaladığı insan hakları metinleri de dikkate alınırsa, çağdaş gelişmelere ters düşmek yüzünden ülkemizi uluslararası planda çok zor durumda bırakmaktadır. İçte ise, 39/4'ün getirdiği "her türlü dili kullanma" hakkının hiç uygulanmamış oluşu, PKK'ya paha biçilmez bir bahane vermiştir: "Sana anadilini haram ettiler".

Rapor'da "Sevr"e atıf ise, yalnızca "Sevr Sendromu" teriminde geçiyor. Yani, sanki 1920 Sevr ortamı varmış gibi bir korku yayarak, insan hakları gelişmelerini "parçalayıcı" olarak nitelemekle ilgili olarak.

3) "Üniter Devlet Yıkılmak İsteniyor, Türkiye Bölünmek İsteniyor"

Rapor'da, üniter yapının federal yapıya dönüştürülmesi konusunda tek bir kelime bulunmuyor. Ülkenin bölünüp bölünmemesi konusundaki tek cümle de böyle: "*Devletin ülkesiyle bölünmez bütünlüğü son derece doğal ve tüm dünyada tartışmasız kabul edilen bir husustur.*" Böylesine açık bir ifadeyi çarpıtmak da, ayrı tür bir marifet olsa gerek.

Diğer yandan, insan haklarını eksiksiz uygulamak suretiyle devletin yurttaşını "zoraki" olmaktan çıkartıp "gönüllü" yurttaş haline getireceğini ve böylece mutlu olan bir millet üzerine oturan devletin çok daha

güçleneceğini Rapor'da döne döne yazmış bulunuyoruz. Ama, tabii, okumuş olmak gerek. Özellikle, Doç. Dr. Deniz Baykal gibi üniversite hocası kökenli olanların "*Lozan'la çizilmiş sınırların tartışmaya açılması (...) aldatmacası ve yapay azınlıklar yaratma niyetleri hiçbir zaman sonuç vermeyecektir*" (*Radikal*, 29.11.2004) demesini başka bir şeye bağlamak zor. Bu konuda Genelkurmay İkinci Başkanı sanki Rapor'da üniter devlet tartışılmış gibi demeç verdi: "*Türkiye'de üniter devlet yapısını tartışmaya açmak TSK tarafından tasvip edilemez*" (*Milliyet*, 03.11.2004). Arkasından da, 1. Ordu komutanı benzer bir demeç verdi.

Bu konuda bir tek husus beni üzdü: Kendimi yakın hissettiğim Sn. Cumhurbaşkanı Sezer; 29 Ekim mesajında Rapor tartışmalarıyla ilgili olarak, Rapor sanki kültürel haklardan başka bir şeyden bahsediyor, ulus-devleti yıpratmak istiyor ve üniter (tekil) devleti sorguluyormuş gibi, şunları söyledi: "*Birlikte yaşayan toplulukların, kültürel haklar dışında, etnik, dinsel, mezhepsel kimliklerinin öne çıkarılması ulus-devleti yıpratmanın ötesinde, ulusal birliğe zarar verecek niteliktedir (...) Tekil devlette, ülke, ulus ve egemenlik tektir, bölünemez. Türkiye Cumhuriyetinin kurucu ve asli öğesi tektir ve Türk ulusudur*" (*Radikal*, 29.10.2004). Bu sözlerin, Rapor'a saldıranlar (hatta, konuyu çok uzaktan izleyenler) tarafından Rapor'un aleyhinde olarak algılandığına bir kuşku olmasa gerek.

Bunca hakaret ve tehdit atmosferinde, Cumhurbaşkanının bu mesajını "üzücü tek nokta" olarak nitelemek niye, diye sorulabilir. Bunun cevabını yüzyıllar önce, Pir Sultan Abdal vermiş: "... Dostun gülü yâreler beni".

4) "Azınlık Yaratılmak İsteniyor, Türkiye Bölünmek İsteniyor"

"Çoğunluktan farklı olan ve bu farklılığı korumak isteyen dominant-olmayan kişi" azınlık mensubudur ve bir ülkede varsa vardır, yoksa yoktur. Azınlık ayrıca yaratılmaz.

Ama, bu işin düğüm noktası bu konudaki bilgisizlik değil. Talihsiz bir tarihsel bir olgu. Şöyle:

AB, "azınlık" dediği zaman, yukarıda söylediğimi anlıyor çünkü çağdaş anlayış bu. "Azınlık hakları" dediği zaman da, doğal olarak, "bir ülkede dominant olmayanların da, dominant olanlarla tamamen aynı haklara sahip olması"nı söylüyor. Yani, Sünni çoğunluk camide ibadet ederken elektrik parası ödemiyorsa, Alevi veya gayrimüslim azınlık cemevi veya kilise veya havrada inancını yerine getirirken ödemesin. Türkçe konuşanların çocukları okulda Türkçe ders alabiliylarorsa, Kürtçe veya Çerkesçe konuşanların çocukları da eğer anlamlı bir sayıyı tutturabiliyorlarsa okulda seçmelik Kürtçe veya Çerkesçe alabilsinler. Denilen,

bundan ibaret. Ama örneğin 1. Ordu Komutanı Org. Hurşit Tolon: "*Kimdir bu ülkede azınlık? Herkesin hakkı Türk vatandaşı kadardır. Hiç kimse Türk vatandaşlığının üstünde hakka sahip değildir*" diyebiliyor (*Milliyet*, 24.11.2004).

Oysa, Türkiye'de "azınlık" deyince hemen akla gayrimüslimler geliyor ve derhal iki şey anlaşılıyor: 1) İkinci sınıf yurttaş, 2) Bölücü unsur. Çünkü Osmanlı'nın 1454'te kurduğu Millet Sistemi etkisini sürdürüyor. Üstelik, Lozan'ın 37 ilâ 44 maddeleri bu sistemi kağıda döktü. Gayrimüslimler, Millet Sisteminde "Millet-i Hakime" Müslümanlar karşısında ikinci sınıf tebaaydı. Bunlar o zamanlar bir de Avrupa'nın büyük devletlerinin Osmanlı'ya müdahale bahanesini oluşturdukları için, hâlâ "bölücü" sayılıyorlar. Kafalarımız aynen böyle işlemeye devam ediyor. Azınlık deyince bu nitelikleri yüklediğimiz gayrimüslimden başka bir şey aklımıza gelmiyor.

Böyle işleyen kafaların AB'nin ne dediğini anlaması ne kadar mümkünse, o kadar anlıyoruz ve bütün mesele de oradan çıkıyor. Bu durumda, tabii ki birey'e verilmekle birlikte, kullanış itibariyle grup olarak kullanacakları haklar isteyen Alevilerin ve Kürtlerin neden hep birlikte ayağa kalkıp: "Biz azınlık değiliz!" diye haykırmaları anlaşılıyor tabii.

5) "'Türkiyelilik' Kabul Edilemez"

Rapor'un en fazla saldırılan noktası, daha önce defalarca "anayasal vatandaşlık" ve "TC vatandaşlığı" terimleriyle ifade edilmiş bu nokta. Oysa, en birleştirici ve üstelik en pratik noktası.

Orijinal noktası; zira Rapor, etnik bir anlamı olan "Türk" yerine "Türkiyeli" üst-kimliğini öneriyor. Böylece, "Biz kurucu unsuruz!" iddiasını ileri sürecek hiçbir alt-kimliğin diğerlerini "tali unsur" derecesine indirgeyerek onların üzerine çıkmasına izin vermeyecek teritoryal (topraksal, ülkesel) bir ilke getiriyor.

Pratik noktası, çünkü "Ben Türk'üm" diyenlerin tutumlarını değiştirmelerine gerek yok; devam edebilirler. Ama bunu söyleyemeyenlerin "Ben Türkiyeliyim, Türkiye Kürdü'yüm, Türkiye Ermenisi'yim, vb." demesi olanağı yaratılıyor. Zorlama yok. Olanak yaratma var. Daha ne olsun?

"Türk" üst-kimliğinin, 81 yıllık uygulamada birçok insan için birleştirici olduğu doğru. Ama, bunca yıllık asimilasyona rağmen Türkiye'nin beşte biri açısından birleştirici olamadığı da aynı derecede doğru. "Ben Türk'üm" demeyenler, diyemeyenler ne olacak? Onlara nasıl dedirteceğiz? 81 yıldan beri başarılı olamayan bir "Sen Türk'sün. Dağ Türkü-

sün!" zorlamasıyla mı? 81 yıldır başarılı olamayan bu zorlama, küreselleşme döneminde mi olacak? Asimilasyon olayı bitti; bunu bir anlasak, çok rahatlayacağız.

Bunlara hiç girmeyenler, giremeyenler, başka usuller denediler. "Türkiyelilik kavramı yapaydır, İngilizce'ye tercümesi bile mümkün değildir" dediler. Hiç akıllarına getirmediler ki bu terim Büyük Britanya için değil Türkiye için düşünülmüştür. Sanki, "Estağfurullah"ın İngilizcesi vardır. Sanki, "*I'm Turkish*" yerine "*I'm from Turkey*" veya "*Je suis turc*" yerine "*Je suis de Turquie*" denemiyor. Sanki, "Fransız" ile "Fransalı" arasında bir fark var; sanki eskiden buna "Fransevî" demiyorduk.

Diğer yandan, TC vatandaşları Kuzey Kıbrıs'taki Türkler tarafından "Türkiyeli" olarak anılmıyor mu? Avrupa'daki insanlarımız eğer kendilerini "Türk" olarak değil de örneğin "Kürt" olarak niteledikleri zaman ne diyorlar? "Türkiyeli Kürt" demiyorlar mı? 1985 sonrası Jivkov'un faşist rejiminden kaçan Türklere biz burada "Bulgar Türkü" diye hitap ettiğimiz zaman çok alınarak ve derhal: "Biz Bulgaristan Türküyüz" diye düzeltmelerinden de hiçbir şey öğrenmedik mi? Batı Trakya azınlığı kendine "Yunan Türkü" mü diyor?

Tabii, bu tartışmaları yapabilmek için belli kavramları bilmek gerekiyor; bilmeden yalnızca kahvehane sohbeti oluyor ve sonuçta kavga çıkabiliyor. Ulus denilen şey inşa etmenin iki türlü yöntemi var: kan esası ve toprak esası. Eğer ülkede çok sayıda etnik/dinsel grup varsa, ki Türkiye böyledir, ikincisinden başka çare yok. Bu durumda, ülkenin üst-kimliğinin (devlet tarafından vatandaşa biçilen kimliğin) adı, bütün bu alt-kimlikleri (vatandaşın kendine biçtiği kimliği) kucaklayabilmek için, bütün bunların adlarından farklı bir ad olarak seçmek lazım. Yoksa, bunlardan üstün olanının adı üst-kimlik ilan edilip, sonra da "Bu ad herkesi temsil ediyor" denemez. Ama Türkiye'de deniyor.

İran, Fransa, Büyük Britanya, İspanya... Bunlarda, sırayla: İran, Frank, Breton, İspanyol diye bir alt-kimlik yok. Birincisinde Farslar, Azeriler, Kürtler, Beluciler vs. var. İkincisinde Korsikalılar, Bretonlar; Oksitanlar, vs. var. Üçüncüsünde İskoçlar, İngilizler, Galliler, İrlandalılar var. Dördüncüsünde Katalanlar, Basklar, Andaluzyalılar, Kastilyalılar vs. var. Yani, bütün bu ülkelerde alt-kimlikler ile üst-kimliğin adı tamamen farklı.

Tabii ki, bütün bu ülkelerde ülkeye damgasını vurmuş olan etnik gruplar var. Örneğin Büyük Britanya'da İngilizlerin dili konuşuluyor ve ülkenin gayri resmî adı "İngiltere" biçiminde de söylenebiliyor. İran'da da Farsça konuşuluyor. Türkiye'de de Türklerin lisanı olan Türkçe başat ve resmî dil. Bütün bunlar apayrı bir mesele ve çok doğal.

"Türkiyeli"yi bir türlü benimseyemeyenlerin itirazları şunlar:

1) "Bu, bizi parçalar": Tam tersine. Asıl, "Türk" parçalıyor, çünkü Türk etnik kimliğinden olmayanları yabancılaştırıyor. "Ben Türk'üm" demeyen insanlar nasıl "Türk" üst-kimliğinde birleşir?

2) "Türk üstünlüğünden vazgeçilemez": En samimi olanlar, bunlar. Tabii, en az savunulabilir şeyi söyleyenler de...

3) "Birşey fark etmeyecektir": Etmeyecek olur mu? Türkiyelilik, tekçi (monist) zihniyetin değiştiğinin, Türkiye'deki bütün alt-kimliklerin kucaklandığının simgesi.

4) "Türkiyeli, Türk'ten gelir, yani meseleyi çözmez": Bunu en çok milliyetçi Kürtler söylüyor; "Anadolu Cumhuriyeti" öneriyorlar. Trakya'yı ne yapacaksınız? Üstelik, bu ülkenin adını Türkler koymadı. Kimi ülkeler "dışarıdan" adlandırılır. Türkiye'nin adı da Venedikliler tarafından verildi: Turchia. Zaten, ilk başta devletin adı da buydu: Turkiya Cumhuriyeti. Sevr metninde 20 küsur kere "Osmanlı İmparatorluğu", 200 küsur kere "Türkiye" geçer, biliyor muydunuz?

Rapor neden en fazla bu nokta saldırıya uğradı? Çünkü, "yastığını bile değiştirsen iki gün uyuyamazsın" ilkesine göre yeni her şeyin rahatsız edici olduğu bir yana; kimi insanlar ayrıcalıklarını yitirecekleri için, kimi insanlar kendi grubunu dominant hale getirmek istediği için, kimileri de bu kavram için önerdikleri terimden (anayasal vatandaşlık, TC vatandaşlığı, Anadolulu, vb.) başka bir terim ileri sürüldüğü için bu kavrama itiraz etmek ihtiyacını hissettiler.

Oysa Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in ilanından önce hep "Türkiye Milleti", "Türkiye Halkı", "Türkiye Devleti", "Türkiye Ordusu", "Türkiye Hükümeti" terimlerini tercih etmişti.[4] Çünkü Kurtuluş Savaşı içinde teklik'e değil, birlik'e ihtiyacı vardı. Bugün de bizim birlik'e ihtiyacımız var, çünkü 80 yıldır teklik çabası göstermenin, birleşirici değil, aksine bölücü (iç savaş 15 yıl sürdü; daha yeni bitti!) olduğunu sanırım öğrendik.

Buna galiba "*back to the future*" deniyor; yani maziye gönderme yaparak istikbali inşa etmek...

(Bu makale *Birikim*'de çıkmıştır: no. 188 [Aralık 2004], s. 17-25)

(Not: Sonuç bölümünde de belirtildiği gibi Prof. Oran ve Prof. Kaboğlu Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararıyla Temmuz 2008'de beraat etmişlerdir.)

4 Bkz. benim *Atatürk Milliyetçiliği, resmî ideoloji dışı bir inceleme*, 5 baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s. 209-211, dipnot 343a.

"TÜRKİYE'DE HERKES EŞİTTİR, AZINLIK YOKTUR" İLE "AZINLIK DEĞİLİZ, 'ASLÎ VE KURUCU UNSUR'UZ" ÜZERİNE

BASKIN ORAN

Baştan bir uyarı yapmama izin veriniz: İnsanlar, gruplar ve kurumlar alınmasın diye dilimi ağzımda dolandırmaya hiç niyetim yok; Türkiye bundan çok çekti ve çekiyor. Bildiklerimi ve düşündüklerimi yazabildiğim kadar net yazacağım; Türkiye'nin ihtiyacı bunadır. Eğer farklı kamplar "alınmak" ortay paydasında birleşmeye kalkarlarsa, kendi sorunlarıdır; okumayı burada bırakmalarını tavsiye ederim.

AZINLIK NASIL OLUNUR?

"Kürtler ve Aleviler azınlık mıdır?" Şu sıralarda pek meşhur bu sorunun yanıtını hemen vereyim, sonra konuşalım: Evet efendim, bir anlamda bal gibi azınlıktırlar.

Çünkü, azınlığın uluslararasınca kabul edilmiş dört nesnel ölçütü vardır ve bizim Kürtler ile Aleviler bunların hepsine uymaktadır:

a) Vatandaş olmak: Vatandaştırlar.

b) Sayıca az olmak: 70 milyonluk Türkiye'de her iki grup da yaklaşık 12'şer milyondur. Epey bir sayı, ama çoğunluk kesinlikle değil.

c) Başat olmamak (hatta baskı altında olmak): Başat değildirler. Yani toplumda hükmeden taraf değildirler. Tam tersine, hükmedilen ve engellenen taraftırlar: Kürtlerin kendi dilinde müzik kasetleri yasaklanmıştır. Çocuklarına ad koymaları yasaklanmıştır. Anadillerini öğrenmeleri, okumaları, okutmaları yasaklanmıştır. Alevilere hâlâ kız verilmez, "Kızıl-

baş" diye aşağılanırlar, hakarete uğrarlar. Cem ayinlerini daha yeni yeni açıkça yapabilmeye başlamışlardır, vs.

d) Farklı olmak: Bu, en önemlisi. Söz konusu farklar, uluslararasınca **etnik, dilsel, dinsel** farklılıklar olarak bilinir. Aleviler üçüncüsü açısından, Sünni Kürtler ilk ikisi açısından, Alevi Kürtler ise her üçü açısından Sünni Müslüman Türk olan çoğunluktan farklıdır.

KÜRTLER VE ALEVİLER ÇOĞUNLUKTAN FARKLI MI?

Kürtlerin etnik ve dilsel bakımdan farklı olduklarını bu memlekette Yâ Sabır çekerek anlatmaya şükür artık gerek kalmadı. Çünkü "Dağ Türkleri" gibi hoşlukları hatırlatan şeyler söyleyenle artık alay bile edilmiyor; yüzüne şöyle bir bakıyorlar.

Ama Alevilerin dinsel bakımdan farklı olmadıklarını düşünenler için yazmak lazım: Alevilerin neredeyse tamamı için namaz, hac, bildiğimiz anlamda oruç ve zekat yoktur, kelime-i şahadet getirdikleri zaman da "... Ali-yu Allah-ı Veli" diye bitirirler. Gerçi Aleviler arasında Müslümanlıkla ilgileri konusunda en az beş farklı fikir grubu var ama, konuya nesnel bakarsanız bu insanların Müslümanlıkla ilgileri Hz. Ali, Hasan, Hüseyin, Kerbelâ gibi birkaç Şii simgesiyle sınırlıdır.

Dikkat ettiyseniz, bunlar da Şii değil, doğrudan doğruya mazlumluk simgeleridir. Zira aynen Muaviye zamanındaki Şiiler gibi, Osmanlı zamanındaki (ya Türkiye? Sivas?) Aleviler de mazlumdur. Çünkü İstanbul'un fethiyle birlikte yerleşik imparatorluğa dönüşen Osmanlı, kendisi de Türkmen'den geldiği halde, Türkmen/Alevi'den hiç hazzetmemiştir. Çünkü "ikametgah tezkeresi getiremeyen" göçebeden vergi ve asker alınamamakta, böylesi zapturapta gelmemektedir. Bunların küçük bir kısmını Balkanlara yollayarak kurtulmak, gerisini kesip çukurlara ("kuyu") doldurmak gerekmiştir. Bu nedenle "Türk [Türkmen] ne bilir adabı, lâk lâk içer ayranı"dır. Bu nedenle Türkmenler/Türkler (Aleviler) "Etrak-ı bî idrak"tır, vs.

LOZAN'I YAPANLAR İŞİN FARKINDAYDI

Belki biz bugün bu farklılığın ayırdında değiliz veya olmak istemiyoruz ama, Cumhuriyet'in kurucuları biliyorlardı. Nitekim, Lozan'da Azınlıklar Alt-Komisyonunda görüşmeleri yürüten Dr. Rıza Nur, *Hayatım ve Hatıratım*'da (Cilt III, s. 1044) aynen şöyle yazar: "*Din tabiri ile Halis Türk olan iki milyon kızılbaşı da ekalliyet yapacaklar*"[dı, kabul etmedik].

Yani, Aleviler de farklıdır. Alevilik, Anadolu'nun, İslam dahil çok kaynaktan su içmiş kendine özgü bir inancı, felsefesi, yaşam biçimidir.

"BİZ AZINLIK DEĞİLİZ"İN TAHLİLİ

Peki, her iki grubun da "azınlık" diye anılmayı reddetmelerini ne yapacağız?

Konuyu bilenler, "azınlık bilinci"nin azınlık kavramının beşinci, öznel ve en önemli ölçütü olduğunu, bu olmadan azınlık sayılmanın mümkün olmadığını söyleyeceklerdir ki, tamamen doğrudur. Nasıl sınıf bilinci olmadan sınıf olmazsa, bu olmadan da azınlık olmaz. "Biz azınlık değiliz" diyen insanlar azınlık sayılamaz.

Ama mesele bu kadar basit değil. İki sebepten:

Bir kere, her ikisinin de azınlık sayılmayı reddetmesi, hem bu cennet vatanda gayrimüslimlerin zaman zaman feci haksızlıklara uğratılmış olmasındandır (Varlık Vergisi, 6-7 Eylül, 1936 Beyannamesi, vs.), hem de Türkiye'de bu terimin "aşağılık" anlamına gelmesindendir. Çünkü gayrimüslimler, Osmanlı'nın etkisi hâlâ tükenmemiş "Millet Sistemi"nde (ve bugün) "ikinci sınıf" yurttaş muamelesi görürler.

İkincisi, daha önemli: Kürtler ve Aleviler azınlık sayılmayı tiksintiyle reddediyorlar ama, bal gibi azınlık hakları istiyorlar!

"Azınlık hakları"nın "insan hakları"ndan başlıca farkı, "grup hakları" olmasıdır. Yani, azınlık hakları yine bireylere verilir ama, toplu olarak kullanılır. Anadilini kullanmak ve öğretmek istemek bunun en tipik örneğidir. Kendi kendinize konuşursanız deli derler. Tek başına semah da yapılmaz.

Bu durumda, Kürtler ve Aleviler uluslararası ölçütler açısından bir azınlık mıdır, yoruma kalmış.

AZINLIK YARATILMAZ

Ama, gerek yoruma gerekse devlete kalmamış bir husus var. Kahvehane sohbeti yapmıyorsak bilgi sunmaya devam edeyim:

Azınlık yaratılmaz. Varsa vardır, yoksa yoktur. Yüzünüz çilliyse, yüzünüz çillidir; değilim demenin faydası yoktur; makyaj da kapatmaz. Bir devlette, "**Çoğunluktan farklı olan ve bu farklılığı alt-kimliğinin vazgeçilmez öğesi sayan grup**" varsa, azınlık da vardır. Bende vardır veya yoktur diyemezsiniz. Dersiniz de, BM İnsan Hakları Komisyonunun 1990'lardaki yorumundan beri (bkz. benim *Türki-*

ye'de Azınlıklar kitabım, TESEV, 2004, s. 15, dn.3) kimseciklere dinletemezsiniz.

Buna karşılık, söz konusu farklı gruba "azınlık statüsü/hakları" vermek veya vermemek tamamen devletin bileceği iştir. Bu nedenle, Düvel-i Muazzama'nın müdahalesinden gözü yılmış bir Osmanlı refleksi sonucu hemen ürküvermenin alemi yoktur. Zaten, AB'nin böyle bir talebi kesinlikle bulunmamaktadır. Tekrar ediyorum, kesinlikle böyle bir eğilim veya talep yoktur. AB'nin bütün istediği, Türkiye'deki farklı grupların (azınlıkların) çoğunluk ile **gerçekten eşit** olmaları, yani çoğunluk nelerden yararlanıyorsa onlardan **aynen** ve **tam** olarak yararlanmalarıdır.

KİMSE "AZINLIK STATÜSÜ VERİN" DEMİYOR

Gerçek ve tam eşitlik nasıl sağlanır? Fazlasıyla basit: Yeni azınlık statüsü icat edip ayrıcalık yaratmaya gerek yok; yasakları kaldırırsın, o kadar.

Bırakırsın, isteyen istediği okulda seçimlik olarak Kürtçe dersi alsın. İsteyen din dersi ile ahlak dersi arasında seçim yapsın. Din dersini seçen de Aleviyse Aleviliği, Sünniyse Sünniliği öğrensin. Cemevinin elektriği, camininki gibi parasız olsun.

En nihayet, bunların solak öğrenciler için sınıfta farklı iskemle bulundurmaktan veya engelliler için özel tuvalet yaptırmaktan hiçbir farkı yoktur; çünkü bu "dezavantajlı" insanların sağ elini kullananlarla ve yürüyebilenlerle gerçekten eşit olmaları için bunların yapılması gerekir.

Ama siz kalkıp da, yasaklar kaldırılmadığı için bu hale geldiğimize aldırmayıp, "Yasaklar kaldırılırsa Türkiye parçalanır" diyorsanız, benim size, 1890 doğumlu Emirgân efendisi babam Hüseyin Ekrem beyin böyle durumlarda aile terbiyesini hatırlayarak söylediği "Allah selamet versin!"den başka sunabileceğim husus yoktur.

Ama, anımsatacağım bişey vardır: "Zorunlu" yurttaşlardan oluşan bir ulus üzerinde oturan devlet, dinamit üzerinde oturuyor demektir. Bir devlet ancak, o ülkede hasbelkader doğduğu için değil o ülkede mutlu olduğu için yaşayan, yani "gönüllü vatandaş"larına güvenebilir.

Sevr Paranoyacılarına söylenecek şey çok ama, şunu anlasalar yeter: Türkiye'nin bugün yaşadığı belalar, 1920'lerden beri bütün sorunlarını derindondurucuya tıkıştırmasının sonucudur. Şimdi bunları dışarı çıkartmak zorunda kalıyoruz, çözdürmeye çalışıyoruz, ellerimiz üşüyor.

AB BİZİ PARÇALAR MI?

Türkiye birbirine giriyor: "AB İlerleme Raporu Kürt ve Alevileri 'azınlık' olarak niteledi, Azınlık yaratıp bizi yine parçalamak istiyorlar". Sonra da, bir teselli ver'i çığırıyoruz: "Bizimkiler bastırdı, Rapor'daki bu terim 'toplum' olarak değiştirildi!"

Türkiye parçalanacak olsaydı, 1984 sonrasındaki 12 Eylül terörü-PKK terörü çatışmasının yarattığı "düşük yoğunluklu" iç savaş benzeri durumda parçalanırdı. Artık şerbetlendi.

Ne parçalanması; tam tersine: AB adayı demokratik bir Türkiye'yi bırakıp da, Ortadoğu cehenneminde karalara mahpus yarı-feodal bir devlet kuracak Kürtlerin delirmiş olmasından şüphelenilir.

Yetmediyse, Prodi'nin bir sözü belki öğretici olabilir: "AB üyesi bir ülkeden bir bölgenin ayrılması mümkündür. Fakat bu bölge, yeni devlet kurunca, AB'ye girmek için yeni bir başvuru yapmak zorundadır".

Yine yetmedi diyorsanız, İspanya'nın büyük belası Bask sorununun, AB'ye girdikten sonra fazlasıyla sıradanlaştığını ekleyelim...

Bu konu, verdiğim her konferansta standart olarak gelir: "Bu yasaklar kaldırıldığı zaman Kürtler mutlu [gönüllü vatandaş] olacaklar mı, yoksa bunları atlama taşı olarak kullanıp ayrı bir devlet kurmaya mı çalışacaklar?"

Bu soruyu soranlar akıllı ve iyi niyetli kişilerdir, demokrasiye inanmışlardır, bunun kötüye kullanılmasından çekinmektedirler. Aslında sormak istedikleri şudur: "Kürtlerin taleplerini hangi noktaya kadar karşılamalıyız, hangi noktaya gelince dur demeliyiz?"

Bunun cevabı da fazlasıyla basittir ve tanıdıktır: Bir etnik/dinsel grubun (alt-kimliğin, yani yurttaşın kendi grup kimliğinin) talepleri, başka bir etnik/dinsel grubun üzerine çıkmaya kalkıştığı noktaya kadar karşılanır, ondan sonrası reddedilir. Bu nedenle, öyle, "aslî kurucu unsur" cinsinden iddialar/talepler kabul edilemez.

"ASLÎ VE KURUCU UNSUR" NEDİR?

Şu günlerde kimi Kürtler (ve Aleviler) azınlık sayılmayı reddederken, cümleyi şöyle bitiriyorlar: "... Biz aslî kurucu unsuruz!".

Hayır efendim, değilsiniz. Biz, Türk unsurunun "aslî kurucu" olma iddiasını buram buram ayrıcalık hatta vesayet kokuyor diye reddederken, Kürtlerin vd. ayrıcalık talebini neden kabul edelim?

Eğer Kurtuluş Savaşını kastediyorsanız, mesela Çerkesler de başka-

ları da sizin gibi savaştı; onların ne günahı var? Eğer Kurtuluş Savaşını kastetmiyorsanız, bu topraklarda biz Türklerden asırlar önce devlet kurarak yaşayagelmiş olan Rumların ve Ermenilerin ne günahı var? Devlet kurulmuş, bitmiş, aradan seksen küsur yıl geçmiş. Şu anda söylenecek tek şey şu: "Artık Söz Milletindir!". Bu ülkede yaşayan milletin her bir bireyi, kurucu unsurdur.

Onun için, Kürt veya Alevi kardeşlerim hiç kusura bakmasınlar, onları (veya hiçbir alt-kimliği) başka alt-kimliklerin üzerine çıkartamayız. Kimse de kendini çıkartmaya kalkmasın, çünkü çok büyük tutarsızlık yapmış olur. Özellikle Kürtler bu memlekette ikincil pozisyondan çok çekmişlerdir ve başkalarını ikincil duruma getirmeyi düşünmek önce onların onurlarına sığmaz. Çünkü bu, Asiye Nasıl Kurtulur'u çağrıştırır ve onurlu olmalarıyla tanınan Kürtlere hiç yakışmaz.

MİLLİYETÇİLİKLER BİRBİRİNİ AZDIRMASIN

Tabii, bir gerçek var: Bu ülkede Türk ve Kürt milliyetçilikleri birbirini hep azdırır. 1,5 yıl uğraştıktan sonra, 01.10.2004'te Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulundan alabildiğine çağdaş bir "Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu" geçirdik (tam metin için bkz. *Birgün*, 08-09 Ekim). Bu Rapor'da getirilen eleştirilerden biri de, tek bir gayrimüslim azınlık yurttaşımızın Dışişleri, Silahlı Kuvvetler, Emniyet'te çalışmıyor oluşuydu. Geçen hafta Emniyet Genel Müdürlüğünden faksla bir "Bilgi Notu" geldi. Uygulamayı şöyle savunuyordu:

"*Anayasamızın 10. maddesine göre herkes ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Ayrıca, 657 sayılı kanunun 48. maddesine göre her Türk vatandaşı devlet memuru olabilir. Dolayısıyla, devlet memurluğuna alınmada iddia edildiği gibi bir ayrımın yapılması mümkün değildir*"

Bu memlekette işkence de kanunen yasaktır ve üstelik yaptırıma bağlanmıştır! İşte böyle durumlar Kürt milliyetçiliğini kuvvetlendiriyor.

TEK ÇIKIŞ YOLU: "TÜRKİYELİ"

Sadede gelelim: Bu ülkede tek bir "aslî kurucu unsur" vardır efendim: **Türkiyeliler**. Bütün Türkiyeliler. Türkiye'de bugün "Türk" biçiminde sunulan ve aynı zamanda en güçlü alt-kimliği/etnik grubu temsil ettiği için birleştirici olamayan bu üst-kimliği (yani, devletin yurttaşa verdiği kimliği) "Türkiyeli"ye çevirmek zorundayız. Çünkü "Türkiyeli" tamamen "toprak" esasına dayanıyor, "kan" esasını tamamen dışlıyor ve

böylece tüm yurttaşları kucaklıyor. Ancak böyle yaparsak, üst-kimlik bu toprakta yaşayan tüm alt-kimlikleri kucaklar ve hiçbir etnik/dinsel grubu hatırlatmaz. Her Kürt kökenli yurttaş, "Ben Türk'üm" demek zorunda mı? Nitekim, demiyor ve sorun çıkıyor.

Dolayısıyla efendim, bu ülkede ne kadar farklı unsur varsa, hepsi birlikte bu ülkenin ana unsurudur. Çünkü "aslî" (birinci sınıf) dediğiniz anda aynı zamanda bir veya birkaç "talî" (ikinci sınıf) yurttaş grubu varsayıyorsunuz demektir ve bunun adı bal gibi **bölücülük**tür.

Önce "Milletin birlik ve beraberliği" diyeceksiniz (veya "Bizi eziyorlar"; aynı şey), sonra da başka alt-kimlikleri talî sayacaksınız; böyle şey olamaz. Bu son sözüm hem yalnızca Türkleri aslî unsur sayanlara, hem de "aslîlik mertebesi"ne kapağı atmaya çalışan kimi gruplaradır. Anlaşılmıştır ama, emin olayım.

LOZAN ELDEN GİDİYOR MU?

Endişe konularından biri de şu: Lozan ne olacak? 17 Ekim tarihli *Radikal-2*'de Erdoğan Aydın'ın ortaya attığı sorudaki gibi, tasfiye ediliyor mu?

Tam aksine: Şimdi uygulanmaya başlıyor. Çünkü bugün Avrupa karşısında düştüğümüz aşağılayıcı durum ("her dediklerini yapmak") bu kurucu antlaşmamızı ihlal ettiğimiz için başımıza geldi. Zaten biz, Lozan'da sadece "gayrimüslimler" dendiğini ve antlaşmada tek bir kere bile "Ermeniler, Rumlar, Museviler" diye azınlık tanımı yapılmadığını bile öğrenemedik daha.

Eğer, özetle "Gayrimüslimlerin mevcut ve kurulacak vakıflarına her türlü kolaylıklar sağlanır" diyen 42/3'ü uygulamış olsaydık, bugün bu vakıfların mülkiyet başta olmak üzere çok çeşitli haklarını ihlal etmekle suçlanmazdık.

Eğer, özetle "Her TC vatandaşı [resmî daireler dışında] her türlü dili her türlü alanda kullanabilir" diyen 39/4'ü uygulamış olsaydık, Kürtlerin dil ve yayın/yayım sorunu diye bir bela olmazdı.

Eğer, özetle "Türkiye'de oturan herkes her türlü inancın gereklerini serbestçe yerine getirir" diyen 38/2'yi uygulamış olsaydık, Alevilerle ilgili eleştirilere çanak tutmazdık.

Demek ki, üzerine titrediğimiz ama ihlal de ettiğimiz Lozan'a bişey olmayacak. Tersine, özgürlüklerin herkese yayılmasıyla, birbirinden ilginç ve güzel en az 4 şey olacak:

1) Başka alt-kimlikler de dil vs. konularında özgürleşince, gayrimüslimlerin Lozan'daki pozitif ayrımcılık yüzünden göze batması ve çoğun-

luğa hedef gösterilmeleri sona erecek. Varlık Vergilerinin ve 6-7 Eylüllerin de nasıl alnımıza çalınmış birer kara olduğunu ancak o zaman idrak edeceğiz, o da ayrı.

2) Dil kullanımında odaklaşan geniş özgürlüklerin yeni haklar olmadığı, Lozan'ın ihlalsiz uygulanmasından ibaret olduğu anlatılınca, Sevr Paranoyacılarının itirazları sönüp gidecek.

3) Türkiye Devleti hem kendi yurttaşının, hem de dış dünyanın gözünde saygınlaşacak. Çünkü "kendi kurucu antlaşmasını bile ihlal eden" kategorisinden çıkacak.

4) En önemlisi, Türkiye'de "azınlık" kavramı ve "azınlık hakları" kalmayacak. Çünkü yasakların kalkmasıyla birlikte bütün Türkiye halkı aynı ve geniş haklara kavuşacak. Unutmayınız ki, azınlık kavramını (ve haklarını) ortaya çıkartan sayı öğesi değil, baskı öğesidir.

BAYRAK VS. NE OLACAK?

Bu durumda Türkiye'nin adı, bayrağı, resmî dili vs. ne olacak?

Hiçbir şey olmayacak. Neyse o kalacak. Devletin adıyla ve simgeleriyle zırt-pırt oynanmaz. Devleti yeniden örneğin "Türkürdiye" vs. diye vaftiz edecek halimiz yok. Ulusun içindeki farklı alt-kimlikler kendi özelliklerini koruyabilsin, daha ne isteriz. Gerisi laf-u güzaftır, abestir.

"Türkiye'de herkes birinci sınıf vatandaştır, ayrımcılık yoktur" sözü kadar, "Aslî kurucu unsur olduğumuz anayasaya girsin!" sözü de bu memlekette herkese zararlıdır. Zaten 1920'lerin tekçi modelinin 2004'lerde de sürmesini isteyen Allahselametversinler'le uğraşmaktan gına geldi, bir de bunlar zorlaştırıyor bu memlekette alt-kimliklere saygıyı.

Yani demokrasiyi.

* * *

Hadi, bunları okuduktan sonra içinizde morali bozulan varsa, hep birlikte tekrar ederek iman tazeleyelim: "Lozan'da yalnızca Ermeniler, Rumlar ve Museviler azınlık kabul edilmiştiiiir". Bizi kurtarırsa bu kurtarır. Amin, efendim.

(Bu makale, 29.10.2004 tarihli
Radikal gazetesinin "Cumhuriyet" ekinde çıkmıştır)

"TÜRK ÜST KİMLİĞİ ÜLKEYİ BÖLÜYOR"

B. Oran'la söyleşiyi yapan: **Neşe Düzel**

Türkiye son günlerde belki de hiç hazır olmadığı bir tartışmayla çalkalanıyor. Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun 'Azınlık Raporu', aniden ülkenin gündeminin başına oturdu. Çok uzun yıllardan beri tabu olan, sorunları açıkça dile getirilemeyen ve hatta tarifi bile tam olarak yapılamayan 'azınlık' konusu, üstelik devletin resmi bir raporuyla tartışmaya açıldı. AB'nin azınlık anlayışıyla Türkiye'nin azınlık anlayışı arasında büyük farklar olduğu ortaya çıktı. Kimin azınlık olduğu, azınlıklara ne gibi haklar verileceği, bunun için yasalarımızda değişiklik yapılmasının gerekip gerekmediği, azınlık kavramı ile eşitlik kavramı arasındaki ilişkiyi, Türk üst-kimliğinin yarattığı sorunları, belki de Cumhuriyet tarihinde ilk kez bu kadar ciddi bir biçimde ayrıntılarıyla konuşmaya başladık. Daha önce çok az sözünü ettiğimiz bu tabu konuların AB süreci sayesinde gündemimize girmesi, ülkede gergin bir tartışma ya yol açsa da, Türkiye'nin bütün sorunlarını konuşabilecek, tartışabilecek bir olgunluğa ulaştığını da gösterdi. Bu büyük ve ciddi tartışmayı yaratan raporun yazarı Prof. Baskın Oran ile raporu hazırlayan kurulun yapısını, Cumhuriyet'in kurucu anlaşması Lozan'ı, azınlık meselesinin nasıl ele alınması ve çözülmesi gerektiğini konuştuk.

— *Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu olarak hazırladığınız 'Azınlık Raporu' ortalığı birbirine karıştırdı. Rapordan önce bu kurulu sormak istiyorum. Ne zaman oluşturuldu Danışma Kurulu?*

— İki sene önce Başbakanlık oluşturdu. Üyelerini de tabii Başbakanlık seçti.

— Kimler var bu kurulda?
— 78 üyeli kurulda üç grup insan var. Birinci grup, devlet memurlarından oluşuyor. Jandarmanın bile temsilcisi var. MİT'in de kendi adıyla değil ama Başbakanlık adıyla var. İçişleri, Adalet bakanlıklarının da temsilcileri var. Kurulda ikinci grubu, sivil toplum örgütleri oluşturuyor. İnsan Hakları Derneği'nden TESK'e, çok sayıda dernek var. Hatta öyle bazı dernekler var ki, bunlar 2003 Haziranı'ndan beri hazır olan bu raporun çıkmasını engellemek için bir buçuk yıldır muazzam çalıştılar. Hukukun Egemenliği Derneği, Türk Dünyası İnsan Hakları Derneği, Toplumsal Düşünce Derneği gibi, isimleri de çok ilginç bunların. Dernek değil, devlet kuruluşu gibi hareket ediyorlar. Üçüncü grup ise benim de dahil olduğum grup. Üniversite ve birtakım kurumlardan uzmanlar ismen seçildi bu gruba.

— 'Azınlık Raporu'nu siz yazdınız. Sizin tam olarak göreviniz nedir bu kurulda?
— 78 üyeden biriyim. Prof. İbrahim Kaboğlu'nun başkanlığındaki bu kurul, 13 alt çalışma grubu oluşturdu. Ben, Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu'nun başkanıyım.

— Bu kurul, devlette kime karşı sorumlu peki?
— Adı Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu ama, Başbakanlığa değil, insan haklarından sorumlu devlet bakanlığına, Abdullah Gül'e bağlıyız biz.

— Sizden böyle bir azınlık raporu hazırlamanız mı istendi yoksa kurul böyle bir rapor hazırlamaya kendi mi karar verdi?
— Biz bu raporu hazırladık çünkü rapor hazırlama görevi, bu kurulun kuruluş kanununda, yönetmeliğinde var. Sen kalkıp 'Ben istemedim' diyebilir misin bu raporu? İnsan haklarını geliştirmek için, biz 13 alt grup kurduk, karşılığında bu işten hiç para almadan ayrı ayrı raporlar hazırladık. Çünkü yönetmeliğimize göre insan haklarını geliştirmek iki biçimde oluyor. Bir, Başbakanlığın isteyeceği çalışmaları yapmak. İki, kendiliğinden raporlar hazırlayıp devlet bakanlığına sunmak. İşte biz ikincisini yaptık. Biz sanki kendi kendimize gelin-güvey olmuşuz gibi bir hava doğuyor şimdi. Rapor hazırlamasaydık, yatacaktık. Ertuğrul Yalçınbayır devlet bakanıyken bizim her toplantımıza gelirdi. Abdullah Gül aynı zamanda Dışişleri Bakanı da olduğundan bir toplantıyı açtı ve gitti. Bunu anlayabiliyoruz ama, bize altı aydır randevu vermemesini anlayamıyo-

ruz. Aslında AKP'nin bizim söylediklerimizle çok çatışır bir yanı yok ama bu kurul anlaşılan vitrin olarak kalsın, hükümete sorun getirmesin isteniyor.

— Sizin yazdığınız ve kurul tarafından kabul edilen rapor, resmi bir rapor mu?
— Ne yaparlarsa yapsınlar, bu, devletin resmi raporudur. Çünkü biz kanunla kurulmuş, yönetmeliği olan resmi bir kuruluz. Zaten raporun bu kadar gürültü koparmasının nedeni de bu. Ben, bunların şimdiye kadar daha da sertlerini makalelerde, kitaplarda defalarca yazdım. Dışişleri'nde verdiğim derslerde de alt-kimlik, üst-kimlik kavramlarını kullandım. Ama bu kavramlar, ilk defa resmi bir raporda geçtiği için bazıları böyle birden saldırıya geçti. Nitekim bazı yazarlar 'Kurt elmanın içinde, kurt devletin içine girdi' diye hükümeti eleştirdi. Hükümet bundan korktu. Mesele bundan ibarettir. Bu rapor, bazılarını çıldırttı. Çünkü zeminin ayaklarının altından kaydığını görüyorlar. Artık bu konular Türkiye'de tartışılıyor. Çünkü en büyük felaket sorunların tabu olmasıdır. Vatan haini ilan edilmeyi göze almadan tartışamadığınız kavramlara tabu denir ki, şu an tek bir tabu kaldı o da Ermeni meselesi. Artık her şey tartışılıyor bu ülkede. Rapora gelince, bu, bir danışma raporudur. Hükümet ister uygular ister uygulamaz. Ama hükümetin AB sürecinde yapması gerekenlerdir bizim söylediklerimiz.

— İşin usul yönünü konuştuktan sonra şimdi özüne geçelim. Azınlık dediğimizde iki ayrı zeminde tarif ediyoruz bunu. Hukuki açıdan ve sosyolojik açıdan. Önce, hukuken azınlık kim Türkiye'de?
— Türkiye'de Müslüman olmayan herkes. Ama bu, Museviler, Rumlar ve Ermeniler diye yanlış tanıtılıyor. Halbuki Lozan'ın 143 maddesinin hiçbir yerinde bu üç azınlığın adı geçmez. Lozan, 'gayrimüslimler' der. Süryaniler, Keldaniler, Asuriler de buna dahil olduğu halde, onlara Lozan'daki haklar tanınmıyor. Mesela Lozan'ın 40'ıncı maddesiyle bunların da okul açmalarına izin verildiği halde, okul açmaları yasak. Daha biz bunu bile anlatamadık bazılarına. Ayrıca Türkiye'de azınlıktan anlaşılan şeyle, AB'nin azınlık dediği şey arasında da hiçbir ilgi yok.

— Aralarında nasıl bir fark var?
— AB azınlık dediğinde, bir ülkede çoğunluk ve egemen olmayanların, o ülkede çoğunluk ve egemen olanlarla aynı muameleyi görmesini istiyor. Mesela Türkiye'de Sünni Müslüman çoğunluk var. Bunlar camilerde elektriği bedava kullanıyor. Alevi Müslümanlar ise cemevinde ibadet

ettiğinde elektriğin parasını ödüyor. AB, işte bu olamaz diyor. Mesela Türk çoğunluk Türkçe öğreniyor, yayın yapıyor ama Kürtler Kürtçeyi okulda öğrenemiyor. Kürtçe kurslarının açılması bile iki yıl aldı. AB, 'Eğer Türk çoğunluk Türkçe öğrenebiliyorsa, Kürt azınlık da Kürtçe öğrenebilmeli' diyor. Çünkü AB'nin azınlık tanımına göre, bütün vatandaşlar mutlak olarak eşittir. AB'nin azınlık hakkı dediği de tamamen eşitlik hakkıdır. Kendi insanımızı zoraki vatandaş olmaktan çıkarıp, gönüllü vatandaşlığa geçirmektir, insanların kendi kültürlerini yaşamasını engelleyen yasakları kaldırmaktır. Devletten daha devletçi olan dernekler ise yasakları kaldırmanın devleti böleceğini iddia ediyor. Kardeşim, zoraki vatandaşlığa dayanan bir devlet dinamit üzerine oturuyor demektir, o devlet sağlam değildir. Gönüllü vatandaşlar üzerine oturan devlet kuvvetlidir. Bu da, üniter devlet içinde demokrasi demektir.

— *Dünyada azınlık kavramı çok değiştiğine göre biz, Lozan'a göre şekillenen azınlık tarifini hukuken değiştirmek için yasa çıkarmak zorunda mıyız?*
— Hayır. Kanun çıkarmak gerekmiyor, tam tersine herkesin eşit olması, kimsenin ayrıcalıklı olmaması için bütün yasaklayıcı kanunları kaldırmak gerekiyor. Türkiye'nin ihtiyacı budur, korkmamak gerekir. 'Türkçeden başka dilde eğitim yapılamaz' yasağını kaldırırsanız, isteyen istediği dilde eğitim yapar. Göreceksiniz, bir süre sonra okullarda bu diller seçmeli olacak. Aslında Kürtçe, Lazca veya Çerkesçe yayın yasağı, anayasaüstü veya anayasa değerindeki Lozan'a da aykırı. Lozan'ın 39/4'üncü maddesi, 'Bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, özel ve resmi, açık ve kapalı toplantılarında, her türlü basın ve yayın konularında istedikleri dili kullanırlar ve buna hiçbir kısıtlama getirilemez' diyor. Yani 'Vatandaşlar, resmi daireler dışında istedikleri yerde istedikleri dili kullanır' diyor Lozan. Kürtler, Lazlar veya Çerkesler, Lozan'ın bu maddesine dayanarak, çatır çatır Kürtçe, Lazca, Çerkesçe konuşabilir, radyo, televizyon yayını yapabilir. Ayrıca AB bize, 'Azınlık hakkı tanıyın' derken, asla 'azınlık statüsü verin' demiyor.

— *Peki ne diyor?*
— AB, 'Yasaklar getirdiğiniz vatandaşlara da, çoğunluğa verdiğiniz hakları verin. Bütün vatandaşları eşit hale getirin' diyor. AB, 'İnsanlara kendi kültürünü yaşama olanağı verin' diyor. Kültürel hak zaten, Kürt veya Laz, herkesin kendi dilini konuşması, yayınlaması, resmi dili Türkçe olarak korumak şartıyla isterse kendi okulunu açmasıdır.

— Azınlığı hukuki açıdan tanımladık. Sosyolojik açıdan azınlık kim?
— Bugün artık dünyada azınlık tanımı şudur: Kendini çoğunluktan farklı hisseden ve bu farklılığı kimliğinin temel direği sayan herkes azınlıktır. Tabii başat olmamak şartıyla... Azınlık hâkim olursa, o faşizmdir çünkü. Azınlık sayıca az olacak, siyasal bakımdan hâkim olmayacak ve kendini farklı hissedecek ve bu farklılığın da bilincinde olacak. Mesela eşcinseller de azınlıktır.

— Bu tarifi, hukuki bir çerçeveye yerleştirmemiz gerekmiyor mu?
— Hayır. Çünkü o zaman 'azınlık statüsü' vermiş olursunuz. Bizim anladığımız azınlık statüsü ise azınlığa, çoğunluğun sahip olmadığı birtakım grup hakları tanımaktır. Bu sefer de statü verdiğiniz azınlıkları, diğerlerinin üzerine çıkarmış olursunuz. Mesela Leyla Zana' nın 'Bizim asli kurucu unsur olduğumuz Anayasa'ya geçsin' talebi, AB'nin kafasına uymayacak bir şeydir. Asli dediğiniz anda bunun mefhumu muhalifi 'tali' dir. O zaman tali kim? Yok öyle şey. Bu ülkede Türkler de, Kürtler de asli kurucu unsur değildir. Çerkes, Süryani, Rum, Ermeni, Türk, Kürt, Alevi, hiçbiri diğerine göre asli kurucu değildir. Türkiyeli olan herkes kurucudur. Kürtler asli unsur olduklarını Kurtuluş Savaşı'na dayanarak söylüyorsa, Çerkesler de Tokat isyanını bastırdı. Eğer başka bir şey deniyorsa...

— Evet...
— Türkler Anadolu'ya geldiğinde, bu topraklarda devlet sahibi olan Rumlar, Ermeniler ne olacak? Asli unsur lafını ettiğinizde diğerlerini tali sayıyorsunuz demektir, bunun da adı tek kelimeyle bölücülüktür. Kurucu unsur olmayı istemek, biz de Türkler gibi Laz'a, Çerkes'e, Arnavut'a, gayrimüslime hakim olmak istiyoruz demektir. Türklerin veya Kürtlerin asli kurucu olarak ortaya çıkma çabası AB sürecine de aykırıdır. AB, 'Herkes eşit olacak' diyor.

— Şu anda Türkiye'de dini, dili, kültürü, yaşama biçimi baskı altına alınmış olan azınlıklar kimler?
— Dini uygulamaları baskı altına alınmış olan Aleviler var. Aleviler düne kadar cem ayini yapamıyordu. Bugün hâlâ cemevleri ibadet yeri kabul edilmiyor. 'Orası kültürevidir' deniyor. Devlet olarak sana ne bundan? Adam 'Ben burada hem ibadetimi yapıyorum, hem semahımı hem kültürümü yaşıyorum' diyorsa, bıraksana onu. Niçin sen adamın yerine geçip ibadethanesini tanımlıyorsun? Devlet her şeye karışmamalı. Ama

devletin anlamadığı bu. Ondan sonra da Avrupa kalkıp Alevilere azınlık deyince, bizim devlet buna bozuluyor. Aleviye eşit davranmayarak, baskı yaparak onu sen azınlık yapıyorsun. O 'Ben azınlığım' demiyor ki, reddediyor bunu. Mesela, Müslümanlık'ta ruhban yoktur ama Hıristiyanlık'ta ruhban olmadan ibadet yapılmaz. Biz Heybeliada Rum Ruhban Okulu'nu, Ermenilerin ve Musevilerin okullarını kapattık, ruhban yetiştirmelerini engelledik. Bu adamlar nasıl ibadet yapacak ruhban olmadan? Vakıflarının mallarını ve hatta cemaatleri kalmadı diye kiliselerini de ellerinden aldık. Lozan'ı ihlal ediyoruz biz. Dini ve kültürel hakların engellenmesi sürüyor.

— Sizinki gibi bir raporun, isminin başında Başbakanlık olan bir kurulun eseri olarak ortaya çıkması, Türkiye'de bir şeylerin değiştiğinin mi işareti mi, yoksa bu bir tesadüf mü?

— Tesadüf değil. Böyle bir rapor, Türkiye'nin iyiye gittiğini gösteren bir ilktir. Biz raporda, Sevr paranoyasından kurtulunmasını, Anayasa'nın özgürlükçü, çoğulcu içerikte tekrar yazılmasını, kültürel hakların güvence altına alınmasını, Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi'nin imzalanmasını önerdik. Raporda en fazla iki şey eleştirildi. Bir, 'Türkiyelilik' kavramı. Diğeri, Anayasa'nın üçüncü maddesinin değiştirilmesi önerisi. Üçüncü madde, 'Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünemez bir bütündür, dili Türkçedir' der. Bu, 'Türkiye devleti ülkesiyle bölünemez bir bütündür. Resmi dili Türkçedir' diye değiştirilmeli. Çünkü milletiyle bölünmez bir bütün demek, alt-kimlikleri, kültürel çoğulculuğu reddetmektir. Zaten millet bölünebilen bir şey değildir, devlet bölünebilir. Devletin toprağı bölünebilir. Ayrıca dili Türkçedir demek de, Türkçeden başka dil konuşulamaz demektir.

— Bir de Türkiyelilik kavramı var tartışılan. Başbakan da bu kavramı kullanıyordu bazen. Bu kavram azınlık sorununu çözmeye yeter mi?

— Yeter. Çünkü Türkiyeli dediğinizde, kimse asli kurucu olmuyor. Türkiyeli üst-kimliğini benimseyince azınlık kalmaz, kimse kimseye yukarıdan bakamaz. Bu, Kürtleri çok rahatlatır, memlekete bağlar. Türk üst-kimliği Türkiye'yi bölüyor. Çünkü bir Kürt ben Türküm demiyor. Ben Türkiyeli Kürdüm diyor. Kıbrıs'ta da öyle değil mi? Kıbrıslı Türk ve Türkiyeli Türk kavramları var. Ama bunu anlamıyor bazıları. Oysa Ermeni'yi, Rum'u, Çerkes'i, Kürt'ü, Türk'ü, Laz'ı, Arnavut'u, Süryani'yi, Keldani'yi, Asuri'yi, Çingeneyi kucaklayan tek kavram Türkiyeli kavramıdır. Türkler bundan rahatsız olmaz. Türkler zaten pratikte kuvvetli

unsurdur. Çünkü resmi dil Türkçedir, ülkenin adı Türkiye'dir ve bayrak Kemalistler tarafından oluşturulmuştur.

— *Son soru... Türkiye 'azınlık' gibi dikenli bir kavramı tartışma noktasına AB nedeniyle mi geldi, yoksa Türkiye'nin gelişimi artık sorunları açıkça tartışmaya mı zorluyor?*

— Zorluyordu, ama AB işleri çok hızlandırdı. Bakın, Mustafa Kemal ve yukarıdan devrimi olmasaydı, Türkiye o noktaya 150 yıl sonra gene gelirdi ama Mustafa Kemal 10 yılda getirdi. Şimdi AB uyum paketleriyle, Mustafa Kemal'in yukarıdan devriminin ikinci aşaması yaşanıyor. Yukarıdan devrimlere aşağıdan tepki gelir. 1920'lerde irtica tepkisi geldi. Bugün Sevr paranoyası tepkisi geliyor. Bugünün irticası, Sevr paranoyasıdır. Sevr paranoyacılarının bölünme korkusu bir türlü bitmiyor. Bunlar 20'lerde kalmış Kemalistlerdir. Ne yazik ki gerçek Kemalistlerin korkudan sesi çıkamıyor bunlara karşı...

(Bu söyleşi, 25.10.2004 tarihli *Radikal*'de çıkmıştır)

"70 MİLYON DA KURUCU UNSUR"

B. Oran'la söyleşiyi yapan: **Derya Sazak**

— Azınlık Hakları Raporu'na yönelik tepkiler Prof. İbrahim Kaboğlu'nun saldırıya uğramasına varacak kadar sertleşti. Siyasi planda ise Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, Silahlı Kuvvetler'in 'üniter yapıyı tartışmaya açacak tartışmaları onaylamadığını' açıkladı. Raporu yazarken bu denli tepki çekeceğinizi düşünmüş müydünüz?

— Hiç düşünmedim. Çünkü, ben ne politikacı ne diplomat olduğum için sadece siyaset biliminin ve Türkiye'nin durumunun gerektirdiği şeyleri yazmak gibi bir kaygı vardı kafamda. Doğrusu bu kadarını beklemiyordum. Altı sayfalık rapor 30 yıldır söylenen şeylerin kağıda dökülmesidir. Resmi niteliği olduğu için tepkiye yol açtı sanıyorum. 1920'lerden beri halının altına süpürülen meseleler en sonunda AB'nin el atması üzerine ortaya döküldü.

— Gürültü koparan 'Türkiyelilik' üst-kimliği önermesi oldu. Anayasa'nın 'Değiştirilmesi teklif dahi edilemez' 3. maddesindeki 'milletin bölünmezliği' ilkesinin çıkarılmasına da şiddetli itirazlar var.

— Azınlık kavramı hiç anlaşılmıyor. Türkiye, 1923 yılına takılmış kalmış. Lozan'da bir statü verilmiş gayrimüslimlere, şimdi azınlık deyince AB'nin başka gruplara da statü tanınmasını isteyeceğinden korkuluyor. O anlayış, Milletler Cemiyeti döneminde, 1920'lerde kaldı. AB eşit haklardan söz ediyor, Sünni Müslüman camide ibadet ederken, elektriği bedava kullanıyorsa, Alevi de cemevinde bedava kullanacak. Okulda

Türkçe ders veriliyorsa, bir Kürt, Çerkes de Kürtçe veya Çerkesçe dersi alabilecek.

— *Siz, 'Türk üst-kimliği ülkeyi bölüyor' diyorsunuz.*
— Türkiye milleti içinde, Türk etnik unsurunun kurucu ve asli unsur olduğunu iddia edenlerin zihniyeti, doğal olarak başkalarını tali, ikinci unsur saymak durumunda. Bu zihniyetle çıkarsanız yola, Türkiye'yi parçalarsınız. O zaman Kürtler de, 'Efendim, ben de asli unsurum' diye ortaya çıkacak, Aleviler de. Oysa 70 milyon Türkiyeli asli kurucu unsurdur. Bunu kabul etmedikçe, Türkiye'nin bölünmez bütünlüğünü devam ettiremeyiz.

Türkiyelilik üst-kimliğini reddeden iki tane ufak grup var: Aşırı Türk ve Kürt milliyetçileri.

— *Öcalan'daki değişime ne diyorsunuz? Ayrılıkçı terörle ayrı devleti savunurken, yakalandıktan sonra, İmralı'da Türkiyelilik önermesinde bulundu. Kürtler de arayışta!..*
— Kürtler uzun zamandır arayış içerisinde. Ama, Leyla Zana'nın sözlerine yansıyan çok önemli bir yanlışı var Kürtlerin. Onlar da Türk etnik kimliğinden kaptılar bu söylemi, 'Biz azınlık değiliz, asli kurucu unsuruz!' Tamam anlıyorum, Türkiye'de azınlık demek, aşağılanmak demek. Fakat 'Asli kurucu unsuruz' demek feci bir hata. O zaman tali unsurlar, Çerkesler ne olacak? Eğer Kürtler, asli unsur olma nedenlerini Türklerin yanında Kurtuluş Savaşı'na katılmak nedeniyle ileri sürüyorlarsa, Çerkesler de katıldılar. Yozgat, Ankara'nın doğusunda bir yerdir, Bursa'dan kalktı geldi, isyan bastırdı Çerkesler. Kimseyi dışlamamanın yolu Türkiyelilikten geçiyor. 70 milyon kurucu unsur. Asli, tali yok.

— *Anayasa'daki 3. madde ne olacak?*
— 3. maddede üç unsur var. Birincisi, dili Türkçedir. Bunu düzeltmek lazım, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi 'Resmi dili Türkçedir' denilmeli. İkincisi, 'ülkesiyle bölünmez bütünlük'. Buna kimsenin itirazı yok. Dünyadaki bütün devletler ülke toprağının bölünmesine şiddetle tepki gösterirler. Üçüncüsü 'milletin bölünmezliği.' Bu kavram Avrupalıya son derece terstir. Alt-kimliklerin inkarı anlamına geliyor.

— *Birleştirici unsur ne oluyor?*
— Türkiyelilik... Bir zamanlar Demirel'in de telaffuz ettiği anayasal vatandaşlık. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı... Siz kalkıp da bu memle-

kette 'İslam üstündür, Türklük üstündür' dediğiniz anda, olmayanları dışlarsınız. Bu bölücülüktür. Tamam, devlet 81 yıl önce kurulmuş, adı Türkiye Cumhuriyeti. Babam CHP milletvekiliydi, biraz heyecanlandığı zaman 'Türkiya' derdi. Acaba niye 'e' değil de 'a' diyor... İnce sesli yerine kalın sesli koymak, meydanlarda nutuk atarken daha mı uzağa ses götürüyor diye düşünürdüm. Değil. 14. yüzyıldan itibaren bütün Osmanlı imparatorluğu haritalarının üzerinde 'Türkiya' yazıyor.

1920'de Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş. İstiklal Marşı'na, bayrağına dokunulmaz. Fakat milletin niteliği, demokrasiyi engelleyici bir üst-kimliğe dayanıyorsa, o tartışılır. Amerika'da yönetimi elinde tutanlar gibi bizim de WASP'ımız (Beyaz, Anglo Sakson, Protestan) var: Laik, Sünni, Müslüman, Türk (LSMT). Böyle sürerse Kürdü de kalkar 'Ben de asli unsurum' der. Milletin tekliğini iddia ederseniz, ülkeyi bölersiniz.

— Prof. İbrahim Kaboğlu, 'Ben olsam Türkiyelilik diye yazmazdım' sözleriyle, kurulun size verdiği yazım yetkisindeki üsluba katılmadığını belirtti.

— Ne fark eder? Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı diye yazsan, anayasal vatandaşlık desen ne değişecek? Efendim, bu Türkiyelilik lafına niye bu kadar tepki geliyor, söyleyeyim mi? Türkiyelilik lafını ilk defa Devrimci Doğu Kültür Ocakları, 1969 veya 1970'te ortaya attı, Kürtler ortaya attı, fakat biz o zaman müthiş tepki gösterdik. Çünkü Türkiye halkları diyorlardı. İşte o bölücülüktür. Türkiyelilik dediğiniz zaman alt-kimlikleri olan bir bütünden, birlikten bahsediyoruz.

— AB ile 2005'te tam üyelik müzakereleri başladıktan sonra azınlık tartışması, Kürtler ve Aleviler bağlamında gündeme gelecek. Güneydoğu açısından ileride demokratikleşme baskısı ayrılıkçılığı körükler mi?

— Türkiye'de güçlü bir Kürt kimliği var, bir de güneyimizde Irak'ta Kürdistan kurulma olasılığı var, bu bağlamda soruyorsanız, o zaman tartışmayı şu eksende yapmak gerekiyor:

AB ekseninde Türkiye'nin yapması gereken bir tek şey vardır: 70 milyon Türkiyelinin din, mezhep, ırk farkı gözetmeden tek kurucu unsur olduğunu kabul etmek. AB'nin istediği budur. Başka bir şey istemesi mümkün değildir.

Mesela, Ermeni diaspora milliyetçilerinin bozuk plak gibi çaldıkları bir şey var. AB'ye girmek için Türkiye 'jenosid'i kabul etmeli! Benim gözlemim, AB hiçbir zaman bunu, Ermeni meselesini ileri sürmeyecek. Çünkü daha geçen gün Venedik'teydik, bu konuda Batılıların tutumu çok açık: Ermeni diasporasına 'Hata ediyorsunuz' diyorlar. Türkiye'ye

bunu ön koşul olarak sunamayız. AB hiçbir grubun egemen olarak ortaya çıkmasını istemiyor.

— Genelkurmay İkinci başkanı İlker Başbuğ, Avrupa Konseyi'nin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nde 'bireysel hakların kullanılmasının, ilgili ülkenin toprak bütünlüğüne ve ulusal egemenliğine karşı kullanılamayacağı'nı anımsattı.

— Zaten 1970 yılındaki BM kararından beri, bir ülkenin içinde demokrasi varsa, o ülkeden ayrılmak mümkün değildir. Buna 'iç self determinasyon' deniyor. Dış self determinasyon ise, bir ülkeyi parçalayarak ayrılma hakkıdır. Birleşmiş Milletler, uluslararası toplum bunu kabul etmez.

— Eski Yugoslavya nasıl bölündü?

— Tito'nun nefesi kesilince eski Yugoslavya da dağıldı. Almanya, Hırvatistan ve Slovenya'yı kendi yanına çekmek istiyordu. Türkiye'nin Yugoslavya'yla karşılaştırılması, anlamsız. Hem Türkiye'yi kim parçalamak isteyebilir? Kürtler mi? Karaya hapsedilmiş, yarı feodal, en az 3 dil konuşan Irak'ın kuzeyinde yeni kurulacak bir Kürt devletinin peşinden gitmek mi, Kürtlerin çıkarınadır? Yoksa AB üyesi veya en azından AB adayı olan bir Türkiye'de eşit şartlarla kalmak mıdır? Mazoşist olması lazım Kürtlerin!

— Azınlık raporuna yönelik ulusalcı tepkiler karşısında solcu refleks ne olmalıydı? 1968 kuşağı temsilcisi bir aydın olarak, ideolojik çizgide kırıklıklar gözlemlediniz mi?

— 1920'lerde Kemalizm, solcu ve ilericiydi. Artık, 2000'li yıllarda, hâlâ 1920'leri muhafaza etme anlamındaki Kemalizmden bahsediyorsanız, tutucudur. Nasıl, 1920'lerde Kemalizmin ilerici ve yukarıdan devrimci stratejisine, aşağıdan irtica adı verilen bir gerici tepki gelmişse, AB yolunda '2. Muasır Medeniyet' dalgasına 'Sevr paranoyası' diye tepki gösteren bir aşırı milliyetçi çevre var, bugünün gericiliği de odur. Bugünün gericiliği 1920'lerin arkaik yapısını muhafaza etmek isteyenlerdir. Şimdi gerçek Kemalistler benim bu söylediğime itiraz edecekler ama hiç itiraz etmesinler çünkü sesleri hiç çıkmıyor. Kemalizmin asıl büyük başarısı nedir, biliyor musunuz? 1920'lerde kendisi yukarıdan devrim yaptığı zaman, aşağıdan irtica tepkisini verenlerin torunları, bugün '2. Muasır Medeniyet' dalgasını lanse ediyorlar. AB uyum paketleri adı altında bu muazzam transformasyonu getirdi Kemalizm.

Son gelişmeler, laik Sünni Müslüman Türk biçiminde tekçi, monist, üst-kimliğin ortadan kalktığını müjdeliyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin devletinin değil ama Cumhuriyet'in milletinin parametreleri değişiyor. Eşitlikçi 70 milyona, eşitleyici bir parametre ortaya çıkıyor. Bunun getirdiği rüzgârdan korkuyor insanlar ve o korkularını da nasıl ifade ediyorlar: 'Üniter devleti terk etmeyiz.' Üniter devletten vazgeçen tek bir kişi yok bu ülkede.

— Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) konusunda Türkiye ne yapmalı?
— Türkiye BOP'u bir kalemde reddedemez. ABD'nin en büyük hatası, Filistin sorununu halletmeden projeyi ortaya attı. Türk diplomasisi aynen Bizans, Osmanlı diplomasisi gibi muazzam güçlüdür. Stratejik orta boy bir devlet olarak, ancak denge ortamında nefes alabilirsiniz. Denge bozulmaya başladığı zaman astım krizine girersiniz. İstediğiniz kadar monşer falan deyin, Türk hariciyesi Ali'nin külahını Veli'ye, Veli'nin külahını Ali'ye giydirir ve bu denge ortamında ayakta kalmayı bilir.

— Irak'ta Kürtlerin ayrı bir devlet kurmaları olasılığı güçleniyor mu?
— Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmalıdır. Bir devlet kendi toprak bütünlüğünü istiyorsa, komşularının toprak bütünlüğünü savunmak zorundadır. Türkiye'nin Kürdistan'a itirazı var. Neden? Çünkü Türkiye, kendi Kürtlerine yeterince iyi muamele yapmadığının bilincinde. Biz Kürtlerimizden emin olduğumuz anda, Kürdistan diye bir dış politika sorunu yoktur. Kürtlerle Araplar anlaşamayacak olursa, Şiiler, 'Ayrı devlet kuracağız' derlerse ve Kürdistan da ayrı bir devlet şeklinde Irak'tan ayrılmak zorunda kalırsa, Türkiye bu olayın ebeliğini yapmalıdır.

Türkiye bu olaya, 'kırmızı çizgidir, asker yollarım' gibi komplo teorileriyle yaklaşamaz.

— ABD, Kuzey Irak'ta 'İkinci İsrail' gibi bir devlet kurdurabilir mi?
— Kürtler bütün kartlarını ABD üzerine oynamak yüzünden yakın tarihte dört kez açığa düştüler. Hegemon devlete hiçbir zaman güvenemezsiniz. Hegemon devlet sizi kullanır ve kağıt gibi atabilir. Kuzey Iraklı Kürtlerin bunu anlaması lazım.

— Yeni Şafak'ta Ahmet Taşgetiren, Lozan'ın azınlıklar çözümü 'Dini eksenlidir' diye yazdı: Laik sistem din eksenli tanımlamayı, İslamı dışladıkça, yerine 'çatı değer' olarak Türklüğü koymuş. Ancak, günümüzde bu da yetmiyor.

Cumhuriyet'in kuruluş paradigmasını tehdit eden Kürt ve İslam meselesi, AB sürecinde yeniden tartışmaya açılıyor.

— Lozan, Osmanlı'nın, cemaatler, yani dinsel farklılıklar üzerine kurduğu millet sistemini devam ettirmiştir. Bir yanda Türkü, Kürdü, Gürcüsü, Arnavutu hepsi bir arada, hiçbir soy farkı gözetmeden 'Müslüman milleti.' Diğer yanda da gayrimüslimler. Zaten, Cumhuriyet'in kuruluşunda, Mustafa Kemal hiçbir zaman Türk, Kürt demez. Feodal toplumlarda tutunum ideolojisi dindir. Türkiye Cumhuriyeti, Türk ve Müslümanların birliği üzerine kuruldu. Şimdi bizim rapor bunu altüst ediyor. Diyor ki, ne Müslümanların üstünlüğü vardır, ne Türk etnik kimliğinin... 70 milyon Türkiyeli eşit haklara sahip olarak bu memleketin kurucu unsurudur.

(Bu söyleşi, 08.11.2004 tarihli *Milliyet*'te çıkmıştır)

BİR ANALİZ:
TÜRKİYE KÜRTLERİ BAĞIMSIZLIĞA GİDER Mİ?
Demokratikleşme, Self Determinasyon, "Ara Durak" ve "Son Durak" Üzerine Düşünceler

BASKIN ORAN

İKİ TEZ, İKİ GELİŞME

AB Uyum Paketlerinin birbiri ardına çıkarıldığı şu günlerde iki tez var:

1) Daha fazla demokrasi Türkiye'yi parçalar;

2) Tam tersine, güçlendirir.

Bu acayip tartışma, özellikle iki önemli gelişme ortamında önem kazanıyor:

1) Kuzey Irak'ta zaten 1991'den beri embriyon halinde gelişen Kürt oluşumunun en azından federe bir devlet haline geleceğinin anlaşılması. Bu, Türkiye'deki Kürtlerimiz için bir "Akraba Devlet" (kin-state) olacak. Teoride çok şey ifade eden bu durumun Türkiye'den "toprak koparacağından" korkuluyor.

2) BM 1966 İkiz Sözleşmelerini, Ağustos 2000'deki imzamızdan sonra şimdi de Haziran 2003'te TBMM onayından geçirdik. Bunların ortak 1. maddesi "Halkların self determinasyon hakkı"ndan bahsediyor. Bu durumda kendi Kürtlerimizin Türkiye'den "kopabilecekleri"nden korkuluyor.

Neden bahsettiğimizi bilmek için önce self determinasyonun iki anlamını görelim:

SELF DETERMİNASYONUN İKİ ANLAMI

1) İç self determinasyon: 1789'la ortaya çıkmıştır. Halkların kendi rejimlerini (siyasal, ekonomik, vs.) özgürce seçmeleri anlamına gelir. Yani, Demokrasi demektir.

2) Dış self determinasyon: Bu anlamı ikiye ayırmak gerekir:

a) Sömürgelerin bağımsızlığa kavuşması: W.Wilson'un 14 İlkesi'ne (1920) kadar götürülebilirse de, BM'nin kurulmasından sonra ve özellikle de 1960 yılı sularında uygulama düzeyine çıkmıştır. Sömürgelerin, sömürgeci ülkeden bağımsızlaşması (dekolonizasyon) anlamına gelir. Tarihine dikkat edilecek olursa, 1966 İkiz Sözleşmelerindeki anlamı da budur.

Self determinasyonun asıl anlamını oluşturan dekolonizasyon uygulamasına gelince: Her halkın self determinasyon hakkı vardır, bu halk bir mekanın tüm halkıdır; bu halk bu hakkını bağımsızlığa ulaşarak kullanır; ondan sonraki bölünmeler self determinasyon hakkına girmez. Yani, self determinasyon yalnızca sömürge halklarının hakkıdır (1960 BM Genel Kurul kararı no. 1514).

Sömürge nedir? Bir ülkenin "Sömürge" sayılması ve dolayısıyla self determinasyon hakkına sahip olması için iki ölçütün bir arada bulunması gerekir: a) Sömürgeci ülke ile sömürgesi arasında ülkesel kopukluk olacaktır (arada deniz veya başka ülkeye ait bir kara parçası bulunacaktır); b) Sömürgeci ile sömürge arasında etnik farklılık olacaktır (1960 BM Genel Kurul kararı no. 1541).

b) Ayrılma: Sömürge durumunda olmayan, bağımsız olan ülkelerden ayrılma ve kendi bağımsız devletini kurma anlamına gelir. Bu anlamdaki self determinasyon, teori ve pratikte meşru kabul edilmez. Çünkü bu tür ayrılmalar amip bölünmesi gibi, çorap söküğü gibi gidebilir ve uluslararası düzeni altüst eder.

Bununla birlikte, gerek teoride gerekse BM pratiğinde "ayrılma" anlamında self determinasyonun meşru görülebildiği bir durum mevcuttur: O ülkede demokrasinin (yani, iç self determinasyonun) olmaması. Nitekim, 1970'te BM Genel Kurulunun aldığı 2625 sayılı kararda bu çok açıktır: *"Aşağıdaki paragraflardan hiçbiri, self determinasyon ilkesine uyan ve ülkesinde yaşayan tüm halkı soy, inanç ve renk ayrımı yapmadan temsil eden bir yönetime sahip olan egemen ve bağımsız devletlerin teritoryal bütünlüğünü ve siyasal birliğini kısmen veya tamamen ortadan kaldıracak veya tehlikeye sokmaya izin verecek veya bunu teşvik edecek biçimde yorumlanamaz"*. Burada geçen self determinasyon terimi "iç" self deter-

minasyon olup, tabii ki demokrasi anlamına gelmektedir. Demek ki, vatandaşları arasında ayrım yapmayan devlete karşı ayrılma anlamına gelen self determinasyon uygulanamaz.

Çok daha yeni olarak, İnsan Hakları Dünya Konferansı tarafından 25.06.1993'te kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programının şu ifadesi de, çok daha açık biçimde aynı şeyi tekrarlıyor: *"... eşit haklar ve halkların self determinasyonu ilkelerine uygun hareket eden ve sonuç olarak o toprakta yaşayan tüm halkı herhangi bir fark gözetmeksizin temsil eden bir yönetime sahip bulunan egemen ve bağımsız devletlerin teritoryal bütünlüğünü veya siyasal birliğini tam olarak veya kısmen ortadan kaldırabilecek veya tehlikeye sokabilecek herhangi bir eyleme izin veya teşvik sağlamak biçiminde yorumlanamaz".*

Bütün bu belgeler, "Türkiye'ye daha fazla demokrasi gelirse Türkiye parçalanır" diyenlere okutulmalıdır. Türkiye, uluslararası pratiğe göre, demokrasi olmadığı zaman parçalanabilir.

BİR TAHLİL:"ARA DURAK" MI, "SON DURAK" MI?

Bu bilgileri edindikten sonra, Türkiye'nin Kürt kökenli vatandaşlarının daha fazla demokrasiyi Türkiye'den kopmak için mi ("ara durak"), yoksa Türkiye'nin ayrılmaz parçası olmak için mi ("son durak") kullanabilecekleri üzerine bir tahlil denemesine girişebiliriz.

Şimdi ölmüş olan, milliyetçilik uzmanlarının en ünlüsü Ernest Gellner'e bir Ankara konferansı sırasında bir soru sormuştum. Bu soruya Gellner'in verdiği cevapta birkaç kelimeyle temas ettiği ve benim sonradan geliştirdiğim kimi kavramları kullanacağım. Soru mealen şöyleydi:

"Ulus-devlet kavramının küreselleşme ortamında gittikçe zayıflaması söz konusu. Bu gidiş içinde, yeni ulus-devlet kurma girişimleri nasıl yorumlanabilir? Daha önemlisi, bunlar bu ortamda nereye kadar gider? Bugün Türkiye'de Türk anababalar çocuklarına Türkçe eğitim vermek istemiyorlar. Onları, İngilizce eğitim yapan okullara yollamak için bütçelerini zorluyorlar. Oysa, Kürt milliyetçiliği, Türkçe'den çok daha az gelişmiş bir dil olan Kürtçe eğitim istiyor. Kürt milliyetçilerinin bu tutumu bir anakronizma (zamanını şaşırma) mıdır? Bir de, milliyetçilik denilen ideoloji normal olarak "bağımsız ulusal devlet"i amaçladığına göre, böyle bir ortamda bir milliyetçilik, bağımsızlığa kadar gitme yerine kültürel milliyetçilik aşamasında durabilir mi? Evetse, hangi koşullarda?"

Gellner, milliyetçilik konusunda dikkatini Batı toplumu üzerinde toplamış biri olduğu için, bu sorumu önce "Ben Kürt milliyetçiliği konu-

sunda fazla bir şey bilmiyorum" dedi. Sonra da, "Bununla birlikte, genel birşeyler söyleyebilirim" diyerek şöyle devam etti:

"Dünyada çok sayıda topluluk var. Bir kasabadan komşu kasabaya gidince dil değişiyor, diğer kasabada bir daha değişiyor. Bunların bir milliyetçilik ileri sürme ve başarma şansı yok. Eğer daha ciddi durumlarda birtakım ölçütler ileri sürmek gerekirse, dört tane sayabilirim: 1) Sayı: Ülkenin tüm nüfusu içinde anlamlı bir sayıları var mı? 2) Yoğunluk: bu halk dağınık mı, yoksa belli bir bölgede mi toplanmış? 3) Tarihsel Süreklilik: Varlıkları ve talepleri tarih içinde süreklilik gösteriyor mu? 4) Motivasyon: Bağımsızlığı ne kadar şiddetle istiyorlar veya istemek zorunda kalıyorlar. Yani, istedikleri gönence ve kültüre ulaşma olanakları kendi ülkelerinde zayıf mı? Bu sorulara olumlu cevap veriyorsanız, bu topluluğun bağımsızlık istemesi durumu kuvvetlidir".

İnsanda ufuk açan bu ölçütleri Türkiye bağlamında biraz geliştirerek inceleyelim. Özellikle de, bunların içinde en önemlisi olan ve ülke içi durumu ilgilendiren "motivasyon" (güdülenme) ölçütünü "Dış Etkenler" ve "İç Etkenler" diye ikiye ayırarak tahlile girişelim. Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğinin, kültürel haklar elde ederse kültürel aşamada mı duracağı, yoksa bu hakları elde ederse bunu bağımsızlığa giden yolda bir ara istasyon olarak mı kullanacağı konusunu tartışalım.

1) Sayı ölçütü

Türkiye'deki Kürt kökenliler 12 milyon kadar. Dünyada birkaç yüz binlik devletler varken, bu sayının bağımsız devlet istemeye götürebilecek bir sayı olduğu kuşkusuz. Bu durumda bu ölçütün yanına "artı" (yani, "bağımsızlığa gidebilir") işareti koyabiliriz. Bununla birlikte, Türkiye Kürtlerinin hem önemli bir miktarı asimiledir, hem de büyük bir çoğunluğu "ayrılmacı" değildir; bu açıdan da bu ölçüte bir "eksi" (yani, "bağımsızlığa gitmez, gitmeyebilir") işareti koymamız gerekir.

2) Yoğunluk ölçütü

Türkiye Kürtleri çok yoğun biçimde ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşıyor. Bu açıdan bir "artı" koymalıyız. Diğer yandan, şu anda Kürt kökenlilerin yarısından fazlasının Türkiye'nin batı illerinde yaşadığını biliyoruz; İstanbul dünyanın "en büyük Kürt kenti". Gerçi bunun nedeni 1980'lerde başlayan ekonomik ve/veya zorunlu göç ama, Türkiye'de doğu ile batı arasındaki gönenç farkının bu insanların özellikle uzun erimde doğuya geri dönmelerini önleyeceği de bir gerçek. Dolayısıyla, bu ölçütün işareti bir de "eksi" olarak düşünülmeli.

3) Tarihsel Süreklilik ölçütü

İlk Kürt milliyetçi gazetesi Kürdistan'ın çıkış tarihi 1898. Yani, Jön Türk gazetesi Meşveret'in çıkışından yalnızca 3 yıl sonra. Bugün Kürtlerin ileri sürdükleri kültürel özerklik vb. temalar, hatta daha yoğun biçimde, 1918 tarihli Jin dergisinde de var. Kürt ayaklanmalarının bastırılmasından sonraki 1938-59 "derin dondurucuya koyma" dönemi hariç, Kürt milliyetçi hareketinde hiçbir kesinti yok. Buna kesinlikle bir "artı" koymak gerek. Bununla birlikte, Kürt milliyetçiliği her zaman söz konusuydu, ama çok az durumda (PKK?) ve o da yeterince net olmaksızın bağımsızlık amacına yönelik oldu; bu da bir "eksi" gerektiriyor.

4) Dış Etkenler ölçütü

Türkiye'deki Kürtlerin bağımsızlık isteyip istemeyeceğini etkilemek açısından, sınırlar ötesiyle ilgili üç alt-ölçüt düşünebiliriz:

a) Jeopolitik Konum: Bağımsızlık isteyen bir halkın sınırda mı yoksa ülkenin ortasında mı yaşadığı, oturduğu bölgenin denize açılımı olup olmadığı gibi jeopolitik hususlar çok önemlidir. Çünkü bağımsızlık isteği bunların sonucu kolaylaşır veya zorlaşır. Kürtler güneydoğu ve doğu sınırında oturduğu için buna bir "artı", bu bölgenin denize açılımı olmadığı için de bir "eksi" koymak gerekiyor.

b) İrredantizm Olanağı: İrredantizm, bir devletin kendi sınırına yakın yaşayan soydaşlarının oturduğu bölgeleri ilhak etme politikasıdır. Eğer sınırın öte tarafında söz konusu halkın soydaşları yaşıyorsa, bu bağımsız devlet kurma güdüsünü artırır. Türkiyeli Kürtlerin İran, Irak ve Suriye sınıra bitişik yaşayan soydaşları vardır. Üstelik, bugün bunların en azından bir federe devlet kurmaları söz konusudur. Bu nedenle buna bir "artı" koymak gerekir. Bununla birlikte, bu üç ülkede yaşayanlarla aralarında büyük dil, iktisadi gelişmişlik, demokrasi, sınıf, önderlik vb. farklılıkları bulunduğu için bir de "eksi" koyabiliriz.

c) Uluslararası Konjonktür: Uluslararası koşullar günümüzde her zamankinden de önemli. Bir defa, azınlık hakları dünyada "yükselen bir değer". Bu nedenle bir "artı" koymak lazım. Ama Batı dünyası bu hakların bölünmeyi değil, daha büyük entegrasyona yol açması gerektiğini düşünüyor; bu nedenle de bir "eksi" vermek gerek. İkincisi, daha önce de tartıştığımız gibi, bir zamanların imparatorlukları gibi şimdi de ulus-devlet bu biçimiyle devrini tamamlıyor ve küreselleşme sonucu para, maddi değerler, tüketim, blucin markası gibi öğeler artık "ulusal gurur" gibi kavramların yerini alıyor. Bu nedenle de bir "eksi" konabilir.

Bir "ara toplam" yaptığımızda, artı ve eksilerin eşit olduğunu görüyoruz. Bu durumda aşağıdaki son ölçüt, dengeyi etkilemek açısından yaşamsal önem kazanıyor:

5) İç Etkenler (Beklenti) ölçütü

İçte Kürtlerin beklentileri nedir? Yani, maddi ve manevi ortam açısından, ayrılırlarsa mı yoksa kalırlarsa mı daha iyi yaşamayı umuyorlar? Mevcut yönetimde gerçek bir iyileşme beklentileri ne kadar güçlü?

Türkiyeli Kürtler, eğer "gönüllerindeki gönence ve kültüre" (yani, iş ve ekmek bulmaya ve alt-kimliklerini rahatça ifade edebilmeye) ulaşma açısından kendilerini rahat hissederlerse, bağımsızlık aşamasına geçmeden kültürel milliyetçilik aşamasında kalabilirler. Çünkü yukarıda sözü edilen eksiler vardır; Türklerle Kürtlerin et-tırnak olma durumları özellikle aynı din ve mezhebi paylaşmaktan gelen bir gerçektir; Kürtlerin feodal gelenekleri, "müstakbel" bir Kürt devletinin demokratikliği konusunda çok kuşku duyurmaktadır, K. Irak'daki devlet embriyonunun durumu aynen böyledir, nihayet PKK'nın demokratiklik karnesi kırıklarla doludur; bu müstakbel devletin ekonomi geleceği coğrafya nedeniyle parlak olmayacaktır; ve hepsinden önemlisi, küreselleşmenin değerleri ortadayken, İngilizce öğrenmeden ekmek bulunmayan bir Türkiye'de Türk anababalar çocuklarını Türkçe okula yollamazken, hangi Kürt anababa çocuğunu Kürtçe okula yollar?

Yaşar Kemal çok ilginç bir şey söylüyor: "Kültürel haklar verilirse, Kürtler arkasından bağımsızlık da ister, deniyor. Verilmezlerse istemezler mi?" diyor. Gerçekten, acaba bağımsızlık isteyen Kürtler bunu şimdiye kadar kendilerine kültürel haklar verildiği için mi istediler, verilmediği için mi?

SONUÇ

Eğer bağımsızlık talepleri gelmesin isteniyorsa, Türkiye'deki Kürt kökenlilerle ilgili olarak yapılması gereken şeyler üzerine birkaç düşünce belirterek bitirelim:

1) Bu insanlara iki şey hemen verilmelidir: **Ekmek** (her türlü imkan kullanılarak bölgeye maddi gönenç temini) ve **Kültürel Haklar** (dilini öğrenme, yazma, öğretme, alt-kimliğini açıkça belirtme olanağı). Böylece bu insanlar, artılarla eksilerin yaklaşık eşit olduğu bir Türkiye'de mutlu olacaklar ve ağırlıklarını "Son Durak"tan yana koyacaklardır.

2) Bunlara bu iki "şey" **aynı anda** (simültane) verilmelidir. Bunun

gerekçesi şudur: Yalnızca ekmek verilirse, milliyetçilik temelde bir burjuva ideolojisi olduğu için Kürt milliyetçiliği güçlenir. Yalnızca kültürel haklar verilir de ekmek verilmezse, yine aynı şey olur. Önemli olan, bu iki öğeyi aynı anda ve Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda barışın sürdüğü bir dönemde vermektir.

3) Bu kültürel haklar **herkese** verilmelidir; yalnızca Kürt kökenlilere verilmemelidir. Çünkü o zaman bunlar literatürde "pozitif hak" denen türden olur. Pozitif haklar, vatandaşların tümüne değil, dezavantajlı bir azınlığına verilen haklardır. Böyle durumlarda hem o grubun kendini tecrit eğilimi artar, hem de çoğunluk o grubu hedef olarak görmeye başlar. Bu haklar TC vatandaşlarının tümüne verilirse Kürt kimliği öne çıkmaz, demokrasi öne çıkar. Devlet hiçbir alt-kimliğe karışmamalıdır. İnsanlar istedikleri radyo, TV, vs.'de kendi kimliklerini rahatça yaşayabilmelidirler.

Bunlar yapılırsa, Kuzey Irak'ta bir değil bin tane Kürt devleti kurulsa, Türkiye Kürtleri için çekici olmaz. Çünkü Türkiye ile Irak arasında zaten mevcut olan "eşik" (gönenç ve özgürlük eşiği) alabildiğine derinleşecektir. Türkiye Kürtlerinin aşağıya atlamak istemeyecekleri kadar derin.

4) Devlet, Kürt kökenli vatandaşların artık **asimile** edilemeyeceğine kesinlikle inanmalıdır (Devlet, bu şansı 1950'lerde kaçırmıştır). Zaten, asimilasyon, küreselleşme olgusu tarafından da olanaksız kılınmıştır. Devletin amacı, bu vatandaşları çok güçlü biçimde **entegre** etmek olmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'ni bölünmez kılacak olan bu entegrasyondur.

Bunun mümkün olabilmesi için de, burası fevkalade önemli, ülkemizde şu anda "Türklük" biçimindeki üst-kimliğin artık **"Türkiyelilik"** biçiminde algılanması şarttır. Çünkü Türkiyelilik, hiçbir alt-kimliği dışlamayan bir nitelik taşır ve gerçek bir entegrasyon aracıdır.

(Bu makale, 16 ve 17.07.2003 tarihli *Radikal*'de çıkmıştır)

Ek Tablo-I:
T.C. Anayasası Ekim 2001 Reformu (Azınlıkları İlgilendiren Maddeler)

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekçe
1	**Başlangıç Bölümü 5 inci fıkra**	**AİHS Madde 10** İfade Özgürlüğü	**2.1.** Siyasi Kriterler (Giriş) **2.1.1.** Düşünce ve İfade Özgürlüğü	**Anayasanın Başlangıç metninin beşinci fıkrası aşağıdaki şekildedir:** **"Hiçbir düşünce ve mülahazanın** Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik likesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı..."	**Anayasanın Başlangıç metninin beşinci fıkrasının başında** geçen **"Hiçbir düşünce ve mülahazanın"** ibaresi **"Hiçbir faaliyetin"** şeklinde değiştirilmiştir.	Anayasanın başlangıç bölümünün beşinci fıkrasında yer alan "Hiçbir düşünce ve mülahazanın" ibareleri doğrudan düşünceye bir sınır teşkil etmesi nedeniyle değiştirilmektedir.
2	**Madde 13** Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması	**AİHS Madde 10** İfade Özgürlüğü	**2.1.** Siyasi Kriterler (Giriş) **2.1.1.** Düşünce ve İfade Özgürlüğü	**Anayasanın 13 üncü maddesi aşağıdaki şekildedir:** Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir. Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz. Bu maddede yer alan genel sınırlaına sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.	**Anayasanın 13 üncü maddesi şu şekilde değiştirilmiştir:** Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.	Anayasanın 13 üncü maddesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki ilkeler doğrultusunda yeniden düzenlenmektedir.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekçe
3	**Madde 14** Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılamaması	**AİHS** **Madde 17** Hakların Kötüye Kullanımının Yasaklanması	2.1. Siyasi Kriterler (Giriş) 2.1.1. Düşünce ve İfade Özgürlüğü	**Anayasanın 14 üncü maddesi aşağıdaki şekildedir:** "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve Milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar. Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik edenler hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir. Anayasanın hiçbir hükmü, Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz".	**Anayasanın 14 üncü maddesi şu şekilde değiştirilmiştir:** "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir".	Anayasanın 14 üncü maddesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 17 nci maddesi ile uyumlu hale getirilerek eylem ve yorum yoluyla hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasının önlenmesine yönelik hükümler öngörülmektedir. Bu düzenleme, başlangıçta yapılan değişiklik ile paralellik arz etmektedir.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekçe
9	**Madde 26** Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti	**AİHS Madde 9/2** Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü **AİHS Madde 10/2** İfade özgürlüğü **AİHS Madde 14** Ayırımcılık Yasağı **AİHS Madde 18** Hakların Kısıtlanmasının Sınırları **12 no'lu Ek Protokol Madde 1** Genel Ayırımcılık Yasağı	**2.1.** Siyasi Kriterler (Giriş) **2.1.1.** Düşünce ve İfade Özgürlüğü **2.1.9.** Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler **2.1.11.** Tüm Bireylerin İnsan Hakları ve Özgürlüklerinden Tam Olarak Yararlandırılması	**Anayasanın 26 ıncı maddesi aşağıdaki şekildedir:** "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı,resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü,radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir. **Bu hürriyetlerin kullanılması,** suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir. Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı ağıtlar, plaklar, ses ve görüntü bandları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hakim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplattırılır. Toplatma kararını veren merci bu kararını, yirmidört saat içinde yetkili hakime bildirir. Hakim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar. Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümlere, bunların yayımını engellememek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz".	Maddenin ikinci fıkrasındaki **"Bu hürriyetlerin kullanılması,"** ibaresinden sonra gelmek üzere **"millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması,"** ibareleri eklenmiştir. **Maddenin üçüncü fıkrası metinden çıkarılmıştır.** **Aşağıdaki fıkra da son fıkra olarak eklenmiştir:** "Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir".	Bu değişiklikle düşünce ve anlatım özgürlüğünün sınırları genişletilmekte, vatandaşların günlük yaşamlarında farklı dil, lehçe ve ağızları kullanmasına herhangi bir engel bulunmadığı kabul edilmektedir. Ayrıca düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanma halleri içine, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, bölünmez bütünlüğün korunması da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi doğrultusunda dahil edilmektedir.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekçe
10	**Madde 28** Basın Hürriyeti	**AİHS Madde 9** Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü **AİHS Madde 10** İfade Özgürlüğü **AİHS Madde 14** Ayrımcılık Yasağı **12 no'lu Ek Protokol Madde 1** Genel Ayrımcılık Yasağı	**2.1.** Siyasi Kriterler (Giriş) **2.1.1.** Düşünce ve İfade Özgürlüğü **2.1.9.** Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler **2.1.11.** Tüm Bireylerin İnsan Hakları ve Özgürlükleri-nden Tam Olarak Yararlan-dırılması	**Anayasanın 28 inci maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekildedir:** "Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz".	**Değişiklikle maddenin ikinci fıkrası metinden çıkartılmıştır.**	Değişiklik çerçevesinde "Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz" hükmünü içeren fıkra metinden çıkarılmıştır. Bu hürriyetin sınırlaması 26 ve 27 inci maddedeki hükümler çerçevesinde olacaktır.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekçe
12	**Madde 33** Dernek kurma Hürriyeti	**AİHS Madde 11** Dernek kurma ve toplantı özgürlüğü	**2.1.2** Dernek Kurma Özgürlüğü	**Anayasanın 33 üncü maddesi aşağıdaki şekildedir:** "Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.. Dernek kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulancak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir. Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hakim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, milli güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir mercii, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmi dört saat içerisinde görevli hakimin onayına sunulur. Hakim, kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idari karar kendiliğinden yürürlükten kalkar. Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir. Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır".	**Anayasanın 33 üncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:** "Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir.Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyeti ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir. Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idarî karar kendiliğinden yürürlükten kalkar. Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir. Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır".	Dernek kurma hürriyeti yeniden düzenlenmektedir. Maddede geçen "herkes" kavramı her hukukî varlığı, Tüzel kişileri de kapsar. Tüzel kişiler dernek kurabilir ya da derneğe üye olabilir.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekçe
23	**Madde 66/2** Türk vatandaşlığı	**AİHS Madde 14** Ayrımcılık Yasağı **7 no'lu Ek Protokol Madde 5** Eşler arasında eşitlik **12 no'lu Ek Protokol Madde 1** Genel Ayrımcılık Yasağı	**2.1.11.** Tüm Bireylerin İnsan Hakları ve Özgürlüklerinden Tam Olarak Yararlandırılması	**Anayasanın 66 ıncı maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekildedir:** "...Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. **Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir".**	**Değişiklikle, maddenin aşağıda belirtilen ikinci fıkrasının ikinci cümlesi madde metninden çıkarılmıştır:** "Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir".	Kadın - erkek arasında eşitsizlik yarattığı düşünülen hüküm, metinden çıkarılmıştır.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekçe
25	**Madde 69** Siyasi partilerin uyacakları esaslar	**AİHS Madde 17** Hakların kötüye kullanımımn yasaklanması	**2.1.1** Düşünce ve İfade Özgürlüğü	**Anayasanın 69 uncu maddesi aşağıdaki şekildedir:** "Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir. Siyasi partiler, ticari faaliyetlere girişemezler.Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir. Bu kuralın uygulanması kanunla düzenlenir. Anayasa mahkemesince siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir. Anayasa Mahkemesi, bu denetim görevini yerine getirirken sayıştaydan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesinin bu denetim konunda vereceği kararlar kesindir. Siyasi partilerin kapatılması, yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesim olarak karara bağlanır. Bir siyasi partinin tüzüğü ve programmın 68 inci Maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir. Bir siyasi partinin 68 inci Maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerinden ötürü temelli kapatılmasına, ancak, onun bu nitelikteki filllerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir.Temelll kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz. Bir siyasi partinin temelli kapatılmasma beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar. Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır. Siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetleme ve kapatılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir".	**Değişiklikle 69 uncu maddenin altıncı fıkrasına aşağıdaki cümle eklenmiştir:** "Bir siyasî parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre, genel başkan, merkez karar ve yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır. **Ayrıca altmcı fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkra eklenmiştir:** Anayasa Mahkemesi, yukandaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgill siyasî partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir. **Değişiklikle, maddenin son fıkrası da aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:** Siyasî partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetlenmeleri, kapatılmaları ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmaları ile siyasî partllerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir".	Bu maddede öngörülen değişiklikle odağa kriterler getirilmekte, siyasî partiler için kapatmanın yanı sıra devlet yardımından yoksun bırakılma yaptırımı öngörülmektedir.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekçe
32	**Madde 118** Milli Güvenlik Kurulu		**2.1.15** Milli Güvenlik Kurulu	**Anayasa'nın 118 inci maddesi aşağıdaki şekildedir:** **"Milli Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının Başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur.** Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağırılıp görüşleri alınabilir. Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca **öncelikle dikkate alınır.** Milli Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir. Cumhurbaşkanı katılamadığı zamanlar Milli Güvenlik Kurulu Başbakanın Başkanlığında toplanır. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri kanunla düzenlenir".	**Anayasanın 118 inci maddesinin ilk fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:** "Milli Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur". **Aynı maddenin üçüncü fıkrası da şu şekilde değiştirilmiştir:** "Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan **tavsiye kararları ve** gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulana bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca **değerlendirilir"**	Yapılan değişiklikle kurul kararlarının tavsiye niteliğinde olduğu vurgulanmaktadır.

Madde No.	1982 Anayasası'ndaki İlgili Maddeler	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Buna Ek Protokoller	Ulusal Programın İlgili Bölümleri	1982 Anayasası'ndaki İlgili Bölüm	TBMM Tarafından Kabul Edilen Metin	Gerekçe
33	**Madde 149/1** Anayasa Mahkemesi'nin çalışma ve yargılama usulü	**AİHS Madde 10/1** İfade özgürlüğü	**2.1.** Siyasi Kriterler **2.1.1.** Düşünce ve İfade Özgürlüğü	**Anayasanın 149 uncu maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekildedir:** "Anayasa Mahkemesi, Başkan ve on üye ile toplanır, salt çoğunluk ile karar verir. Anayasa değişikliklerinde iptale karar verebilmesi için üçte iki oy çokluğu şarttır".	**Maddenin birinci fıkrasında yapılan değişiklikle "iptale"** ibaresinden sonra gelmek üzere "siyasî parti davalarında kapatılmaya" ibaresi eklenmiş, **"üçte iki" ibaresi "beşte üç" olarak** değiştirilmiştir.	Değişiklik çerçevesinde Anayasa Mahkemesinin Anayasa değişikliklerinde iptale ve siyasî parti davalarında kapatılmaya beşte üç çoğunlukla karar vereceği hükme bağlanmaktadır.

Kaynak: AB Uyum Paketleri, Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Siyasi İşler Dairesi Başkanlığı yayını, Ankara, Nisan 2004.

Ek Tablo-2:
T.C. Anayasası Mayıs 2004 Reformu (Azınlıkları İlgilendiren Maddeler)

Uluslararası antlaşmaların hukuki statüsünün belirlenmesi (Anayasa'nın 90.maddesi)

Eski Madde	Yeni Düzenleme	Değişikliğin Gerekçesi
D. Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma **MADDE 90.** - Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır. Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur. Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz. Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır. **Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.**	Son fıkraya aşağıdaki cümle eklenmiştir: Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.	Uygulamada kanun hükümleri ile taraf olduğumuz milletlerarası andlaşma hükümleri arasında çelişki olduğu durumlarda hangisine öncelik verileceği konusundaki sorunun giderilmesi amaçlanmaktadır.

Basın özgürlüğü (Anayasa'nın 30. maddesi)

Eski Madde	Yeni Düzenleme	Değişikliğin Gerekçesi
C. Basın araçlarının korunması **MADDE 30.** - Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkûm olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz.	**C. Basın araçlarının korunması** **MADDE 30.** - Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt veya müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.	Basın özgürlüğünün genişletilmesi amacıyla maddede değişiklik öngörülmektedir. 2003 Katılım Ortaklığı Belgesinde bu konudaki reformların sürdürülmesi ve uygulanmasının önemi vurgulanmaktadır.

Kaynak: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.

Ek Tablo-3:
AB Uyum Paketleriyle Değiştirilen Yasaların Eski ve Yeni Maddeleri
(Azmlıkları İlgilendiren Maddeler)

ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜNÜN GENİŞLETİLMESİ VE TOPLUMUN GÜÇLENDİRİLMESİ

6.10.1983 tarihli ve 2908 sayılı Dernekler Kanunu

Dernek kurma hakkı	**Dernek kurma hakkı**
Madde 4 - Medeni-hakları kullanma ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını bitirmiş olan herkes, önceden izin almaksızın dernek kurabilir. Ancak; 1. Türk Silahlı Kuvvetleri ile genel ve özel kolluk kuvvetleri mensupları ve özel kanunlarında dernek kuramayacakları belirtilen memur statüsündeki kamu hizmeti görevlileri, **2. Affa uğramış olsalar bile;** a) Zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları ve resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma suçlarından biriyle mahkum olanlar, b) Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etmek suçlarından biriyle mahkum olanlar, c) Türk Ceza Kanununun 312 nci maddesinin ikinci fıkrasında yazılı halkı sınıf, ırk, dil, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığı açıkça tahrik etme suçlarıyla, aynı Kanunun 316 ncı, 317 ve 318 inci maddelerinde yazılı kalpazanlık suçlarından biriyle mahkum olanlar, d) Türk Ceza Kanunun 536 ncı maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı fiillerle aynı Kanunun 537 nci maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı fiilleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkum olanlar, 3. Herhangi bir suçtan dolayı ağır hapis veya taksirli suçlar hariç beş yıl ve daha fazla hapis cezasına mahkum olanlar, Sürekli olarak, 4. Kurulması yasaklanmış dernekleri kuranlar ve yönetenler ile dernekler için yasaklanmış faaliyetlerde bulunmaları sebebiyle mahkemece kapatılmasına karar verilen derneklerin yöneticileri, kapatma kararının kesinleştiği tarihten, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 101 inci maddesinin (d) bendi gereğince bir siyasi partiden kesin olarak çıkarılan veya fiilleriyle bir siyasi partinin kapatılmasına sebep olan parti üyeleri de çıkarma kararının veya Anayasa Mahkemesinin kapatma kararının yazı ile bildirilmesinden itibaren beş yıl süre ile, Dernek kuramazlar.	**Madde 4** - Fiil ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını doldurmuş olan gerçek kişiler ile tüzel kişiler, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Ancak; 1. Türk Silâhlı Kuvvetleri ile genel ve özel kolluk kuvvetleri mensupları ve özel kanunlarında dernek kuramayacakları belirtilen memur statüsündeki kamu hizmeti görevlileri sürekli olarak, 2. a) Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının birinci babında yazılı suçların birinden mahkûm olanlar, b) Basit ve nitelikli zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, yağma, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle mahkûm olanlar, c) Türk Ceza Kanununun 316, 317 ve 318 inci maddelerinde yazılı suçlardan biriyle mahkûm olanlar, **İki yıl süre ile,** 3) Kurulması yasaklanmış dernekleri kuranlar ve yönetenler ile dernekler için yasaklanmış faaliyetlerde bulunmaları sebebiyle mahkemece kapatılmasına karar verilen derneklerin yöneticileri kapatma kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl süre ile, Dernek kuramazlar. **(İkinci ve yedinci uyum paketi)**

Kurulması yasak olan dernekler

Madde 5 - Anayasanın başlangıç kısmında belirtilen temel ilkelere aykırı olarak dernek kurulamaz;
1. Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak,
2. Dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrımına dayanılarak nitelikleri Anayasada belirtilen Türkiye Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek veya ortadan kaldırmak, 3. Anayasadaki temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmak,
4. Kanunlara, milli egemenliğe, milli güvenliğe, kamu düzenine ve genel asayişe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığın korunmasına aykırı faaliyette bulunmak,
5. Bölge, ırk, sosyal sınıf, din ve mezhep esasına veya adına dayanarak faaliyette bulunmak, 6. Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde, ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk Dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak suretiyle azınlık yaratmak veya herhangi bir bölgenin veya ırkın veya sınıfın veya belli bir din veya mezhepten olanların diğerlerine hakim veya diğerlerinden imtiyazlı olmasını sağlamak.
7. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 174 üncü maddesinde sayılan inkılap kanunlarını kaldırmak, değiştirmek veya bu kanunlarla yasaklanan hususları yeniden canlandırmak,
8. Atatürk'ün kişiliğini, ilkelerini, çalışmalarını veya anılarını kötülemek veya küçük düşürmek, 9. Türkiye Devletinin manevi şahsiyetini kötülemek veya küçültmek,
10. Suç işlemek veya suç işlemeyi teşvik veya telkin etmek,

Amacıyla dernek kurulması yasaktır.

Yükseköğretim kurumlarında birden fazla öğrenci derneği kurulamaz.

Kurulması yasak olan dernekler

Madde 5 - Anayasada belirtilen Cumhuriyetin temel nitelikleri ile 174 üncü maddesinde belirtilen inkılâp kanunlarının korunması hükümlerine, millî güvenliğe ve kamu düzenine, genel sağlık ve genel ahlâka aykırı olarak; Türkiye Cumhuriyetinde ırk, din, mezhep ve bölge farklılığı veya bunlara dayanarak azınlık yaratmak ve Türkiye Cumhuriyetinin üniter Devlet yapısını bozmak; Atatürk'ün kişiliğini, ilkelerini, çalışmalarını veya anılarını kötülemek veya küçük düşürmek ya da başkalarının hürriyetlerini kısıtlamak amacıyla, dernek kurulamaz.

(İkinci ve dördüncü uyum paketi)

Bazı ad, işaret ve dilleri kullanma yasağı

Madde 6 - Derneklerin;
1. Bir siyasi partinin veya kapatılmış siyasi partilerin veya sendikanın veya konfederasyonun veya bu Kanunun 76 ncı maddesi gereğince mahkemece kapatılmasına karar verilen bir dernek veya üst kuruluşun adını, amblemlerini, rumuzlarını, rozetlerini ve benzeri işaretleri ile daha önce kurulmuş Türk Devletlerine ait topluma malolmuş bayrak, amblem ve flamaları.
2. (Mülga: 12/4/1991 - 3713/23 md.)
3. Tüzük ve diğer dernek mevzuatının yazımında ve yayınlanmasında, genel kurullarında, özel veya resmi, açık veya kapalı yer toplantılarında kanunla yasaklanmış dilleri,
4. Dernekçe düzenlenen veya dernek adına iştirak edilen açık veya kapalı yer toplantılarında kanunla yasaklanmış dillerle yazılmış pankart, levha, plak, ses ve görüntü bandı, broşür, el ilanı, beyanname ve benzerlerini, 5. Mühür ve başlıklı kağıtlarda dernek isminden ve varsa işaretinden başka isim ve işaretleri,
Kullanmaları yasaktır.
Dernek üyelerinin, derneklerin her türlü toplantı ve faaliyetleri sırasında, ikinci bent ile yasaklanan işaret, sembol ve bunları hatırlatan benzerlerini kullanmaları yasaktır.

Bazı ad ve işaretleri kullanma yasağı

Madde 6 - Derneklerin, mevcut veya kapatılmış bir siyasî partinin, bir sendikanın veya üst kuruluşun, bu Kanun hükümlerine göre mahkemece kapatılmasına karar verilen bir dernek veya üst kuruluşun adını, amblemini, rumuzunu, rozetini ve benzeri işaretleri ya da daha önce kurulmuş Türk devletlerine ait topluma mal olmuş bayrak, amblem ve flamaları kullanmaları yasaktır.

Dernekler, Türkiye Cumhuriyetinin resmî kurumlarıyla yazışmalarında Türkçe kullanırlar.

(İkinci ve dördüncü uyum paketi)

Siyasi partilere üye olma:

Madde 11 - Yirmibir yaşını dolduran, medeni ve siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip bulunan her Türk vatandaşı bir siyasi partiye üye olabilir.

Ancak;

a) Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, özel kanunla veya özel kanunun verdiği yetkiye dayanılarak kurulmuş bankaların ve teşekküllerin yönetim ve denetim işlerinde çalışanlar ile aylıklı ve yevmiyeli memurları ve kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkanları kanunla sağlanmış olanların merkez kurullarında görev alanlar, öğrenciler ve Silahlı Kuvvetler mensupları, siyasi partilere giremezler,
b) 1 - Kamu hizmetlerinden yasaklılar,
2 - Zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyle mahkum olanlar,
3 - Herhangi bir suçtan dolayı ağır hapis veya taksirli suçlar hariç üç yıl veya daha fazla hapis cezasına mahkum olanlar,
4 - Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkum olanlar,
5 - Türk Ceza Kanununun 512 nci maddesinin ikinci fıkrasında yazılı halka sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etme suçlarından mahkum olanlar,
6 - Türk Ceza Kanununun 536 ncı maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle aynı Kanunun 537 nci maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkum olanlar,

Siyasi partilere üye olamazlar ve üye kaydedilemezler.

Siyasi partilere üye olma:

Madde 11 - Onsekiz yaşını dolduran, medeni ve siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip bulunan her Türk vatandaşı bir siyasi partiye üye olabilir.

Ancak;

a) Hakimler ve savcılar, Sayıştay dahil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar.

b)

1 - Kamu hizmetlerinden yasaklılar,

2 - Basit ve nitelikli zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyle mahkûm olanlar,

3 - Taksirli suçlar hariç beş yıl ağır hapis veya beş yıl ve daha fazla hapis cezasına mahkûm olanlar,

4 - Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkum olanlar,

5 - Terör eyleminden mahkûm olanlar,

Siyasi partilere üye olamazlar ve üye kaydedilemezler.

Yükseköğretim elemanları, yasaklamanın dışındadır. Bunlar hakkında Yükseköğretim Kanunu uygulanır.

(Dördüncü uyum paketi)

Siyasi Partilerin Kapatılması

Görevli mahkeme ve savcılık:

Madde 98 - Siyasi partilerin kapatılması, Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcıvekilinin açacağı dava üzerine, Anayasa Mahkemesince, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümleri uygulanmak suretiyle, dosya üzerinde inceleme yapılarak karara bağlanır. Anayasa Mahkemesi gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek için ilgilileri ve konu hakkında bilgisi olanları çağırır.

Anayasa Mahkemesince verilen kararlar kesindir.

Cumhuriyet Başsavcılığı, iddianamesine esas teşkil edecek olayların araştırılması ve soruşturulmasında ve davanın açılması ve yürütülmesinde Cumhuriyet savcılarına ve sorgu hakimlerine tanınan bütün yetkilere sahiptir. Ancak; Anayasanın ve kanunların sadece hakimler tarafından kullanılabileceğini belirttiği yetkiler bunun dışındadır.

Cumhuriyet Başsavcısının görevlendireceği Cumhuriyet Başsavcıvekili veya Cumhuriyet Başsavcısı yardımcıları siyasi partilerin kongrelerini izleyebilecekleri gibi, Cumhuriyet Başsavcılığı siyasi partilerden incelemek üzere gerekli gördüğü belgeleri de isteyebilir.

Siyasi partiler, Cumhuriyet Başsavcılığının isteklerine en geç onbeş gün içinde cevap vermek zorundadırlar.

Cumhuriyet Başsavcısı, soruşturmayı Cumhuriyet Başsavcıvekili veya yardımcıları eliyle de yürütebilir.

Cumhuriyet Başsavcısının soruşturma için görevlendirdiği Başsavcı yardımcılarının, Yargıtay üyeliğine seçilmeleri hali hariç, soruşturma sonuçlanıncaya kadar süreli veya süresiz başka bir göreve atanmaları Cumhuriyet Başsavcısının yazılı muvafakatına bağlıdır.

Siyasi Partilerin Kapatılması

Görevli mahkeme ve savcılık:

Madde 98 - Siyasi partilerin kapatılması davaları, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından Anayasa Mahkemesinde açılır.

Siyasî partilerin kapatılması davalarında kapatılmaya karar verilebilmesi için beşte üç oy çokluğu şarttır.

Anayasa Mahkemesince verilen kararlar kesindir.

Cumhuriyet Başsavcılığı, iddianamesine esas teşkil edecek olayların araştırılması ve soruşturulmasında ve davanın açılması ve yürütülmesinde Cumhuriyet savcılarına ve sorgu hakimlerine tanınan bütün yetkilere sahiptir. Ancak; Anayasanın ve kanunların sadece hakimler tarafından kullanılabileceğini belirttiği yetkiler bunun dışındadır.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı siyasi partilerden incelenmek üzere gerekli gördüğü belgeleri isteyebilir.

Siyasi partiler, Cumhuriyet Başsavcılığının isteklerine en geç onbeş gün içinde cevap vermek zorundadırlar.

Cumhuriyet Başsavcısı, soruşturmayı Cumhuriyet Başsavcıvekili veya yardımcıları eliyle de yürütebilir.

Cumhuriyet Başsavcısının soruşturma için görevlendirdiği Başsavcı yardımcılarının, Yargıtay üyeliğine seçilmeleri hali hariç, soruşturma sonuçlanıncaya kadar süreli veya süresiz başka bir göreve atanmaları Cumhuriyet Başsavcısının yazılı muvafakatına bağlıdır.

(Dördüncü uyum paketi)

Madde 101 - Anayasadaki yasalara aykırılık halinde partilerin kapatılması

Anayasa Mahkemesince bir siyasi parti hakkında kapatma kararı;

a) Bir siyasi partinin tüzük ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi,

b) Bir siyasi partinin, Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespiti,

c) Bir siyasi partinin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alması,

Hallerinde verilir.

Madde 101 - Anayasadaki yasalara aykırılık halinde partilerin kapatılması

Anayasa Mahkemesince bir siyasi parti hakkında kapatma kararı;

a) Bir siyasi partinin tüzük ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi,

b) Bir siyasi partinin, Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespiti,

c) Bir siyasi partinin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alması,

Hallerinde verilir.

Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkranın (a) ve (b) bentlerinde sayılan hallerde temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasî partinin almakta olduğu son yıllık Devlet yardımı miktarının yarısından az olmamak kaydıyla, bu yardımdan kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına, yardımın tamamı ödenmişse aynı miktarın Hazineye iadesine karar verebilir.

(İkinci uyum paketi)

22.04.1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu

Cumhuriyet Başsavcılığının isteklerine uyulmaması halinde yapılacak işlem:

Madde 102 - Siyasi partilerin denetimi ve faaliyetlerinin takibi hususlarında Cumhuriyet Başsavcılığının istediği bilgi ve belgeleri, belli edilen süre veya belli edilmemesi halinde makul süre içinde vermeyen siyasi partiye Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından ikinci bir yazı tebliğ olunur. Bu yazıda, belirtilen süre içinde cevap verilmediği ve istek yerine getirilmediği takdirde o siyasi partinin kapatılması için dava açılabileceği de belirtilir. Bu tebliğde bildirilecek süre içinde yine istek yerine getirilmez veya cevap verilmezse Cumhuriyet Başsavcılığı o siyasi partinin kapatılması için Anayasa Mahkemesinde resen dava açabilir.

Cumhuriyet Başsavcılığının isteklerine uyulmaması halinde yapılacak işlem:

Madde 102 - Siyasî partilerin faaliyetleri-nin izlenmesi amacıyla Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının istediği bilgi vebelgeleri bildirilen süre içinde vermeyen siyasî partiye Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından ikinci bir yazı tebliğ olunur. Bu yazıda, bildirilen süre içinde cevap verilmediği ve istek yerine getirilmediği takdirde o siyasî partinin kapatılması ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için dava açılabileceği de belirtilir. Bu tebliğde bildirilecek süre içinde yine istek yerine getirilmez veya cevap verilmezse Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı o siyasî partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için Anayasa Mahkemesinde re`sen dava açabilir. Siyasi parti, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının bu istemlerine karşı Anayasa Mahkemesine itiraz edebilir.

Parti büyük kongresi, merkez karar ve yönetim kurulu veya bu kurulun iki ayrı kurul olarak oluşturulduğu haller, Türkiye Büyük Millet Meclisi grup yönetim kurulu, Türkiye Büyük Millet Meclisi grup genel kurulu, parti genel başkanı dışında kalan parti organı, mercii veya kurulu tarafından Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan hükümlere aykırı fiilin işlenmesi halinde, fiilin işlendiği tarihten başlayarak iki yıl geçmemiş ise Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı söz konusu organ, mercii veya kurulun işten el çektiril-mesini yazı ile o partiden ister. Parti üyeleri 68 inci maddenin dördüncü fıkra hükümlerine aykırı fiil ve konuşmalarından dolayı hüküm giyerler ise Cumhuriyet Başsavcılığı bu üyelerin partiden kesin olarak çıkarılmasını partiden ister.

Siyasî parti, tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde istem yazısında belirtilen hususu yerine getirmediği takdirde, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı Anayasa Mahkemesinde o siyasî partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için dava açar. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca düzenlenen iddianamenin tebli-ğinden itibaren otuz gün içinde ilgili siyasî parti tarafından söz konusu parti organı, merci veya kurulun işten el çektirilmesi ve parti üyesi veya üyelerin partiden kesin olarak çıkarılmaları halinde, o partinin kapatılması ya da Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için açılan dava düşer. Aksi takdirde Anayasa Mahkemesi, dosya üzerinde inceleme yaparak, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının ve siyasî parti temsilcilerinin sözlü açıklamalarını, gerekli gördüğü hallerde diğer ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları da dinlemek suretiyle açılmış bulunan davayı karara bağlar.

(İkinci ve dördüncü uyum paketi)

22.04.1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu

Bir siyasi partinin yasak eylemlere odak olması hali:	**Bir siyasi partinin yasak eylemlere odak olması hali:**
Madde 103 - Bir siyasi partinin Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrası hükmüne aykırı eylemlerin odak halini oluşturup oluşturmadığı hususu Anayasa Mahkemesince belirlenir.	**Madde 103** - Bir siyasi partinin Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrası hükmüne aykırı eylemlerin odak halini oluşturup oluşturmadığı hususu Anayasa Mahkemesince belirlenir. Bir siyasî parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır. **(İkinci uyum paketi)**

10.6.1983 tarihli ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu

Milletvekili seçilemeyecek olanlar:	**Milletvekili seçilemeyecek olanlar:**
Madde 11 - Aşağıda yazılı olanlar milletvekili seçilemezler: a) İlkokul mezunu olmayanlar, b) Kısıtlılar, c) Yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, d) Kamu hizmetinden yasaklılar, e) Taksirli suçlar hariç, toplam bir yıl veya daha fazla hapis veya süresi ne olursa olsun ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar, f) Affa uğramış olsalar bile; 1. Zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyle mahkum olanlar, 2. Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının, birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkum olanlar, 3. Türk Ceza Kanununun 312 nci maddesinin ikinci fıkrasında yazılı halkı sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa, açıkça tahrik etme suçlarından mahkum olanlar, 4. Türk Ceza Kanununun 536 ncı maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle aynı Kanunun 537 nci maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkum olanlar.	**Madde 11** - Aşağıda yazılı olanlar milletvekili seçilemezler: a) İlkokul mezunu olmayanlar, b) Kısıtlılar, c) Yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, d) Kamu hizmetinden yasaklılar, e) Taksirli suçlar hariç, toplam bir yıl veya daha fazla hapis veya süresi ne olursa olsun ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar, f) Affa uğramış olsalar bile; 1. Basit ve nitelikli zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmî ihale ve alım satımlara fesat karış-tırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyle mahkûm olanlar, 2. Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının, birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkum olanlar, 3. Terör eylemlerinden mahkum olanlar, 4. Türk Ceza Kanununun 536 ncı maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle aynı Kanunun 537 nci maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkum olanlar. **(Dördüncü uyum paketi)**

1.3.1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu

Madde 159 - Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya Adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif edenler bir seneden altı seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.	**Madde 159** - Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya Adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif edenler altı aydan üç seneye kadar hapiscezası ile cezalandırılırlar.
Birinci fıkrada beyan olunan cürümlerin irtikabında muhatap sarahaten zikredilmemiş olsa bile onlara matufiyetinde tereddüt edilmiyecek derecede karineler varsa tecavüz sarahaten vukubulmuş addolunur.	Birinci fıkrada beyan olunan cürümlerin irtikabında muhatap sarahaten zikredilmemiş olsa bile onlara matufiyetinde tereddüt edilmiyecek derecede karineler varsa tecavüz sarahaten vukubulmuş addolunur.
Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına veya Büyük Millet Meclisi Kararlarına alenen sövenler 15 günden 6 aya kadar hapis ve 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır.	Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına veya Büyük Millet Meclisi Kararlarına alenen sövenler 15 günden 6 aya kadar hapis ve 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır.
Türklüğü tahkir yabancı memlekette bir Türk tarafından işlenirse verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.	Türklüğü tahkir yabancı memlekette bir Türk tarafından işlenirse verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.
	Tahkir, tezyif ve sövme kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez.
	(Birinci, üçüncü ve yedinci uyum paketi)
Madde 312	**Madde 312**
Kanunun cürüm saydığı bir fiili açıkça öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna itaatsizliğe tahrik eden kimse altı aydan iki yıla kadar hapis ve ikibin liradan onbin liraya kadar ağır para cezasına mahkum olur.	Bir cürmü alenen öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna uymamaya tahrik eden kimseye altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.
Halkı; sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik eden kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis ve üçbin liradan onikibin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu tahrik umumun emniyeti için tehlikeli olabilecek bir şekilde yapıldığı takdirde faile verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.	Sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığına dayanarak, halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde düşmanlığa veya kin beslemeye alenen tahrik eden kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.
Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları 311 nci maddenin ikinci fıkrasında sayılan vasıtalarla işleyenlere verilecek cezalar bir misli artırılır.	Halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde tahkir eden kimseye de birinci fıkradaki ceza verilir.
	Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçlar 311 inci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen araçlar veya şekillerle işlendiğinde verilecek cezalar bir katı oranında artırılır.
	(Birinci uyum paketi)

Terör ve örgüt tanımı

Madde 1 - (Değişik birinci fıkra: 15/7/2003 - 4928/20 md.) Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.

İki veya daha fazla kimsenin birinci fıkrada yazılı terör suçunu işlemek amacıyla birleşmesi halinde bu Kanunda yazılı olan örgüt meydana gelmiş sayılır.

Örgüt terimi, Türk Ceza Kanunu ile ceza hükümlerini içeren özel kanunlarda geçen teşekkül, cemiyet, silahlı cemiyet, çete veya silahlı çeteyi de kapsar.

(Altıncı uyum paketi)

Terör örgütleri

Madde 7 - 3 ve 4 üncü maddelerle Türk Ceza Kanununun 168, 169, 171, 313, 314 ve 315 inci maddeleri hükümleri saklı kalmak kaydıyla bu Kanunun 1 inci maddesinin kapsamına giren örgütleri her ne nam altında olursa olsun kuranlar veya bunların faaliyetlerini düzenleyenler veya yönetenler beş yıldan on yıla kadar ağır hapis ve ikiyüzmilyon liradan beşyüzmilyon liraya kadar ağır para cezası, bu örgütlere girenler üç yıldan beş yıla kadar ağır hapis ve yüzmilyon liradan üçyüzmilyon liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

Yukarıdaki fıkra uyarınca meydana getirilen örgüt mensuplarına yardım edenlere ve örgütle ilgili propaganda yapanlara fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca bir yıldan beş yıla kadar hapis ve ellimilyon liradan yüzmilyon liraya kadar ağır para cezası hükmolunur.

Bu yardım; dernek, vakıf, siyasi parti, işçi ve meslek kuruluşlarına veya bunların yan kuruluşlarına ait bina, lokal, büro veya eklentilerinde veya öğretim kurumlarında veya öğretim yurtlarında veya bunların eklentilerinde yapılırsa ikinci fıkradaki cezaların iki katı hükmolunur.

Ayrıca; dernek, vakıf, sendika ve benzeri kurumların teröre destek oldukları tespit edildiğinde faaliyetleri durdurulur ve mahkemece kapatılır. Kapatılan bu kuruluşların mal varlıklarının müsaderesine karar verilir.

Yukarıdaki 2 nci fıkrada belirtilen örgütle ilgili propaganda suçunun 5680 sayılı Basın Kanununun 3 üncü maddesinde belirtilen mevkuteler vasıtası ile işlenmesi halinde,ayrıca sahiplerine de mevkute bir aydan az süreli ise,bir önceki ay ortalama satış miktarının; mevkute niteliğinde bulunmayan basılı eserler ile yeni yayına giren mevkuteler hakkında ise,en yüksek tirajlı günlük mevkutenin bir önceki ay ortalama satış tutarının yüzde doksanı kadar ağır para cezası verilir. Ancak, bu para cezaları yüzmilyon liradan az olamaz. Bu mevkutelerin sorumlu müdürlerine, sahiplerine verilecek para cezasının yarısı uygulanır ve altı aydan iki yıla kadar hapis cezası hükmolunur.

Terör örgütleri

Madde 7 - 3 ve 4 üncü maddelerle Türk Ceza Kanununun 168, 169, 171, 313, 314 ve 315 inci maddeleri hükümleri saklı kalmak kaydıyla bu Kanunun 1 inci maddesinin kapsamına giren örgütleri her ne nam altında olursa olsun kuranlar veya bunların faaliyetlerini düzenleyenler veya yönetenler beş yıldan on yıla kadar ağır hapis ve ikiyüzmilyon liradan beşyüzmilyon liraya kadar ağır para cezası, bu örgütlere girenler üç yıldan beş yıla kadar ağır hapis ve yüzmilyon liradan üçyüzmilyon liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

Yukarıdaki fıkra uyarınca oluşturulan örgüt mensuplarına yardım edenlere veya şiddet veya diğer terör yöntemlerine başvurmayı teşvik edecek şekilde propaganda yapanlara fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca bir yıldan beş yıla kadar hapis ve beşyüzmilyon liradan birmilyar liraya kadar ağır para cezası verilir.

Bu yardım; dernek, vakıf, siyasi parti, işçi ve meslek kuruluşlarına veya bunların yan kuruluşlarına ait bina, lokal, büro veya eklentilerinde veya öğretim kurumlarında veya öğretim yurtlarında veya bunların eklentilerinde yapılırsa ikinci fıkradaki cezaların iki katı hükmolunur.

Ayrıca; dernek, vakıf, sendika ve benzeri kurumların teröre destek oldukları tespit edildiğinde faaliyetleri durdurulur ve mahkemece kapatılır. Kapatılan bu kuruluşların mal varlıklarının müsaderesine karar verilir.

Yukarıdaki 2 nci fıkrada belirtilen örgütle ilgili propaganda suçunun 5680 sayılı Basın Kanununun 3 üncü maddesinde belirtilen mevkuteler vasıtası ile işlenmesi halinde,ayrıca sahiplerine de mevkute bir aydan az süreli ise,bir önceki ay ortalama satış miktarının; yüzde doksanı kadar ağır para cezası verilir. Ancak, bu para cezaları yüzmilyon liradan az olamaz. Bu mevkutelerin sorumlu müdürlerine, sahiplerine verilecek para cezasının yarısı uygulanır ve altı aydan iki yıla kadar hapis cezası hükmolunur.

(Birinci ve yedinci uyum paketi)

Devletin bölünmezliği aleyhine propaganda

Madde 8 - Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapılamaz. Yapanlar hakkında bir yıldan üç yıla kadar hapis ve yüzmilyon liradan üçyüzmilyon liraya kadar ağır para cezası hükmolunur. Bu suçun mükerreren işlenmesi halinde, verilecek cezalar paraya çevrilemez.

Birinci fıkrada belirtilen propaganda suçunun 5680 sayılı Basın Kanununun 3 üncü maddesinde belirtilen mevkuteler vasıtası ile işlenmesi halinde, ayrıca sahiplerine de mevkute bir aydan az süreli ise, bir önceki ay ortalama satış miktarının yüzde doksanı kadar ağır para cezası verilir.Ancak, bu para cezaları yüzmilyon liradan az olamaz. Bu mevkutelerin sorumlu müdürlerine, sahiplerine verilecek para cezasının yarısı uygulanır ve altı aydan iki yıla kadar hapis cezası hükmolunur.

Birinci fıkrada belirtilen propaganda suçunun ikinci fıkrada yazılı mevkuteler dışında basılı eser ve sair kitle iletişim araçları ile işlenmesi halinde, sorumluları ve ayrıca kitle iletişim araçları sahipleri hakkında altı aydan iki yıla kadar hapis, yüzmilyon liradan üçyüzmilyon liraya kadar ağır para cezası hükmolunur. Ayrıca bu fiilin radyo ve televizyonlar vasıtasıyla işlenmesi halinde mahkemece ilgili radyo ve televizyon kuruluşunun bir günden onbeş güne kadar yayından men'ine karar verilir.

Birinci fıkrada yazılı fiillerin ikinci ve üçüncü fıkralarda yazılı kitle iletişim araçları ile işlenmesi halinde belirlenen ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.

Birinci uyum paketi ile değiştirilmiş; altıncı uyum paketi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

İdarenin yetkisi:

Madde 9 - Bakanlık ile mülki idare amirleri eserlerin dağıtım ve gösterilmeleri sırasında bunların işletme belgeleri ile bandrollerini ve eser üzerinde herhangi bir değişiklik olup olmadığı hususunda eseri her zaman denetleyebilirler. İşletme belgesiz veya bandrolsüz veya üzerinde değişiklik yapılan eserler toplatılarak C. Savcılıklarına suç duyurusu ile birlikte sevk edilir.

Mülki idare amirleri bölgenin özellikleri sebebiyle toplumsal bir olaya sebebiyet vermesi muhtemel eserlerin dağıtım ve gösterimini, gerekçesini de belirtmek suretiyle yetki ve görev sınırları içerisinde yasaklayabilirler.

Bakanlık veya mülki idare amirlerince yapılacak herhangi bir denetim sonucunda eserin Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, milli egemenlik, Cumhuriyet, milli güvenlik, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlak ve genel sağlık, örf ve adetlerimize aykırı bulunması halinde eser yasaklanır ve kanuni takibat açılır.

Mahalli mülki amirlikler ve belediyeler bandrol ve işletmeci ruhsatlarını denetleme yetkisine sahiptir.

İdarenin yetkisi:

Madde 9 - Bakanlık ile mülki idare amirleri eserlerin dağıtım ve gösterilmeleri sırasında bunların işletme belgeleri ile bandrollerini ve eser üzerinde herhangi bir değişiklik olup olmadığı hususunda eseri her zaman denetleyebilirler. İşletme belgesiz veya bandrolsüz veya üzerinde değişiklik yapılan eserler toplatılarak C. Savcılıklarına suç duyurusu ile birlikte sevk edilir.

Mülki idare amirleri bölgenin özellikleri sebebiyle toplumsal bir olaya sebebiyet vermesi muhtemel eserlerin dağıtım ve gösterimini, gerekçesini de belirtmek suretiyle yetki ve görev sınırları içerisinde yasaklayabilirler.

Bakanlık veya mülkî idare amirlerince yapılacak herhangi bir denetim sonucunda eserin Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, genel ahlâk ve genel sağlığa ve kamu düzenine aykırı bulunması hâlinde hâkim kararı ile, gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde ise, Bakanlık veya mülkî idare amirinin yazılı emriyle eser yasaklanır ve kanunî takibat açılır.

Mahalli mülki amirlikler ve belediyeler bandrol ve işletmeci ruhsatlarını denetleme yetkisine sahiptir.

Yukarıdaki fıkralar uyarınca yetkili mercilerce verilen kararlar, yirmidört saat içinde yetkili sulh ceza hâkiminin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi hâlde karar kendiliğinden kalkar.

(Altıncı uyum paketi)

Basında Mesuliyet

Madde 16 - Basın yoluyla işlenen suçlardan dolayı ceza sorumluluğu:

1. Mevkutelerle işlenen suçlarda sorumluluk, suçu vücuda getiren yazıyı veya haberi yazan veya resmi veya karikatürü yapan kimse ile beraber bu mevkutenin ilgili sorumlu müdürüne aittir. Ancak, sorumlu müdürler için verilen hürriyeti bağlayıcı cezalar, sürelerine bakılmaksızın para cezasına çevrilerek hükmolunur.

Para cezasının hesabında 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun 4 üncü maddesinin birinci bendinde belirtilen miktarın aşağı haddi esas alınır. Sorumlu müdürler için emniyet gözetimi altında bulundurma cezası verilmez.

2. Sorumlu müdür, mevkutelerde müstear adla veya imzasız veya remizli imza ile yayınlanan yazı veya haber veya resim veya karikatür sahiplerinin adlarını bildirmek zorunda değildir. Sahibi belli olmayan veya sorumlu müdür tarafından en geç mahkemece yapılacak birinci sorgusu sırasında sahibi doğru şekilde açıklanmayan yazı veya haber veya resim veya karikatürden dolayı sorumluluk, birinci bent hükmüne bakılmaksızın, suçu vücuda getiren yazıyı veya haberi yazan veya resmi veya karikatürü yapan kimse gibi, sorumlu müdüre aittir.

3. Sorumlu müdür mevkutenin sahibi tarafından,rızasına aykırı olarak yayınlanan yazı veya haber veya resim veya karikatürden sorumlu değildir. Bu takdirdesorumlu müdür hakkındaki ceza sorumluluğu, yazı veya haber veya resim veya karikatürü yayınlatana aittir.

4. Mevkute tanımına girmeyen basılmış eserlerle işlenen suçlarda ceza sorumluluğu suçu oluşturan eserin yazarı, çevireni veya çizeni ile birlikte yayınlatana aittir. Ancak, yayınlatanlar için verilen hürriyeti bağlayıcı cezalar sürelerine bakılmaksızın para cezasına çevrilerek hükmolunur. Para cezasının hesabında 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun 4 üncü maddesinin birinci bendinde belirtilen miktarın aşağı haddi esas alınır. Yayınlatanlar için emniyet gözetimi altında bulundurma cezası verilmez.

Mevkute tanımına girmeyen basılı eserin sahibinin belli olmaması halinde sorumluluk,yukarıdaki fıkra hükmüne bakılmaksızın yayınlatana aittir. Eser; yazarı, çevireni ve çizeninin bilgi ve izni dışında yayınlandığı takdirde sadece yayınlatan,eseri vücuda getiren gibi sorumlu olur.

Yukarıda yazılı kişiler belli olmadığı veya bu kimseler aleyhine Türk Mahkemelerinde dava açılamadığı takdirde sorumluluk, basana, basan da belli olmadığı takdirde satan ve dağıtana aittir.

Sahibinin rızası olmadıkça Türkiye'de yayımlanan yayınlardan aynen yapılacak iktibaslarda sorumluluk, iktibas edene aittir.

Basında Mesuliyet

Madde 16 - Basın yoluyla işlenen suçlardan dolayı ceza sorumluluğu:

1. Mevkutelerle işlenen suçlarda sorumluluk, suçu meydana getiren yazıyı veya haberi yazan veya resmi veya karikatürü yapan kimse ile beraber bu mevkutenin ilgili sorumlu müdürüne; 19 uncu maddeye aykırı hareket edilmesi halinde ise sözü edilen kişilerle birlikte mevkutenin sahibi olan gerçek kişiye ve mevkute sahibi olan anonim şirketlerde yönetim kurulu başkanı ile diğer şirket ve tüzel kişilere ait mevkutelerde tüzel kişiliğin en üst yöneticisine aittir. Ancak, sorumlu müdürler için verilen hürriyeti bağlayıcı cezalar, sürelerine bakılmaksızın para cezasına çevrilerek hükmolunur ve bu cezalar ertelenemez.

2. Sorumlu müdür, mevkutelerde müstear adla veya imzasız veya remizli imza ile yayınlanan yazı veya haber veya resim veya karikatür sahiplerinin adlarını bildirmek zorunda değildir. Sahibi belli olmayan veya sorumlu müdür tarafından en geç mahkemece yapılacak birinci sorgusu sırasında sahibi doğru şekilde açıklanmayan yazı veya haber veya resim veya karikatürden dolayı sorumluluk, birinci bent hükmüne bakılmaksızın, suçu vücuda getiren yazıyı veya haberi yazan veya resmi veya karikatürü yapan kimse gibi, sorumlu müdüre aittir.

3. Sorumlu müdür mevkutenin sahibi tarafından,rızasına aykırı olarak yayınlanan yazı veya haber veya resim veya karikatürden sorumlu değildir. Bu takdirdesorumlu müdür hakkındaki ceza sorumluluğu, yazı veya haber veya resim veya karikatürü yayınlatana aittir.

4. Mevkute tanımına girmeyen basılmış eserlerle işlenen suçlarda ceza sorumluluğu suçu oluşturan eserin yazarı, çevireni veya çizeni ile birlikte yayınlatana aittir. Ancak, yayınlatanlar için verilen hürriyeti bağlayıcı cezalar sürelerine bakılmaksızın para cezasına çevrilerek hükmolunur. Para cezasının hesabında 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun 4 üncü maddesinin birinci bendinde belirtilen miktarın aşağı haddi esas alınır. Yayınlatanlar için emniyet gözetimi altında bulundurma cezası verilmez.

Mevkute tanımına girmeyen basılı eserin sahibinin belli olmaması halinde sorumluluk,yukarıdaki fıkra hükmüne bakılmaksızın yayınlatana aittir. Eser; yazarı, çevireni ve çizeninin bilgi ve izni dışında yayınlandığı takdirde sadece yayınlatan,eseri vücuda getiren gibi sorumlu olur.

Yukarıda yazılı kişiler belli olmadığı veya bu kimseler aleyhine Türk Mahkemelerinde dava açılamadığı takdirde sorumluluk, basana, basan da belli olmadığı takdirde satan ve dağıtana aittir.

Sahibinin rızası olmadıkça Türkiye'de yayımlanan yayınlardan aynen yapılacak iktibaslarda sorumluluk, iktibas edene aittir.

Kanunla yasaklanmış herhangi bir dille yayın yapılması halinde, sorumlu müdürlerle yayınlatanlar hakkında bu maddede öngörülen para cezasına çevrilerek hükmedilmeye ve emniyet gözetimi altında bulundurma cezası verilmeyeceğine ilişkin hükümler uygulanmaz. Bu Kanun ile diğer kanunların basılı eserin sahip veya yayınlatanını cezai veya hukuki bakımından sorumlu kıldığı hallerde, sahip veya yayınlatan tüzelkişi ise, temsilen bir gerçek kişi gösterilmiş olsa bile sorumluluk tüzelkişiye aittir.	Bu Kanun ile diğer kanunların basılı eserin sahip veya yayınlatanını cezai veya hukuki bakımından sorumlu kıldığı hallerde, sahip veya yayınlatan tüzelkişi ise, temsilen bir gerçek kişi gösterilmiş olsa bile sorumluluk tüzelkişiye aittir. **(İkinci uyum paketi)**
Madde 31 - Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, milli egemenliğine, Cumhuriyetin varlığına, milli güvenliğe, kamu düzenine, genel asayişe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığa aykırı olup yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye'ye sokulması veya dağıtılması Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanabilir. Bu gibi basılmış eserlerin,Bakanlar Kurulundan acele karar alınmak üzere İçişleri Bakanlığınca karardan evvel dağıtılmaları yasaklanabileceği gibi, dağıtılmış olanlarda toplattırılabilir. Yasaklanmış olmasına rağmen, bunları Türkiye'ye bilerek sokanlar, dağıtanlar veya bu gibi eserleri kısmen veya tamamen iktibas veya tercüme edenler, yayanlar, fiil başka bir suçu oluştursa bile ayrıca üç aydan bir yıla kadar hapis ve ellibin liradan yüzbin liraya kadar ağır para cezasına mahkum edilirler.	**Üçüncü Uyum Paketi ile yürürlükten kaldırılmıştır.**

Ek Madde 1 - Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının Birinci Babının 1,2 ve 4 üncü fasıllarında veya 311 veya 312 nci maddelerinde yazılı suçları veya Devlete ait gizli bilgileri ihtiva eden her türlü mevkute veya mevkute tanımına girmeyen diğer basılmış eserlerin dağıtımı, eserlerin basıldığı yerdeki sulh ceza hakiminin kararı ile ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde ise bu yerlerdeki Cumhuriyet savcılığının yazılı kararı ile önlenebilir. Cumhuriyet savcılığı, bu kararını en geç yirmidört seat içinde sulh ceza hakimine bildirir. Hakim en geç kırksekiz saat içinde kararın onaylamp onaylanmaması hakkında karar verir. Onaylanınama halinde Cumhuriyet savcılığının kararı hükümsüz kalır. Bu fıkraya göre verilen kararlar o yer Cumhuriyet savcılığı tarafından eserin basıldığı ve dağıtıldığı yerlerdeki Cumhuriyet savcılıklarına en seri vasıtayla bildirilir.

Yukarıdaki fıkrada sayılan suçlar ile Türk Ceza Kanununun 426 ve 428 inci maddelerindeki suçları veya 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanunda veya 6187 sayılı Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Hakkında Kanunda yer alan suçları veya Devlete ait gizli bilgileri ihtiva eyledikleri iddiasıyla aleyhlerine soruşturma veya kovuşturmaya geçilmiş, her türlü basılmış eserlerin toplatılmasına, soruşturma safhasında sulh ceza hakimince, kovuşturma safhasında görevli mahkemece karar verilebilir. Ancak, soruşturma safhasında gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Cumhuriyet savcılığı da toplatma kararını yazılı olarak verebilir. Bu karar en geç yirmidört saat içinde yetkili sulh cezahakiminin onayına sunulur. Hakim, toplatmanın onaylanıp onaylanmaması hususunda kırksekiz saat içinde karar verir. Kararın onaylanmaması halinde toplatma kararı hükümsüz sayılır. Bu fıkra hükmüne göre verilen kararlar, o yer Cumhuriyet savcılığınca tüm Cumhuriyet savcılıklarına en seri vasıta ile bildirilir.

Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının Birinci Babının 1,2 ve 4 üncü fasıllarında veya 312 nci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçların basın yoluyla işlenmeleri sebebiyle mahkumiyet halinde, faillerden bir veya birkaçına ait olmaları şartıyla suçu ihtiva eden mevkute veya mevküte sayılmayan basılmış eserlerin basımında kullanılan makineler ile diğer basım aletlerinin müsaderesine de karar verlär.

Yukarıdaki fıkrada sözü geçen makineler ile diğer basım aletlerimin kaçırılmasını, değiştirilmesini, kaybolmasını ve tahribini önlemek için tahkikatın her aşamasında gerekli görülen tedbirler alınır. Ancak, bu tedbirler, makineler ile diğer basım aletlerinin faaliyetlerini engelleyici nitelikte olamaz.

Ek Madde 1 - Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması, suç işlenmesinin önlenmesi ile Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun ve Anayasanın 174 üncü maddesi kapsamında yer alan inkılâp kanunları aleyhine işlenen suçlar için, tedbir yoluyla soruşturma safhasında Cumhuriyet savcılığının talebi üzerine sulh ceza hakimince, kovuşturma safhasında görevli mahkemece her türlü basılmış eserin dağıtımının önlenmesine veya toplatılmasına karar verilebilir. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde bu eserlerin dağıtımının önlenmesine veya toplatılmasına, doğrudan doğruya Cumhuriyet savcılığınca yazılı olarak karar verilebilir. Bu halde Cumhuriyet savcısı kararını en geç yirmi dört saat içinde yetkili sulh ceza hâkiminin onayına sunar. Sulh ceza hâkimi kırksekiz saat içinde kararını açıklar; aksi halde Cumhuriyet savcılığının kararı kendiliğinden hükümsüz sayılır.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhinde işlenmiş bir suçtan mahkûmiyet halinde, faillerden bir veya birkaçına ait olmaları şartıyla suçu ihtiva eden mevkute veya mevkute sayılmayan basılmış eserlerin basımında kullanılan makineler ile diğer basım aletlerinin müsaderesine de karar verilir.

Yukarıdaki fıkrada sözü geçen makineler ile diğer basım aletlerinin kaçırılmasını, değiştirilmesini, kaybolmasını ve tahribini önlemek için tahkikatın her aşamasında gerekli görülen tedbirler alınır. Ancak, bu tedbirler, makineler ile diğer basım aletlerinin faaliyetlerini engelleyici nitelikte olamaz.

(İkinci uyum paketi)

3.5.1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanunu

Altıncı uyum paketi ile Kanunda yeralan "cami" ibareleri "ibadet yeri" olarak değiştirilmiştir.

Altıncı uyum paketi ile Kanuna aşağıdaki madde eklenmiştir:

Ek Madde 2 - İmar planlarının tanziminde, planlanan beldenin ve bölgenin şartları ile müstakbel ihtiyaçları göz önünde tutularak lüzumlu ibadet yerleri ayrılır.

İl, ilçe ve kasabalarda mülkî idare amirinin izni alınmak ve imar mevzuatına uygun olmak şartıyla ibadethane yapılabilir.

İbadet yeri, imar mevzuatına aykırı olarak başka maksatlara tahsis edilemez.

5.6.1935 tarihli ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu

İdare uzuvları ve kontrol mercileri

Madde 1 - 4 birinci teşrin 1926 tarihinden önce vücud bulmuş vakıflardan

A - Bu kanundan önce zabtedilmiş bulunan vakıflar,
B - Bu kanundan önce idaresi zabtedilmiş olan vakıflar,
C - Mütevelliği bir makama şartedilmiş olan vakıflar,
D - Kanunen veya fiilen hayri bir hizmeti kalmamış olan vakıflar,
E - Mütevelliliği vakfedenlerin ferilerinden başkalarına şart edilmiş vakıflar,
Vakıflar Umum Müdürlüğünce idare olunur. Bunların hepsine birden (Mazbut vakıflar) denir.

Mütevelliliği vakfedenlerin fer'ilerine şart edilmiş vakıflara (Mülhak Vakıflar) denir. Bunlar mütevellileri tarafından idare olunur.

Mütevelliler Vakıflar Genel Müdürlüğünün ve Genel Müdürlük de İdare Meclisinin kontrolü altındadır.

Cemaatlere ve esnafa mahsus vakıflar, bunlar tarafından seçilen kişi veya kurullarca yönetilir. İlgili makamlarla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından teftiş edilir ve denetlenirler. Teftiş ve denetlemenin usulleri ve nasıl yapılacağı ile sonuçları çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Cemaat vakıflarının Türk Kanunu Medenisinin 78 nci maddesi gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğüne ödeyecekleri teftiş ve denetleme masraflarına katılma payının, genel bütçeden karşılanmasına Bakanlar Kurulunca karar verilebilir. Bu karar anılan vakıfların teftiş ve denetimini etkilemez.

İdare uzuvları ve kontrol mercileri

Madde 1 - 4 birinci teşrin 1926 tarihinden önce vücud bulmuş vakıflardan
A - Bu kanundan önce zabtedilmiş bulunan vakıflar,
B - Bu kanundan önce idaresi zabtedilmiş olan vakıflar,
C - Mütevelliği bir makama şartedilmiş olan vakıflar,
D - Kanunen veya fiilen hayri bir hizmeti kalmamış olan vakıflar,
E - Mütevelliliği vakfedenlerin ferilerinden başkalarına şart edilmiş vakıflar,
Vakıflar Umum Müdürlüğünce idare olunur. Bunların hepsine birden (Mazbut vakıflar) denir.

Mütevelliliği vakfedenlerin fer`ilerine şart edilmiş vakıflara (Mülhak Vakıflar) denir. Bunlar mütevellileri tarafından idare olunur.

Mütevelliler Vakıflar Genel Müdürlüğünün ve Genel Müdürlük de İdare Meclisinin kontrolü altındadır.

Cemaatlere ve esnafa mahsus vakıflar, bunlar tarafından seçilen kişi veya kurullarca yönetilir. İlgili makamlarla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından teftiş edilir ve denetlenirler. Teftiş ve denetlemenin usulleri ve nasıl yapılacağı ile sonuçları çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Cemaat vakıflarının Türk Kanunu Medenisinin 78 nci maddesi gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğüne ödeyecekleri teftiş ve denetleme masraflarına katılma payının, genel bütçeden karşılanmasına Bakanlar Kurulunca karar verilebilir. Bu karar anılan vakıfların teftiş ve denetimini etkilemez.

Cemaat vakıfları, vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın, Vakıflar Genel Müdürlüğünün izniyle dinî, hayrî, sosyal, eğitsel, sıhhî ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal edinebilirler ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunabilirler.

Bu vakıfların dinî, hayrî, sosyal, eğitsel, sıhhî ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere, her ne suretle olursa olsun, tasarrufları altında bulunduğu, vergi kayıtları, kira sözleşmeleri ve diğer belgelerle belirlenen taşınmaz mallar, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde başvurulması hâlinde vakıf adına tescil olunur. Cemaat vakıfları adına bağışlanan veya vasiyet olunan taşınmaz mallar da bu madde hükümlerine tâbidir.

Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Vakıflar Genel Müdürlüğünün bağlı bulunduğu Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

(Üçüncü ve dördüncü uyum paketi) (Öngörülen yönetmeliğin kanunun yürürlük tarihinden itibaren bir yıl içinde yürürlüğe konulması öngörülmüştür.)

Altıncı uyum paketi ile Kanuna aşağıdaki madde eklenmiştir:

GEÇİCİ **MADDE 2.** - Cemaat vakıfları, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren onsekiz ay içinde 1 inci maddenin yedinci fıkrası uyarınca tescil başvurusunda bulunabilirler.

4.4.1929 tarihli ve 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu

Muhakemenin iadesi ve yazılı emir

Mahkumun lehine muhakemenin iadesi sebepleri:

Madde 327 - Kat'ileşen bir hükümle neticelenmiş olan bir dava aşağıda yazılı hallerde mahkumun lehine olarak muhakemenin iadesi yolile tekrar görülür:

1 - Duruşmada ihticaç olunan ve hükme tesir eden bir vesikanın sahteliği tebeyyün ederse. 2 - Yemin verilerek dinlenmiş olan bir şahid veya ehlihibrenin hükme müessir olacak surette mahkum aleyhine kasd veya ihmal ile hakikat hilafında şahitlikte bulunduğu veya rey verdiği anlaşılırsa.

3 - Bizzat mahkum tarafından sebebiyet verilmiş olan kusur müstesna olmak üzere hükme iştirak etmiş olan hakimlerden biri aleyhine ceza tatbikatını ve kanuni bir ceza ile mahkumiyeti istilzam edecek mahiyette olarak vazifelerini ifada kusur etmişse.

4 - Ceza hükmü, hukuk mahkemesinin bir hükmüne müstenid olup da bu hüküm kat'ileşmiş olan diğer bir hüküm ile bozulmuş ise.

5 - Yeni vakıalar veya yeni deliller dermeyan edilip de bunlar yalnız başına veya evvelce irad edilen delillerle birlikte nazara alındıkları takdirde maznunun beraetini veya daha hafif bir cezayı havi kanun hükmünün tatbiki ile mahkum olmasını istilzam edebilecek mahiyette olursa. Şu kadar ki kabahat hükümleri hakkında ancak evvelce mahkum tarafından öğrenilmemiş olan veya kendi kusurile olmıyarak evvelce irad edilmemiş bulunan vakıalar veya deliller dermeyan olunabilir.

Muhakemenin iadesi ve yazılı emir

Mahkumun lehine muhakemenin iadesi sebepleri:

Madde 327 - Kat'ileşen bir hükümle neticelenmiş olan bir dava aşağıda yazılı hallerde mahkumun lehine olarak muhakemenin iadesi yolile tekrar görülür:

1 - Duruşmada ihticaç olunan ve hükme tesir eden bir vesikanın sahteliği tebeyyün ederse. 2 - Yemin verilerek dinlenmiş olan bir şahid veya ehlihibrenin hükme müessir olacak surette mahkum aleyhine kasd veya ihmal ile hakikat hilafında şahitlikte bulunduğu veya rey verdiği anlaşılırsa.

3 - Bizzat mahkum tarafından sebebiyet verilmiş olan kusur müstesna olmak üzere hükme iştirak etmiş olan hakimlerden biri aleyhine ceza tatbikatını ve kanuni bir ceza ile mahkumiyeti istilzam edecek mahiyette olarak vazifelerini ifada kusur etmişse.

4 - Ceza hükmü, hukuk mahkemesinin bir hükmüne müstenid olup da bu hüküm kat'ileşmiş olan diğer bir hüküm ile bozulmuş ise.

5 - Yeni vakıalar veya yeni deliller dermeyan edilip de bunlar yalnız başına veya evvelce irad edilen delillerle birlikte nazara alındıkları takdirde maznunun beraetini veya daha hafif bir cezayı havi kanun hükmünün tatbiki ile mahkum olmasını istilzam edebilecek mahiyette olursa. Şu kadar ki kabahat hükümleri hakkında ancak evvelce mahkum tarafından öğrenilmemiş olan veya kendi kusurile olmıyarak evvelce irad edilmemiş bulunan vakıalar veya deliller dermeyan olunabilir.

6 - Ceza hükmünün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlâli suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması. Bu halde, muhakemenin iadesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde istenebilir.

(Üçüncü ve beşinci uyum paketi)

İadei muhakeme

Madde 445 - Katiyen verilen veya katiyet iktisap etmiş olan kararlar hakkında aşağıdaki sebeplere binaen iadei muhakeme talep olunabilir:

1 - Muhakeme esnasında esbabı mücbireye veya lehine hükmolunan tarafın fiiline binaen elde edilemiyen bir senet veya vesikanın hükmün itasından sonra ele geçirilmiş olması,

2 - Hükme esas ittihaz olunan senedin sahteliğine karar verilmiş veyahut senedin sahte olduğu mahkeme veya bir mevkii resmide ikrar olunmuş veya sahtelik hakkındaki karar hükümden evvel ittihaz olunup iadei muhakeme talebinde bulunan kimsenin, hüküm zamanında bundan haberi bulunmamış olması,

3 - Hükme esas ittıhaz olunan bir ilam hükmü fesih ve nakzolunarak kaziyei muhkeme teşkil etmek suretiyle külliyen mürtefi olması,

4 - Şahadeti hükme esas ittihaz olunan şahidin hükümden sonra yalan şahadetle mahkum edilmiş olması 5 - Ehlihibrenin kasten hilafı hakikat ihbaratta bulunduğunun hükmen tahakkuk etmesi, 6 - Mahkumunlehin yalan yere yemin ettiği ikrarı veya beyyinei tahririye ile sabit olmuş olması, 7 - Mahkumunleh tarafından hükme müessir diğer bir hile ve hud'anın kullanılmış olması, 8 - Vekil ve mümessil olmıyan kimseler huzuriyle davanın rüyet ve hükmedilmiş olması, 9 - Davayı rüyetten istinkaf etmeğe kanunen mecbur olan hakim huzuriyle muhakemenin rüyet ve hükmedilmiş olması,

10 - İki tarafı ve sebebi müddehit bir dava hakkında sadır olan bir ilama mugayir yeni bir ilam suduruna sebep olabilecek bir madde yokken yine o mahkeme veya diğer bir mahkeme tarafından evvelki ilamın hükmü hilafında bir hüküm ve karar verilmiş olup da her iki ilamın katiyet kesbetmesi.

Birinci fıkranın 4, 5 ve 6 ncı bentlerindeki hallerde yargılamanın iadesinin istenebilmesi, bu sebeplerin kesinleşmiş bir ceza mahkumiyet kararı ile belirlenmiş olması şartına bağlıdır. Delil yokluğundan başka bir sebeple ceza kovuşturmasına başlanamamış veya karar verilememiş ise, ceza mahkemesi kararı aranmaz. Bu takdirde yargılamanın iadesi sebeplerinin varlığının, yargılamanın iadesi davasında öncelikle ispat edilmesi gerekir.

İadei muhakeme

Madde 445 - Katiyen verilen veya katiyet iktisap etmiş olan kararlar hakkında aşağıdaki sebeplere binaen iadei muhakeme talep olunabilir:

1 - Muhakeme esnasında esbabı mücbireye veya lehine hükmolunan tarafın fiiline binaen elde edilemiyen bir senet veya vesikanın hükmün itasından sonra ele geçirilmiş olması,

2 - Hükme esas ittihaz olunan senedin sahteliğine karar verilmiş veyahut senedin sahte olduğu mahkeme veya bir mevkii resmide ikrar olunmuş veya sahtelik hakkındaki karar hükümden evvel ittihaz olunup iadei muhakeme talebinde bulunan kimsenin, hüküm zamanında bundan haberi bulunmamış olması,

3 - Hükme esas ittıhaz olunan bir ilam hükmü fesih ve nakzolunarak kaziyei muhkeme teşkil etmek suretiyle külliyen mürtefi olması,

4 - Şahadeti hükme esas ittihaz olunan şahidin hükümden sonra yalan şahadetle mahkum edilmiş olması 5 - Ehlihibrenin kasten hilafı hakikat ihbaratta bulunduğunun hükmen tahakkuk etmesi, 6 - Mahkumunlehin yalan yere yemin ettiği ikrarı veya beyyinei tahririye ile sabit olmuş olması, 7 - Mahkumunleh tarafından hükme müessir diğer bir hile ve hud`anın kullanılmış olması, 8 - Vekil ve mümessil olmıyan kimseler huzuriyle davanın rüyet ve hükmedilmiş olması, 9 - Davayı rüyetten istinkaf etmeğe kanunen mecbur olan hakim huzuriyle muhakemenin rüyet ve hükmedilmiş olması,

10 - İki tarafı ve sebebi müddehit bir dava hakkında sadır olan bir ilama mugayir yeni bir ilam suduruna sebep olabilecek bir madde yokken yine o mahkeme veya diğer bir mahkeme tarafından evvelki ilamın hükmü hilafında bir hüküm ve karar verilmiş olup da her iki ilamın katiyet kesbetmesi.

11 - Hükmün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlâli suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması.

Birinci fıkranın 4, 5 ve 6 ncı bentlerindeki hallerde yargılamanın iadesinin istenebilmesi, bu sebeplerin kesinleşmiş bir ceza mahkumiyet kararı ile belirlenmiş olması şartına bağlıdır. Delil yokluğundan başka bir sebeple ceza kovuşturmasına başlanamamış veya karar verilememiş ise, ceza mahkemesi kararı aranmaz. Bu takdirde yargılamanın iadesi sebeplerinin varlığının, yargılamanın iadesi davasında öncelikle ispat edilmesi gerekir.

(Üçüncü ve dördüncü uyum paketi)

14.10.1983 tarihli ve 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu

Üçüncü uyum paketi ile Kanunun adı **"Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun"** olarak değiştirilmiştir.

Amaç	**Amaç**
Madde 1 - Bu Kanunun amacı; eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esasları düzenlemektir.	**Madde 1** - Bu Kanunun amacı, eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller, yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okullar ile Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğreniminin tâbi olacağı esasları düzenlemektir. **(Üçüncü uyum paketi)**
Esaslar	**Esaslar**
Madde 2 - Milletlerarası andlaşma hükümleri saklı olmak üzere, resmi ve özel her derece ve türdeki örgün ve yaygın eğitim körumlarında okutulacak yabancı dillerin ve yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar şunlardır: a) Türk vatandaşlarına ana dilleri, Türkçeden başka hiçbir dille okutulamaz ve öğretilemez. b) İlköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında, Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılaplarını konu olarak alan Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Sosyal Bilgiler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ve Türk Kültürüyle ilgili diğer dersler; yabancı dille okutulamaz ve öğretilemez. Öğrencilere, eğitim ve öğretimleri süresince bu dbrslerle ilgill araştırma görevleri ve ödevler, Türkçeden başka hiçbir dille yaptırılamaz. c) Türkiye'de eğitimi ve öğretimi yapılacak yabancı diller, Milli Güvenlik Kurulunun görüşü alınarak, Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edilir. d) İlköğretim, ortöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında yabancı dille eğitim ve öğretimi yapılacak dersler ile okullar Milli Eğitim Bakanlığınca; yükseköğretim kurumlarında yabancı dille eğitimi ve öğretim yapılacak dersler ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapacak yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurulunca belirlenir. e) Yabancı dilde okutulacak derslerin eğitim ve öğretim programlarının tabi olacağı esaslar; ilköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumları, için Milli Eğitim Bakanlığınca, yükseköğretim kurumları için Yükseköğretim Kurulunca tespit edilir. f) Yabancı dll eğitim ve öğretimiyle ilgili uygulamaların Türk Mllll eğitimimin amaçlarına, temal ve ana ilkelerine ve bu Kanundaki esaslara uygunluğu; ilköğretim, ortaöğretim ve yaygm eğitim kurumlarında Milli Eğitim akanlığınca; yükseköğretim kurumlarında Yükseköğretim Kurulunca denetlenir.	Madde 2 - Milletlerarası andlaşma hükümleri saklı olmak üzere, resmi ve özel her derece ve türdeki örgün ve yaygm eğitim kurumlarında okutulacak yabancı dillerin ve yabancı dille eğitim ve öğratim yapan okulların tabi olacağı esaslar şunlardır: **a) Eğitim ve öğretim kurumlarında, Türk vatandaşlarına Türkçeden başka hiçbir dil, ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Ancak, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tâbi olmak üzere özel kurslar açılabilir; bu kurslarda ve diğer dil kurslarında aynı maksatla dil dersleri oluşturulabilir. Bu kurslar ve derslerde, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temal niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı öğretim yapılamaz. Bu kursların ve derslerin açılmasma ve denetimina ilişkin esas ve usuller, Milli Eğitim Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlemir.** b) İlköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında, Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılaplarını konu olarak alan Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Sosyal Bilgiler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ve Türk Kültürüyle ilgili diğer dersler; yabancı dille okutulamaz ve öğretilemez. Öğrencilere, eğitim ve öğretimleri süresince bu derslerle ilgili araştırma görevleri ve ödevler, Türkçeden başka hiçbir dille yaptırılamaz. **c) Türkiye'de eğitimi ve öğretimi yapılacak yabancı diller, Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edilir.** d) İlköğretim, ortöğretim ve yaygın eğitim kurumlarmda yabancı dille eğitim ve öğretimi yapılacak dersler lle okullar Milli Eğitim Bakanlığmca; yükseköğretim kurumlarında yabancı dille eğitimi ve öğretim yapılacak dersler ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapacak yükseköğre-tim kurumları Yükseköğretim Kurulunca belirlenir.

14.10.1983 tarihli ve 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu

e) Yabancı dilde okutulacak derslerin eğitim ve öğretim programlarının tabi olacağı esaslar; ilköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumları, için Milli Eğitim Bakanlığınca, yükseköğretim kurumları için Yükseköğretim Kurulunca tespit edilir.
f) Yabancı dil eğitim ve öğretimiyle ilgili uygulamaların Türk Milli eğitiminin amaçlarına, temel ve ana ilkelerine ve bu Kanundaki esaslara uygunluğu; ilköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında Milli Eğitim Bakanlığınca; yükseköğretim kurumlarında Yükseköğretim Kurulunca denetlenir.

(Üçüncü ve yedinci uyum paketi) (Üçüncü uyum paketi ile öngörülen yönetmeliğin kanunun yürürlük tarihinden itibaren bir yıl içinde yürürlüğe konulması öngörülmüştür.)

13.04.1994 tarihli ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun

Yayın İlkeleri

Madde 4 - Radyo ve televizyon yayınları kamu hizmeti anlayışı içerisinde aşağıdaki ilkelere uygun olarak yapılır:

a) Türkiye Cumhuriyetinin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, b) Toplumun milli ve manevi değerlerine,
c) Anayasanın Genel Esaslar kısmında yer alan ilkelere, demokratik kurallara ve kişi haklarına, d) Genel ahlak, toplum huzuru ve Türk aile yapısına,
e) Anlatım özgürlüğüne, iletişim ve yayında çoğulculuk esasına,
f) İnsanların ırk, cinsiyet, sosyal sınıf veya dini inaçları dolayısıyla hiçbir şekilde kınanmaması ilkesine, g) Toplumu şiddet, terör ve etnik ayrımcılığa sevkeden ve toplumda nefret duyguları oluşturacak yayınlara imkan verilmemesi ilkesine,

Aykırı olmamak;

h) Türk milli eğitiminin genel amaçlarına, temel ilkelerine ve milli kültürün geliştirilmesi ilkesine, i) Yayınlarda adalet ve tarafsızlığa, yasalara saygılı olma esasına,
j) Kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliği taşıyan yayın yasaklarına,
k) Özel amaç ve çıkarlara hizmet eden ve haksız rekabete yol açıcı yayın yapılmaması esasına,
l) Haber ve olayların çabuk ve doğru bir şekilde sunulması ilkesine,
m) Çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek yayın yapılmaması esasına,
o) Kişi ya da kuruluşların cevap ve tekzip haklarına saygılı olunması ilkesine,

Yayın İlkeleri

Madde 4 - Radyo, televizyon ve veri yayınları, hukukun üstünlüğüne, Anayasanın genel ilkelerine,temel hak ve özgürlüklere, millî güvenliğe ve genel ahlâka uygun olarak kamu hizmeti anlayışı çerçevesinde yapılır. Yayınların Türkçe yapılması esastır. Ancak, evrensel kültür ve bilim eserlerinin oluşmasına katkısı olan yabancı dillerin öğretilmesi veya bu dillerde müzik veya haber iletilmesi amacıyla da yayın yapılabilir.

Ayrıca, kamu ve özel radyo ve televizyon kuruluşlarınca Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir. Bu yayınlar, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz. Bu yayınların yapılmasına ve denetimine ilişkin usul ve esaslar, Üst Kurulca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

Radyo, televizyon ve veri yayınlarında uyulması gereken yayın ilkeleri şunlardır:

a) Türkiye Cumhuriyeti Devletinin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılâplarına aykırı yayın yapılmaması.
b) Toplumu şiddete, teröre, etnik ayrımcılığa sevk eden veya halkı sınıf, ırk, dil, din, mezhep ve bölge farkı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik eden veya toplumda nefret duyguları oluşturan yayınlara imkân verilmemesi.
c) Yayıncılığın, gerek yayın organı, gerekse hisse sahipleri ve üçüncü derece dahil olmak üzere üçüncü dereceye kadar kan ve sıhrî hısımları veya bir başka gerçek veya tüzel kişinin haksız çıkarları doğrultusunda kullanılmaması.
d) İnsanların dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri nedenlerle hiçbir şekilde kınanmaması ve aşağılanmaması.
e) Yayınların toplumun millî ve manevî değerlerine ve Türk aile yapısına aykırı olmaması.
f) Özel hayatın gizliliğine saygılı olunması.
g) Türk millî eğitiminin genel amaçlarının, temel ilkelerinin ve millî kültürün geliştirilmesi.

p) Haberlere, spor programlarına ve reklamlara ayrılmış zamanlar hariç olmak üzere, yayıncıların, yayın zamanlarının en az yarısının yerli yapımlara ayrılmasını sağlamak, bu oranı, seyircilerin taleplerini göz önüne alarak ve yayıncının haber verme, eğitim, kültür ve eğlendirme sorumluluklarını dikkate alarak, yayın türleri ve süreleri ile asgari niteliklerini de öngörmek suretiyle, aşamalı bir biçimde gerçekleştirmeleri hususlarına,

r) Bilgi iletişim telefonları yoluyla yarışma ve benzeri yöntemlere başvurulmamak ve bunların sonucunda dinleyici veya seyircilere ikramiye vermemek veya ikramiye verilmesine aracılık yapmamak, lotaryaya fırsat bırakmamak esaslarına,

s) Demokratik kurallar çerçevesinde, kamunun siyaset, eğitim ve kültürel alanlardaki beklentilerine cevap verecek şekilde, demokratik gruplar ve siyasi partiler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması esasına,

t) Radyo ve televizyon yayınlarının Türkçe yapılması, ancak, evrensel kültür ve bilim eserlerinin oluşmasında katkısı olan yabancı dillerin öğretilmesi veya bu dillerde haber iletilmesi amacıyla bu diilerin kullanılabilmesi,

Türkçeyi aşırılığa kaçmadan, özellikleri ve kuralları bozulmadan konuşma dili olarak kullanmak; milli birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak çağdaş eğitim ve bilim dili halinde gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamak esasına,

u) Türk müzik sektörünün gelişimine katkıda bulunmak ilkesinden hareketle, müzik yapımcıları ve telif hakkı sahiplerinin haklarını tanımak ve ihlal etmemek esasına, uygun olmak suretiyle yapılır.

h) Türkçenin; özellikleri ve kuralları bozulmadan konuşma dili olarak kullanılması; millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak çağdaş kültür, eğitim ve bilim dili halinde gelişmesinin sağlanması.

I) Kişilerin manevî şahsiyetlerine eleştiri sınırları ötesinde saldırıda bulunulmaması, cevap ve düzeltme haklarına saygılı olunması, soruşturulması basın meslek ilkeleri çerçevesinde mümkün olan haberlerin soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olunmaksızın yayınlanmaması, saklı kalması kaydıyla verilen bilgilerin kamu yararı ciddî bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanmaması.

j) Yayıncılığın haksız bir amaç ve çıkara alet edilmemesi ve haksız rekabete yol açılmaması, ilân ve reklam niteliğindeki yayınların bu niteliklerinin şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıklanması, bir basın organının özel çabalarla yarattığı ürünün kendi ürünüymüş gibi sunulmaması, ajanslardan veya başka bir medya kaynağından alınan haberlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilmesi.

k) Suçlu olduğu yargı kararı ile kesinleşmedikçe hiç kimsenin suçlu ilân edilmemesi veya suçluymuş gibi gösterilmemesi; kişileri suç işlemeye yönlendirecek veya korku salacak yayın yapılmaması.

l) Haberlerin yayınlanmasında tarafsızlık, gerçeklik ve doğruluk ilkelerine bağlı olunması; özgürce kanaat oluşumunun engellenmemesi; haber kaynaklarının kamuoy

m) Halkı aldatacak, yanıltacak veya haksız rekabete yol açacak reklam yayınlarına yer verilmemesi.

n) Siyasî partiler ve demokratik gruplar arasında fırsat eşitliği sağlanması; tek yönlü, taraf tutan yayın yapılmaması; seçim dönemlerinde belirlenen seçim yasaklarıyla ilgili ilkelere aykırı davranılmaması.

o) Yayınlarda, mevzuatın eser sahiplerine tanıdığı hakların ihlâl edilmemesi.

p) Bilgi iletişim telefonları yoluyla yarışma ve benzeri yöntemlere başvurulmaması ve bunların sonucunda dinleyici ve seyircilere ikramiye verilmemesi veya ikramiye verilmesine aracılık edilmemesi, lotarya yapılmaması, bilgi iletişim telefonları yoluyla yapılacak anket ve kamuoyu yoklamalarının, hazırlık aşamasından sonuçlarının ilânına kadar noter nezaretinde gerçekleştirilmesi.

r) Televizyonda bölünür ekran yoluyla ana program ile ilgili veya ilgisiz bilgiler veren konuları işleyen yayınların yapılmaması, çerçeveler veya alt yazı tekniği kullanılarak sürekli yayın yapılmaması, haberde konu ile ilgili olmayan görüntülerin verilmemesi, haberle benzerlik arz eden görüntülerin arşiv niteliğinin belirtilmesi.

s) Program hizmetlerinin bütün unsurlarının insan onuruna ve temel insan haklarına saygılı olması.

t) Yayınların müstehcen olmaması.

u) Kadına, güçsüzlere ve küçüklere karşı şiddetin ve ayırımcılığın teşvik edilmemesi.

v) Yayınların şiddet kullanımını özendirici veya ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikte olmaması.

y) Suç örgütlerinin korkutucu ve yıldırıcı özeliklerinin yansıtılmaması.

z) Gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlakî gelişimini zedeleyecek türden programların, bunların seyredebileceği zaman ve saatlerde yayınlanmaması.

(Üçüncü ve altıncı uyum paketi) (Üçüncü uyum paketi ile öngörülen yönetmeliğin kanunun yürürlük tarihinden itibaren bir yıl içinde yürürlüğe konulması öngörülmüştür.)

5.5.1972 tarihli ve 1587 sayılı Nüfus Kanunu

Doğumlar

Madde 16 - Her çocuğun doğum tutanağı doğum bildirisi yapılan nüfus dairelerince adlı ve soyadlı olarak tutulur.

Doğumları baba, yoksa veya kısıtlı, tutuklu, hasta ve her hangi mecburi bir sebeple orada bulunmazsa veli veya vasisi bir ay içinde nüfus memuruna iki tanıkla sözlü bildiride bulunarak doğum tutanağına yazdırmakla ödevlidir.

Bir aydan sonra yapılan doğum bildirimleriyle genel nüfus yazımında bulunmıyarak yazım dışında kalanlar 17 nci madde uyarınca mahallin en büyük idare amirinin emriyle yazılır.

Çocuğun adını ana ve babası kor. Ancak milli kültürümüze,ahlak kurallarına örf ve adetlerimize uygun düşmiyen veya kamu oyunu inciten adlar konulmaz, doğan çocuk babasının, evlenme dışında doğmuş ise anasının soyadını alır.

Ölü doğan çocuklar nüfus kütüğüne yazılmaz.

Doğumlar

Madde 16 - Her çocuğun doğum tutanağı doğum bildirisi yapılan nüfus dairelerince adlı ve soyadlı olarak tutulur.

Doğumları baba, yoksa veya kısıtlı, tutuklu, hasta ve herhangi mecburi bir sebeple orada bulunamazsa ana, veli veya vasisi doğumun olduğu tarihten başlayarak yurt içinde otuz gün içinde nüfus memuruna, yurt dışında altmış gün içinde başkonsolosluklara sözlü bildiride bulunarak doğum tutanağına yazdırmakla yükümlüdür.

Bir aydan sonra yapılan doğum bildirimleriyle genel nüfus yazımında bulunmıyarak yazım dışında kalanlar 17 nci madde uyarınca mahallin en büyük idare amirinin emriyle yazılır.

Çocuğun adını ana ve babası kor.

Ancak ahlak kurallarına uygun düşmeyen veya kamuoyunu inciten adlar konulmaz, doğan çocuk babasının, evlilik dışında doğmuş ise anasının soyadını alır.

Ölü doğan çocuklar nüfus kütüğüne yazılmaz.

(Altıncı uyum paketi)

9.11.1983 tarihli ve 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu

Görevler

Madde 4 - Milli Güvenlik Kurulu;

a) Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konularında, görüş tespit eder;
b) Devletin milli güvenlik siyaseti doğrultusunda tespit edilen milli hedeflerin ve hazırlanan milli plan ve programların gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirleri belirler;
c) Devletin milli güvenlik siyasetini etkileyecek milli güç unsurlarını ve ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve teknolojik durum ve gelişmelerini sürekli takip ederek değerlendirir, milli hedefler yönünde güçlenmelerini sağlayacak temel esasları tespit eder;
d) Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirleri tespit eder;
e) Anayasal düzeni koruyucu, milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk Milletini Atatürkçü düşünce,Atatürk ilke ve inkilapları doğrultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirerek milli hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirler. Sayılan bu hususlara yönelmiş yurtiçi ve yurtdışı tehdide karşı koymak, bu tehdidi etkisiz kılmak için gereken strateji ve temel esaslar ile
birlikte planlama ve uygulama hizmetleri konularında görüşleri, ihtiyaçları ve alınmasını lüzumlu gördüğü tedbirleri tespit eder;
f) Olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik veya savaş hali ilanı için görüş tespit eder;
g) Olağan hal ile savaş, savaşı gerektiren ve savaş sonrası hallerde, kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ve vatandaşlara düşecek topyekün savunma, milli seferberlik ve diğer konularda hizmet ve yükümlülükler ile bu hususlarda yapılacak planlara temel teşkil edecek esasları tespit eder;
h) Devletin milli güvenlik siyasetinin öngördüğü hususlar ve topluma yönelik hizmetler ile topyekün savunma hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer konulara ilişkin tedbir ve ödeneklerin kalkınma plan, program ve yıllık bütçelerde yer almasını sağlamak üzere gerekli esasları tespit eder; i) Milli güvenlik kapsamına giren konularda yapılan ve yapılacak milletlerarası andlaşmalar hakkında görüş tespit eder.
Milli Güvenlik Kurulu, tespit ettiği bu görüş, tedbir ve esasları kurul kararı halinde Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

Görevler

Madde 4 - Millî Güvenlik Kurulu, 2 nci maddede belirtilen millî güvenlik ve Devletin millî güvenlik siyasetine ilişkin tanımlar çerçevesinde Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit eder; bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir. Başbakan, Millî Güvenlik Kurulunun tavsiye kararlarının ve görüşlerinin değerlendirilmek üzere Bakanlar Kuruluna sunulması ve Bakanlar Kurulunda kabulü halinde bu tavsiye kararlarının uygulanmasının koordinasyonu ve izlenmesi için bir Başbakan yardımcısını görevlendirebilir.

(Yedinci uyum paketi)

9.11.1983 tarihli ve 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu

Kurulun toplanması Madde 5 - Kurul ayda bir defa olağan toplanır. Ayrıca Cumhurbaşkanının gerekli gördüğü ve Başbakan veya Genelkurmay Başkanının önerilerini uygun bulduğu hallerde olağanüstü de toplanabilir. Kurul toplantıları Cumhurbaşkanının başkanlığında yapılır. Cumhurbaşkanının katılmadığı zamanlar Kurula Başbakan başkanlık eder.	**Kurulun toplanması** **Madde 5** - Kurul, iki ayda bir toplanır. Gerektiğinde Kurul, Başbakanın teklifi üzerine veya doğrudan Cumhurbaşkanının çağrısı ile de toplanır. Kurul toplantıları Cumhurbaşkanının başkanlığında yapılır. Cumhurbaşkanının katılmadığı zamanlar Kurula Başbakan başkanlık eder. **(Yedinci uyum paketi)**
Kararların dağıtım ve takibi **Madde 9** - Milli Güvenlik Kurulu kararlarıyla ilgili Bakanlar Kurulu kararlarının dağıtımı Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından yapılır. Bu kararlara ilişkin uygulamalar Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından takip edilerek sonuçları hakkında Başbakana, Cumhurbaşkanına ve Milli Güvenlik Kuruluna belli süreler içinde bilgi verilir. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği ayrıca Bakanlar Kurulu kararı haline getirilemeyen Milli Güvenlik Kurulu kararları ile bu kararlara ilişkin gelişmeler hakkında da Cumhurbaşkanına Başbakanın ve Milli Güvenlik Kuruluna bilgi sunar.	**Yedinci uyum paketi ile yürürlükten kaldırılmıştır.**

9.11.1983 tarihli ve 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu

Genel Sekreterliğin görevleri

Madde 13 - Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği;
a) Milli Güvenlik Kurulunun 4 üncü maddede sayılan görevleriyle ilgili olarak; gerekli her türlü çalışma, araştırma, inceleme ve değerlendirmeleri yapar, bunların sonuçlarını teklifleri ile birlikte Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Güvenlik Kuruluna sunar;
b) Milli Güvenlik Kurulu kararlarının hazırlanmasında ve bu kararlara ilişkin Bakanlar Kurulu kararlarının uygulanmasında, bakanlıklar ve ilgili kurum ve kuruluşlarla müşterek çalışmalar yapar, uygulamaları takip ve kontrol eder, düzenleyici, yönlendirici ve koordine edici işbirliğinde bulunur;
c) Milli Güvenlik Kurulunun sekreterlik hizmetlerini yürütür;
d) Bakanlar Kurulunun milli güvenliğin sağlanması sorumluluğuna ilişkin olarak; Devletin savunma siyaseti dışında milli güvenlik siyasetini tayin, tespit, uygulama ve gerektiğinde düzeltme ve değiştirme görevlerini doğrudan veya bakanlık, kurum ve kuruluşlarla da yapılacak müşterek çalışmalarla araştırır, inceler, planlar hazırlar ve bu konudaki uygulamaları takip ve koordine eder, yönlendirir, sonuçları değerlendirir;
e) Milli Güvenlik Kurulu kararları ile bunlara ilişkin Bakanlar Kurulu kararları doğrultusunda, 4 üncü maddenin birinci fıkrasının (d) ve (e) bentlerinde belirtilen konularda gerekli olan hizmet ve faaliyetleri planlar, yürütür ve ilgili bakanlık, kamu ve özel kurum ve kuruluşlardaki bu konulara ilişkin uygulamaları takip ve kontrol eder, yönlendirir ve koordine eder;
f) Silahlı Kuvvetler görev alanı dışında kalan topyekün savunma hizmetlerini koordine eder ve bu konudaki düzenlemeleri takip eder. Bu hizmetlerle ilgili plan ve esasların tespiti, düzeltilmeleri ve değişiklik işlemlerini yürütür. Bu esaslara göre, bakanlık, kurum ve kuruluşların yapacakları planların gerçekleşmesini ve uygulamalarını temin ve takip eder. Milletlerarası antlaşma ve anlaşmalar gereğince aynı konu ile ilgili hizmetleri yerine getirir ve getirilmesini sağlar. Olağan hal ve savaş, savaşı gerektiren ve savaş sonrası hallerde topyekün savunma sivil hizmetleri yönünden kamu ve özel kuruluşlara düşecek görev ve yükümlülüklere ait kanuni ve idari tedbirleri tespit ederek gerçekleşmesi için faaliyette bulunur;
g) Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle ilan edilen olağanüstü halde alınacak tedbir, yapılacak iş ve işlemlerin tespit çalışmalarını yapar, uygulamada işbirliğinin sağlanması için gerekli tedbirleri tespit eder ve bu konudaki tekliflerini Başbakana sunar;
h) Milli güvenlik siyasetinin öngördüğü tedbirlerin alınması ve hizmetlerin yürütülmesi ile topluma yönelik hizmetler ve topyekün savunma sivil hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal ve diğer tedbirlerin kalkınma, plan ve programlarında yer alması, yıllık bütçelerde bunlar için ödenek ayrılması konularında, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ile işbirliği ve koordinasyonda bulunur.
i) Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Güvenlik Kurulunca ve kanunlarla verilen diğer görevleri yürütür.

Genel Sekreterliğin görevleri

Madde 13 - Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği;

a) Millî Güvenlik Kurulunun sekreterlik hizmetlerini yürütür,
b) Millî Güvenlik Kurulunca ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir.

(Yedinci uyum paketi)

9.11.1983 tarihli ve 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu

Genel Sekreterliğin yetkileri **Madde 14** - Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 13 üncü maddede belirtilen görevlerin yerine getirilmesinde, takip ve kontrol edilmesinde, yönlendirilmesinde, koordine edilmesinde ve denetlenmesinde verilen direktifler çerçevesinde Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Güvenlik Kurulu adına yetkilidir.	**Yedinci uyum paketi ile yürürlükten kaldırılmıştır.**
Genel Sekreter **Madde 15** - Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral/Oramiral rütbesinde Silahlı Kuvvetler mensupları arasından Genelkurmay Başkanının inhası, Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile atanır.	**Genel Sekreter** **Madde 15** - Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanır. Söz konusu atamanın, Türk Silâhlı Kuvvetleri mensupları arasından yapılmasının öngörülmesi hâlinde Genelkurmay Başkanının olumlu görüşü alınır. **(Yedinci uyum paketi)**
Bilgi ve belgeler **Madde 19** - Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuk tüzelkişileri Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğine gerekli olan açık ve her derecede gizli bilgi ve belgeleri sürekli veya istenildiğinde vermek zorundadırlar.	**Yedinci uyum paketi ile yürürlükten kaldırılmıştır.**

Yedinci uyum paketi ile Kanuna aşağıdaki geçici madde eklenmiştir:

Geçici Madde 4 - Bu Kanunla 9.11.1983 tarihli ve 2945 sayılı Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununda öngörülen düzenlemelere uygun olarak, 2945 sayılı Kanunun 21 inci maddesinde gösterilen esaslar çerçevesinde bu Kanunun yayımı tarihinden itibaren üç ay içinde yönetmelik çıkarılır.

Kaynak: AB Uyum Paketleri, Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Siyasi İşler Dairesi Başkanlığı yayını, Ankara, Nisan 2004.

Seçilmiş Kaynakça

Kitaplar

6-7 *Eylül Olayları, Fotoğraflar-Belgeler, Fahri Çoker Arşivi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

Akar, Rıdvan, *Varlık Vergisi - Tek Parti Döneminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği*, İstanbul, Belge Yayınları, 1992.

Akgönül, Samim, *Türkiye Rumları: Ulus-Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, çev. Ceylan Gürman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

Alexandris, Alexis, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-1974*, Athens, Center for Asia Minor Studies, 1983.

Andrews, Peter Alfrod, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, (çev. Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul, Ant Yayınları, 1992.

Bagley, Tennent Harrington, *General Principles and Problems in the International Protection of Minorities*, Genève, IUHEI, 1950.

Bali, Rıfat, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri – Bir Türkleştirme serüveni (1923-1945)*, 6. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Beşikçi, İsmail, *Kürtlerin 'Mecburi İskan'ı*, İstanbul, Komal, 1977.

Çavuşoğlu, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, 2. B., İstanbul, Su Yayınları, 2001.

Çeçen, Anıl, *Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti*, Ankara Çalışmaları Dizisi, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM), 2001.

Dayıoğlu, Ali, *Toplama Kampında Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.*

Dosdoğru, M. Hulusi, *6/7 Eylül Olayları*, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1993.

Ekinci, Tarık Ziya, *Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi*, 2. B., İstanbul, Küyerel Yayınları, 2000.

Erim, Nihat, *Devletlerlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.

George, Pierre, *Géopolitique des Minorités, Presses Universitaires de Erance*, Que sais-je, 1984.

Güven, Dilek, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, çev. Bahar Şahin, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

İnanç, Zeri (derleyen), *Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları*, Ankara, Ütopya Yayınları, 2004.

Kautsky, John, *Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism*, N.Y., John Wiley and Sons, 1962.

Kaygusuz, Özlem, *Foreign Policy and the Reconstruction of Modern Turkish Citizenship During the National Struggle Period*, yayınlanmamış doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 2003.

Kıvılcımlı, Hikmet, *İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)*, İstanbul, Yol Yayınları, 1979.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938*, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, 1973.

Kurubaş, Erol, *Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2004.

Lozan Barış Konferansı, *Tutanaklar, Belgeler, Takım* I, C. I, Kitap 2, çev. Seha L. Meray, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1970.

Macartney, C.A., *National States and National Minorities*, London, Oxford University Press, 1934.

Nur, Rıza, *Hayatım ve Hatıratım*, C. III, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1967.

Oran, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği*, resmî ideoloji dışı bir inceleme, 5. B., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.

Oran, Baskın, *Devlet Devlet'e Karşı*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1994.

Oran, Baskın, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 4. B., Ankara, İmaj Yayınları, 2001.

Oran, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, 9. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Ökte, Faik, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1951.

Poulton, Hugh, *Top Hat, Grey Wolf and Crescent*, London, Hurst and Company, 1997.

Reyna, Yuda, Moreno Zonana, Ester, *Son Yasal Düzenlemelere Göre Cemaat Vakıfları*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 2003.

Reyna, Yuda, Şen, Yusuf, *Cemaat Vakıfları ve Sorunları*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1994.

Soykan, T. Tankut, *The Implications of the Copenhagen Political Criteria on the Language Rights of the Kurds in Turkey*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, McGill University, Institute of Comparative Law, 2004.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C. I, (1920-1945), 2. basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989.

Thornberry, Patrick, *International Law and the Rights of Minorities*, Oxford, Clarendon Press, 1994.

Uygun, Oktay, *Federal Devlet - Temel İlkeler, Kurumlar ve Uygulama*, İstanbul, Çınar Yayınları, 1996.

Volkan, Vamik D., *Itzkowitz, Norman, Turks and Greeks, Neighbours in Conflict*, Cambridgeshire, Eothen Press, 1994.

Yalçınkaya, Ayhan, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1996.

Yeğen, Mesut, *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaş'a - Cumhuriyet ve Kürtler*, 2. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

Yıldız, Ahmet, *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene", Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları, 1919-1938*, 2. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Makaleler (gazeteler dışında)

Alexandris, Alexis, "Imbroz and Tenedos: A study of Turkish attitudes towards two ethnic Greek islands' communities since 1923", *Journal of Hellenic Diaspora*, No. 7, (1980).

Aliefendioğlu, Yılmaz, "Azınlık Hakları ve Türk Anayasa Mahkemesinin Azınlık Konusuna Bakışı", *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)*, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, 2002, s. 218-241.

Ayzit, Aynur, "Mevzuatın Görünümü", *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)*, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, 2002, s. 242-261.

Bruinessen Martin van, "Kurds, Turks, and the Alevi Revival", <http://www.let.uu.nl/~martin.vanbruinessen/personal/publications/Alevi_revival.htm.>

Çavuşoğlu, Naz, "Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye - Bir Karşılaştırma", *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)*, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, 2002, s. 124-146.

Çetin, Fethiye, "Yerli Yabancılar", *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)*, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, 2002, s. 71-81.

Fırat, Melek, "[1923-1939] Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler Yorumlar*, C. I, 13. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 325-356.

Fırat, Melek, "[1945-1960] Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler Yorumlar*, C. I, 13. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 576-614.

Guimezanes, Nicole, "Fransa ve Azınlıklar", *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)*, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, 2002, s. 285-294.

Karimova, Nigar, Deverell, Edward, "Minorities in Turkey", *Swedish Institute of International Affairs*, Cilt 7, No. 9 (2001), <http://www.ui.se/texter/op19.pdf>

Kurban, Dilek, "Confronting Equality: The Need for Constitutional Protection of Minorities on Turkey's Path to the European Union", *Columbia Human Rights Law Review*, Cilt 151, No. 35, 2003, s. 151-214.

Oran, Baskın, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik - Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *SBF Dergisi*, Cilt 48, No. 1-4, (Ocak-Aralık 1993), s. 109-120.

Oran, Baskın, "Bir İnsan Hakları ve Çokkültürcülük Belgesi Olarak 1923 Lozan Barış Antlaşması", *Kopenhag Kriterleri*, (haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayını, 2001, s. 210-219.

Oran, Baskın, "Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği", (ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), *Milliyetçilik,* Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce serisi C. IV, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 871-879.

Oran, Baskın, "Lozan'ın 'Azınlıkların Korunması' Bölümünü Yeniden Okurken", *SBF Dergisi,* Cilt 49, No. 3-4, (1994), s. 283-301.

Oran, Baskın, "Thoughts on the State and the Kurdish Identity in Turkey", (ed. Ole Hoiris and Sefa Martin Yurukel), *Contrasts and Solutions in the Middle East,* Aarhus, Aarhus University Press, 1998, s. 489-499.

Tarhanlı, Turgut, Turgut Tarhanlı'nın Bildirisi, *Cemaat Vakıfları, Bugünkü Sorunları ve Çözüm Önerileri,* İstanbul, İstanbul Barosu Yayını, 2002, s. 34-45.

Uygun, Oktay, "İfade Özgürlüğü: Ulusal ve Uluslararası Standartlar", *Güncel Hukuk,* No. 1, Ocak 2004, s. 26-27.

Internet

<http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/ViewRoot.asp?Item=0&Action=Html&X=524225156&Notice=0&Noticemode=&RelatedMode=0>

<http://hudoc.echr.coe.int/Hudoc1doc2/HFJUD/200305/dicle pour le dep - 2514 1jv.chb4 10122002f.doc>

<http://www.hukuki.net/kanun/21777.23.text.asp.>

<http://www.hukuki.net/kanun/2510.13.text.asp>

<http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/AH/TESEV-VakiflarKanunuGorusu2007.pdf>

<http://www.yargitay.gov.tr/aihm/tcSosyalistTurkiyePartisi.html>

<www.chveneburi.net>

Görüşmeler

Fethiye Çetin'le görüşme, 10 Şubat 2008

Mustafa Şen'le görüşme, 07 Haziran 2004

Oktay Uygun'la görüşme, 31 Mayıs 2004.

Özlem Kaygusuz'la görüşme, 30 Mayıs 2004.

Setrak Davuthan'la görüşme, 20 Ocak 2008.

Tankut Soykan'la görüşme, 01 Haziran 2004.

Turgut Tarhanlı'yla görüşme, 10 Şubat 2003.

1936 Beyannamesi 93, 104, 105, 107, 108, 115, 135, 136, 140, 141, 145, 150, 183, 186, 207
1966 BM İkiz Sözleşmeleri 66, 111, 112, 122, 170, 227, 228
2932 s. Yasa 87, 113, 114

AGİK, AGİT 21, 22, 24, 25, 40, 65, 66, 125, 181
Agos 50, 114, 173
Alevi 13, 28, 53-57, 60, 65, 96, 110, 115, 116, 166, 201, 202, 205-211, 215, 217, 218, 221-223
alt kimlik 13, 21, 28-32, 38, 40, 44, 45, 53, 56, 58, 84, 90, 110, 152, 153, 156-159, 164, 168, 169, 173, 175-177, 184, 187, 188, 190-192, 203, 204, 210-212, 215, 218, 222, 223, 232
Arap 29, 53, 56, 166, 225
Arnavut 29, 57, 156, 217, 218, 226
Asimilasyon 18, 24, 26, 28-31, 38, 45, 54, 84, 88, 110, 153, 155, 157, 158, 166-169, 177, 202, 203, 233
ayrımcılığı önleme mevzuatı 119, 168, 169
ayrımcılığın önlenmesi 22, 23, 36, 37, 42, 43, 45, 46
Azınlık Tali Komisyonu 95, 132, 186
azınlıkların korunması 20, 22, 23, 36, 37, 42, 45, 46, 64, 66, 69, 74, 76-78, 165, 224

bireysel hak 33, 37, 39, 185, 224
bireysel kimlik 27
Boşnak 22, 23, 57, 93, 127, 156, 158

Capotorti 26
Çerkes 58-60, 96, 165-167, 209, 216-218, 222

Danıştay 94, 104, 107, 108, 125, 138, 186, 187

Ermeni 27, 28, 47, 50, 52, 57, 70, 90, 92-95, 107, 114, 131, 139, 143, 145-147, 150, 156, 157, 160, 161, 165, 171, 182, 186, 202, 210-212, 215, 217, 218, 223

Gayrimüslim 33, 43, 47-54, 63-65, 67-77, 80, 90, 93-99, 104-110, 112, 114, 115, 122-125, 129-136, 138-140, 142-152, 156, 157, 165-168, 181-187, 201, 202, 207, 210, 211, 215, 217, 221, 226
GONGO 193, 195, 198-200
gönüllü vatandaş 82, 164, 183, 188, 208, 209, 216
grup hakları 33, 52, 114, 207, 217
grup kimliği 27, 28, 209

kan yöntemi/esası 166, 188, 203, 210
kolektif kimlik 27
Kürt 13, 28, 29, 32, 34, 37, 45, 54, 57, 60, 61, 78-80, 88, 90-92, 96, 98, 103, 113, 125, 127, 156-158, 160, 161, 164-168, 170-173, 202-211, 216-218, 222-227, 229-233

Laz 58, 216-218
LÂHASÜMÜT 167, 177
Lozan 14, 21, 22, 33, 39, 41, 49-52, 54, 60, 63-65, 67-77, 79-81, 84, 87, 88, 97-99, 103, 105, 110, 113-115, 120, 130, 131, 139-141, 143, 145,

146, 152, 168, 182, 183, 187, 200-202, 206, 211-213, 215, 216, 218, 221, 225, 226

Md.3 (anayasa) 8, 83, 84, 97
Md.39 (Lozan) 73, 77-81, 87, 129
Md.66 (anayasa) 89, 96, 143, 146, 148, 167, 170, 171
Md.90 (anayasa) 140
"mecburi vatandaş" 82, 164, 168
MGK 12, 95, 120, 124, 132
Millet Sistemi 48, 49, 52, 54, 72, 80, 92, 109, 110, 129, 152, 158, 202, 207
Millet-i Hakime 48, 80, 129, 135, 138, 166, 202
Musevi 28, 47, 50-52, 70, 94, 114, 131, 156, 157, 160, 169, 171, 182, 187, 211, 212, 215, 218

"Ne Mutlu Türk'üm Diyene" 158
negatif hak 33, 35, 38, 45, 82, 99, 102, 168
nefret söylemi 122, 170, 172

objektif kimlik28, 158, 191
olumlu edim 23, 35, 46
otokton 32, 50-53, 58, 59, 61

Pomak 29, 57, 167
pozitif ayrımcılık 34-36, 211
Pozitif Hak 33-39, 42, 45, 79, 82, 99-101, 114, 168, 233

Roman 29, 57, 58, 64
Rum 28, 34, 41, 47, 50-52, 70, 90, 93, 94, 104-106, 108, 109, 114, 131, 137, 139, 142-148, 156, 157, 160, 161, 183, 186, 187, 210-212, 215, 217, 218

self determinasyon 27, 37, 43, 46, 80, 163, 164, 187, 224, 227-229
Sevr 78, 160, 161, 174, 200, 204
Sevr Paranoyası 149, 152, 160, , 161, 171, 175-177, 188, 189, 208, 212, 218, 219, 224
Siyasi Partiler Kanunu 85-87, 97, 103, 104, 184
sübjektif kimlik 27-30, 158, 159, 191
Sünni 53, 55-57, 59, 60, 92, 93, 116, 167, 201, 206, 208, 215, 221, 223, 225
Süryani 51-53, 70, 72, 115, 131, 139, 142, 146, 152, 183, 215, 217, 218

Şii 55, 56, 206, 225

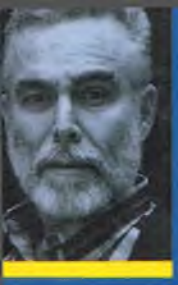
toprak yöntemi 158, 166
Türk 28, 29, 34, 45, 49, 51, 54, 56, 57, 59, 61, 73-75, 77-80, 84-94, 96-98, 100, 102, 104-106, 111, 112, 114, 118, 119, 122, 123, 125-127, 130, 139, 144, 146-148, 150, 155-160, 165-172, 177, 184, 185-187, 191, 192, 195, 201-204, 206, 209, 210, 213, 214, 216-218, 222, 223, 225, 226, 229, 231, 232
Türk asıllı 4, 114, 185
Türk ırkı 91, 158, 185, 188
Türk olmayan 54, 105, 106, 148, 158, 166, 167
Türk'ün dinsel tanımı 92-94
Türk'ün etnik tanımı 90-94
Türkiyeli 34, 159, 178, 188, 191, 192, 199, 202-204, 210, 217, 218, 221-223, 226, 231-233
Türklük 53, 156, 223

üniter devlet 86, 103, 200, 201, 216, 225
üst kimlik 28-31, 40, 53, 96, 152, 153, 156, 157, 160, 177, 187, 188, 192, 203, 211, 215

Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) 104, 105, 107, 108, 123, 130-135, 137, 138, 140, 141

Yargıtay 88, 93, 101, 104-106, 115, 116, 129, 135, 138, 141, 150, 172, 173, 178, 178, 186, 204
"yerli yabancılar" 93, 94, 184
yorum beyanı 49, 66, 67, 81, 182, 183

Zaza 29, 57, 60

BASKIN ORAN
Bütün Eserleri

Azınlıklar konusu, her yerde "hassas" bir konudur. Türkiye'de, daha da hassas!

Azınlıklarla ilgili sorunlar, kâh resmî kalıpların, kâh tartışmayı men eden bir hamâsetin, kâh "eski komşuları" yâdeden nostaljinin veya "hoşgörü" romantizminin kutusunda kapalı kalır genellikle.

Baskın Oran, elinizdeki çalışmasında, kutuyu açıyor!

- Azınlıklar konusuyla ilgili kavramsal çerçeveye;
- Türkiye'de azınlıklar konusunun temel referansı olan Lozan Antlaşması ve uygulamasına;
- Azınlıklarla ilgili bütün hukuksal düzenleme ve teamüllere;
- Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine hazırlık sürecine bağlı değişikliklerin yol açtığı ve yol açabileceği sonuçlara;

açıklık getiriyor.

Bir rehber kitap; başvuru kaynağı. Aynı zamanda, "Azınlıklar devletin ve milletin birlik ve beraberliğini bozar" yaklaşımını ve "Sevr Sendromu"nu sorgulayan, konuyu tartışmaya getiren bir kitap.

Bir "hassas konu" olarak azınlıklar konusundaki tartışmaların tabularla, klişelerle boğulmak istenmesine karşı, soğukkanlı bir analiz ve bir akl-ı selim çağrısı.

İLETİŞİM 1053
BASKIN ORAN BÜTÜN ESERLERİ 3

9 789750 502996